

PERSPECTIVES OF V4 TRANSLATION STUDIES

STUDIES, CONSIDERATIONS AND CONTRIBUTIONS ON TRANSLATION
BETWEEN CZECH, HUNGARIAN, POLISH AND SLOVAKIAN LANGUAGES

A. Hut'ková,

S. Kolmanová,

A. Mészáros,

Sz. Németh,

Z. Németh,

L. Németh Vítová,

A. Račáková (eds.)

Kniha vznikla za podpory projektu „Perspectives of V4 Translation Studies“ č. 21910111 financovaného Mezinárodním visegrádkým fondem (International Visegrad Fund), realizovaným v letech 2019–2021 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Lektorovali: Doc. Gabriela Olchowa Ph.D.
Doc. PhDr. Ivan Šuša Ph.D.

Anglické překlady lektoroval: Attila Pató, Ph.D.

Anita Huťková – Simona Kolmanová – Andor Mészáros – Szabolcs Németh – Zoltán Németh
– Lenka Németh Vítová – Anita Račáková, (eds.)

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021

© Anita Huťková, Simona Kolmanová, Andor Mészáros, Szabolcs Németh, Zoltán Németh,
Lenka Németh Vítová, Anita Račáková, (eds.)

© Vít Adamovský, Julianna Babús, Anabela Balázsová, Noémi Bodorová, Bence Bolla, Jakub Černý, Mária Čičková, Mateusz Dąbrowski, Beatrix Dudásová, Ariana Fabiszewska, Andrea Erzsébet Fejszés, Gabriela Maria Gańczarczyk, Maurycy Greczko, Filip Horák, Tereza Hromádková, Anita Huťková, Martina Jesenská, Kristína Joó, Aleksandra Jórczak-Kopeć, Marcin Kliza, Simona Kolmanová, Terézia Kovácsová, Ludmila Lišuchová, Alicja Malanowska, Katarína Maslaňáková, Andor Mészáros, Nikoleta Nagy, Aneta Nagyová, Szabolcs Németh, Zoltán Németh, Lenka Németh Vítová, Sorin Paliga, Jana Pátková, Viktória Petrasová, Krzysztof Polak, Kristína Poloncová, Anita Račáková, Karolína Šikúrová, Eunika Šinková, Terézia Tóthová, Tomáš Vašut, Joanna Wawrzynowska, 2021

Za obsah a jazykovou správnost odpovídají editoři.

Všechna práva vyhrazena

Vydání první, Praha 2021

ISBN 978-80-7671- 026-9 (online : pdf)

Obsah

INTRODUCTION – ÚVOD – BEVEZETÉS – WSTĘP	7
V4 PERSPECTIVES IN TRANSLATOLOGY AND THE INTERTWINING LANGUAGES	7
PŘEKLADATELSKÉ PERSPEKTIVY V4 A JAZYKOVÉ PROLÍNÁNÍ	9
V4-ES TRANSLATOLÓGIAI NÉZŐPONTOK ÉS A NYELVEK EGYBEFONÓDÁSA	11
PŘEKLADATELSKÉ PERSPEKTÍVY V4 A JAZYKOVÉ PRIENIKY	13
PERSPEKTYWY TRANSLATORYCZNE V4 I PRZENIKANIE JĘZYKÓW	15
O PREKLADĚ, K PREKLADU A PRE PREKLAD (ŠTÚDIE PEDAGÓGOV)	17
GABRIELA MARIA GAŃCZARCYK – NAGRODY I WYRÓŻNIENIA DLA TŁUMACZY LITERATURY W POLSCE NA TLE CZECH I SŁOWACJI	18
ANITA HUŤKOVÁ – POTENCIÁL TEÓRIE VÝRAZOVÝCH ZMIEN A POSUNOV A. POPOVIČA – DIDAKTICKÝ A EVALVAČNÝ ASPEKT (SKÚSENOSTI A PERSPEKTÍVY)	29
SIMONA KOLMANOVÁ – PŘEKLAD VLASTNÍCH JMEN A NÁZVŮ VE VYBRANÝCH DÍLECH MAĎARSKÉ LITERATURY 19. STOLETÍ DO ČEŠTINY	40
ANDOR MÉSZÁROS – PROBLEMATIKA PŘEKLADU GEOGRAFICKÝCH JMEN A NÁZVŮ	41
SZABOLCS NÉMETH – A LENGYEL „SZEMÉLYTELEN” FORMÁK ÉS „PASSZÍV SZERKEZETEK” MAGYARRA FORDÍTÁSA – NYELVŐRAI TAPASZTALATOK	48
ZOLTÁN NÉMETH – CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSAINAK SZEREPE A KORTÁRS MAGYAR IRODALOMBAN	57
LENKA NÉMETH VÍTOVÁ – POSTAVA ŠVEJKA V POLSKÉ LITERATUŘE A KULTUŘE	64
SORIN PALIGA – DVOJJAZYČNÉ VYDÁNÍ HOLANOVÝCH DĚL: ČESKÝ ORIGINÁL A RUMUNSKÝ PŘEKLAD	75
JANA PÁTKOVÁ – DĚTSKÁ LITERATURA NA SLOVENSKU, ANEB CO SE ZTRATILO V/Z PŘEKLADU PO R. 1989	76
MARTA PATÓ – VÝZNAM ARCHIVNÍHO VÝZKUMU A OSOBNOST PŘEKLADATELE ARNO KRAUSE	86
ANITA RAČÁKOVÁ – AKTUALIZAČNÁ FUNKCIA PREKLADU DIEL VYBRANÝCH POĽSKÝCH AUTOROV V SLOVENSKOM LITERÁRNOM KONTEXTE	87
TOMÁŠ VAŠUT – ANDREA ERZSÉBET FEJSZÉS PROBLEMATIKA PŘEKLADU POVÍDEK JANA DROZDA DO MAĎARŠTINY 97	
Z KAŽDÉHO ROŽKA TROŠKA PŘEKLADU (ODBORNÉ ČLÁNKY POSLUCHÁČOV)	102
VÍT ADAMOVSKÝ – TRNITÁ CESTA POHÁDKOU (NÁSTRAHY A PASTI PŘI PŘEKLADU MAĎARSKÝCH TEXTŮ ELEKA BENEDEKA A LÁSZLÓA ARANYE)	103
JULIANNA BABÚS – A SZLOVÁK-MAGYAR MŰFORDÍTÁS POETOLÓGIAI KÉRDÉSEI MILA HAUGOVÁ EGY POSZTMODERN SZABADVERSÉNEK PÉLDÁJÁN KERESZTŰL	112
ANABELA BALÁZSOVÁ – LEXIKÁLNE TRANSLAČNÉ ÚKONY V SLOVENSKOM A MAĎARSKOM PREKLADĚ ANGLICKEJ NOVELY <i>UPÍRSKÉ DENNÍKY</i> L. J. SMITHOVEJ	119
NOÉMI BODOROVÁ – PROBLEMATIKA PŘEKLADU SLOVNÝCH HIER ALEBO PŘEKLAD V KLIEŠTOCH JAZYKA	127
BENCE BOLLA – PRAŽSKÉ JARO V PŘEKLADU DO MAĎARŠTINY	132
JAKUB ČERNÝ – PŘEKLAD VULGARISMŮ VE FEJETONU <i>CHRAŇME JE</i> OD RUDOLFA KŘEŠŤANA	139
JAKUB ČERNÝ – NÁSTRAHY POVÍDKY <i>UJETÁ LÁSKA</i> OD ZDEŇKA SVĚRÁKA	145
MATEUSZ DĄBROWSKI – TŁUMACZENIOWY SURVIVAL – NAJWIĘKSZY CZESKI POLARNIK JAN ESKYMO WELZL ORAZ WALKA O PRZETRWANIE JEGO „CHATRNÉ ČEŠTINY”	153
BEATRIX DUDÁSOVÁ – PROBLEMATIKA MAĎARSKÉHO PŘEKLADU POVÍDKY <i>CHUŤ</i> OD MARTINA VLADA	160
ARIANA FABISZEWSKA – JEGYZETEK A <i>FEHÉR KIRÁLY</i> FORDÍTÁSÁHOZ	167
MAURYCY GRECZKO – FERENCZ MÓNICA VERSEINEK FORDÍTÁSA LENGYELRE – A TAPASZTALATOM	174
FILIP HORÁK – NAD PŘEKLADEM ESEJE <i>VÉLETLEN MAGYAR ZÁSZLÓ</i> (NÁHODNÁ MAĎARSKÁ VLAJKA) ZSÓFIE KEMÉNY	175
TEREZA HROMÁDKOVÁ – PROBLEMATIKA MAĎARSKO-ČESKÉHO PŘEKLADU (NA PŘÍKLADU ÚRYVKU ESEJE OD TÍMEY PÉNZEZ)	179
KRISTÍNA JOÓ – POROVNANIE SLOVENSKÝCH A MAĎARSKÝCH ĽUDOVÝCH ROZPRÁVOK A ÚVOD DO PRÁC PAVLA DOBŠINSKÉHO A ELEKA BENEDEKA	184

ALEXANDRA JÓRCZAK-KOPEĆ – KERTÉSZ IMRE <i>SORSTALANSÁG</i> CÍMŰ REGÉNYÉNEK LENGYEL ÉS NÉMET FORDÍTÁSAI	190
MARCIN KLIZA – PROBLEMATYKA POLSKO-CZESKIEGO PRZEKŁADU IMIESŁOWÓW UPRZEDNICH NA PRZYKŁADZIE MATERIAŁU Z KORPUSU RÓWNOLEGŁEGO INTERCORP	194
TERÉZIA KOVÁČSOVÁ – INTERPRETÁCIA AKO VÝCHODISKO PRÁCE PREKLADATEĽA	217
ĽUDMILA LIŠUCHOVÁ – SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ PREKLAD DETSKEJ LITERATÚRY (OTÁZKY PREKLADU TEXTOV JANA SKÁCELA A PETRA KARPINSKÉHO)	221
ALICJA MALANOWSKA – GONDOLATOK CZAKÓ ZSÓFIA <i>NAGYPÉNTÉKEN NEM ILLIK KERTÉSZKEDNI</i> C. KÖNYVÉNEK FORDÍTÁSA KÖZBEN	229
NIKOLETA NAGY– KÉPZELT LÉNYEK ÉS MŰFORDÍTÁSI ELJÁRÁSOK J. K. ROWLING MŰVEINEK SZLOVÁK ÉS MAGYAR FORDÍTÁSAIBAN	234
ANETA NAGYOVÁ – ČAS A PRIESTOR V PREKLADE	246
KRZYSZTOF POLAK – WPŁYWY ANGIELSKIE W CZESKIEJ I POLSKIEJ TERMINOLOGII MEDYCZNEJ NA PODSTAWIE <i>MIĘDZYNARODOWEJ STATYSTYCZNEJ KLASYFIKACJI CHOROÓB I PROBLEMÓW ZDROWOTNYCH (ICD-10)</i>	251
KRISTÍNA POLONCOVÁ, EUNIKA ŠINKOVÁ– IKONICKOSŤ V SLOVENSKOM PREKLADE POVIEDKY OLGY TOKARCZUKOVEJ <i>PASAŽER</i>	270
KAROLÍNA ŠIKÚROVÁ – PROBLEMATIKA PREKLADU POVIEDKY BORBÁLY SZABÓOVEJ <i>MI LENNE HA? ÓSZINTE FÉSZBÚK</i> DO SLOVENČINY	281
TERÉZIA TÓTHOVÁ – JEGYZETEK PETR NIKL <i>LINGVISTICKÉ POHÁDKY</i> CÍMŰ SZÖVEGÉHEZ (FORDÍTÁSI SZEMPONTOK).....	286
JOANNA WAWRZYNOWSKA - W POSZUKIWANIU „KLUCZA” DO PRZEKŁADU NA JĘZYK POLSKI – <i>SATURNINA</i> ZDEŇKA JIROTKI	288
WORKSHOP 2019 - FOTOTÉKA	296
VIDEOTÉKA.....	307
DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – K. POLAK, M. KLIZA, L. NÉMETH VÍTOVÁ, A. RAČÁKOVÁ	308
DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – M. GRECZKO, A. HUŤKOVÁ, SZ. NÉMETH, S. KOLMANOVÁ, Z. NÉMETH	308
DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – Z. NÉMETH, S. PALIGA, M. PATÓ	308
DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – G. GAŇCZARCZYK, L. NÉMETH VÍTOVÁ, A. RAČÁKOVÁ.....	308
POLONISTICKÝ WORKSHOP – MÁRIA ČIČKOVÁ, MARTINA JESENSKÁ, KATARÍNA MASLAŇÁKOVÁ, VIKTÓRIA PETRASOVÁ – O PREKLADE Z DIEĽA OLGY TOKARCZUK	309
HUNGAROLOGICKÝ WORKSHOP – ANETA NAGYOVÁ, KAROLÍNA ŠIKÚROVÁ – <i>MI LENNE HA?... ÓSZINTE FÉSZBÚK</i> OD BORBÁLY SZABÓOVÉ.....	310

V4 PERSPECTIVES IN TRANSLATOLOGY AND THE INTERTWINING LANGUAGES

The practice of translation, shimmering centuries of cultural fluctuation and language interaction, provides us with such an extraordinary rich field that we are not even aware of all the occurring linguistic interconnections, thus leaving them mostly unnoticed. This experience has long been reflected in discussions among professionals, experts in intercultural studies and translators, and served as inspiration to launch the project entitled *Perspectives in V4 Translation Studies*. The project then resulted papers, now published in this collection bearing the same title.

All the editors of our collection are experts engaged in studying and teaching one of the languages of the four Visegrad countries (in the context of literature, culture and history) as foreign language. It is a benefit of these studies, since the colleagues are involved in translating literary texts, that the activities are embedded in various inter-cultural relations. Yet, we should realize the ambiguity of their situation. On the one hand, translators themselves, they are engaged in bi-lateral cultural relations, thus in contact with two cultures, on the other hand, they are still enclosed, and in a way isolated in their specific field of interest. In this regard we commonly see that the translators in Czech-Hungarian context may meet with translators in Hungarian-Czech, but they hardly have chance to meet with translators specializing in Polish-Slovakian relations. However, since they pursue research in fields of similar character, also need to tackle similar problems. This experience is shared by many of our colleagues in Polonistics, Bohemistics as well as Hungarian, or Slovakian studies, particularly in case they live in *other* Visegrad countries. Furthermore, this sort of ‘isolation’ is often felt as having an imprint on the efficiency of their teaching practice, also on the motivation of students interested in the studies.

A series of discussions, reflecting on the experiences mentioned above, yielded our resolution to build up a network of experts in translations and cultural studies, involving students too, thus connecting some educational centres in the V4 countries. Within the project *Perspectives in V4 Translation Studies* we have realized two events with experts and involving students over the past two years: a student workshop, also having teachers as participants, in November 2019,

and an on-line event that consisted of an expert conference along a student workshop in November 2020.

Our e-publication offers a collection of all the lectures and contributions from these two project events, representing the character of both events and particularly stressing the intertwining of cultures and languages in the region. The first part contains lectures and contributions by teachers whereas the second part contributions by students. Considering the variety of topics, the papers in both parts are listed according to the authors names in alphabetic order. The first part provides an overview of the teachers with their profile of expertise, also making visible the multidisciplinary character of their research in translatology. Among the students' contributions the readers may find studies or chapters from their degree papers, but mostly excerpts from translations they are working on. In fact, the contributions often involved topics related to the challenges of translation, e.g., the difficulties in finding the appropriate phrases, which inspired thoughtful discussions during both events.

Benefitting from on-line publication, we integrated video records as well as multimedia presentations. Furthermore, reflecting on the variety of styles of presentations, we opted for an academically less strictly formulated editorial framework, enabling the representation of the participants' authentic personal input.

Drawing on the diversity of levels and styles, our aim is to provide a collection of papers which reflects the unique but unified character of our project, focusing on the specific goals: first of all, to motivate our current and future students in their studies in V4 related cultural studies translation, to encourage beginners as well as professionals in their translation activities, but also to support teachers and researchers.

Last but not least we are ready to share our positive experience with all interested in translating and cultural transfer among V4 countries, which may enable them to discover new possibilities, or in a larger scale, new perspectives in the field of translation.

The Editors

PŘEKLADATELSKÉ PERSPEKTIVY V4 A JAZYKOVÉ PROLÍNÁNÍ

Překladačská činnost a prolínání jazyků, které odrážejí tisíciletý kulturní vývoj, nabízejí velice bohatou škálu témat, z nichž mnohé zůstávají bez povšimnutí a další reflexe. Z této zkušenosti, vlastní každému, kdo se pohybuje mezi dvěma a více kulturami či v jejich propojení, vycházela rovněž koncepce našeho projektu *Perspectives of V4 Translation Studies*, jehož výsledky prezentuje předkládaná stejnojmenná e-publikace.

Editoři této e-publikace působí jako vysokoškolští pedagogové na oborech, které vyučují některý ze čtyřnárodních jazyků (a s ním spojenou literaturu, kulturu, historii) Visegrádského regionu jako cizí jazyk. Z povahy těchto oborů – a potažmo překladačského samotného – vyplývá, že se pedagogická, odborná, vědecká činnost odehrává převážně v bilaterální rovině. To je zcela logické, avšak v jistém smyslu omezující, ba dokonce izolující. Tyto tzv. malé obory / specializace (bohemistika, polonistika, slovakistika v Maďarsku či bohemistika, slovakistika, hungaristika v Polsku atd.) se potýkají s podobnými problémy a věnují se více či méně podobnému výzkumu, ovšem ona „izolovanost“ nezřídka omezuje pedagogickou i odbornou práci přednášejících, stejně jako možnosti rozvoje studentů. Zvláště v oblasti translatologie je tento jev politováníhodný (např. polonisté a bohemisté v Maďarsku se mohou věnovat paralelně výzkumu podobných témat, ale výsledky jejich polsko-maďarských a česko-maďarských studií budou s největší pravděpodobností publikovány a reflektovány odděleně.)

Na základě těchto zkušeností jsme se rozhodli podniknout translatologický experiment a pokusili jsme se do něj zapojit především studenty těchto oborů / specializací, respektive propojit alespoň některá vysokoškolská pracoviště zemí V4. Vznikla tak „sít“ účastníků projektu *Perspectives of V4 Translation Studies*, v jejímž rámci se uskutečnila dvě odborná setkání: studentský workshop za účasti přednášejících (listopad 2019) a translatologická konference spojená s druhým studentským workshopem (listopad 2020).

Příspěvky, jimž obě odborná a diskusní setkání dala podnět, představuje tato e-publikace. Uspořádání jednotlivých celků vystihuje povahu a zaměření projektu neboli výše zmíněné jazykové a kulturní prolínání v překladačství. V první části přinášíme příspěvky vysokoškolských pedagogů, v druhé části příspěvky studentů. Vzhledem k různorodé povaze publikovaných materiálů jsme se u obou celků rozhodli pro abecední pořadí. Práce v první části poskytují náhled jak do oblasti odborné profilace a profesního zaměření jednotlivých pedagogů, tak ukazují multidisciplinární charakter translatologického výzkumu; mezi příspěvky studentů

publikujeme několik ukázek z jejich závěrečných translatologických prací prezentovaných na workshopech, většina příspěvků se však zaměřuje na konkrétní překladatelské pokusy – tyto práce, poskytující četné diskuzní náměty k uvažování o překladu a hledání vhodných řešení, tvořily náplň obou workshopů. Využili jsme možností elektronické publikace, a kromě textových dokumentů publikujeme i některé videozáznamy či multimediální prezentace. Vzhledem k charakteru setkání a publikace jsme proto nezvolili přísně normovaný editorský formát, ale zvolili jsme přístup, který zachovává také autentické prvky.

Tímto souborem různorodých, ale přesto vzájemně korespondujících dokumentů bychom rádi podpořili hlavní cíle našeho projektu: především motivaci studentů stávajících i budoucích ke studiu jazyků, literatur, kultur visehradského kulturního prostoru, ale také motivaci k prvotním i pokročilejším překladatelským pokusům, a v neposlední řadě motivaci pro pedagogy k dalším pedagogickým i odborným aktivitám. Všem zájemcům o překlad mezi jazyky a kulturami V4 pak sdílíme dobrou zkušenost k načerpání nových inspirací a k odkrývání dalších translatologických perspektiv.

Editoři

V4-ES TRANSZLATOLÓGIAI NÉZŐPONTOK ÉS A NYELVEK EGYBEFONÓDÁSA

Az évezredes kulturális folyamatokat felvillantó fordításirodalom és a nyelvi kapcsolatok témák oly rendkívüli gazdagságát tárják elénk, amiket gyakran fel sem ismerünk, nem gondolunk tovább. Ez, a kultúrák kapcsolatában mozgó általános tapasztalataként jelentkező felismerés hívta életre a *Perspectives of V4 Translation Studies* című projektünket, amelynek eredményeit ebben, a projekt címét viselő, kötetben közlünk.

E-kiadványunk szerkesztői olyan egyetemi szakok oktatóiként tevékenykednek, amelyek a négy nyelvű visegrádi régió nemzeti nyelveinek (és irodalmának, kultúrájának, történelmének) egyikét oktatják idegen nyelvként. E szakok jellegéből – és ehhez kapcsolódóan magából a fordításból is – fakad, hogy tanári, szakmai és tudományos tevékenységük alapvetően kétoldalú. Ez teljesen magától értetődő, azonban bizonyos értelemben behatároló, sőt elszigetelő jelenség. Ezek, az úgynevezett kisszakok, specializációk (a bohemisztika, a polonisztika és a szlovakisztika Magyarországon, illetve a bohemisztika, a szlovakisztika és a hungarológia Lengyelországban stb.) hasonló problémákkal küzdenek, többé-kevésbé hasonló tudományos tevékenységet is folytatnak. Persze ez az „elszigeteltség“ gyakran be is határolja a tanárok oktatói és szakmai tevékenységét és a hallgatók továbblépési lehetőségeit. Különösen a transzlatológia területén sajnálatos ez a jelenség (például a polonisták és a bohemisták párhuzamosan végeznek hasonló kutatásokat Magyarországon, ám a lengyel-magyar és a cseh-magyar tanulmányaik nagy valószínűséggel egymástól függetlenül jelennek meg, keltenek visszhangot.)

E tapasztalatok alapján döntöttünk úgy, hogy belevágunk egy transzlatológiai kísérletbe és próbáltuk meg bevonni ebbe az első sorban e szakokon, specializációkon tanuló diákokat is, azaz összekapcsolni egymással legalább néhány V4-es egyetemi központot. Ebből jött létre a *Perspectives of V4 Translation Studies* projekt résztvevőinek „hálózata“, aminek keretében két szakmai találkozót valósítottunk meg: egy tanári részvétellel is zajló hallgatói workshopot (2019 novemberében Prágában) és egy transzlatológiai konferenciához kapcsolódó újabb hallgatói workshopot (2020 novemberében online formában).

Az ezeken a tudományos találkozók és megbeszéléseken elhangzott előadások alapján készített tanulmányokat tettük közzé e-kiadványunkban. A kötet szerkezete a projektünk jellegét, irányultságát tükrözi, azaz a fordításban megjelenő, fentebb is említett nyelvi és kulturális összefonódást. A kötet első részében az oktatók, a másodikban a hallgatók

tanulmányait közöljük. A közreadott anyagok sokféleségére tekintettel mindkettőben a szerzők nevei ábécé sorrendjét választottuk. Az első rész tanulmányai az egyes oktatók szakterületeire, szakmai arculatába nyújtanak betekintést, jól érzékeltetve a transzlatológiai kutatások multidiszciplináris jellegét. A hallgatók tanulmányai között néhány, a workshopokon bemutatott, transzlatológiai témájú szakdolgozat részletét is közöljük, az itt szereplő írások többsége azonban konkrét fordítási kísérlet. Az ilyen, a – fordítással és a megfelelő nyelvi megoldások megtalálásával kapcsolatban számos vitatémát kínáló – szövegek mindkét workshopon helyet kaptak. Kihasználtuk az elektronikus kiadvány lehetőségeit is, a szövegek mellett néhány videófelvételt és multimédiás prezentációt is közzétettünk. A találkozók és a publikáció jellegére tekintettel nem fogalmaztunk meg szigorú szerkesztői elveket, inkább olyan megközelítést választottunk, amely a személyes, hiteles elemeket is megőrizte.

E sokféle, de egymással ennek ellenére mégis összekapcsolódó szövegek gyűjteményével projektünk fő célkitűzéseit kívántuk erősíteni: legfőképpen jelenlegi és jövőbeli diákjaink motiválását a visegrádi térség e nyelveinek, irodalmainak és kultúráinak tanulmányozására, de a kezdő és a már gyakorlottabb fordítók próbálkozásainak bátorítását is, illetve – nem utolsósorban – a tanárok ösztönzését további oktatói és szakmai tevékenységekre. Kedvező tapasztalatainkat végezetül mindazokkal meg kívánjuk osztani, akik a V4 nyelvi és kulturális közötti fordítás, közvetítés iránt érdeklődnek, hogy új inspirációkat szerezzenek és újabb transzlatológiai perspektívákat fedezhessenek fel.

A szerkesztők

PREKLADATEĽSKÉ PERSPEKTÍVY V4 A JAZYKOVÉ PRIENIKY

Prekladateľské aktivity a prelínanie jazykov, odrážajúce tisícročný kultúrny vývoj, vo všeobecnosti ponúka veľmi bohatú škálu tém, často zostávajúcich bez povšimnutia či reflexie. Z daných skúseností vychádza aj koncepcia nášho projektu *Perspectives of V4 Translation Studies*, ktorého výsledky sú prezentované v tejto rovnomennej e-publikácii.

Editori publikácie sú vysokoškolskými pedagógmi, pôsobiacimi v študijných odboroch zameraných na niektorý z národných jazykov (a s ním spojenú literatúru, kultúru a históriu) Vyšehradského regiónu. Z povahy uvedených odborov – no najmä prekladu samotného – vyplýva, že sa pedagogická, odborná i vedecká činnosť realizuje v bilaterálnej rovine. Je to celkom logické, ale na druhej strane i obmedzujúce v zmysle istej izolovanosti. Tzv. malé odbory, špecializácie (bohemistika, polonistika, slovakistika v Maďarsku, či bohemistika, slovakistika a hungaristika v Poľsku atď.), sú si v mnohom metodologicky blízke, stretávajú sa s približne rovnakými problémami, venujú sa viac-menej podobnému výskumu, avšak spomínaná „izolovanosť“ nezriedka obmedzuje pedagogickú a odbornú prácu prednášajúcich, ako aj možnosti rozvoja študentov. Zvlášť vo sfére translatológie je daný jav poľutovaniahodný (napr. polonisti a bohemisti v Maďarsku sa môžu venovať paralelne výskumom podobného charakteru, no výsledky ich poľsko-maďarských a česko-maďarských štúdií budú s najväčšou pravdepodobnosťou publikované a reflektované osobitne).

Na základe uvedených skúseností sme sa rozhodli podniknúť translatologický experiment a pokúsili sme sa zapojiť najmä študentov spomenutých študijných odborov a programov, resp. aspoň niektoré univerzitné pracoviská krajín V4. Vznikla „sieť“ účastníkov projektu *Perspectives of V4 Studies*, v rámci ktorého sa uskutočnili dve akcie: študentský workshop (november 2019) a konferencia so študentským workshopom (november 2020).

Predkladaná e-publikácia obsahuje príspevky z oboch podnetných odborných a diskusných stretnutí. Usporiadanie jednotlivých celkov vystihuje povahu a zameranie projektu, resp. vyššie uvedené jazykové a kultúrne prieniky v preklade. Prvá časť obsahuje príspevky vysokoškolských pedagógov, druhá časť zase príspevky študentov. Vzhľadom na rôznorodú povahu publikovaných materiálov sme sa v oboch celkoch rozhodli pre ich abecedné radenie. Štúdie uvedené v prvej časti poskytujú náhľad do oblasti odbornej profilácie a profesijného zamerania jednotlivých pedagógov, odkazujúc na multidisciplinárny charakter translatologického výskumu zahŕňajúceho najmä lingvistiku, literatúru, literárnu vedu, históriu

a kultúrne dejiny. V rámci študentských príspevkov publikujeme niekoľko ukážok z ich záverečných či dizertačných translatologických prác prezentovaných na workshopoch, väčšina príspevkov sa však zameriava na konkrétne prekladateľské pokusy, ktoré poskytujú množstvo námetov na diskusiu o preklade a hľadani vhodných riešení. Využívame možnosti elektronickej publikácie a okrem textových dokumentov zverejňujeme aj niektoré videozáznamy či multimediálne prezentácie. Vzhľadom na charakter stretnutí a publikácie, nevolíme prísne normovaný editorský formát, ale prístup, ktorý zachováva aj autentické prvky.

Predkladaným súborom rôznorodých, ale zároveň korešpondujúcich dokumentov by sme radi podporili hlavný cieľ nášho projektu: motivovať súčasných i budúcich študentov k štúdiu jazykov, literatúr a kultúr vyšehradského kultúrneho priestoru, ale aj k prekladaniu; motivovať pedagógov k ďalším pedagogickým a odborným aktivitám; a pre všetkých záujemcov o preklad medzi jazykmi a kultúrami V4 podporiť zdieľanie skúseností a načerpanie nových inšpirácií k odkrývaniu ďalších translatologických perspektív.

Editori

PERSPEKTYWY TRANSLATORYCZNE V4 I PRZENIKANIE JĘZYKÓW

Działalność tłumaczeniowa i przeplatanie się języków, odzwierciedlające tysiąclecia rozwoju kultury, zazwyczaj oferują bardzo bogaty zakres tematów, które często pozostają niezauważone. Doświadczenia te wzięto pod uwagę przy opracowywaniu koncepcji projektu *Perspectives of V4 Translation Studies*, którego wyniki przedstawiamy Czytelnikom w niniejszej e-publikacji o tej samej nazwie.

Redaktorami tomu są nauczyciele akademicy pracujący w instytutach lub katedrach realizujących nauczanie w zakresie jednego z języków narodowych (i z nimi związanej literatury, kultury i historii) regionu wyszehradzkiego. Z charakteru wymienionych dziedzin – a zwłaszcza samego przekładu – wynika, że działalność edukacyjna, specjalistyczna i naukowa prowadzona jest dwustronnie. Jest to logiczne, ale z drugiej strony ograniczające ze względu na pewną izolację. Tzw. małe kierunki, specjalizacje (bohemyzacja, polonistyka, słowacyzacja na Węgrzech czy bohemyzacja, słowacyzacja i hungaryzacja w Polsce itp.), są pod wieloma względami bliskie metodologicznie, borykają się z mniej więcej tymi samymi problemami, wykładowcy prowadzą podobne badania, ale wspomniana „izolacja” często ogranicza ich pracę edukacyjną i naukową, a także możliwości rozwoju studentów. Zwłaszcza w dziedzinie przekładoznawstwa zjawisku temu poświęca się zbyt mało uwagi (np. poloniści i bohemiści na Węgrzech mogą równolegle prowadzić badania o podobnym charakterze, ale wyniki ich polsko-węgierskich i czesko-węgierskich studiów najprawdopodobniej zostaną przedstawione osobno).

Bazując na powyższych doświadczeniach, zdecydowaliśmy się na eksperyment translologiczny i spróbowaliśmy zaangażować przede wszystkim studentów wyżej wymienionych kierunków i programów nauczania z przynajmniej niektórych ośrodków akademickich krajów V4. Powołano do życia „sieć” uczestników projektu *Perspectives of V4 Studies*, w ramach którego odbyły się dwa wydarzenia: warsztaty studenckie (listopad 2019 roku) oraz konferencja połączona z warsztatami studenckimi (listopad 2020 roku).

E-publikacja, którą oddajemy do rąk Czytelników, zawiera wystąpienia zarówno z owocnych spotkań naukowych, jak i dyskusji. Struktura poszczególnych części oddaje charakter i cel projektu ewentualnie wyżej wspomniane językowe i kulturowe przenikanie w tłumaczeniu. Pierwsza część zawiera artykuły nauczycieli akademickich, druga zaś studentów. Ze względu na różnorodny charakter materiałów, w obu częściach zastosowano układ alfabetyczny.

Przedstawione w pierwszej części badania dają wgląd w obszar profilowania specjalistycznego i orientacji zawodowej poszczególnych nauczycieli akademickich, odwołując się do multidyscyplinarnego charakteru badań translatologicznych, w tym przede wszystkim językoznawstwa, literatury, literaturoznawstwa, historii i historii kultury. W ramach prac studenckich publikujemy kilka fragmentów prac magisterskich i rozpraw doktorskich z zakresu przekładoznawstwa, prezentowanych na warsztatach; większość artykułów koncentruje się na konkretnych tłumaczeniach studentów, które dostarczają wielu pomysłów do debaty o przekładzie i szukaniu odpowiednich rozwiązań. Korzystamy z możliwości wydania tomu w formie elektronicznej i oprócz materiałów tekstowych udostępniamy również videonagrania czy prezentacje multimedialne. Ze względu na charakter spotkań i publikacji nie wykorzystujemy ściśle standaryzowanego formatu redakcyjnego. Stosujemy podejście zachowujące autentyczne elementy.

Za pomocą prezentowanego zestawu różnorodnych, a jednocześnie korespondujących ze sobą materiałów pragniemy wesprzeć główny cel projektu: zachęcenie obecnych i przyszłych studentów do studiowania języków, literatur i kultur wyszehradzkiego obszaru kulturowego, ale także do tłumaczenia; motywowanie nauczycieli do kolejnej działalności edukacyjnej i naukowej; oraz wsparcie wymiany doświadczeń i pobudzenia inspiracji do odkrywania nowych perspektyw translatorycznych wśród wszystkich zainteresowanych tłumaczeniem z języków/kultur i na języki/kultury V4.

Redaktorzy

O preklade, k prekladu a pre preklad (štúdie pedagógov)

Gabriela Maria Gańczarczyk – NAGRODY I WYRÓŻNIENIA DLA TŁUMACZY LITERATURY W POLSCE NA TLE CZECH I SŁOWACJI

Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, Česká republika

Temat nagród przyznawanych tłumaczom nie należy do często podejmowanych, a stanowi ciekawy przyczynek do problematyki postrzegania tłumaczy i ich pracy oraz kwestii związanych z prestiżem zawodu tłumacza. W swoim tekście, który z racji ograniczonych rozmiarów będzie raczej przeglądem niż rzeczowym omówieniem, skupię się głównie na nagrodach przyznawanych w Polsce, starając się jednak na końcu wymienić chociaż nagrody podobnego formatu przyznawane w Czechach i na Słowacji. Za punkt wyjścia obrałam sobie informacje, które na temat poszczególnych nagród można znaleźć w internecie, stąd też być może w przypadkach niektórych nagród informacje będą niepełne lub wręcz szczątkowe. Jestem jednak przekonana, że także obecność informacji na temat nagrody (lub jej brak) w świecie wirtualnym, niesie z sobą określone informacje.

W Polsce nagrody dla tłumaczy można podzielić na dwie kategorie: pierwszą z nich są nagrody skupiające się na tłumaczach i tłumaczeniach, drugą nagrody, które przyznawane są za tłumaczenia niejako przy okazji innej nagrody, zazwyczaj literackiej.

Do pierwszej kategorii, tzn. nagród skupiających się na tłumaczeniach i tłumaczach, zaliczają się:

NAGRODA "LITERATURY NA ŚWIECIE", która jest przyznawana od 1972 roku. Jej celem jest promowanie i docenianie wybitnych tłumaczy poezji, prozy, a także książek literaturoznawczych. Przyznawana jest w siedmiu kategoriach: poezja, proza, nowa twarz, inicjatywa wydawnicza, translatologia, komparatystyka i literaturoznawstwo, nagroda im. Andrzeja Siemka (za łączenie różnych kompetencji literackich i literaturoznawczych, przekładu i pisarstwa krytycznego wysokiej próby) i "Mamut" (za całokształt dorobku przekładowego). Informacje te wraz z niezupełnie aktualną listą laureatów znaleźć można jak stronie czasopisma „Literatura na Świecie”¹(ostatni laureaci z roku 2017), tak również na stronie w Wikipedii, poświęconej samej nagrodzie² (ostatni laureaci z roku 2018). Na temat tej nagrody niełatwo znaleźć jakieś dodatkowe informacje, np. kto nominuje tłumaczy, kto zasiada

¹ <http://www.literaturanaswiecie.art.pl/nagrody.htm> [dostęp 8.04.2021].

² https://pl.wikipedia.org/wiki/Nagroda_%E2%80%99ELiteratury_na_%C5%9Awiecie%E2%80%9D [dostęp 8.04.2021].

w jury nagrody, jaki jest regulamin nagrody oraz jaką formę ma owa nagroda. Jednak w przypadku nagród przyznawanych w latach 2018 i 2019 na stronach branżowych można znaleźć informacje nie tylko o laureatach, ale też o dziełach, za które nagrodzeni zostali poszczególni laureaci oraz o składzie jury³.

NAGRODA POLSKIEGO PEN CLUBU ZA PRZEKŁAD Z LITERATURY OBCEJ NA JĘZYK POLSKI to prestiżowa polska nagroda dla tłumaczy literatury, przyznawana od 1929 roku (z przerwą wojenną). Zgodnie z informacjami na stronie internetowej Polskiego PEN Clubu po raz ostatni przyznana została w 2010 roku Leszkowi Engelkingowi, wcześniej zaś przyznana został między innymi Tadeuszowi Boy-Żeleńskiemu, Julianowi Tuwimowi, Adamowi Ważykowi, Zygmuntowi Kubiakowi, Julii Hartwig, Stanisławowi Barańczakowi czy Marynie Ochab.⁴

Jednocześnie należy nadmienić, że Polski PEN Club przyznaje również nagrodę za przekłady literatury polskiej na języki obce. Ostatnim znanym laureatem jest słowacki tłumacz Vlastimil Kovalčík, jednak wśród wcześniejszych nagrodzonych nie brakuje tłumaczy z krajów dzisiejszej V4, a wśród nagrodzonych znajdziemy takie nazwiska jak: Irén Fejér, Helena Stachová czy František Halas⁵.

Co ciekawe, w innych materiałach internetowych można natrafić na informacje, że w 2011 roku nagrodę za wybitne dokonania translatorskie w dziedzinie przekładu literatury polskiej na język obcy otrzymał Martin Pollack⁶, zaś podczas uroczystości z okazji 90. rocznicy powstania Polskiego PEN Clubu (2015 r.) wręczone zostały jubileuszowe nagrody Polskiego PEN Clubu za wybitne dokonania w dziedzinie przekładu literatury polskiej na język obcy. Nagrodzeni zostali: Renate Schmidgall z Niemiec, Andrej Chadanowicz z Białorusi oraz Andrij Pawłyszyn z Ukrainy⁷.

³ Informacje na temat nagrody za rok 2018 dostępne są na stronie wydawcy czasopisma: <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,nagrody-literatury-na-swiecie-za-rok-2018,4083.html> [dostęp 14.04.2021], a na temat nagrody za rok 2019 tu: <https://rynek-ksiazki.pl/aktualnosci/nagrody-literatury-na-swiecie-za-rok-2019/> [dostęp 14.04.2021].

⁴ <https://penclub.com.pl/nagroda-polskiego-pen-clubu-za-przeklady-z-literatury-obcej-na-jezyk-polski/> [dostęp 14.04.2021].

⁵ <https://penclub.com.pl/nagroda-polskiego-pen-clubu-za-przeklady-literatury-polskiej-na-jezyki-obce/> [dostęp 14.04.2021].

⁶ Informacje na temat przyznania Pollackowi nagrody znaleźć można m. in. na: <http://centrumkapuscinskiego.pl/aktualnosci/nagroda-pen-clubu-dla-martina-pollacka/> [dostęp 8.04.2021], https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34861,10826916,Nagroda_Pen_Clubu_dla_Martina_Pollacka.html [dostęp 8.04.2021].

⁷ Informacje na temat tej uroczystości znaleźć można na oficjalnej stronie internetowej polskiego prezydenta <https://www.prezydent.pl/kancelaria/aktywnosc-ministrow/art,157,uroczystosc-w-90-rocznice-powstania-polskiego-pen-clubu.html> [dostęp 8.04.2021].

Podobnie jak w przypadku poprzedniej nagrody, również i tu trudno znaleźć jakieś dodatkowe informacje, np. kto nominuje kandydatów do nagrody, kto zasiada w jury nagrody, jaki jest regulamin nagrody oraz jaką formę ma owa nagroda.

NAGRODA PREZYDENTA MIASTA GDAŃSKA ZA TWÓRCZOŚĆ TRANSLATORSKĄ IM. TADEUSZA BOYA-ŻELEŃSKIEGO

Nagroda im. T. Boya-Żeleńskiego stanowi wyraz uznania dla tłumaczy i tłumaczek literatury pięknej na język polski. Przyznawana jest co dwa lata w dwóch kategoriach (za całokształt twórczości oraz przekład jednego dzieła). Jest wręczana Wręczenie podczas Gdańskich Spotkań Literackich „Odnalezione w tłumaczeniu”, organizowanych przez Instytut Kultury Miejskiej, instytucję kultury Miasta Gdańska, w latach nieparzystych. Ideę towarzyszącą ustanowieniu nagrody przybliży „Wstęp” „Regulaminu Nagrody za Twórczość Translatorską im. Tadeusza Boya-Żeleńskiego”, w którym stoi: „Kwestia znaczenia samoistnego dzieła twórczego, jakim jest przekład literacki jest nie dość zakorzeniona w świadomości odbiorców kultury. Pomiędzy autorem a jego tłumaczem istnieje niezbywalny związek, a obcojęzyczne dokonania literackie wzbogacają naszą kulturę dzięki pracy tłumaczy, którzy są przewodnikami i pośrednikami w dialogu kultur”⁸.

Kandydatów do nagrody za przekład pojedynczego dzieła (książki lub cyklu) opublikowanego w okresie dwóch lat poprzedzających rok, w którym zostanie przyznana nagroda oraz do nagrody za całokształt twórczości (bez ograniczeń czasowych w zakresie daty publikacji) wraz z uzasadnieniem zgłaszać mogą wydawnictwa, instytucje kultury, szkoły wyższe, stowarzyszenia i związki twórcze, tłumacze, pisarze, krytycy literaccy czy media o charakterze literackim. Te oraz inne informacje (wysokość nagrody, skład jury itp.) znaleźć można w cytowanym powyżej regulaminie.

NAGRODA LITERACKA ZAIKS-U DLA TŁUMACZY

Nagroda literacka Stowarzyszenie Autorów ZAIKS (Związek Autorów i Kompozytorów Scenicznych) dla tłumaczy to wyróżnienie dla „najlepszych popularyzatorów literatury pięknej”⁹, przyznawane twórcom przez twórców¹⁰. Po raz pierwszy wręczone zostało w 1966 r., zatem jest jedną z najstarszych nagród tłumaczeniowych w Polsce. Podobnie jak inne

⁸ Za: http://odnalezionewtlumaczeniu.pl/cms/wp-content/uploads/2018/10/regulamin_nagroda_translatorska_gdansk.pdf [dostęp 8.04.2021].

⁹ https://zaiks.org.pl/622,196,laureaci_nagrod_zaiks-u_%E2%80%93_jubileusz_95-lecia_stowarzyszenia [dostęp 14.04.2021].

¹⁰ <https://zakr.pl/nagrody-zaiks-u/> [dostęp 14.04.2021].

nagrody stowarzyszenia, nie jest przyznawana dorocznie¹¹, o czym świadczy także lista laureatów, ułożona w porządku alfabetycznym i wspólna dla wszystkich nagród i wyróżnień przyznawanych przez organizację¹². Adresatami omawianej nagrody są zarówno tłumacze dokonujących przekładu na polski, jak też osoby przekładające literaturę polską na języki obce. Na stronie organizatora nie ma jednak ani szczegółowego regulaminu nagrody, ani informacji o składzie jury. Co do formy samej nagrody można natomiast wnioskować z informacji o jej wręczaniu laureatom. W 2019 roku była nią tłumaczka poezji polskiej na język angielski profesor Clare Cavanagh, której podczas uroczystości wręczono dyplom oraz statuetkę¹³.

Specyficzną podgrupę nagród koncentrujących się na tłumaczeniach i tłumaczach stanowią nagrody przyznawane za osiągnięcia tłumaczeniowe w jednej, ściśle określonej parze językowej, czasami w jednym tylko kierunku.

NAGRODA IM. SUSANNY ROTH

Organizatorem konkursu przyznającego Nagrody im. Susanne Roth jest sieć Czeskich Centrów oraz Czeskie Centrum Literackie (CzechLit, czyli České literární centrum), działające pod egidą brneńskiej Morawskiej Biblioteki Krajowej (Moravská zemská knihovna). Sam konkurs skierowany jest do początkujących tłumaczy z języka czeskiego, którzy nie ukończyli 40. roku życia oraz nie mają jeszcze na swoim koncie żadnego przekładu literackiego w formie książkowej. Jego uczestnicy otrzymują do przetłumaczenia ten sam określony fragment wybranej powieści. Konkurs odbywa poza Republiką Czeską, za pośrednictwem sieci Czeskich Centrów oraz ambasad w krajach, w których owe instytucje wyrażą zainteresowanie uczestnictwem w konkursie. W każdym z nich zwycięzcę wyłania jury, złożone ze specjalistów zajmujących się przekładem literackim. Konkurs nazwano na cześć renomowanej szwajcarskiej bohemistki i tłumaczki Susanne Roth (1950–1997), której wkład w promocję współczesnej czeskiej literatury za granicą jest trudny do przecenienia. Nagrodą jest kilkudniowy wyjazd do Republiki Czeskiej połączony z aktywnym udziałem w seminarium bohemistycznym oraz programem towarzyszącym. W wyjeździe biorą udział zwycięzcy ze wszystkich krajów¹⁴. Czeskie Centrum w Warszawie przyznaje też nagrody dodatkowe dla II i III miejsca oraz organizuje seminarium przekładowe, na które zapraszani są wszyscy uczestnicy konkursu¹⁵.

¹¹ https://zaiks.org.pl/387,196,nagrody_stowarzyszenia_autorow_zaiks_wreczone [dostęp 14.04.2021].

¹² <https://zaiks100.pl/nagrody-zaiks/> [dostęp 14.04.2021].

¹³ https://zaiks.org.pl/1733,196,nagroda_dla_ambasadorki_polskiej_poezji [dostęp 14.04.2021].

¹⁴ <https://www.czechlit.cz/cz/cena-susanny-roth/> [dostęp 14.04.2021].

¹⁵ <https://warsaw.czechcentres.cz/pl/program/cena-susanny-roth-2021-or-dny-bohemistu> [dostęp 14.04.2021].

Ogólny regulamin nagrody można znaleźć na stronie CzechLitu¹⁶, a w zakładce Archiv znajdują się biogramy laureatów poszczególnych roczników. Informacje dotyczące polskiej części konkursu są dostępne na stronie warszawskiego Czeskiego Centrum¹⁷.

NAGRODA FOUND IN TRANSLATION, DLA AUTORA/AUTORKI NAJLEPSZEGO W MINIONYM ROKU KALENDARZOWYM PRZEKŁADU LITERATURY POLSKIEJ NA JĘZYK ANGIELSKI

Nagroda przyznawana dorocznie przez Instytut Książki, Instytut Kultury Polskiej w Londynie oraz Instytut Kultury Polskiej w Nowym Jorku autorowi/autorce najlepszego w minionym roku kalendarzowym przekładu literatury polskiej na język angielski. Do konkursu mogą być zgłaszane przekłady, które ukazały się w poprzednim roku kalendarzowym w formie książkowej. Nagrodą jest dyplom, miesięczna rezydencja w Krakowie z honorarium studyjnym oraz przelot do i z Krakowa – fundowane przez Instytut Książki. Dodatkowo laureat otrzymuje nagrodę pieniężną, której fundatorami są IK, IKP w Londynie i IKP w Nowym Jorku.

Bliższe informacje na temat nagrody oraz listę laureatów znaleźć można na stronie internetowej Instytutu Książki w zakładce nagrody¹⁸. Nie ma tam jednak ani szczegółowego regulaminu, ani bliższych informacji o osobach zasiadających w jury konkursu.

NAGRODA IM. KARLA DEDECUSA

Nagroda ta przyznawana była tłumaczom literatury niemieckojęzycznej na język polski oraz polskojęzycznej na język niemiecki w latach 2003-2019¹⁹ przez Fundację im. Roberta Boscha oraz Niemiecki Instytut Spraw Polskich (Deutsches Polen-Institut) w Darmstadt. Zastąpiła ona przyznawaną w latach 1981-2003 nagrodę promocyjną dla tłumaczy literatury niemieckiej na polski, której fundatorem była Fundacja im. Roberta Boscha. Patron nagrody Karl Dedecius, był wybitnym tłumaczem literatury polskiej na język niemiecki oraz człowiekiem o ogromnych zasługach w zakresie popularyzowania literatury polskiej w Niemczech²⁰. Informacje o warunkach naboru tłumaczeń do ostatniej edycji konkursu można znaleźć na stronach Instytutu Książki²¹, zaś listę laureatów na stronie poświęconej nagrodzie w Wikipedii²².

¹⁶ <https://www.czechlit.cz/cz/cena-susanny-roth/> [dostęp 14.04.2021].

¹⁷ <https://warsaw.czechcentres.cz/pl/program/cena-susanny-roth-2021-or-dny-bohemistu> [dostęp 14.04.2021].

¹⁸ <https://instytutksiazki.pl/en/polish-literature,8,found-in-translation-award,36.html> [dostęp 14.04.2021].

¹⁹ Nagroda przyznana w 2019 r. była ostatnią <https://instytutksiazki.pl/aktualnosc,2,nagroda-im-karla-dedeciusa-dla-polskich-i-niemieckich-tlumaczy-za-rok-2019-dla-moniki-muskaly-i-thomasa-weilera,3219.html> [dostęp 14.04.2021].

²⁰ <https://www.dw.com/pl/nagroda-im-dedeciusa-ostatni-laureaci/a-48802426> [dostęp 14.04.2021].

²¹ <https://instytutksiazki.pl/aktualnosc,2,nagroda-im-karla-dedeciusa-2019,2184.html> [dostęp 14.04.2021].

²² https://pl.wikipedia.org/wiki/Nagroda_im._Karla_Dedeciusa [dostęp 14.04.2021].

NAGRODA INSTYTUTU CERVANTESA W POLSCE ZA TŁUMACZENIE LITERACKIE

Nagroda Instytutu Cervantesa w Polsce za Tłumaczenie Literackie przyznawana była od 2002 r. jako wyraz uznania dla zasług tłumaczy literatury hiszpańskojęzycznej w Polsce. Jedenasta i jak się zdaje ostatnia edycja, na temat której można znaleźć jakiegokolwiek informacje, odbyła się w 2013 r. Na stronie krakowskiego Instytutu Cervantesa, który prawdopodobnie był organizatorem wydarzenia, można znaleźć zarówno regulamin²³, jak i informację o laureatach z lat 2002-2013²⁴.

Zupełnie osobną kategorię w przypadku nagród dla tłumaczy tworzy **NAGRODA TRANSLATORSKA DLA TŁUMACZY RYSZARDA KAPUŚCIŃSKIEGO**. Została ustanowiona w 2015 r. z inicjatywy Pani Alicji Kapuścińskiej, żony pisarza i jest przyznawana co roku w dwóch kategoriach: za całokształt twórczości i za przekład na nowy język. Jest imprezą towarzyszącą Nagrody im. Ryszarda Kapuścińskiego za reportaż literacki, o której będzie jeszcze mowa w następnej części artykułu. Wszystkie informacje na temat warunków przyznawania nagrody, kapituły i laureatów poprzednich edycji można znaleźć na stronie internetowej wydarzenia²⁵.

Poza Nagrodą Prezydenta Miasta Gdańska za Twórczość Translatorską im. Tadeusza Boya-Żeleńskiego, wszystkie pozostałe nagrody przyznawane są przez instytucje. Jednak jak pisze Sławomir Paszkiet w swoim „Raportcie o sytuacji tłumaczy literackich w Polsce” z marca 2011 r.: „W ostatnich latach coraz bardziej widoczny staje się wpływ samorządności lokalnej na kształtowanie polityki kulturalnej kraju, w tym także na prestiż społeczny tłumacza literatury. Ważnym tego przykładem są coroczne nagrody literackie miasta Wrocławia – Literacka Nagroda Europy Środkowej ANGELUS – i Warszawy – Nagroda im. Ryszarda Kapuścińskiego za reportaż literacki. Obie nagrody przyznawane są nie tylko autorom zwyciężskich książek, ale również ich tłumaczom”²⁶.

W ten oto sposób przechodzimy do drugiej kategorii nagród za tłumaczenia / dla tłumaczy, czyli tych, które przyznaje się przy okazji nagród literackich. Do kategorii tej należą:

²³ https://cracovia.cervantes.es/imagenes/image/biblioteca/nagrada_literacka_2013_regulamin.pdf [dostęp 14.04.2021].

²⁴ https://cracovia.cervantes.es/pl/biblioteka_hiszpanski/nagrada_za_tlumaczenie_literackie.htm [dostęp 14.04.2021].

²⁵ http://www.kulturalna.warszawa.pl/kapuscinski,1,5609.html?locale=pl_PL [dostęp 14.04.2021].

²⁶ http://stl.org.pl/wp-content/uploads/2015/03/Raport_o_sytuacji_tlumaczy_literackich_Paszkiet.pdf [dostęp 14.04.2021].

LITERACKA NAGRODA EUROPY ŚRODKOWEJ ANGELUS

Nagrodę tę najlepiej scharakteryzują słowa, którymi opisana jest na stronie organizatora: „najważniejsza nagroda w dziedzinie twórczości prozatorskiej tłumaczonej na język polski – stanowi bezpośrednie nawiązanie do wielowiekowych tradycji Wrocławia jako miasta spotkań i dialogu. Wrocław, ze względu na swoją historię i położenie, zawsze stanowił miejsce ścierania się najrozmaitszych narodowości, kultur i prądów umysłowych. Nagroda będzie przyznawana corocznie, pisarzom pochodzącym z Europy Środkowej, którzy podejmują w swoich dziełach tematy najistotniejsze dla współczesności, zmuszają do refleksji, pogłębiają wiedzę o świecie innych kultur²⁷”.

Literacka nagroda przyznawana jest od 2006 r. żyjącym twórcom pochodzącym z 22 krajów szeroko pojętej Europy Środkowej, zaś od 2009 r. dodatkowo nagradzani są nie tylko autorzy, ale także tłumacze zwycięskiej pracy. Jeśli zaś nagrodę otrzymałaby praca nietłumaczona, nagrodę za tłumaczenie otrzymuje tłumacz jednej z książek, które zakwalifikowały się do finału nagrody²⁸. Wszystkie informacje dotyczące warunków przyznawania nagrody, terminów, składu jury oraz samych nagród znajdują się w Regulaminie, dostępnym na stronie internetowej nagrody²⁹.

NAGRODA IM. RYSZARDA KAPUŚCIŃSKIEGO ZA REPORTAŻ LITERACKI

Jest to nagroda literacka ustanowiona w 2010 r. przez Radę Miasta Stołecznego Warszawy, przyznawana najbardziej wartościowej zdaniem jury książce reporterskiej wydanej w poprzednim roku kalendarzowym w Polsce. Jej ustanowienie miało na celu uhonorowanie Ryszarda Kapuścińskiego, wybitnego autora znanych na całym świecie reportaży, dziennikarza, publicysty, poety i – jak podają organizatorzy – jednego z dwóch najczęściej tłumaczonych na języki obce polskich autorów, dla którego Warszawa przez 60 lat była domem. Jeden z punktów regulaminu stanowi, że jeśli nagrodzona książka jest przekładem, to nagrodę otrzymuje również jej tłumacz, a inny mówi dodatkowo o tym, że podobnie sprawy się mają w przypadku książek nominowanych do nagrody³⁰. Wszystkie informacje na temat zasad, składu jury, wysokości nagrody oraz terminach znaleźć można na stronie nagrody³¹.

²⁷ <https://www.wroclaw.pl/angelus-o-nagrodzie> [dostęp 14.04.2021].

²⁸ <https://angelus.com.pl/nagrada-angelus/regulamin-2/> [dostęp 14.04.2021].

²⁹ Tamże.

³⁰ http://www.kulturalna.warszawa.pl/pi/136929_1.pdf [dostęp 14.04.2021].

³¹ http://www.kulturalna.warszawa.pl/kapuscinski.html?locale=pl_PL [dostęp 14.04.2021].

NAGRODA LITERACKA MIASTA GDAŃSKA “EUROPEJSKI POETA WOLNOŚCI”

Nagroda przyznawana jest w cyklu dwuletnim, na zmianę z Nagrodą im. T. Boya-Żeleńskiego. Jej celem jest promowanie zjawisk poetyckich, wybitnych pod względem wartości artystycznych oraz podejmujących temat wolności. Jej laureatem może zostać żyjący poeta europejski, pochodzący z jednego z siedmiu lub ośmiu krajów, które w danym roku zostały wybrane, by brać udział w konkursie. Zamysłem twórców konkursu jest umożliwienie zaistnienia twórczości nie tylko w językach oficjalnych, ale też językach regionalnych, takich jak np. język baskijski czy język saamski. Wszystkie informacje na temat zasad, jury, nagród oraz zasad wyboru języków do poszczególnych edycji można znaleźć w Regulaminie³².

Należy jednak zaznaczyć, że nagroda ta jest zupełnie wyjątkowa, jeśli chodzi o podejście do tłumaczy, ponieważ to właśnie oni i tylko oni są osobami, które mają prawo nominować autorów. W każdej edycji jeden tłumacz może nominować tylko jednego autora. Oczywiście, podobnie jak w przypadku innych wymienionych w tej kategorii nagród, także w tym wypadku tłumacz nagrodzonego poety, otrzymuje nagrodę finansową.

Poza omówionymi powyżej dwoma kategoriami pozostają jeszcze dwie nagrody „okolotłumaczeniowe”, które nie mieszczą się w powyższych wariantach, jednak uważam, że ich pominięcie sprawiłoby, że przegląd polskich nagród dla tłumaczy i tłumaczeń byłby niepełny. Pierwszą z nich jest TRANSATLANTYK, czyli nagroda corocznie przyznawana przez Instytut Książki za całokształt dorobku wybitnemu popularyzatorowi literatury polskiej za granicą. Jej laureatami mogą być np. tłumacze, wydawcy, krytycy czy animatorzy życia kulturalnego. I jeśli spojrzeć na listę laureatów, to rzeczywiście znajduje się na niej wielu wybitnych i zasłużonych tłumaczy³³. Drugą jest „LEW HIERONIMA”, nagroda przyznawana dorocznie od 2016 r. przez Stowarzyszenie Tłumaczy Literackich wydawnictwu najbardziej przyznanemu tłumaczom. Nagroda ma charakter honorowy i jest wręczana podczas Warszawskich Targów Książki³⁴.

Tym, co z całą pewnością jest wspólne dla wszystkich wymienionych nagród, to prestiż, jaki zyskuje w środowisku jej laureat, co rzecz jasna może stanowić dodatkowy argument w przypadku negocjowania warunków umów na kolejne tłumaczenia lub – jak w przypadku

³² <http://europejskipoetawolnosc.pl/wp-content/uploads/2020/07/europejski-poeta-wolnosc-regulamin-2020.pdf> [dostęp 14.04.2021].

³³ <https://instytutksiazki.pl/zagranica,4,nagroda-transatlantyk,76.html> [dostęp 14.04.2021].

³⁴ <http://stl.org.pl/dzialalnosc/projekty/nagroda-lew-hieronima/> [dostęp 14.04.2021].

Nagrody Susanny Roth – może stać się przepustką, pozwalającą młodemu tłumaczowi wejść na rynek, czego przykładem mogą być np. laureatki z poprzednich lat: Agata Wróbel i Anna Maślanka. Finansowego aspektu nagród nie będę omawiać, ponieważ w rzeczywistości, w której tłumaczenia literackie należą do kategorii najgorzej płatnych zleceń przekładowych cieszy, że istnieje także taka forma doceniania wysiłku włożonego w przekład.

Trudno też nie wspomnieć o być może nie spektakularnym, ale z pewnością zauważalnym wzroście prestiżu pozycji tłumacza literackiego, którego efektem jest coraz częstsza praktyka umieszczania na okładkach nazwisk tłumaczy. Oczywiście działanie to nie jest samoistnym efektem ubocznym pojawienia się kilku nowych nagród dla tłumaczy, ale wynikiem pracy m.in. Stowarzyszenia Tłumaczy Literatury, szczególnie zorganizowanej przez nich akcji informacyjnej „Szekspir nie pisał po polsku”³⁵.

O tym, że temat tłumaczeń literackich i tłumaczy zaczynają się pojawiać w Polsce przestrzeni publicznej, a zagadnienia translatorskie interesują coraz szersze grono miłośników literatury. Doskonałym potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są **Gdańskie Spotkania Literackie „Odnalezione w tłumaczeniu”**, którego ideą są żywe spotkania ze wspaniałymi tłumaczkami i tłumaczami. A to oznacza wyjątkowy z założenia i nie mający odpowiednika ani w Czechach, ani na Słowacji festiwal literacki poświęcony sztuce translacji. Jest to odbywająca się w cyklu dwuletnim (w latach nieparzystych) impreza, podczas której na literaturę patrzy się z nieco innej perspektywy niż zazwyczaj, zaś do dyskusji zapraszani są najlepsi tłumacze literatury i to ich spojrzenie na literaturę dominuje w trakcie festiwalu. I to właśnie w trakcie tej imprezy przyznawane są Nagrody im. T. Boya-Żeleńskiego³⁶.

Dodatkowo w związku z festiwalem od kilku lat ukazują się niezwykle cenne wydawnictwa poświęcone właśnie szeroko rozumianej sztuce translacji. Instytut Kultury Miejskiej, będący organizatorem wydarzenia, w współpracy z prestiżowymi polskimi wydawnictwami (Karakter, słowo/obraz terytoria, Biuro Literackie) wydał np. serię wywiadów z tłumaczami, eseje o przekładzie, a nawet komiks, który opowiada o pracy tłumacza³⁷.

Porównując sytuację w Polsce z sytuacją jej południowych sąsiadów, czyli Czech i Słowacji już na pierwszy rzut oka widoczna jest nierównowaga, która wynika nie tyle z wyraźnie gorszej

³⁵ Pisze o tym m. in. Jakub Jedliński: Jedliński, J., „Szekspir nie pisał po polsku, czyli o (nie) widoczności tłumaczy”, *Magazyn Literacki KSIĄŻKI*, 2018, nr 8, s. 15.

³⁶ <http://odnalezionewtlumaczeniu.pl/> [dostęp 14.04.2021].

³⁷ <http://odnalezionewtlumaczeniu.pl/wydawnictwa-owt/> [dostęp 14.04.2021].

sytuacji tłumaczy, co ze znacznie mniejszego rynku. Jak nietrudno się domyślić, dziesięciomilionowym Czechom i pięćoipółmilionowej Słowacji trudno byłoby stawać w szranki z trzydziestoosmiomilionową Polską.

Jeśli chodzi o Czechy, to tłumacze mogą liczyć na kilka różnych nagród. Od 1995 r. przyznawana jest Państwowa Nagroda za Tłumaczenie (Státní cena za překladačské dílo), którą na wniosek jury przyznaje minister kultury. Wcześniej czterokrotnie została przyznana jako nagroda towarzysząca Państwowej Nagrodzie za Literaturę³⁸. Poza tym początkujący tłumacze literaccy mogą próbować swoich sił w Konkursie im. Jiřego Levego (Soutěž Jiřiho Levého), w którym nagrody przyznawane są w różnych kategoriach, np. prozy artystycznej, dramatu czy poezji, chociaż nie tylko³⁹. W ramach dorocznych Nagród MAGNESIA LITERA jedna z kategorii to Litera za książkę przekładową, którą może otrzymać tłumacz za pierwsze tłumaczenie danego tekstu na język czeski⁴⁰. Ważną rolę odgrywa także Nagroda im. Josefa Jungmanna (Cena Josefa Jungmanna), przyznawana podobnie jak nagroda w konkursie im. Jiřego Levego, przez stowarzyszenie tłumaczy literackich Obec překladačů. Można ją otrzymać za pierwsze opublikowane tłumaczenie na język czeski prozy, poezji, dramatu, ale też niebeletrystycznych tekstów z dziedziny nauk humanistycznych⁴¹.

Dodatkowo istnieją jeszcze dwie nagrody, które są związane z tłumaczeniami. Pierwszą z nich jest Krameriuův viňš przyznawany zasłużonym w dziedzinie wspierania i rozwoju przekładów literackich w Republice Czeskiej⁴². Drugą jest antynagroda, czyli Anticena Skřipec (w wolnym tłumaczeniu Antynagroda Madejowe Łože) za tłumaczenie na język czeski, cechujące się znacznymi niedostatkami lub działaniami, które w wyraźny sposób naruszają prawa autorów tłumaczeń⁴³. Oba wyżej wymienione wyróżnienia przyznawane są również przez Obec překladačů.

W przypadku Słowacji możemy mówić o trzech tylko wyróżnieniach za przekład. Pierwszą jest Nagroda Jána Hollego za tłumaczenie artystyczne (Cena Jána Hollého za umelecký preklad), przyznawana od 1967 r. w dwóch kategoriach: za przekład poezji i dramatów wierszem oraz za przekład prozy, dramatu i eseju artystycznego⁴⁴. Laureatami drugiej nagrody mogą być twórcy, którzy ukończyli 65 lat, a mowa o Nagrodzie Blahoslava Hečka za całokształt dokonań (Cena

³⁸ <https://www.mkcr.cz/statni-cena-za-literaturu-a-statni-cena-za-prekladatske-dilo-laureati-109.html> [dostęp 14.04.2021].

³⁹ <http://www.obecprekladatelu.cz/soutez-jiriho-leveho.htm> [dostęp 14.04.2021].

⁴⁰ <https://www.magnesia-litera.cz/> [dostęp 14.04.2021].

⁴¹ <http://www.obecprekladatelu.cz/cena-josefa-jungmanna.htm> [dostęp 14.04.2021].

⁴² <http://www.obecprekladatelu.cz/krameriuv-vins.htm> [dostęp 14.04.2021].

⁴³ <http://www.obecprekladatelu.cz/anticena-skripec.htm> [dostęp 14.04.2021].

⁴⁴ http://litfond.sk/index.php/ceny/cena_Jana_Holleho/ [dostęp 14.04.2021].

Blahoslava Hečka za celoživotné dielo)⁴⁵. Do młodych tłumaczy, będących jeszcze studentami szkół wyższych, adresowana jest natomiast Uniwersjada Tłumaczeniowa (Prekladateľská univerziáda). Laureatom uniwersjady przyznawana jest Nagroda Antona Popoviča (Cena Antona Popoviča) w trzech kategoriach: przekład tekstu artystycznego, przekład tekstu specjalistycznego oraz teoria i krytyka przekładu⁴⁶. Wszystkie wymienione słowackie nagrody za tłumaczenia przyznawane są przez Literárny fond.

Tłumaczenia literackie są integralną częścią rynku książki. Cieszy zatem, że twórcy działający w tej dziedzinie mogą liczyć na różnorodne nagrody i wyróżnienia za swoją pracę, zaś różnorodność przyznawanych nagród, z których część nastawiona jest na promowanie narodowej kultury literackiej za granicą (np. polski Transatlantyk czy czeska Cena Susanny Roth), co jest widzialnym dowodem na to, że rola tłumacza jako ambasadora kultury oraz pośrednika w dialogu kultury jest coraz bardziej doceniana. Podobnie jak cieszy dostrzeżenie roli tłumacza w przypadku niektórych przynajmniej konkursów literackich. Pozostaje zatem mieć nadzieję, że proces ten nie ulegnie zatrzymaniu, a to co, dziś jest dla nas działaniem progresywnym i dobrą praktyką, jak na przykład umieszczanie nazwiska autora na okładce, stanie się standardem nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach.

RESUME

Prizes and awards for translators of literature in Poland in comparison with the Czech Republic and Slovakia

The subject of the article is the awards granted to translators in three Central-European countries. This issue is not one of the most frequently tackled ones, but it is an interesting contribution to the problem of the perception of translators and their work as well as connected with the prestige of the translation profession. In my text, more of a brief overview than a factual discussion, I will focus mainly on the awards granted in Poland divided into two categories: first, awards focusing on translators and translations, and second, awards granted for translations as if on the occasion of another award, usually a literary one. Furthermore, I will at least mention the awards of a similar format granted in the Czech Republic and Slovakia. I have taken as my starting point the information that can be found on the internet about the individual prizes, so perhaps in the case of some of the prizes the information will be incomplete or even residual. I am convinced, however, that the presence, or lack of information about a particular award in the virtual world is also telling in a certain regard.

⁴⁵ http://litfond.sk/index.php/ceny/cena_Blahoslava_Hecka/ [dostęp 14.04.2021].

⁴⁶ http://litfond.sk/index.php/ceny/prekladatelska_univerziada/ [dostęp 14.04.2021].

Anita Huťková – POTENCIÁL TEÓRIE VÝRAZOVÝCH ZMIEN A POSUNOV A. POPOVIČA – DIDAKTICKÝ A EVALVAČNÝ ASPEKT (SKÚSENOSTI A PERSPEKTÍVY)

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko

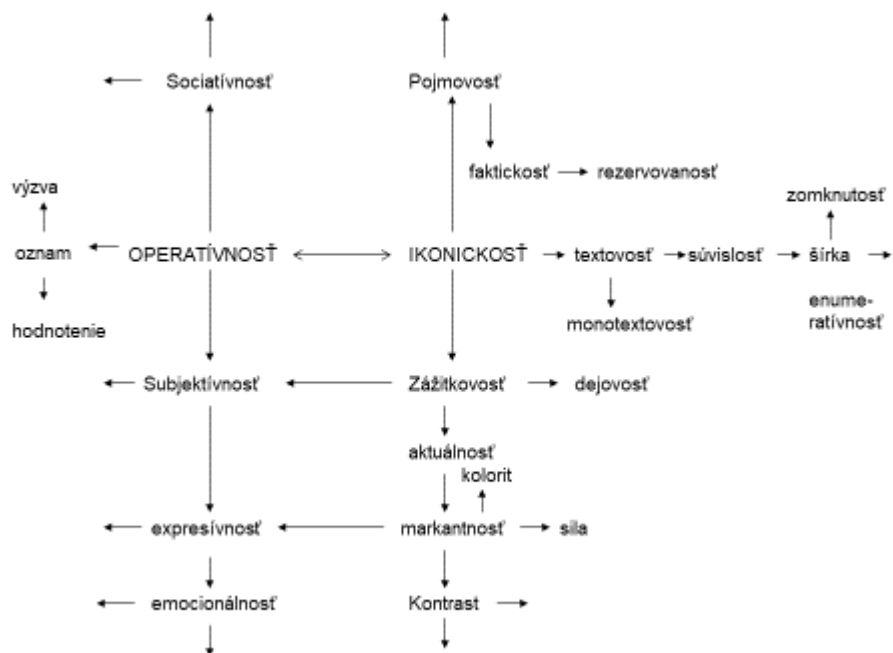
Úvod

Teória translatológie A. Popoviča (1971, 1975, 1983) predstavuje v slovenskom prostredí – nadväzujúc na československú tradíciu v myslení o preklade – jeden zo základných kameňov, na ktorých stavia i súčasná teória prekladu a tlmočenia. K často pertraktovaným oblastiam patrí najmä teória výrazových zmien a posunov, ale aj úvahy na témy o dosahu kultúrnej vzdialenosti na preklad, o preklade ako metatexte (komunikačno-recepčný rámec), či prehľadné rozpracovanie translatologických disciplín a v neposlednom rade aj vypracovanie samotného metajazyka (terminológie) teórie prekladu a tlmočenia. Je všeobecne známe, že Popovič uprednostňoval termín preklad: písomný a ústny, preto ani v zozname disciplín nenájdeme tlmočenie (skrýva sa totiž za ústnym prekladom). Popovič vo svojej oblasti výskumu, ktorá často vybočovala zo štandardných dobových ciest, invenčne načrtával pôdorys interdisciplinárneho prístupu, o ktorý sa s kritickým uvažovaním (pri jednotlivostiach, kontexte a súvislostiach) môžeme opierať i dnes. Okrem základných troch oblastí: všeobecnej translatológie, prekladu a tlmočenia, špecifikoval ďalšie typy s ohľadom na štýlové a žánrové vymedzenia komunikátov (odborný preklad, umelecký preklad, preklad náboženských textov atď.), v rovine praxeológie prekladu naznačil okrem iného potrebu skúmania sociologického portfólia fungovania pertraktovanej disciplíny, redakčnej praxe a kritiky prekladu, čo predstavuje i s odstupom takmer 50 rokov výsostne aktuálne výskumné fokusy. Nezabúdaj ani na potrebu výučby translatológie. I tento rozmer vo svojej práci zachytáva. Otázky didaktiky rezonujú naprieč akademickou obcou, keďže na Slovensku máme niekoľko univerzít, ktoré pripravujú poslucháčov v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo. Pozitívnym momentom je existujúca viacročná vzájomná spolupráca slovenských translatologických pracovísk, ktorá sa odráža v projektovej i organizačnej aktivite (napr. spoločná konferencia T.I.C. – Translation, Interpreting and Culture, do ktorej sú zapojené univerzitné lokality Bratislavy, Prešova, Banskej Bystrice a Nitry).

1 Posuny v preklade – Levý, Popovič, Miko

Jednou zo základných tém, ktoré sa riešia v rámci výučby v prekladateľských programoch, sú posuny. Treba objektívne konštatovať, že téma posunov nie je výsostne slovenskej proveniencie, veď s pojmom posun v štýle pracoval už J. Levý (1957, 1963), s ktorým sa Popovič spoznal v Brne. Taktiež viaceré zahraničné teórie riešili rovnaký „problém“. Všetky prístupy sa v princípe snažili o objektívne zachytenie toho, čo sa v cieľovom texte počas procesu prekladu stráca, resp. získava.

Osobitosť Popovičovho prístupu sa ukrýva v slove *výrazový*, ktorým sa translatológ inšpiroval u svojho nitrianskeho kolegu a spolupracovníka Františka Mika, spracúvajúceho akýsi univerzálny model štylistických vlastností. Študenti si slovo výraz často zamieňajú s jeho užším sémantickým ekvivalentom: slovo. Avšak, výrazový nerovná sa (\neq) slovný. Výrazová koncepcia štýlu Františka Mika (1969, 1970) vychádza z vnímania umeleckého textu ako estetickéj kvality, pričom toto estetické sa realizuje predovšetkým na úrovni výrazového materiálu. Jadro samotnej estetickéj hodnoty sa nachádza v dialektickej jednote jazykovej zložky a tematických súvislostí. Sústava výrazových kategórií reprezentuje paradigmatickú líniu štýlu. Miko s ňou pracuje nezávisle od štýlov, pretože „umožňuje analýzu štýlu na jeho štruktúrne zložky a odhaľuje sústavu výrazových vlastností ako predpoklad štýlov“ (Miko, 1969, s. 14). Výrazová sústava sa tak stáva jediným funkčným základom pre všetky jestvujúce štýly. Model je vystavaný na binárnych protikladoch, ktoré sa však nevyklúčujú, opozičný vzťah je dominantný, ale nie disjunkčný. Projekciu výrazovej kategórie v texte nazýva autor *výrazovou vlastnosťou*, resp. *výrazovou líniou textu*. Posúdenie niektorých výrazových kategórií je dosť ťažké, pretože „hranice“ medzi nimi sú priechodné a závisia od individuálnej interpretácie (porov. aj Huťková 2014). Pôvodný model Miko upravoval a rozšíril o viaceré kategórie napr. o textovosť, monotextovosť, autosémickosť, komickosť, idiolekt, sociolekt, priaznivosť a iracionálnosť, pričom výpočet celého registra kategórií nie je definitívny (ani to nie je možné). Na Mikovo priekopnícke celoživotné dielo nadviazali jeho nástupcovia pod vedením prof. Ľ. Plesníka a v roku 2008 vydali *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, v ktorom rozpracovali jednotlivé heslá v širokom diapazóne umenia (sochárstvo, maliarstvo, film, divadlo, literatúra atď.) – rozvitý napr. o telesnosť výrazu, dramatickosť v., dokumentárnosť, fragmentálnosť, zmyselnosť, erotickosť, provokatívnosť, vulgárnosť v. a pod.

V prekladateľskom procese, už vo fáze interpretácie, je potrebné identifikovať dominantné výrazové kategórie, na ktorých stojí estetická osobitosť autorského rukopisu a východiskového textu, aby sa následne zvolila primeraná koncepcia s konkrétnymi prekladateľskými postupmi. Posuny a zmeny, ktoré sa udejú v zmysle dodržania koncepcie uvedomujúcej si špecifiká originálu (a autorského idiolektu), môžeme považovať za funkčné a opodstatnené.

2 Výrazové posuny a výrazové zmeny

Popovičova klasifikácia výrazových posunov a zmien sa teda diala v zmysle vyššie uvedených cieľov. Modelové spracovanie javov a priori predpokladá zjednodušenie a klasifikácia zase výnimky. Databáza posunov a zmien preto nie je jedinou a definitívnou pomôckou pri práci s prekladovým textom a nie je ani evalvačným nástrojom na posúdenie adekvátnosti prekladu. Podobne, ako aj iné prekladateľské techniky a postupy (napr. systém translačných úkonov spracovaný podľa Kingy Klaudyovej, 1991), nie je rozhodujúcim faktorom pri hodnotení výsledného prekladového produktu, ale skôr nástrojom na odkrytie prekladateľskej koncepcie, preferovaných metód prekladateľa či vyhodnotenie nevyhnutných (obligatórnych) verzus fakultatívnych zásahov. Z tohto hľadiska sú všetky prístupy vhodne aplikovateľné v procese edukácie. Kým translačné úkony sa využívajú na nižších úrovniach výučby, pretože rozoberajú jednoduchšie, resp. „užšie“ javy: gramatické a lexikálne; výrazové posuny v súčinnosti s prácou s výrazovými kategóriami odкрývajú problematiku prekladu v širšom kontexte. Tento

sklonov prekladateľa, určitej prekladateľskej metódy [...] uplatňovaním tvorivého subjektu“ (Tamtéž, s. 198). **Retardačný posun** sa viaže na „uplatňovanie prekonaných výrazových postupov u prekladateľa, [...] preferenciu starších výrazových foriem v kontexte prijímajúceho jazyka,“ (Tamtéž, s. 199), pričom nejde iba o historizáciu na úrovni lexiky, ale o voľbu zo starších, prekonaných prekladateľských prístupov. **Tematický posun** sa týka makroštylistiky diela a v preklade sa projektuje v troch potenciálnych podobách: **lokalizácia** (zasadenie do iného prostredia), **aktualizácia** (na časovej osi), **adaptácia** (zásah do deja, zmeny v charaktere a funkcii postáv, posun v sémantike/hlavnej idey diela). Veľmi zaujímavé adaptácie z Jókaiho románovej tvorby uvádza napr. Kolmanová (2009). Konkrétne ide o voľné spracovanie románu *Egy magyar nábob* (*Uhorský nabob*) pod názvom *Mladý Čech*, pričom tu možno identifikovať výraznú (aj autorom/prekladateľom priznanú) inšpiráciu maďarským originálom⁴⁷.

Druhový „typ tematického posunu“ (Tamtéž, s. 201) predstavuje zmenu literárneho druhu v najširšom význame slova (preklad poézie prózou a naopak, zmenu žánru a pod.); **rytmický posun** sa realizuje v dôsledku „rozdielneho usporiadania rytmickej štruktúry originálu a štruktúry prekladu“ (Tamtéž, s. 202). **Negatívny posun** má v podstate iba hodnotiaci charakter a môže sa týkať ktoréhokoľvek z predošlých posunov. Ide pri ňom o „neadekvátne riešenie ideovo-estetických zvláštností originálu v preklade“ (Tamtéž, s. 201). Treba objektívne konštatovať, že v súčasnosti nepovažujeme všetky posuny za korektné, t. j. nehodnotíme ich ako správne, avšak v istých historických vývinových obdobiach a s ohľadom na určité okolnosti boli napr. aj výraznejšie tematické posuny (a zásahy do textu zo strany prekladateľa) vnímané pozitívne. Treba tiež zdôrazniť, že všetky uvedené posuny (ďalej iba: p.) sa vzťahujú na celý komunikát. Konštitutívny p. v zmysle (ne)kompability dvoch uplatnených jazykových systémov, negatívny p. ako hodnotenie výsledného produktu (t. j. prekladu diela); podobne aj druhový, tematický, retardačný, či rytmický p. sa nedejú na úrovni slova či vety, ale vzťahujú sa na text ako komplexný komunikát. Táto skutočnosť je mimoriadne dôležitá, pretože súvisí s koncepciou prekladateľa a následne sa odzrkadľuje v jednotlivých prekladateľských riešeniach. Podobne individuálny p., ktorý predstavuje jeden z najinšpiratívnejších výskumných objektov, vyhodnocujeme na úrovni textového celku. V ňom sa odкрýva nielen prekladateľova koncepcia a preferovaná poetika, ale aj jeho rukopis, interpretácia a ciele

⁴⁷ „Preklad“ vznikol v rokoch 1870 – 1871, „prekladateľom“ bol J. R. – pravdepodobne Josef Nosek, pod pseudonymom Josef Ryba (porov. Kolmanová, 2009, s. 110). Kým v maďarskom *Nabobovi* ide o motív vlastenectva bez prvkov národnej neznášanlivosti, v *Mladom Čechovi* je prítomný silný odpor voči nemeckému elementu a pod. Ide teda o adaptačné riešenie. V českom preklade došlo aj k aktualizácii (dej sa z 20. – 30. rokov 19. storočia posunul do dobových 60. rokov; môžeme tu dokonca identifikovať aj lokalizačné posuny, napr. pri postave dandyho Abellina: „zatiaľčo v originálu zastupuje cizinu Paříž [...] v adaptaci se děj odehrává ve Vídni a Odoaker mluví nemecko-francouzsko-česky“ (Kolmanová, 2009, s. 100).

(porov. Šuša, 2011)⁴⁸. Individuálny posun sa často nesprávne stotožňuje s výrazovou individualizáciou, ktorá sa však realizuje na mikroštylistickej úrovni a môže byť ojedinelá. Na druhej strane: opakovaná výrazová individualizácia signalizuje prekladateľský rukopis, a teda môže smerovať ku koncepcne definovanému individuálnemu posunu.

So študentmi začíname výrazovými zmenami, ktoré sa dajú ľahšie identifikovať. Postupne zapracúvame výrazové posuny. Východiskom však spravidla ostáva interpretácia a pri individuálnom posune aj znalosť „rukopisu“ prekladateľa, ktorú si študenti dopĺňajú štúdiom sekundárnej odbornej literatúry.

Ako by teda vyzerala práca s výrazovými zmenami a posunmi v nasledujúcich úryvkoch?

1. Interpretácia diela – aspoň v skratke o autorovi, zaradenie do vývinového obdobia (v prípade Jókaiho tvorby ide o prvky romantizmu a realistické žánrové obrázky), osobitosti autorovho rukopisu, dobovej poetiky, základné informácie o románe a osobitne analýza vybraného úryvku (Jókai: *Fekete gyémántok*, 1870⁴⁹, romantizmus atď.);
2. Prekladateľ – základné informácie – dva preklady v slovenčine: 1. Vladimír Roy – básnik, starší preklad (z roku 1936)⁵⁰, 2. Július Albrecht – mladší preklad (z roku 1967).

„Mikor fésültelek, / Ugye nem téptelek? / Mikor mosdattalak, / Ugye nem szidtalak?“

A dallam maga oly egyszerű, tán a hangban kellett valami sajtáságosnak lenni. Olyan búsongó, méla és mégis meleg hang volt az, ami ezt énekelte. (50)

1. „Keď som ťa česala, / či som ťa kvákala? / A keď som ťa myla, / či som ťa hrešila?“

Nápev bol taký trudný, melancholický ako bývajú slovenské piesne, ako by bol vznikol pri plači. A hlas, ktorý to spieva, je pekný, zvučný, cituplný. (prel. Roy, s. 47)

2. „Keď som ťa česala, / či som ťa kvákala? / A keď som ťa myla, / či som ťa hrešila?“

Nápev je taký jednoduchý, v hlase musela byť nejaká zvláštnosť. Bol to taký smutný, trúchlivý a jednako len teplý hlas, ktorý ho spieval. (prel. Albrecht⁵¹)

Konštitutívny posun sa realizuje na kontrastívnom pozadí systémov jazykových znakov maďarčiny a slovenčiny (napr. neexistencia hlások ö, ő, ü, ú v slovenčine, absencia členov v slovenčine, absencia rodu v maďarčine, t. j. potreba gramatickej konkretizácie v slovenčine,

⁴⁸ Šuša, I., „Cudzí jazyky a preklad ako prostriedky interkultúrnej komunikácie“, In *Usta ad Albim Bohemica, Jazyky v Evropě a Evropa v jazycích*, Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, 11, 2011, 1, s. 234-243.

⁴⁹ Pracujeme s vydaním z roku 1971.

⁵⁰ K dispozícii máme vydanie z roku 1955.

⁵¹ Dostupný online na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5066/Jokai_Cierne-diamanty-I/5#ixzz6cp41GEKm

aglutinačný verzus flexívny jazyk, vokalická harmónia a pod.). K *druhovému, tematickému* ani *rytmickému posunu* nedochádza, naznačená ľudová pieseň zachováva prvky izosylabizmu ľudových piesní, dodržaná je aj polveršová dieréza, združený, aj vnútorný rým. Pieseň je v maďarčine známa, naspievaná viacerými interpretmi⁵². Slovenský preklad nepredstavuje konkrétnu substitúciu, nejde teda o naturalizáciu (hoci táto možnosť je v podobných prípadoch bežná). Pieseň sa spieva pri rozlúčke matky s dcérou pri vydaji (tzv. odoberacia pieseň). Substitučne by sa mohla riešiť napr. odobierkovou piesňou *Keď sa ruža, keď sa ruža rozvíjala, mamka dcéru, mamka dcéru zapletala, nepleťte ma mamička tuho, nebudem ja, nebudem ja, vaša dlho...*

Čo sa týka posunov na mikroštylistickej rovine, t. j. výrazových zmien, Roy je slobodnejší, akoby sa nechal uniesť samotným obrazom spievajúceho dievčaťa. Veta s vecným obsahom, ktorá hovorí o jednoduchosti melódie a pravdepodobnej osobitosti v hlase, je pozmenená a posilnená o štylisticky príznakové adjektíva, umocňujúce obraznosť a zážitkovosť. V slovenskom preklade je dokonca náznak naturalizácie, v podobe vloženého prirovnania k slovenským piesňam (v origináli sa prirovnanie nenachádza). Albrechtov preklad je doslovnejší a čo sa lexiky a syntaxe týka aj vernejší. Royov preklad navyšuje adjektíva a vkladá prirovnanie, je figuratívnejší, čím dosahuje výrazové zosilnenie. V danom prípade ide o tzv. výrazovú individualizáciu. Roy podobné zásahy vykonáva opakovane (porov. aj ďalšie príklady). Royov preklad je teda výrazovo expresívnejší, v preklade došlo k výrazovému zosilneniu, Albrechtov preklad možno v danom úryvku vyhodnotiť ako výrazovú zhodu.

O niekoľko strán ďalej sa ukazuje, že Roy ostáva v prekladateľských riešeniach verný svojmu konceptu výrazového zosilňovania, kým Albrecht zážitkovosť výrazu (ako dominantnú výrazovú kategóriu Jókaiho prózy) svojimi riešeniami nepodporuje.

(Evelina/Evila) „És ezután, felemelve igazi könnyektől ragyogó szemeit, tört, elfojtott, reszkető hangon rebegé...“

1. A potom zdvihla k nemu oči rozžiarené pravými perlami slz, šepkajúc zlomeným, tlmeným, rozochveným hlasom...
2. Potom zdvihla k nemu oči ligotajúce sa od ozajstných slz a zlomeným, priduseným a trasľavým hlasom šeptala...

Obraz zaľúbenej mladej ženy, ktorá hľadá slová a nsmelo šepká, je v Royovom preklade ikonicko-zážitkový vďaka zvoleným adjektívam a prirovnaniu slz k perlám (výrazové

⁵² Porov. napr. http://reginagyslagerek.network.hu/video/szeleccki_zita/szeleccky_zita_mikor_fesultelek

zosilnenie); Albrecht je opäť vecnejší a *zlomený, pridusený* a najmä *trasľavý* hlas neevokuje dostatočne pohnutosť chvíle a citové rozpoloženie hrdinky.

Individuálny posun (možno ho vyhodnotiť na úrovni celého prekladu): Royov preklad je poetickejší, pretože ako básnik tenduje k zvýšenej obraznosti, poetickosti, expresívnosti; Albrechtov mladší preklad je oproti jazyku Roya vecnejší, expresívnosť z originálu nestupňuje, miestami oslabuje ikonickosť a zážitkovosť opisných častí, čím mimovoľne viac podporuje dejovosť a aktuálnosť výrazu.

Výrazové zosilnenie možno okrem výrazovej individualizácie dosiahnuť aj tzv. výrazovou typizáciou. Na demonštrovanie javu vyberáme príklad z Jókaiho románu *Egy magyar nábob* (1853–1854)⁵³, v slovenskom preklade *Uhorský nabob* od I. Kovačeviča (1956)⁵⁴.

Abellino, mladý dandy, renegát hovoriaci makarónčinou, vplieta do rodnej reči francúzske a nemecké slová. Autor ho jazykom zosmiešňuje (irónia, satira), a tým vyjadruje aj svoj postoj k nenáležitému snobizmu vyšších vrstiev vo vzťahu k jednoduchému, ale priamemu a čestnému vyjadrovaniu (i mysleniu) sedliakov.

„C'est triste, akkor itt maradunk. Tant mieux, ez engem nem zseníroz, én utaztam Egyiptomban és Marokkóban, háltam elég déplorable gunyhóban, s az nekem mulatság. Azt fogom képzelní, hogy valami beduin barakkban vagyok, s ez itt a Nílus, áradva ki, s ezek az állatok, akik a vízben szólnak, comment s'appelle cela? ...“ (s. 28 – 29)

„C'est triste, tak zostanem tu. Tant mieux, to ma nemrzí, cestoval som po Egypte, po Maroku, spal som v dost' déplorable chatrči a bola to pre mňa zábava. Predstavím si, že som v beduínskej chatrči, že toto je rozvodnený Níl a zvieratá, čo sa z vody ozývajú – comment s'appelle cela? ...“ (s. 22)

Je zrejmé, že keby boli francúzske sentence nahradené spisovnými slovenskými ekvivalentmi, došlo by k ochudobneniu charakteru postavy, tzv. výrazovej nivelizácii až strate. Výrazová typizácia je vždy prostriedkom na výrazové zosilnenie. Otázne je, či by súčasný čitateľ dešifroval z kontextu ponechané, dobovo príznačné slová. Možno by, s ohľadom na súčasnú nepovinnú jazykovú výbavu francúzštiny, musel hľadať iné prostriedky na vyjadrenie renegátstva, snobizmu a komiky. Napr. prehodenie slovosledu, nesprávne skloňovanie, rodovo-defektné konštrukcie (v beduínskom chatrči), zapojenie takých lexikálnych jednotiek, v ktorých sa môže uskutočniť narážka na francúzštinu – napr. zvýšené používanie spoluhlásky r: strrrrašný, hrrrozné, tiež neurčitkov (ja ostať tu) a pod.

⁵³ Pracujeme s vydaním z roku 1959.

⁵⁴ Pracujeme s vydaním z roku 1990.

Na výrazové zoslabenie až stratu vyberáme ukážku z Jókaiho románu *Erdély aranykora*, 1852⁵⁵. Preklad do slovenského jazyka pod názvom *Zlatý vek Sedmohradska* pripravil Alfréd Engelmann v roku 1973. Treba pripomenúť, že výrazová strata sa netýka iba „vynechania slova či vety“, ale vynechania istej dôležitej výrazovej vlastnosti pôvodného textu. Výrazová nivelizácia je oslabením výrazovej kategórie.

Nádherné opisy, romantické scenérie a náladová deskripcia dokladujú kolorit a sú výraznou súčasťou autorského idiolektu. Napr. opis hradu bega Korzára pripomína práce romantikov typu V. Huga. Jókaiho tvorba však v slovenskej literatúre vyplňala najmä biele miesta románov romanticko-dobrodružného populárneho charakteru. Zážitkovosť výrazu nedejových, opisných častí je preto vo viacerých slovenských dobových prekladoch oslabená (hovoríme o výrazovej nivelizácii až strate).

„Egy tágas, pompás teremet látunk magunk előtt, melynek ragyogványa, amint egyszerre megrohanja a lelket, egy új, egy szebb világba képzeli ez magát átragadva, amíg a tárgyról tárgyra ragyogó gondolat elfárad átérezni mindazt az élvadót, amit a gyönyörvadászat fantáziája fölkeresve, egy édes költői halmazba gyűjtött.

A gömbölyű terem falai tükrökkel vannak bevonva, miknek örök sugárverése oly különös világítást ad a tárgyaknak, nem engedve, hogy azoknak árnyékuk legyen valahol.“ (s. 147)

„Vidíme pred sebou priestrannú nádhernú sieň. Jej lesk razom uchváti dušu, cíti sa prenesená do nového krajšieho sveta, kým myšlienka prelietajúca z jedného predmetu na druhý unaví sa precitovaním všetkej krásy a pôžitku, aký objavila fantázia lovca rozkoší a nakopila do sladkej poetickej zmesi. Zrkadlá na stenách okrúhlej dvorany nepretržitým odrážaním lúčov osvetľujú predmety tak podivne, že vôbec nevrhajú tieň.“ (s. 105)

Všimnime si obraznosť ukážky v origináli – navodenie atmosféry cez harmóniu hlások, o/ö (okružnosť vo výslovnosti - okrúhla miestnosť); striedanie spoluhlások t/r (ragyogó terem, tárgyról, tárgyra, gyönyör, átragadva, elfárad...) stupňovanie zážitku: tágas, pompás; slovná hra: ragyogványa átragadva. Stupňovanie obrazu sa v origináli dosahuje aj syntakticky (a nielen v tejto ukážke). Barokovou masívnosťou naplnené sentence sa nedelia do jednoduchých viet vecného charakteru, ako je tomu v slovenskom preklade. Monumentálnosť vety je v slovenskom preklade narušená, pričom najmä prvá veta tenduje k vecnému štýlu. Preklad je viac-menej doslovný, avšak bez originálnejšej figuratívnosti. V texte nejde o nádhernú, ale o prepychovú sieň, ktorej lesk sa tak prudko vrhá na dušu, že čitateľ mimovoľne tají dych.

⁵⁵ Pracujem s vydaním z roku 1965.

Zrkadlá na stenách nielenže odrážajú lúče, v origináli ide o neutíchajúce svetelné blesky zrkadiel.

Podobne je opísaná aj begova favoritka Azraële (s. 149 – 151), kde sa na troch stranách úchvatného poetického opisu dočítame v slovenskom preklade o jej *ebenovočiernych prsníkoch* (kebel), *ustatých očiach* (bágyadt szemei), hoci Jókai znázorňuje od slnka sa lesknúce *ebenovočierne poprsie a malátne oči*, v ktorých horí utajený plameň túžob atď.

Záver

Viacere slovenské preklady Jókaiho próz narušili rovnováhu tematickej a štylisticko-jazykovej (výrazovej) roviny, čím sa jeho tvorba ocitla v populárnej oblasti percepčnej literatúry, kde sa jazyk podriaďuje fabulácii (hoci u Jókaiho sa spomenuté póly vyrovnávajú). Na jeho dobrodružno-historické romány následne nadviazalo niekoľko slovenských autorov, napr. E. Bohúň: *Jánošíkov poklad*, 1926; T. Vansová: *Kliatba*, 1926; L. N. Jégé: *Svätopluk*, 1928; ale predovšetkým Jožo Nižnánsky (*Čachtická pani*, 1932; *Dobrodružstvá Mórica Beňovského*, 1933; *Spišské tajomstvo*, 1934 atď.), ktorý v medzivojnovom období úspešne uspokojoval čitateľský dopyt po danom type literatúry.

Výrazovú nivelizáciu vedúcu k negatívnemu posunu v niektorých prekladoch Jókaiho diel a ich zníženie na úroveň populárno-zábavnej literatúry treba však posudzovať v dobovom kontexte. Išlo o naplnenie „zákazky“ percepčného prostredia a dobovo-limitované, resp. preferované prekladateľské postupy⁵⁶.

Literatúra

- Jókai, M., *Fekete gyémántok*, Budapest, Akadémiai kiadó 1971 (1870).
Jókai, M., *Čierne diamanty*, prel. V. Roy, Bratislava, Spoločnosť priateľov klasických kníh 1955 (1936).
Jókai, M., *Čierne diamanty*, prel. J. Albrecht, Bratislava, Tatran 1967. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/5066/Jokai_Cierne-diamanty-I/5#ixzz6cp41GEK
Jókai, M., *Egy magyar nábob*, Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó 1959 (1853 – 54).
Jókai, M., *Uhorský nabob*, prel. I. Kovačević, Bratislava, Tatran 1990 (1956).
Jókai, M., *Erdély aranykora*, Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó 1965 (1852).
Jókai, M., *Zlatý vek Sedmohradska*, prel. A. Engelmann, Bratislava, Tatran 1973.
Klaudy, K., *Átváltási műveletek a fordításban. Kísérleti jegyzet*, Budapest, Külkereskedelmi Főiskola 1991.
Kolmanová, S., *Mladý Čech. Maďarský romanopisec Mór Jókai ve světle českých překladů a se zaměřením na žánrovou problematiku jeho tvorby*, Praha, Karolinum 2009.
Levý, J., *Umění překladu*, Praha, Československý spisovatel 1963.

⁵⁶ K téme preferovaných prekladateľských postupov z dobovo staršej maďarskej literatúry v českom prostredí porov. napr. Pěntek – Kőrösová, 2019.

- Levý, J., *České teorie překladu*, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957.
- Huťková, A., *Štylistické zákutia prekladu a prekladania*, Hradec Králové, Gaudeamus 2014, s. 139.
- Miko, F., *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*, Bratislava, SPN 1969, 293 s.
- Miko, F., *Text a štýl*, Bratislava, Smena 1970, 167 s.
- Nord, Ch., *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*, Amsterdam – New York, Rodopi 2005, 265 s.
- Péntek, A., Kőrösová, E., „Aktuální problematika, tendence a metody česko-maďarského uměleckého překladu“, in *Acta Universitatis Carolinae, Philologica 1*, 2019, s. 83–92.
- Plesník, Ľ. a kol., *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, Nitra, UKF 2011.
- Popovič, A., *Originál a preklad. Interpretáčnā terminolōgia*, Bratislava, Tatran 1983.
- Popovič, A., *Poetika umeleckého prekladu*, Bratislava, Tatran 1971.
- Popovič, A., *Teória umeleckého prekladu aspekty textu a literárnej metakomunikácie*, Bratislava, Tatran 1975, s. 293.
- http://reginagyslagerek.network.hu/video/szeleczyki_zita/szeleczyki_zita_mikor_fesultelek
- Šuša, I., „Cudzie jazyky a preklad ako prostriedky interkultúrnej komunikácie“, in *Usta ad Albim Bohemica, Jazyky v Evropě a Evropa v jazycích*, 11, 2011, č. 1, s. 234-243.

RESUME

Theories of Expression shifts and changes as presented by A. Popovič and the aspects of further experiences and perspectives

This study is an introduction to the trailblazing theories of Slovak translations offered by A. Popovič. While revealing its use in teaching translation in school environment, i.e., in higher education, a further aim is to disclose the strengths and weaknesses of this novel approach, acknowledging its aptness for didactics, criticism and practice of literary translation, leaning on translations of old Hungarian literature into Slovak, as a background.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EVBHE_J8jqdKrR4IFDEkmtABXk2U4vLmUz6unBYjMHqXuw?e=54bRDS

Simona Kolmanová – PŘEKLAD VLASTNÍCH JMEN A NÁZVŮ VE VYBRANÝCH
DÍLECH MAĎARSKÉ LITERATURY 19. STOLETÍ DO ČEŠTINY

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

VIDEO

RESUME

Andor Mészáros – PROBLEMATIKA PŘEKLADU GEOGRAFICKÝCH JMEN A NÁZVŮ

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, Magyarország

Překlad geografických názvů se nám na první pohled může zdát jako jednoduchý, téměř samozřejmý proces. Stačí se jen podívat na mapu a zjistit zeměpisné místní názvy v daném jazyce dnešních států. To však může platit jen pro západní Evropu, kde se moderní vývoj formování osad a měst většinou shodoval s vytvořením národních států. I když pro určitá místa existuje více jazykových názvů, obvykle používáme formu exonymu podle pravidel cílového jazyka.⁵⁷ V multietnickém středoevropském regionu však v osídlení nebo ve městě často koexistovalo několik etnických skupin. Kromě toho proběhl v tomto regionu proces formování moderních národů až v 19. století, tedy později než v západní Evropě. Z tohoto důvodu docházelo často k tomu, že existovalo několik oficiálních názvů téhož místa, nebo že se oficiální názvy mnoha zeměpisných jednotek příležitostně změnily.

Uvedené skutečnosti nám osvětlují, proč se s nepřesnostmi u zeměpisných jmen často setkáváme i v historické literatuře. Dochází k tomu hlavně ve dvou směrech. Na jedné straně se geografické názvy, které byly během své historie změněny, často objevují v moderní podobě i tehdy, když jsou zasazeny do historicky dřívějšího období. Na druhé straně bývají zmíněny nepřesně, když jsou nová jména, která se zrodila během procesu formování moderních národů v 19. a 20. století, nesprávně interpretována. Dobrým příkladem toho prvního je popis maďarských dokumentů v inventářích Archivu PNP v Praze, kdy u staršího období nacházíme formy názvů z 20. století. Problematická je zde zejména zmínka o Budapešti, která se (znovu) stala hlavním městem Uher, resp. jako oficiální název existuje až od r. 1873. Jako příklad uveďme archivní fondy Josefa Dobrovského, v nichž se nachází jízdní řád poštovních vozů. Jednou ze stanic v popisu archivního dokumentu, jízdního řádu, je Budapešť. Na původním tisku se však píše Ofen, což znamená Budín (Buda).⁵⁸ Tento popis prozrazuje, že archivář měl primárně na zřeteli skutečnost, že český badatel Dobrovského díla nemusí znát všechny aspekty uherských dějin a vývoje Budapešti, a proto je třeba, aby místo uvedené v archivním dokumentu

⁵⁷ Pokoly B., Az exonima kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés nemzetközi gyakorlatában, *Névtani Értésítő*, 35, 2013, 71-75.

⁵⁸ Mészáros A. – Kovács E. – Pató, M. – Sládek, M., *Hungarikumok a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárában*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 57.

dokázal identifikovat podle dnešního názvu. Ve fondech PNP najdeme mimo jiné rovněž dokument označený jako výnos Místodržitelství v Budapešti z roku 1817.⁵⁹ Zatímco se tento způsob řešení – s cílem usnadnit maďarským vědcům geografickou orientaci – může v tomto případě jevit jako přijatelný, pro maďarského vědce, historika jsou tyto popisy dokumentů přinejmenším rozporuplné. Například instituce, která by se jmenovala Místodržitelství v Budapešti, v uherských dějinách nikdy neexistovala: existovalo Místodržitelství Uherského království, založené r. 1785 v Budíně. Město zvané Budapešť se zrodilo v uherském státě r. 1873, pět let po rakousko-uherském vyrovnání. Předtím místo Budapešti existovala tři samostatná města, Starý Budín (Óbuda), Budín (Buda) a Pešť (Pest). Buda a Pešť se stávají politickým a kulturním centrem Uher od konce 18. století.⁶⁰ Před tím bylo oficiálním hlavním městem Uherského království, sídlem uherského sněmu a centrem politického života město Pozsony (česky Prešpurk, dnes Bratislava). Odtud byly za vlády Josefa II. ústřední vládní orgány, jako například Místodržitelství, přesunuty na Budínský hrad; rovněž univerzita byla v této době přesunuta z města Nagyszombat (Trnava) nejprve do Budína a poté do Pešti. Maďarská revoluce v roce 1848 považovala moderní, rozvíjející se Pešť za kulturní centrum rodícího se maďarského národa, zde také 15. března revoluce začala. Revoluční občanské zákony však byly stále přijímány v Prešpurku, ale revoluční pešťská mládež už požadovala, aby se každoroční zasedání parlamentu konalo v Pešti. Jména obou měst, Pešti a Budína, která začala hrát ústřední roli v uherské politice a maďarské kultuře, byla stále častěji zmiňována společně. Od 30. let 19. století se objevuje název: Pest-Buda. Tento společný název nikdy předtím neexistoval, ani nedošlo k oficiálnímu spojení měst, nicméně jejich spojení poprvé navrhol jeden z předních politických vůdců tzv. reformní éry, hrabě István Széchenyi.⁶¹ Po rakousko-uherském vyrovnání, které v r. 1867 vytvořilo moderní, občanský uherský stát, se hlavním městem Uherska stalo město Pest-Buda. Oba celky byly ve všech směrech postupně propojovány, takže uherská politika považovala za svůj důležitý úkol jejich sjednocení do jednoho velkoměsta. Sjednocení bylo přijato zákonem v roce 1872 a od 1. ledna 1873 vzniklo na obou březích Dunaje zcela nové, nikdy předtím neexistující město, Budapešť.⁶² V maďarské historiografii jsou tedy města, Budín (Buda) jako středověké hlavní město Uherské království, a Pešť (Pest) jako mladší obchodní město na druhém břehu Dunaje, uváděna odděleně až do první třetiny 19. století. Ve 30. letech 19. století se objevuje – jak už bylo zmíněno – název

⁵⁹ Tamtéž, 362.

⁶⁰ Gerevich L. (ed.), *Budapest története III.*, Budapest, Akadémia, 1975, 427-473.

⁶¹ Gárdonyi I., Széchenyi István szerepe Budapest fővárossá fejlesztésében. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 9, 1941, 1-31.

⁶² Gerevich L. (ed.), *Budapest története IV.*, Budapest, Akadémia, 1978, 311-320.

Pest-Buda a po roce 1873 Budapešť (Budapest). Proto je v maďarské historii, literární historii a v oblasti kultury nemyslitelné, aby se tyto tři názvy uváděly mimo období jejich existence. Existují však i méně striktně používané varianty místních jmen. Dobrými příklady jsou např. Slovensko a Bratislava. Maďarský překlad názvu Slovensko je jednak Slovensko, jako slovenský stát (Od roku 1918 jako součást Československa nebo samostatný stát v letech druhé světové války a po r. 1993.). Zároveň byl od poloviny 19. století tento název používán mezi představiteli slovenského národního hnutí v Uhrách na pojmenování slovenských území v severních župách uherského státu, ve slovenštině aktuální význam určuje kontext. V případě maďarského překladu tohoto slova je však třeba rozlišovat mezi názvem území uvedeného ve slovenských politických aspiracích na autonomii v rámci uherského státu až do r. 1918 a názvem území státu po roce 1918, protože v maďarštině by zmínka o Slovensku (Szlovákia), jako územním celku v rámci uherského státu, byla nehistorická. V tomto případě nám může pomoci maďarský překlad jednoho symbolu slovenského národního hnutí, jmenovitě maďarský překlad textu pozdější slovenské hymny. V překladu Ference Baranyiho nacházíme pro Slovensko výraz Szlovákföld, Slovenská země.⁶³ V případě Slovenska tedy maďarský název Szlovákföld (Slovenská země) pro období před rokem 1918 dobře odkazuje na politické aspekty slovenského národního hnutí v Uhrách, na vznik této oblasti jako slovenské politické entity; po roce 1918 se pro Slovensko užívá maďarský název Szlovákia, který odkazuje na existenci slovenského státu.⁶⁴ Můžeme však najít také třetí význam názvu Slovenska. Slovenská a česká literatura a historiografie používají tento výraz také ve středověkém a (raném) novověkém kontextu, aby ukázaly na to, že se jedná o oblast se slovenským obyvatelstvem, o území pozdějšího slovenského státu. Např. „Péter Pázmány založil první trvalou uherskou univerzitu v Trnavě na Slovensku v r. 1635.“ Toto zní v maďarské historiografii velmi cize, nepřesně, nehistoricky, ale pokud termín přeložíme do maďarštiny jako slovenský etnický region Uherského království, můžeme již vnímat etnickou povahu termínu zdůrazněného i v českých a slovenských textech.⁶⁵

Stejné problémy můžeme zmínit i v případě překladu názvu dnešního slovenského hlavního města, Pozsony, Prešporok (Prešpurk, Pressburg), Bratislava. Chceme-li být konzistentní, pak do r. 1918 (když mluvíme o – hlavním – městě uherského státu) oficiálně existoval pouze název Pozsony, ve slovenské a české formě Prešporok a Prešpurk. Od poloviny 19. století však

⁶³ Kiss Gy. Cs., *Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai*. Budapest, Nap Kiadó, 2011, 224-225.

⁶⁴ Ábrahám B., *Megmaradni vagy beoladni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében*, Pozsony, Kalligram, 2016, 13-24.

⁶⁵ Tamtéž

nacházíme i různé varianty názvu Bratislava. V maďarských textech se však stále užívá maďarský název města (Pozsony), protože se jedná o živý výraz. Ovšem v nemaďarských pramenech je postup takový, že pokud je např. v nějakém slovenském pramenu název města uveden jako Bratislava – což má pro slovenské národní hnutí relevantní, doplňující význam –, potom je vedle maďarského názvu Pozsony rovněž adekvátní uvést tento název v závorkách, což posílí význam textu ve vztahu k slovenskému národnímu hnutí. Před rokem 1918 by v tomto případě bylo přesnější použít tehdejší oficiální název Pozsony a slovenský Prešporok. V souvislosti s tím je třeba zmínit problematiku maďarizovaných místních jmen z konce 19. století. V 90. letech 19. století dostalo mnoho osad maďarské názvy. Tak se stal v r. 1899 maďarským názvem Kút, Jókút namísto dřívějšího Kutti. V případě použití těchto jmen – je jich mnoho – musíme v maďarských textech usilovat o přesnost. Nelze je použít pro období před jejich vytvořením. Poté, když se staly úředními, to primárně znamenalo vydání seznamu místních jmen Uherského království publikovaného v r. 1913 (*A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*⁶⁶); pokud se jejich používání v maďarštině stalo běžným, používá se tento název (samozřejmě spolu s jejich slovenskou verzí). Tento úzus vyvolal otázky zejména v souvislosti s trianonským pomníkem v Budapešti, který byl odhalen roku 2020. Na pomníku jsou uvedena maďarská jména všech vesnic a měst, které se po Trianonu staly součástí území nástupnických států. Autoři svoje rozhodnutí zdůvodnili tím, že chtěli uvést poslední úřední maďarský název daných osad.⁶⁷

V případě českých názvů pro maďarské území – Uhry, Uhersko, Maďarsko – a jejich správného užití v odborných textech se nejedná o překladatelskou otázku, ale o pevně daný úzus na základě historického vývoje. Do r. 1918 mohou nemaďarské, české nebo slovenské texty obsahovat jen název Uhry, Uhersko (přičemž Uhersko bývá užíváno v době dualismu), po r. 1918 pouze Maďarsko. Toto rozlišení ukazuje na to, že před r. 1918 se jednalo o jeden multietnický stát a po r. 1918 o maďarský národní stát. V maďarském jazyce podobné rozlišení neexistuje, název státu před a po r. 1918 je stejný: Magyarország. Před několika lety se v literárně a kulturně historických textech začal pro období před rokem 1918 používat výraz Magyarhon (Maďarská vlast). Význam tohoto slova v maďarštině může být dobrým vyjádřením pro mnohonárodnostní charakter státu, ale z hlediska maďarských dějin můžeme tento výraz vnímat jako trochu nepřesný.

⁶⁶ *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1913,

⁶⁷ „Ezernyi szégyenfolt”: tényleg történelemhamisítást idéző Trianon-emlékművet lepleztek le augusztus 20-án? (Heti Válasz, 2020. 08. 14. <https://www.valaszonline.hu/2020/08/14/trianon-emlekmu-alkotmany-utca-helynevek-kritika/>)

Problémem je totiž odlišné vnímání státní kontinuity. Ze slovenského (a českého) hlediska stát Uhersko zanikl v r. 1918, jeho historická tradice pokračovala v nástupnických státech. Z maďarského hlediska je však státní kontinuita nedotčená, existence svatoštěpánského státu nebyla porušena, změnilo se pouze jeho území. Další zajímavou otázkou je používání odlišných pojmenování v případě *Uherské království* (před r. 1918) a *Maďarské království*, jako stát horthyovské éry.

Překlad místních názvů však není pouze vědeckým problémem. Jejich překlad může vyvolat otázky také v beletrických textech. Např. v povídce *Dítě války* slovinské spisovatelky Katarina Gomboc Čeh čteme: „Tavalay nyáron, egy párás júliusi reggelen, vonaton ültem és átkeltem a határon **Goriziába. Velence tartomány** eldugott falujába, első irodalmi alkotóhelyemre, **Topolovába**, érkeztem, ahol még nem jártam korábban. Halványan emlékszem **Špeter** szlovének lakta falujára és az elem táruló ismeretlen vidékre. Topolovót a határ túloldalán fekvő Livektől sűrű erdő és meredek hegyi ösvények választják el. Egy szinte láthatatlan vonal szakítja el egymástól ezt a két összefonódó, mégis idegen országot.“⁶⁸ Ve slovinštině „Na neko soparno julijsko jutro sem lani poleti sedla na vlak in se odpeljala čez mejo v Gorico. Podajala sem se na svojo prvo literarno rezidenco, v Topolove, skrito vas v Benečiji, kjer prej še nisem bila. Bledo sem se spominjala Špetra, a pokrajina, ki se je odprla po njem, mi je bila neznana. Le gosta drevesa in strme gozdne poti ločujejo Topolove od Livka, ki je na drugi strani meje. Črta, ki je skorajda nevidna, razmejuje ti dve povezani, a obenem tuji si državi.“⁶⁹

Zvýraznil jsem ta místní jména, která v maďarském textu mohou vyvolat otázky. „Gorica“, „Benečija“ (Gorice, Benátsko) se v maďarském textu objevují v italské podobě. V maďarštině se jedná o běžné názvy těchto oblastí; vývoj názvu v maďarštině nezohlednil slovinské obyvatelstvo žijící v této oblasti, odkazoval na většinové italské obyvatelstvo. Zároveň je v této povídce zajímavý právě slovinský aspekt tohoto území. Proto jsme se – na rozdíl od běžněji používaných italských názvů malých slovinských vesnic v Itálii – rozhodli v překladu uvést tato jména ve slovinštině. Toto řešení je možné doplnit vysvětlením, kdy budou třeba formou poznámek pod čarou uvedena také italská jména (pro orientaci čtenáře, který nezná etnické souvislosti) v této podobě: „Topolovo“ (italsky: Topolò), slovinská vesnice s 33 obyvateli v provincii Udine, na italsko-slovinských hranicích.

⁶⁸ „Vloni v létě, jednoho vlahého červencového rána, jsem seděla ve vlaku a překročila jsem hranici do Gorice. Přijela jsem do jedné odlehle vesnice Benátska, mého prvního literárního pracoviště, Topolova, kde jsem nikdy předtím nebyla. Matně si pamatuji slovinskou vesnici Špeter a neznámou krajinu, která se rozprostírala přede mnou. Topolovo je od Liveku, ležícího na druhé straně hranice, odděleno hustým lesem a strmými horskými stezkami. Tyto dvě propletené, a přesto cizí země, odděluje téměř neviditelná čára.“ (překlad A.M.)

⁶⁹ Katarina Gomboc Čeh, *Otrok vojne*, 2020. <http://koridor-ku.si/literatura/literatura-med-krizo-in-po-njej-katarina-gomboc/>

Avšak v politických, publicistických a obchodních textech může mít snaha o historičnost zvláštní účinek. Výrazy, které jsou v těchto textech použité v maďarštině, by měly být ponechány v maďarské podobě. Zmínka o „Bratislavě“ místo „Pozsonye“, i když cílem mohla být věrnost původnímu textu, má v maďarštině zvláštní efekt:

„üdvözlik „(...) annak lehetőségét, hogy **Bratislavában** összegyűlhettünk abból a célból, hogy a »visegrádi országok« együttműködését teljes történelmi dimenziójában felélesszük. Örömmel nyugtázzuk, hogy a csoport teljes erejével képes fellépni.”⁷⁰

Zároveň se nejednou setkáváme s tím, že se některé formy názvů vyskytují jen v určitých typech textu. Např. jméno Boroszló v historické literatuře stále žije, ale ze společného jazyka pomalu vymizelo, Proto můžeme název „Wrocław“ (Vratislav) považovat za přesný a přiměřený: „Az aréna az UEFA legmagasabb, négy csillagos minősítésével rendelkezik, 42771 fő befogadására alkalmas, és **Wrocław** nyugati részében helyezkedik el. 2009 áprilisa és 2011 szeptembere között építették, megnyitója Tomasz Adamek és Vitalij Klicsko bokszeccse volt 2011. szeptember 10-én.”⁷¹

Z uvedených příkladů je zřejmé, že překlad zeměpisných názvů má své důležité místo v teoretických pojednáních o překladu, nicméně je třeba mít na zřeteli specifika středoevropského historického a kulturního vývoje. Překladatel nesmí zapomenout, se důsledkem těchto faktorů jedná často o citlivou oblast, a proto musí usilovat o přesnost, srozumitelnost a jasný smysl cílového textu.

Bibliografie

Ábrahám Barna, Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében, Pozsony, Kalligram, 2016.

A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1913.

Gárdonyi István: Széchenyi István szerepe Budapest fővárossá fejlesztésében. Tanulmányok Budapest Múltjából, 9, 1941.

Gerevich László (ed.), Budapest története III., Budapest, Akadémia, 1975.

Gerevich László (ed.), Budapest története IV., Budapest, Akadémia, 1978.

⁷⁰ Bratislavská deklaráce visegrádských zemí (1999) <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Bratislavska-deklarace-premieru-V4.pdf>

⁷¹ Aréna má nejvyšší hodnocení čtyř hvězdiček od UEFA, pojme 42 771 lidí a nachází se v západní části Vratislavi. Byl postaven od dubna 2009 do září 2011 a zahájili to boxerským zápasem mezi Tomaszem Adamkem a Vitalijem Kličkem dne 10. září 2011.

Kiss Gy. Csaba, *Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai*, Budapest, Nap Kiadó, 2011.

Mészáros Andor – Kovács Eszter – Pató, Marta – Sládek, Miloš: *Hungarikumok a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 57.

Pokoly Béla: *Az exonima kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés nemzetközi gyakorlatában*. *Névtani Értesítő*, 2013/35, 71-75.

RESUME

Problems in Translating Geographic Names and Terms

The translation of geographical terms, such as names of cities and settlements, among the languages in Central Europe raises many questions. In this regard, historical developments caused profound changes in the 19th and 20th centuries. On the one hand, the emergence of Central European modern national movements and the ensuing formation of modern nation-states all induced the emergence of new name variants. On the other hand, the development of modern, industrial societies also brought along the creation of new cities. In my paper, I address this question based on texts of different genres, i.e., fiction, political texts, journalism, focusing on geographical names, such as Pest, Buda, Pest-Buda, Budapest, Hungary (Uhry, Maďarsko), Slovakia, Bratislava (Pozsony, Prešporok, Prešpurk), etc.

Szabolcs Németh – A LENGYEL „SZEMÉLYTELEN” FORMÁK ÉS „PASSZÍV SZERKEZETEK” MAGYARRA FORDÍTÁSA – NYELVÓRAI TAPASZTALATOK

Wydział neofilologii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Idegennyelv-tanulásunk során már kezdőként is szembesülünk a fordítás jelenségével, ezzel együtt nehézségeivel is. A legnagyobb nehézség – hangsúlyozom, már kezdő szinten is – abban áll, hogy a fordítás során a forrásnyelvi szót, kifejezést, megnyilatkozást a célnyelven (ami adott esetben az anyanyelvünk) úgy kell megadnunk, hogy a lehető legjobban visszaadja az adott *szövegkörnyezetben* előforduló *jelentést*. Nyelvtanárként számtalanszor tapasztalom, hogy a nyelvtanulók – különösen az idegennyelv-tanulás korábbi fázisaiban – fordításkor előszeretettel ragaszkodnak a forrásnyelvi „formához”, nyelvtani szerkezetekhez, ezeket mintegy „szó szerint” igyekeznek átültetni a célnyelvre, valamikor szinte teljesen elfeledkezve a kommunikációban oly fontos szerepet játszó nyelven kívüli tényezőkről, leegyszerűsítve: a szituációról. A nyelvtanulónak ez a „ragaszkodása” az eredeti formához, a pontosságra való törekvése feltehetően az oktatási rendszernek is „köszönhető”, amely – valljuk be – nem a „kísérletezést” támogatja, hanem az adott anyag „megtanulását”, a megtanuláson elsősorban a számonkérés során mért eredményt értve. A másik jelenség, amellyel valószínűleg minden nyelvtanár találkozik, az „inkább nem mondok semmit, minthogy butaságot mondjak” nyelvtanulói magatartásban mutatkozik meg (ez, persze, szoros kapcsolatban áll az oktatási rendszer értékelési és motivációs módszereivel), vagyis amikor a tanuló nem mer kísérletezni a nyelvi formákkal, mert attól tart, hogy „rossz megoldást”, illetve hibákat produkál. Ugyanakkor tudjuk – és ezt tudatosítanunk kell diákjainkban is –, hogy az idegennyelv-tanulási folyamat elengedhetetlen része a „kísérletezés” és a hibák ejtése is.

Hangsúlyozni szeretném, hogy jelen szövegben a fordításnak csak azzal a változatával foglalkozom, amely a nyelvtanítás folyamán, azon belül is elsősorban az osztálytermi nyelvórák során valósul meg egy konkrét grammatikai (s ezzel együtt kommunikatív) egység lengyel nyelvről magyar nyelvre történő átültetése során. A műfordítás problematikája egyáltalán nem képezi részét ennek az írásnak.

Arra a kérdésre keresem a választ, hogy mennyire fedí a személytelenség kifejezésének nyelvtani eszköztára egymást a két nyelvben; mennyire lehet megfeleltetni őket egymásnak annak reményében, hogy viszonylag egyértelmű fordítási „tippeket” adhassunk diákjainknak.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy két nyelv leírásának a fogalomtára (a nyelvleíró módszertől függetlenül) valószínűleg soha nem egyezik meg pontosan egymással, az egyik nyelvben olyan kategóriák létezhetnek, amelyek a másikban nincsenek meg (ilyen például a magyarban a műveltető igealak képzése, amely a lengyelben nem létezik), vagy ha meg is vannak, másképp „működnek”, illetve más nyelvtani besorolás alá esnek. Az idegennyelv-oktatás során ezért is érdemes kiindulni a nyelvhasználatból, a szituációból, s ahhoz társítani a különféle nyelvtani formákat, jelenségeket.

A passzívum használata

A passzívum használatának, előfordulásának okai megegyeznek a két nyelvben, tehát ennek kifejtése nem kíván különösebb magyarázatot a tanár részéről. „Passzív jelentésű igéket, passzív szerkezeteket akkor használunk, ha a cselekvőre (az ágensre) való utalás nélkül akarunk közölni valamit, tehát nem a cselekvő, hanem valaki (vagy valami) más szempontjából, perspektívájából akarjuk előadni, láttatni az eseményeket” (H. Varga 2015: 293). Ezt azzal egészíthetjük ki – amire az idézett tanulmány is kitér –, hogy bizonyos helyzetekben még ha akarnánk, sem tudnánk másképp „láttatni” az adott történést, ugyanis annak nincs cselekvő alanya. Az ilyen helyzetekben használjuk a magyarban tipikusan a mediális igéket (közülük is a mediopasszívakat), melyek elsősorban állapotváltozást fejeznek ki: *Kinyílt az ajtó. Kifakult a pólóm színe.*

A passzívum meghatározásánál a logikai alany a meghatározó a grammatikai alannyal szemben. Az olyan predikátumokat tartalmazó mondatokat, melyek „megtiltják” a grammatikai alany jelenlétét⁷², pl. *Świta. – Hajnalodik /Pirkad; Na dworze jest ciemno. – Kint sötét van; Stąd dobrze widać miasto. – Innen jól látni a várost; Można iść. – Lehet menni.* nem tárgyalom, ugyanis az ilyen típusú megnyilatkozások mondattani besorolása a lengyel és magyar grammatikákban nagyon eltérő (pl. a *Lehet menni* mondatban a magyar klasszikus nyelvtani elemzés szerint a főnévi igenév a grammatikai alany, tehát ez nem „alanytalan” mondat, szemben a lengyel megfelelőjével), ugyanakkor használatuk nagyon hasonló, és általában a fordításuk sem okoz gondot. Kivételt ez alól azok az időjárással kapcsolatos megnyilatkozások képeznek, amelyeket a lengyelben a *(z)robi(ło) się + határozószó* kapcsolatával szerkesztenek,

⁷² Ez a megállapítás a lengyel mondatokra vonatkozik.

s az időjárás megváltozását jelölik, pl.: *Zrobiło się ciepło.* – *Meleg lett.* Ezeknek a fordítására mindenképpen több figyelmet kell fordítanunk a nyelvórán.

A személytelenség grammatikai kifejezőeszközei a lengyel nyelvben

A személytelenség nyelvtani kifejezőeszközei közé a lengyel nyelvtanok általában az alábbiakat sorolják (Nagórko 1996):

1. Személytelen formák az ige + *się* morféma⁷³ kapcsolattal (*pracuje się, mówi się*).
2. A többes szám 3. személyű jelen vagy múlt idejű (hímnemű élő) igealak használata. (*Ukradli mi portfel.*)
3. Egyes szám 3. személyű, múlt idejű, semleges nemű igealak használata (általában részeshatározós esetben álló személyes névmással vagy személyre utaló főnévvel). (*Groziło mu niebezpieczeństwo. Będzie się ci tu dobrze spało.*)
4. A *-no/to* toldalékos igealakok. (*Pisano o tym w prasie. Wypito trzy butelki wina.*)
5. Az ún. „strona bierna”, vagyis szenvedő szerkezet, mely analitikus szerkesztésű, s a *być / bywać* vagy *zostać / zostawać* segédigékből, valamint egy befejezett melléknévi igenév kapcsolatából áll. (*Projekt został odrzucony. Piotr jest lubiany przez wszystkich.*)

Az első csoporttal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy további alcsoportokra osztható – elsősorban szemantikai alapon. Az ige + *się* kapcsolatával alkotott személytelen szerkezeteknek általában négyféle különböző „előfordulását” említik:

- a) Általános megállapítást tartalmazó mondatok, pl. „*W górach hoduje się owce*”⁷⁴ – *A hegyvidéken juhokat tartanak / tenyésztenek.*
- b) Azok a kijelentések, amelyekben az ágens nincs megnevezve, de tudjuk, hogy valaki vagy valakik végzik a cselekvést, pl. „*Przed domem naprawia się samochód.*” – *A ház előtt autót javítanak.* (Valaki vagy valakik javítják az autót.)
- c) A beszélőre vonatkozó, de általánosított kifejezéseket tartalmazó kijelentések, pl. „*Robi się czasem głupstwa.*” – *Néha csinál butaságot az ember. / csinálunk butaságot.*
- d) A cselekvés elszenvedőjét részeshatározós esetben álló személyes névmással jelölő szerkezeteket tartalmazó megnyilatkozások, pl. *Pracuje mi się dobrze.* – *Jól megy*

⁷³ A *się* szófaji megnevezése a nyelv különböző szintjein betöltött változatos szerepeitől függ (pl. bizonyos igéknek kötelező része (reflexiva tantum): *bać się [félni vmitől], podoba się [tetszik vmi]*, más igékhez kapcsolva az igét visszahatóvá teszi: *umyć – umyć się [megmos vmit – megmosakszik]*), s a lengyel nyelvtanokban sem egységes, ezért én jobb híján maradok a morféma elnevezésnél.

⁷⁴ Az idézőjelben szereplő példamondatok Grzegorzycykowa tanulmányában szerepelnek a 76. oldalon.

(*nekem*) a munka. (Ezt a típust „akaratlan állapot”-ként [„stan mimowolny”] szokták említeni a lengyel nyelvtanok; részben fedi a fentebbi felsorolás 3. csoportját.) (Grzegorzyczkowa 1990).

Az a) és b) alcsoportba tartozó szerkezetek létrehozásának a következő formális és szemantikai megszorításai vannak: csak személyekre (emberekre) vonatkozó cselekvő igékből lehet őket megalkotni, tehát pl. a *ryczeć* (bőg), *szczekać* (ugat), *pleśnieć* (penészedik) igékkel nem hozhatók létre olyan mondatok, mint pl. „**Na łące ryczy się, szceka*”, „**W wilgoci łatwo pleśnieje się*.” (Grzegorzyczkowa 1990: 76) A d) alcsoportban tárgyalt szerkezetben – az előző megszorításokon kívül – nem szerepelhet szándékos cselekvést jelentő ige, továbbá ez a konstrukció mindig kiegészíthető minősítő „határozószóval” (a magyarban ez határozóragos melléknév, pl. *jól, rosszul, nehezen* stb). Ez alól csak néhány igével szerkesztett formula képez kivételt, mint pl. a *chcę mi się..., śniło mi się...* (Grzegorzyczkowa 1990: 77)

Érdeemes megnézni egy külföldieknek szóló lengyel nyelvkönyvi példát is, amelyben a nyelvtanítás módszertanát szem előtt tartva csoportosítja a szerző a személytelenség nyelvtani kifejezőeszközeit. Brygida Rudzka *Wśród Polaków* című nyelvkönyvének második kötetében a következő formákkal találkozunk (a leckék sorrendjében): a befejezett melléknévi igenév képzésével, illetve funkciójával kezd (itt jelenik meg ez a szófajnak állítmányi szerepben is), a szenvedő szerkezettel („strona bierna”) folytatja, majd az ágens nélküli („*mówi się*”-típus, a -*no/to* toldalékos igealakok, a többes szám 3. személyű igeragozást tartalmazó megnyilatkozások következnek. A természeti jelenségeket leíró igék, mondatok (*Pada – Esik. Jest ciemno – Sötét van.*) bemutatása zárja ezt a témakört. Ez utóbbiaknál tárgyalja a cselekvés elszenvedőjét részeshatározós esetben álló személyes névmással (vagy személy[eke]t jelentő főnévvel) jelölő szerkezeteket is. (Rudzka 1988) A *się* különböző funkcióit nem elemzi részletesen, de azt megemlíti, hogy a személytelenség kifejezésére használt *się*-nek nincs visszaható jelentéstartalma, s nem szerkeszthetők olyan mondatok, mint pl. **Tu boi się* (*się*), továbbá hogy a *pisze się* típusú mondatok inkább a köznyelvben fordulnak elő a formálisabb nyelvhasználatot jellemző -*no/to* toldalékos igealakokkal szemben. Ami a cselekvő alanyra való utalást illeti, megemlíti, hogy az ige + *się* szerkezet a szituációtól függően vagy a beszélőre, vagy a hallgatóra vonatkozik.⁷⁵

⁷⁵ „Combinations with *się* can sometimes be used to refer indirectly to oneself or to one’s addressee. For instance, in the context of moving to a new apartment, one can make *Myślę, że będzie się tam dobrze mieszkało* refer to oneself.” (Rudzka 1990: 212)

A személytelenség grammatikai kifejezőeszközei a magyar nyelvben

A magyar nyelvben „a cselekvés szándékosságának (a szándék meglétének vagy hiányának) nincs egyértelmű morfológiai vagy szintaktikai eszköze.” (Hegedűs 2004: 216) Hegedűs Rita magyar nyelvtanában összesen kilenc kategóriát sorol fel a személytelenség kifejezésére, H. Varga Márta a passzív jelentés kifejezőeszközeit tárgyaló tanulmányában hetet. (H. Varga 2015). Vegyük ezeket sorra!

1. Szenvedő képzővel ellátott igealak (*megíratik, kéretik stb.*) – ez a forma a mai nyelvben nagyon korlátozottan használatos, gyakorlatilag csak néhány forma él (pl. *megadatik vkinek vmi, vmi vmiben foglaltatik*)
2. Mediális igék - az *-Ódik, -(U)l, sUl, -Od(ik), -sOd(ik), -Ad, -An* képzőkkel létrehozott igealakok (*kikupálódik, épül, felfrissül, kipirosodik, besűrűsödik, szétszakad, felvillan*) illetve bizonyos ikes igék (pl. *török*)
3. Létige + határozói igenes szerkezet (*Az ajtó zárva van. A Balaton be van fagyva.*)
4. Funkcióigék (*A kérdés megvitatásra kerül.*)
5. Többes szám 3. személyű jelen és múlt idejű igealak (*Ezt a házat nemrég építették fel.*)
6. Az infinitivusi alany (*Jó itt lenni*)
7. A melléknévi igenév állítmányi szerepben (*Ez teljesen kizárt.*) – korlátozott használatú, különösen a lengyelrel összehasonlítva
8. Többes szám első személyű igealak (*Elmondhatjuk, hogy a kampány sikeres volt.*)
9. „Az ember” általános alannal szerkesztett mondatok (*Az ember esze megáll!, Az ember ma már nem tudja, miben higgyen.*)

Látjuk, hogy egy kategória (kifejezőeszköz) teljesen megegyezik a lengyel nyelvben szereplő formával, mégpedig a többes szám harmadik személyű igealak használata (a magyarban természetesen nyelvtani nem nélkül). Az olyan lengyel mondatok esetében tehát, ahol a személytelenséget ez a forma fejezi ki, a magyarra történő fordítás – legalábbis a személytelenség szempontjából – nem okoz gondot. A korábbi példával élve: *Ukradli mi portfel – Ellopták a pénztárcámat.*

A többi esetben már nem ilyen egyszerű a dolgunk. Ami az ige + *się* morféma kapcsolatával szerkesztett „személytelen” megnyilatkozásokat illeti, érdemes tudatosítani diákjainkban azok különböző előfordulásait, funkcióit (lásd fentebb a Grzegorzyczkowa-féle felosztást), habár

magyarra történő fordításukra nincs egyféle stratégia.⁷⁶ Az általános megállapítást tartalmazó kijelentéseket gyakran fordíthatjuk többes szám 3. személyű jelen idejű igealakokkal, bár sok esetben más megoldás „magyarosabbnak” tűnik:

W Wielkiej Brytanii jeździ się lewą stroną drogi. – Nagy Britanniában az utak bal oldalán közlekednek / bal oldali közlekedés van érvényben.

(Ta książka) świetnie się czyta. – (Ez a könyv) kitűnő olvasmány (?) / olvastatja magát.

A b) alcsoportba tartozó megnyilatkozások esetében a leggyakrabban szintén a többes szám 3. személyű jelen idejű igealak a legjobb választás, feltéve, hogy a mondat jelen idejű, s egy épp folyamatban lévő cselekvésre, történésre utal.

Przed domem naprawia się samochód. – A ház előtt autót javítanak.

A c) alcsoport megnyilatkozásai esetében, vagyis amikor a beszélő magára vonatkoztatva tesz olyan megállapítást, amit valójában mindenkire ért, a magyar a leggyakrabban *az ember* vagy *a mindenki* általános alanyt, illetve a többes szám 1. személyű igealakot használja:

Robi się czasem głupstwa. – Néha csinál butaságot az ember. / Olykor mindenki csinál butaságot. / Időnként csinálunk butaságot.

A fordítás szempontjából a legnehezebb feladatot a d) típusba sorolt szerkezet jelenti, azaz amikor a cselekvés elszenvetőjét részeshatározós esetben álló személyes névmás vagy személy(ek)e)t jelentő főnév jelöli. A nehézség abban áll, hogy ezen szerkezetek fordításához nem tudunk egyértelmű fogódzót adni, hacsak azt nem, hogy az ilyen típusú mondatok magyar megfelelőjében a páciens vagy igei személyrag, vagy – egyes szám 3. személyű igealakokkal álló szerkezet esetén (pl. *vki(k)nek jól megy a munka / jól megy a sora*) – részesesetben álló főnév / névmás jelöli.

„Nie chciało nam się pracować.” – Nem akartunk / volt kedvünk dolgozni.

„Będzie się tu ci dobrze spało.” – Itt jól fogsz aludni.

⁷⁶ Nem térek ki bővebben azokra az esetekre, amelyekben a tárgyias cselekvő igéhez kapcsolódik a *się* morféma, mediális igévé alakítva azt. A magyarban ez az „átalakítás” tipikusan az *-Ódik, -(U)l, sUl* képzőkkel történik, vö.: *buduje – épít, buduje się – épül; zaczyna – kezd, zaczyna się – kezdődik; gotuje – főz, gotuje się – fől*. Viszonylag egyszerűnek tűnik tehát ezeknek a kifejezéseknek a fordítása, bár néhány esetben megszorításokkal kell számolnunk (pl. a tárgyias igének valamilyen „eredményre”, állapotváltozásra kell irányulnia, lásd a *czyta – czyta się* példát, ahol az *olvas – olvasódik(?)* megoldás semmi esetre sem javasolt. Ahhoz, hogy általánosabb következtetéseket tudjunk levonni, érdemes lenne egy viszonylag nagy korpusz alapján megvizsgálni ezeket az igéket.

„Państwu **Górskim żyje się dobrze.**” – *Górskieknek jól megy a soruk. / Górskiek jól élnek.*
(Rudzka 1988: 228)

A legegységértelműbb javaslatot véleményem szerint a *-no/to* toldalékos igealakokkal szerkesztett megnyilatkozások esetében tudjuk adni diákjainknak, ugyanis ha ezeket többes szám 3. személyű *múlt idejű* igealakokkal fordítják, akkor biztos, hogy nem követnek el nagy hibát.

„Wyborów **nie odwołano, ale skąd wziąć członków komisji wyborczych?**” –
A választásokat nem halasztották el / A választásokat megtartják, de honnan lesznek tagok a választási bizottságba?

„W Chinach **zanotowano** nowy przypadek zakażenia hantawirusem.” – *Kínában újabb hantavírusos fertőzést jegyezték fel.*

„W Poznaniu **przebadano** już ponad 1500 próbek.”⁷⁷ – *Poznańban már több mint 1500 mintát megvizsgáltak.*

Nakryto do stołu. – *Az asztalt megterítették. / (Az asztal) meg van terítve.*

Ukryto to starannie. – *Alaposan elrejtették. / Alaposan el lett rejtve.*

A fordítás szempontjából külön figyelmet érdemelnek a lengyel befejezett melléknévi igeneves szerkezetek, ideértve a szenvedő szerkezetet is („strona bierna”). A magyar befejezett melléknév formájának elsajátítása nem szokott különösebb gondot okozni a hallgatóknak (nyelvtanulóknak), a probléma a használatnál szokott lenni, ugyanis a lengyel befejezett melléknévi igenevet a funkciójától függően a magyarban kétféle formával lehet visszaadni, s ehhez jön még a lengyel szenvedő szerkezetben betöltött formális szerepe, ami többnyire egy harmadik forma a fordításban. Vessünk egy pillantást az alábbi táblázatra!

A befejezett melléknévi igenév funkciója	Lengyel példamondat	Magyar fordítás
Jelzői	<i>Ciągle chodzi w podartej koszuli.</i>	Állandóan szakadt ingben jár.
Állítmányi	<i>Drzwi są otwarte. To jabłko jest zepsute.</i>	Az ajtó nyitva (van). Ez az alma romlott / meg van romolva.

⁷⁷ Az idézőjelben szereplő példamondatok a *Głos Wielkopolski* napilap 2020.04.26. számából valók.

<p>Szenvedő szerkezetben (csak a lengyelben)</p>	<p><i>Prezydent został zaproszony do Budapesztu. Piotr jest lubiany przez wszystkich.</i></p>	<p><i>A köztársasági elnököt meghívták Budapestre. Piotrot (Pétert) mindenki szereti.</i></p>
---	---	---

A befejezett melléknévi igenév egyik leggyakoribb szerepe mindkét nyelvben a (minőség)jelzői, tehát ezeknek a mondatoknak a fordítása a leghálásabb „feladat”. Az állítmányi szereppel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a lengyelben teljesen természetes szerkezet a mai magyar nyelvhasználatban sokkal ritkább, s ha eltekintünk a magyar anyanyelvűek egy részének nyelvérzékét sértő példáktól – pl. „Az üzlet riasztóval ellátott.” (Zimányi 2006: 181) –, gyakorlatilag néhány kifejezésre és állandósult szókapcsolatra korlátozódik (pl. *a siker garantált, a kérdés adott; arra hivatott, hogy ...*) Tisztában vagyok ennek a kijelentésnek a „nagyvonalúságával”, ugyanakkor lengyel anyanyelvű tanulók oktatása során *Az ügy nem megoldott* (s az ehhez hasonló) mondat(ka)t mindenképpen *Az ügy nincs megoldva* kijelentésre (vagyis a létige + határozói igenév szerkezetre) cserélném a negatív transzfer miatt. A befejezett melléknév állítmányi szerepéről a magyar nyelvben Zimányi Árpád írt kitűnő tanulmányt, melyben részletesen kitér annak megjelenési formáira, nyelvhasználati sajátosságaira (Zimányi 2006). A táblázatban látható, hogy a lengyel szenvedő szerkezetben szereplő melléknévi igenevet nem a magyar formai megfelelőjével fordítjuk, hanem többes szám 3. személyű igealakokkal, esetleg – bizalmas nyelvhasználat esetén – létige + határozói igeneves szerkezettel.

Összefoglalva a leírtakat: már kezdő, s még inkább középhasaladó szinten érdemes tudatosítani nyelvtanulóinkban (különösen az egyetemi oktatás keretein belül) az anyanyelvükben meglévő, egyazon nyelvi jelenséghez – mely jelen esetben a személytelenség kifejezése – tartozó különböző nyelvtani szerkezeteket, formákat, érdemes csoportosítani őket, így könnyebben tudunk a fordításhoz is javaslatokat adni, valamennyire megkönnyítve ezzel diákjaink nyelvtanulását.

Bibliográfia

H. Varga, Márta (2015): *A ‚passzív’ jelentés és nyelvi kifejezőeszközei a magyarban*, in *Folia Uralica Debreceniensia* 22, (Debrecen), s. 293–310.

Hegedűs, Rita (2004): *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*, (Budapest: Tinta Könyvkiadó).

Nagórko, Alicja (1996): *Zarys gramatyki polskiej* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).

Rudzka, Brygida (1988): *Wśród Polaków – Podręcznik języka polskiego dla cudzoziemców. Część II* (Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski).

Zimányi, Árpád (2006): *A befejezett melléknévi igenév állítmányi szerepének szemantikája és pragmatikája*, in *Magyar Nyelvőr*, 2006. (130. évf), 2. sz., s. 176-186.

Grzegorzczkova, Renata (1990): *Jeszcze o bezosobowych konstrukcjach z się*, *Prace Filologiczne*, Tom XXXV, (Warszawa), s. 75–81.

Magyar Grammatika (2000), ed. B. Keszler (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó).

RESUME

Translating Polish Impersonal Forms and Passive Structures into Hungarian - Experiences in Teaching

Translating Polish passive or impersonal structures and forms (e.g. *buduje się, usłyszane w radiu, wszczęto postępowanie*, etc.) into Hungarian is not an easy task for students, especially since the same forms expressed or marked in Polish by the same grammatical devices can only be expressed by different Hungarian structures. For example, the passive structure in Polish *strona bierna*, formed by the verb *być / bywać* or *zostać / zostawać* (here with auxiliary function) and a completed adjective verb, is most often rendered in Hungarian with the plural third person verb form or with the adverb + adverbial verb structure (e.g. *został zaproszony* → *meghívták [őt]*).

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ESonE-9q9NpHji2QXG1glE8BKer4NWJI29mFRuz9c30Tmw?e=EZcKKj

Zoltán Németh – CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSAINAK SZEREPE A KORTÁRS MAGYAR IRODALOMBAN

Wydział neofilologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Lucien Dällenbach a konstanzi iskola irodalomtudósai, H. R. Jauss és W. Iser tevékenysége nyomán hozott létre olyan „általános topográfiát”, amely szerint „az irodalmi tény működése egymással kölcsönhatásban lévő négy fokozatban jön létre.”⁷⁸ A kiváló svájci irodalomtudós által elkülönített négy – egymással kölcsönös kapcsolatban álló – irodalmi fokozat, amelyekbe mint értelmezési keretbe helyezhetők el a szövegek, különösen érdekes lehet a műfordítás helyének, hatásának és lehetőségeinek a pozicionálásához. A négy irodalmi tény – tehát (1) a produkció alanyának és folyamatának, (2) a szövegnek, (3) a befogadás alanyának és folyamatának, valamint (4) a történelmi kontextusnak, illetve tudattalannak a – vizsgálatát talán legjobb, ha egy konkrét műfordítói életmű kontextusában végezzük el, és ehhez a vizsgálathoz számomra Csehy Zoltán műfordítói tevékenysége tűnik a legalkalmasabbnak.

Csehy Zoltán helye a kortárs magyar irodalomban azért is számít alapvetőnek és megkérdőjelezhetetlennek, mert nem korlátozódik egyetlen területre, hanem különféle kontextusokba helyezhető, és az ezek közötti átjárások, kapcsolódások, összeköttetések felerősítik hatását. A költőként induló Csehy már tizenéves korában a pozsonyi Irodalmi Szemle szerkesztője lett, első verseskötete *Nút* (1993) címmel jelent meg, amit a Csehy Zoltán *alagyái, danái, elegy-belegy iramatai* (1998) követett. A pozsonyi Comenius Egyetemen 1998-ban magyar–latin szakos tanári oklevelet szerző költő műfordítónaként is bejelentkezett: az igazi nagy áttörésre 2000-ben került sor, amikor a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent Csehy első műfordításkötete, a *Hárman az ágyban*, amely alcíme szerint *Görög és latin erotikus versek*-et tartalmazott, többek között Sztratón, Anakreón, Platón, Catullus, Vergilius, Ovidius verseit. A költő és műfordító Csehy mellett szinte azonnal jelentkezett az irodalomtudós Csehy is, összegyűjtött tanulmányai 2002-ben jelentek meg *A szöveg hermaphrodituszi teste. Tanulmányok a humanizmus, az antikvitás és az erotográfia köréből* cím alatt.

2000-től kezdődően szinte minden évben megjelent egy-egy Csehy-kötet. 2001-ben Polgár Anikóval közösen az *Illatos kenőcsök háza*, amely *A középkori latin költészet gyöngyszemei*-t tartalmazta. Még ugyanebben az évben Antonio Beccadelli erotikus eposzának a fordítása, a *Hermaphroditus*. 2002-ben a Sztratón-versfordításokat tartalmazó *Kölyökmúzsza* című kötet,

⁷⁸ Lucien Dällenbach, „A német kutatás időszerűsége”, ford. G. Gaál Zsuzsanna, *Helikon* 26, 1980, 1–2., 130.

2004-ben egy epigrammaválogatás Marcus Valerius Martialistól, a *Költők, ringyók, pojácák*. Ugyanebben az évben Francesco Petrarca latin nyelvű verseinek fordításából adta ki az *Orpheusz lantja, Dávid hárfája* című kötetet. Poggio Bracciolini: *Elméncségek* című *Reneszánsz egypercesei* 2009-ben jelent meg fordításában, majd pedig *Amalthea szarva* címmel jelentetett meg válogatást *Száz itáliai humanista költő* verseiből 2012-ben. 2013-ban Pier Paolo Pasolini *La religione del mio tempo* (1961) című verseskötete látott napvilágot fordításában, *Korom vallása* címen. Petronius Arbiter *Satyricon* című regénye 2014-ben jelent meg Csehytől. A fordítás érdekessége, hogy a regényt „hexameterekben magyarította”. 2017-ben Martin C. Putna: *Képek az orosz vallásosság történetéből* című esszékötetének fordítását adta ki.

A műfordító Csehy mellett a költő Csehy Zoltán is fontos verseskötetekkel jelentkezett, 2000 után is: a *Hecatelegium* 2006-ban, a *Homokvihar* 2010-ben, a *Nincs hová visszamennem* 2013-ban jelent meg. A prózaíró Csehy Zoltán 2020-ban a *Grüezi! Fél év Svájc* című irodalmi útirajzzal jelentkezett.

Az irodalomtudós Csehy 2007-ben *Parnassus biceps. Kötetkompozíciós eljárások és olvasási stratégiák a humanista, neolatin és a régi magyar költészetben* című kötetében folytatta antik és neolatin kutatásait. 2014-ben *Szodoma és környéke. Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben* címmel 840 oldalas monográfiát, 2015-ben pedig egy szintén monumentális könyvet adott ki, az *Experimentum mundi* című *(Poszt)modern operakalauzst*, az opera felé bővítve saját kutatási területét. További két ide sorolható kötete a *Gyakorlati magyar verstan* (2018), amelyet Polgár Anikóval közösen írt, illetve a *Bevezetés a régi magyar irodalom tanulmányozásába I. A középkortól a manierizmusig* (2019) című egyetemi jegyzet. Az irodalomtudós Csehy legutóbbi két kötete az *Arctalanság, arcadás, arcrongálás. Önláttatási stratégiák és diszkurzusretorikák kisebbségi kontextusban* (2020) című monografikus jellegű tanulmánykötet a szlovákiai magyar irodalomról a Reciti kiadásában, illetve a Kalligram Kiadónál megjelent monográfia, az *Aritmikus képzelet. Avantgárd zene, chancepoetry és epikus gravitáció Cselényi László műveiben* (2021), amely Cselényi László költészetének zenei aspektusait tárgyalja.

A kötetek által felvázolt pálya azonban nem fedi le teljes mértékben a szerző sokirányú érdeklődési körét. Ha a műfordításokra összpontosítunk, akkor látható, hogy e tevékenysége különösen az antik görög és latin irodalomra, valamint a reneszánsz latin nyelvű költészetére irányul. E három nagy terület mellé a középkori latin irodalom és az olasz irodalom is társul (ez utóbbiból Pier Paolo Pasolini költészetét emelhetjük ki). Csehy azonban nem csak ógörögből, latinból és olaszból fordít. Különbféle folyóiratokban – leginkább a Kalligramban, de például a magyarországi Jelenkorban is – rendszeresen jelennek meg főleg versfordításai szlovák és cseh

nyelvből, ami nem is annyira meglepő, hiszen szlovákiai magyar költőről van szó. Emellett Csehy rendszeresen fordít verseket angolból is.

Mint látható, Csehy Zoltán érdeklődési területe egyszerre terjed ki a jelenkor és a régmúlt költészetére, a magyar és a világirodalomra, az irodalomelméletre és irodalomtörténetre, a műfordításelméletre, a queer elmélet és az opera területére, vagyis egyszerre aktív költő, prózaíró, irodalomtudós, opera- és irodalomkritikus – és nem utolsósorban műfordító. Ezek a területek és professziók egymást erősítve megtöbbszörözik a lehetőségeket, egymásra hatva és kontrollt gyakorolva a minőség zálogává válnak.

Egy aktív költőnek minden bizonnyal sokkal nagyobb az esélye a sikerre, vagyis a minőségi vers megalkotására, ha otthonosan mozog a kortárs magyar és világirodalomban, ha otthon van a régmúlt költészetében, ha birtokolja az irodalomelmélet és az irodalomkritika nyelvét, sőt aktívan alkalmazza azt, illetve ha aktív műfordító.

Éppígy, egy aktív műfordítónak minden bizonnyal sokkal nagyobb az esélye a sikerre, vagyis minőségi szöveg megalkotására, ha otthon van saját nyelve, tehát a célnyelv és a forrásnyelv kortárs irodalmában is; ha tájékozott az irodalomtudományi és műfordításelméleti irányzatokban, sőt képes irodalomtudományi szövegeket alkotni; ha nemcsak aktív műfordító, hanem aktív szépíró is; illetve ha kritikusként (irodalomkritika, műfordításkritika stb.) is tevékeny.

Nem csak a minőség kérdéséről van szó – amely önmagában természetesen nem ítélni meg, csupán a szakmai konszenzus felől –, hanem a már említett sikerfaktor kérdéséről is. Az irodalom játékterén egyszerre költőként, prózaíróként, műfordítóként, irodalomtudósként és irodalomkritikusként is tevékenykedő szereplő működési területein elért eredmények egymást erősítve jelentenek lehetőséget és garanciát a sikerre. Ezzel is magyarázható Csehy példátlan sikere, jelentős költői, műfordítói, irodalomtudósi díjainak nagy száma. Csak néhány a jelentős díjak közül: József Attila-díj, Alföld-díj, Bárka-díj, Kerényi Grácia-díj, Sziveri János-díj, Csáth Géza-díj, Déry Tibor-díj, Erdődy Edit-díj, Madách Imre-díj, Baumgarten-díj...

A kortárs magyar lírafordításban véleményem szerint három olyan részterület van, amelyben egyfajta paradigmaváltás figyelhető meg, és Csehy mindhárom területen szerepet játszik:

1. Az első a régi irodalom alkotásait érinti, s azt célozza, hogy ezek a régi – leginkább antik, középkori – versek olyan új magyar fordításokban jelenjenek meg, amelyek képesek hatni a kortárs irodalomra is.
2. A másik a formahűség kérdésének szent tehenére vonatkozik.

3. A harmadik terület a (leggyakrabban antik) erotikus-obszcén szövegek (amelyek eredeti közegükben legtöbbször priapikus vallási rítusokhoz kapcsolódtak) filológiailag pontosabb újrafordítását érinti, a 19-20. századi magyar irodalom prudériája és tabuizált nyelve nélkül.

1. A régi magyar irodalom fordításairól elmondhatjuk, hogy a 20. század első felében a legjelentősebb magyar költők is fordítottak antik és középkori irodalmi műveket – legismertebbek talán Babits Mihály fordításai. 1945 után azonban a megváltozott társadalmi-politikai feltételeknek és a Devecseri Gábor-féle fordítói elképzeléseknek is köszönhetően (erről részletesebben Polgár Anikó ír⁷⁹), az antik és középkori irodalom fordítása fokozatosan filológiai kérdéssé vált. A kiváló nyugatos költők fordításait ún. impresszionista, tehát nem teljes értékű fordításoknak tartották. Pontosabban nem is fordításokként, mint inkább a fordító költői életművébe sorolható átiratokként kezelte ezeket a verseket a Devecseri-iskola. Ennek hatása többé-kevésbé ma is érzékelhető, az antik irodalom és költészet ma is inkább filológiai, mint élő hagyomány. Ezt mozdította ki, többek között, Csehy Zoltán *Hárman az ágyban* című kötete, amelyben mai, gyakran szleng elemeket is használó, a kortárs magyar irodalmat is megcélzó, élő, kreatív poétika hordozójaként jelennek meg az ógörög és az antik latin költők versei. A *Hárman az ágyban* egyfajta origója ennek a technikának, és Csehy műfordító stratégiájának egyik központi elemévé, generálójává vált. Sztratón-, Beccadelli és Martialis-fordításai ennek kontextusában értelmezhetőek, hiszen Csehy hangsúlyosan mai versként képzelel el a fordítást, olyan szöveggé, amely hatni képes a kortárs irodalomra. Vagyis mai, élő, lüktető nyelven fordítja a klasszikus irodalmat, s ezáltal kimozdítja azt „muzeális dermedtség”-éből, kívánatosá, csábítóvá teszi. A „kortárs irodalom” részeként tekint magára a fordításszöveg, nem egy filológusi-fordítói „szekta” tagjaként jelenik meg, hiszen Csehy úgy fordít, hogy a mű jelentéses legyen a kortárs magyar irodalomban, megszólítsa azt, helye legyen napjaink irodalmában.

2. A formahűség szintén a Devecseri-iskola követelménye volt, olyannyira, hogy Devecseri pontos követelményrendszert is megfogalmazott ennek kapcsán, őrálló szavakkal például. Mivel a magyar nyelv különösen alkalmas ütemhangsúlyos, időmértékes, nyugat-európai és szimultán verselésre is, ezért a formai hűség problematikája, elvárása az egész 20. századon át végigkísérte a magyar lírafordítást. Az utóbbi években különösen Nádasy Ádám fordításai szegültek szembe ezzel az elvárásrendszerrel, aki Dante *Isteni színjátékát* rímtelenítette, vagyis

⁷⁹ Polgár Anikó, *Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben*, Pozsony, Kalligram, 2003, 87–92., 130–154.

elhagyta Dante tercínáinak végéről a rímeket és jambikus lejtésű rímtelen sorokként fordította azokat. Csehy Zoltán *Satyricon*-fordítása is ide sorolható, hiszen a latin prózaszöveg hexameterekké változott a fordítás során. Azonban azt is látni kell, hogy bár a szembeszegülés a formahűség elvével rokonítja őket, valójában Nádasdy és Csehy említett műfordítói stratégiái egymásnak tökéletes ellentétei. Míg Nádasdy prózaivá teszi a verses-rímes nyelvhasználatot, addig Csehy még a prózát is versbe fordítja (Csehy koncepciójával leginkább talán Márton Lászlóé rokonítható). A megoldás kulcsát a zeneiséghez való viszonyban találhatjuk meg: Csehynél ez rendkívül erős, vissza akarja helyezni jogaiba, *Zene és erotika* című írásában egyenesen a nyelv zeneiségének erotikájáról beszél. Számára ez alapvető jelentőségű, hiszen „A zene azonosítható az életelvvvel magával, és mint írással foglalkozó ember a nyelvben is hatványozottan érzékelem a jelenlétét: ám a csengésbongás már zavar, azért is kedvelem például az antik, rímtelen formákat, hiszen a test szinte észrevétlen lüktetéseit idézik, nem uralkodnak rajta, de mégiscsak éltetik (ha akarom, ott vannak, ha akarom, tudomást sem veszek róluk).”⁸⁰ Majd pedig: „Mindamelletts elsősorban operarajongó vagyok: ez a műfaj számomra a zene orgiája, az emberi elme legőszintébb, pszichoanalitikus remeklése, amelynek hallgatása során rendszerint szenvedélyesen és kendőzetlenül érzékenyülök el, hagyom, hogy leleplezzen a teatralitás vagy akár a kárhoztatott »természetellenesség«. De a zene története a személyre szabott erotika története is, hogy ismét egy kedvencet idézzek: Ligeti György nyilatkozta, hogy az életben két dolog izgatta, a zene és az erotika, de lehetséges, hogy ez a két dolog egy és ugyanaz.”⁸¹

3. A 20. századi magyar műfordításokra általában véve jellemző volt, hogy az antik görög és latin szövegek trágár, obszcén rétegét eufemizálni igyekeztek – ez a 20. század első felének nyugatosaira éppúgy jellemző volt, mint a Devecseri-irányzat fordítóira 1945 után, a szocializmus idején. Csehy Zoltán műfordításai ezzel éppen ellentétes stratégiát képviselnek. *Hárman az ágyban* című fordításkötete az újabb magyar irodalomban éppúgy fontos, megkerülhetetlen helyet foglal el, mint a magyar fordításirodalom jelenkori történéseiben. E két terület lényegi egymáshoz tartozására, együttállására utal már a *Hárman az ágyban* szerzőségét problematizáló vizuális gesztusa is. Azzal, hogy a fordító neve szerzői névként tűnik fel a borítón, Csehy elhárítja magától, hogy fordítói teljesítményét a lefordított kanonizált szerző teljesítményével legitimáltassa. (Közben persze műfordítói elvei alapvetően „szigorúak”, „pontosságra” törekszik, fordításai nem átiratok, ahogy azt Faludy Györgynél vagy Kovács András Ferencnél láthatjuk. Ezzel együtt természetesen Csehy koncepciójában a

⁸⁰ Csehy Zoltán, „Zene és erotika”, *Korunk* 22, 2011, 6, 9.

⁸¹ Uo., 9.

szöveg nem azonos az eredetivel, hanem a fordítóé is.) Éppen ellenkezőleg: arra utal, hogy a fordítói nyelv kiszolgáltatott, temporális meghatározottságú: az „eredeti” szöveg megközelíthetetlen, rekonstruálhatatlan. Sőt, nincs „eredeti” szöveg, hiszen mint irodalmi alkotás, mint nyelvtárgy, eleve értelmezésfüggő: csak a fordítás nyelve létezik, amely minduntalan, megszakíthatatlanul saját jelenlétéért küzd. A fordítás pedig akkor válik jelentéssé, ha nyelve találkozik a mindenkor jelenlévő irodalmiság nyelvével.

Összefoglalva és Lucien Dällenbachra visszatérve tehát: (1) a produkció alanyának és folyamatának; (2) a szövegnek; (3) a befogadás alanyának és folyamatának; valamint (4) a történelmi kontextusnak, illetve a tudattalannak az összjátéka felől egyértelmű, Csehy Zoltán eddigi irodalmi munkásságában e négy szempont mindegyike egyszerre és egyforma hangsúllyal van jelen. Egy olyan műfordítói koncepció részeként, amely számára (1) a műfordítás mindig egyéni teljesítmény, amely nem bújik, nem húzódik be a nagy költőelőd, az „eredeti szerző” árnyékába, amely számára (2) a szöveg mindig a nyelvi kreativitás, játék, szabadság, zeneiség, a vágy és az erotika megjeleníthetőségének lehetősége a másikon, az idegenen keresztül, továbbá (3) egy olyan műfordítási gyakorlat részeként képzelem el magát, amely tudatában van annak, hogy a múlt szövegei csak a jelen perspektíváján keresztül elérhetőek, éppígy a másik nyelv is csak saját nyelven keresztül mutatkozik meg, és ezért a hangsúlyozott párbeszéd kultúrájának stratégiáját, szellemiségét képviseli mint műfordító, és végezetül (4) egy olyan irodalmiság ígézetében, amely tisztában van vele és felvállalja a saját műfordítói nyelv, a műfordítás időbe vetettségének, temporalitásának, kiszolgáltatottságának tapasztalatát.

Az az állítás, amit Kőrizs Imre fogalmazott meg Csehy *Satyricon*-fordításkötetéről írt kritikája első soraként 2015-ben, kiválóan alkalmas tanulmányom lezárására: „Mint legutóbb *Szodoma és környéke* című úttörő nagymonográfiája bizonyította, Csehy Zoltán irodalomtudósként is a szakma élvonalába tartozik, és legalább a *Homokvihar* megjelenése óta világos, hogy egyben korosztályának egyik legjobb költője is, az pedig már tíz-tizenöt éve közhely, hogy az antik görög és latin költészetnek ő messze a legfontosabb kortárs közvetítője.”⁸² Az egyetlen kérdés ezek után már csak az, hogy milyen jellegzetességekkel bír ez a hely, pozíció. Rövid írásom ennek feltérképezéséhez és értelmezéséhez kívánt hozzájárulni.

Bibliografie:

Csehy Zoltán, „Zene és erotika”, *Korunk* 22, 2011, 6, 9.

Lucien Dällenbach, „A német kutatás időszerűsége”, ford. G. Gaál Zsuzsanna, *Helikon* 26, 1980, 1–2., 129–131.

⁸² Kőrizs Imre, „*Satyricon* Béta (Petronius Arbiter: *Satyricon*)”, *Tiszatáj* 69, 2015, 5, 126.

Kőríz Imre, „Satyricon Béta (Petronius Arbiter: Satyricon)”, *Tiszatáj* 69, 2015, 5, 126–128.
Polgár Anikó, *Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben*,
Pozsony, Kalligram, 2003. s. 294.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/Ec8QY_PY7eNNqRXDTZnWzUMBZaH0x2niMayThTFvzpoK1A?e=mI5Ruh

RESUME

The Significance of Zoltán Csehy's Translations in the Contemporary Hungarian Literature

Zoltán Csehy is a key figure in contemporary Hungarian literature – as a poet, as the author of studies, scientific volumes and monographs, and last but not least, as a translator. The lecture looks at the place of Zoltán Csehy's literary translations in contemporary Hungarian literature, examines the paradigm of literary translations in which his translations can be placed, and also addresses the issue of the impact mechanisms of literary translation. The study deals with the three sub-areas in which a kind of paradigm shift can be observed, and with the role of Zoltán Csehy in these processes (the language of the translation of old literature, the issue of form faithfulness, the translation of erotic-obscene texts).

Lenka Németh Vítová – POSTAVA ŠVEJKA V POLSKÉ LITERATUŘE A KULTUŘE

Wydział neofilologii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Polska

První české knižní vydání románu o Švejkovi

Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války Jaroslava Haška byly po svém prvním knižním vydání v letech 1921-1923 literární kritikou převážně opomíjeny, občas chváleny či odsuzovány (srov. Merhaut 2014)⁸³. Tento přístup je pochopitelný, jestliže vezmeme úvahu tehdejší historický a kulturní kontext. V roce 1918 se česká kultura – po několika staletích postupného úpadku, a nakonec jakoby zázračného obrození – stala dominující kulturou nově vzniklého státu. Zrodila se tak přirozeně potřeba, aby literatura spoluvytvářela novou českou identitu: hrdou a hrdinskou, jak se očekává od zakladatelských mýtů, nevyhnutelně spjatých s takovými přelomovými chvílemi. Vážnost a vznešenost, které měly dokázat občanům nového státu i všem v zahraničí, jak významná je česká kultura, se přirozeně vztahovaly k fabuli i samotnému jazyku (bohatství jeho lexikální stránky, pečlivosti jeho větné a nadvětné organizace). Tyto předpoklady velmi dobře splňovala právě vznikající legionářská literatura, a také Čapkova díla s prvky sci-fi. Nezpochybnitelným argumentem docenění české kultury ve světovém měřítku se stal zejména mimořádný ohlas hry *R.U.R.*: „To byla senzace. Během dvou let byla přeložena do třiceti jazyků, včetně angličtiny, do níž zavedla slovo «robot».”⁸⁴ (Mims 2021) – takto pregnančně popsal tehdejší situaci novinář *The Wall Street Journal* v článku věnovaném stému výročí premiéry hry, a také – což je v kontextu úspěšnosti české literatury neméně důležité – premiéry dnes už mezinárodního slova „robot”. Je proto pochopitelné, že oslnivá působivost onoho úspěchu odsunula do stínu jiná díla, včetně románu o Švejkovi – tedy hrdinovi, který rozhodně není literárním ztělesněním obecně kladně hodnocených vlastností a

⁸³ Doplňme, že poválečná interpretace v duchu socialistického realismu – Švejka jako „hrdiny z lidu” – vedla k další vlně odmítání postavy, a v 60. letech 20. století naopak k obraně Haškova díla kritizující zjednodušující interpretace (por. Jankovič 1965).

⁸⁴ „It was a sensation. Within two years it had been translated into 30 languages, including English, to which it introduced the word «robot».” (Pokud není uvedeno jinak, překlady citátů pocházejí od autorky článku.)

nedává většině společnosti možnost snadné identifikace s ním⁸⁵, hrdinovi, jehož charakter, naznačený dosti jasně už v prvních odstavcích románu jako originální a výrazná autorská kreace, rozhodně nemůže být příkladem občanských ctností mladého státu.

Nedávné stoleté výročí vydání Haškova nejslavnějšího románu nabízí zcela jiné hodnocení tehdejší české literární scény. Čapkova hra *R.U.R.* by totiž dnes musela být zmíněna jedním dechem s románem o Švejkovi.⁸⁶ Jeho cesta k celosvětovému věhlasu je připisována prvotnímu vřelému přijetí v prostředí německojazyčné inteligence tehdejší Prahy, které se zasloužilo o rychlé vydání německého překladu Grety Reiner (1885-1944) už v roce 1926, a také o kladné přijetí knihy v Německu⁸⁷. Dodejme, že ve stejném roce byl vydán také překlad do ruštiny.

První polský překlad románu o Švejkovi

Tyto okolnosti mohly mít vliv na rozhodnutí přeložit román do polštiny. Autorem první verze překladu je Paweł Hulka-Laskowski (1881-1946), překladatel z češtiny a jiných jazyků (mimořádně, dítě rodičů, kteří měli české kořeny; por. Twardowski 1987). Tento překlad, vydaný poprvé v letech 1929-1930 (Hašek 1929-1930), je dosud jednoznačně nejpopulárnější, i když byl kritizován za četné věcné chyby (v jednotlivých vydáních napravované) a přílišný stylistický posun směrem ke grotesknosti⁸⁸. Sám překladatel v krátkém novinovém článku vydaném ještě před publikací samotného překladu postavu Švejka charakterizoval jako „typ přihloupce-moudrého poctivce [...]. K životu mu stačí málo, a tak má hodně času vysedávat po různých výčepech. [...] Švejk hodně ví a hodně mluví. Pronáší tak úžasné banality, že se stává

⁸⁵ Úspěch románu, a s ním spojená ne zcela pozitivní popularizace příjmení Švejk vedla mj. k oficiálním žádostem úřadům o změnu – už v roce 1946 se v odborném časopise *Naše řeč* můžeme dočíst: „[...] žádají o změnu [...] lidé se jmény Švejk [...], která proslavili humoristé“ (por. Beneš 1946).

⁸⁶ Por. např. texty ve sborníku *Švejk ve střední Evropě* (Hrabal 2016) – Gertraude Zand, *K recepci Haškova Švejka v Rakousku*, Zoltán Németh, *Švejk a postmoderná maďarská literatura*, Bojana Maltanić, *Švejk a Slovinsko*, Miroslav Zelinský, *Slovenský Švejk!*, Vera Kaplická Yakimova, *Osudy dobrého vojáka Švejka v bulharském zajetí*, Tomasz Derlatka, *Příspěvek k švejkologii – hornolužické, dolnolužické a kašubské překlady textů Jaroslava Haška o Švejkovi*.

⁸⁷ Např. v roce 1923 Max Brod napsal: „Pražský český lidový spisovatel dosáhl toho, oč se stovky literátů celý svůj život marně pokoušely: vytvořit postavu, která je jedinečným člověkem a zároveň lidským typem. – V hodnocení se nesmíme dát zmást zdánlivě všední sférou, ze které toto dílo s takovým zdarem vzniklo. Haškovo dílo – i když autor sám o tom možná neví – je čin prvního řádu.“ (Brod 2014).

⁸⁸ Kritika tohoto překladu m.j.: Sieczkowski: 1955, 1956; Madany: 1966; Kroh: 2002; historie kritiky: Koczur-Lejk: 2006; obhajoba např.: Leszczyński: 1967.

až zjevením.“⁸⁹ (Hulka-Laskowski 1927). A smysl takového typu postavy překladatel také zdůvodňuje: „Je cosi úžasně osvobozujícího v těch Švejkových banalitách, v jeho vztahu k životu a lidem. [...] Švejk zůstane literární postavou přihlouplého a dobrodušného mluvky, který banalitami vyjadřuje velké pravdy o nesmrtelné lidské hlouposti“⁹⁰ (Hulka-Laskowski 1927). Interpretace Švejka jako hlupáka, který mimovolně odhaluje všem ostatním velké životní pravdy, je čtením románu z pozice toho chytřejšího, kdo si uvědomuje více než samotný hrdina. Právě takové nazírání osudů pešáka světové války však má v Polsku hlubší kořeny.

Polský literární vědec Witold Nawrocki (1934-2013), překladatel Haškových povídek a autor několika zasvěcených studií týkajících se Švejka, v jednom ze svých článků tvrdí, že polské přijetí románu – částečně podpořené jeho úspěchem v Německu – mohlo být možné jedině za předpokladu chápání díla jako antimilitárního, a to v kruzích, které manifestovaly pacifismus⁹¹ (Nawrocki 2000; srov. také Nawrocki 1998, 1999). Mezi největší obdivovatele Haškova nejznámějšího hrdiny patřili v Polsku už v době vydání prvního překladu dva významní literáti. Básník a kritik Antoni Słonimski (1895-1976) napsal, že v románu je „válka hloupější než c.k. blb a obchodník se psy Švejk“⁹² (Słonimski 1933). Druhý z nich, lékař, překladatel (zejména kánonu francouzské literatury, mj. také Gargantuy a Pantagruela Rabelaise) a literární kritik Tadeusz Boy-Zieleński (1874-1941), na základě vlastních tristních válečných zkušeností upozorňoval, že Švejk není jen „vojenským Chaplinem“⁹³. Jiné recenze nebyly zdaleka tak příznivé, jedna z nich např. Čechům doporučovala „pozvednutí každodenní kultury národa, neboť je značně nižší než v jiných státech západní Evropy“.⁹⁴

Teze Nawrockého se zdá být zcela oprávněná. Na základě slov samotného překladatele, uveřejněných ještě před publikací překladu, lze předpokládat, že Hulka-Laskowski si byl vědom obtíží, které mohou provázet přijetí hlavního hrdiny Haškova životního díla. Lze tedy také připustit, že při hledání vhodného kontextu v cílové literatuře zvolil jako nejpříhodnější literaturu určenou a přístupnou širším čtenářským kruhům (Nawrocki píše přímo o spojitosti s

⁸⁹ „typ głupkowato-mądrego poczciwca [...]. Na życie potrzebuje niewiele i dlatego ma dużo czasu do przesiadywania po różnych szynczkach. [...] Svejka dużo wie i dużo mówi. Wygłasza takie cudowne komunały, że aż przybiera postać objawień.“

⁹⁰ „Jest coś cudownie wyzwalającego w tychk omunałach Svejka, w jego stosunku do życia i ludzi. [...] Svejka pozostanie w literaturze jako postać głupawego i dobrodusznego gaduły, który komunałami wypowiada wielkie prawdy o nieśmiertelnem głupstwie ludzkim“.

⁹¹ Článek také chronologicky poukazuje na díla polské literatury, která mohla mít vliv na (ne)přijetí Haškova románu v Polsku.

⁹² „[...] wojna jest głupsza od c.k. idioty, handlarza psów Szwejka [...]“.

⁹³ „[...] Chaplinem wojskowym [...]“.

⁹⁴ „...podniesienia kultury obyczajowej narodu, gdyż jest znacznie niższy niż innych państw zachodniej Europy“ – autorkou je Czesława Wojeńska. Cituji dle: Nawrocki 2000: 8.

polskou legionářskou literaturou a jejím typickým antihrdinou). Tento předpoklad by vysvětloval menší pozornost, kterou překladatel věnoval jednak věcné správnosti, a také jeho stylistický posun románu směrem ke grotesknosti.

Druhý polský překlad románu o Švejkovi

Druhou verzi překladu nabídl Józef Waczków (1933-2004), ceněný překladatel děl řady významných českých autorů (např., v abecedním pořadí: Halas, Holan, Hrabal, Kohout, Mácha, Pavel, Seifert, Vančura). Waczków v roce 1991, tedy po čtrnácti vydáních prvního překladu, knižně publikoval svou stylisticky značně odlišnou verzi Švejka (Hašek 1991)⁹⁵. Tento překlad je místy poetičtější (už titul „Dole i niedole ...“ by bylo možné přeložit jako „Šťěstí a nešťěstí...“ nebo „...v dobrém i zlém“), ale zároveň v nemalé míře používá vulgarizmů. Nápadná stylistická kontrastovost byla záměrná, jak se dá soudit vzhledem k bohatým překladatelským zkušenostem Waczkówa. Překladatel se tedy pokusil vytvořit dílo stylisticky podobně svébytné jako autor originálu. Právě stylistická stránka této verze překladu byla ostře kritizována odborníky⁹⁶, čtenářsky bylo toto vydání prakticky zcela pomínuto, a tak o jeho existenci vědí vlastně jen švejkologové.

Třetí polský překlad románu o Švejkovi

Třetí překlad připravil Antoni Kroh (*1942), etnograf, spisovatel, a také překladatel a švejkolog, věnující se pečlivému výzkumu kontextů Haškova *opus magnum* několik desetiletí před vydáním vlastního překladu románu o Švejkovi. Krohova verze byla vydána poprvé v roce 2009, po dvaceti vydáních prvního a ostré kritice podrobeného jediného knižního vydání druhého překladu. Kniha vyšla v prestižním nakladatelství Znak v rámci zvláštní série připravené k oslavám padesátiletého výročí založení nakladatelského domu (nazvané 50 knih na 50. výročí Znaku⁹⁷). Toto vydání bylo kritiky oceněno za překladatelskou, historickou a

⁹⁵ Už dříve vydal rozsáhlý úryvek ze svého překladu v prestižním časopise *Literatura na Świecie* (Waczkówem navrhovaný titul románu je v časopiseckém vydání odlišný od pozdějšího knižního vydání).

⁹⁶ Kritika tohoto překladu kupř: Kroh: 1983; historie kritiky: Kaczorowski: 1994; Koczur-Lejk: 2006; srovnání prvního a druhého překladu: Szczepańska: 1997; Koczur-Lejk: 2006; obhajoba tohoto překladu m.j.: Janaszek-Ivaničková: 1985; Nawrocki: 1986.

⁹⁷ 50 książek na 50-lecie Znaku, por. <https://www.znak.com.pl/kategoria/literatura/seria-50-ksiazek-na-50-lecie-znaku-14> (přístup 20. 3. 2021).

etnografickou erudici, ale zároveň bylo přijato se značnou mírou pochybností, zda je vůbec možné změnit v polské kultuře už natolik zakořeněný obraz literárního hrdiny a díla⁹⁸.

Nejnovější překlad totiž kromě přesnosti jazykového vyjádření, které bylo nedostatkem obou předchozích překladů, nabídl rozsáhlý a fundovaný poznámkový aparát: celkem 328 poznámek o rozsahu několika desítek stran⁹⁹. Autorem poznámkového aparátu je sám překladatel, jehož encyklopedie *O Szwejku i o nas* se po svém druhém¹⁰⁰, čtenářsky přitažlivém, vydání v roce 2002 stala bestsellerem. V tomto souboru esejů vysvětlujících dnes už málo známé jevy, které se v románu objevují, Kroh už sedmnáct let před vydáním svého překladu zasadil román o Švejkovi do historického i pragmatického kontextu. Krohovo rozhodnutí opatřit román obšírným vysvětlením historických faktů překlad kontextualizuje zcela jinak než předchozí dvě verze – fabule je prostřednictvím poznámkového aparátu zasazena do kontextu knih týkajících se první světové války, zobrazujících tehdejší dobu v celé její složitosti. Román v tomto překladu se tak stává – vedle svého humoristického aspektu – zároveň románem historickým (por. Németh Vítová 2016).

Historizující přístup Antoniho Kroha k románu a jeho hrdinovi lze odvodit také z jeho slov uveřejněných už v roce 1992:

„*Osudy dobrého vojáka Švejka* jsou vlastně jedinou českou knihou masově čtenou v Polsku. Dobrý voják nám slouží v každodenní komunikaci jako symbol, prostředek porozumění srozumitelný každému, používaný také lidmi, kteří Haškovu prózu nečetli nebo k ní nemají žádný vztah. [...] Švejk jako znak ve společenském vědomí bývá opakem Švejka v románu.”¹⁰¹

Překladatel tak poukazoval, že celá řada vydání první verze překladu nevedla k faktickému přijetí Haškova antihrdiny v rámci polské kultury, která tradičně vysoce hodnotí literární díla pojednávající o zásadních existenciálních a morálních otázkách prostřednictvím tragických příběhů se silnými hlavními hrdiny.

V roce 2017 byla Krohova verze překladu – avšak pod změněným titulem – vydána v rámci kanonizující a velmi prestižní série *Biblioteka Narodowa* (Národní knihovna), jejíž premisa již před téměř sto lety deklarovala „příkladná vydání nejčestnějších děl literatury polské i

⁹⁸ M.j.: Kaczorowski: 2009; Szczygieł: 2009.

⁹⁹ První díl románu je opatřen 138 poznámkami, druhý 93, třetí 81 a čtvrtý 16 poznámkami.

¹⁰⁰ První vydání v roce 1992.

¹⁰¹ „*Przygody dobrego wojaka Szwejka* to właściwie jedyna książka czeska masowo czytana w Polsce. Dobry wojak służy nam na co dzień jako symbol, środek porozumienia oczywisty dla każdego, używany także przez ludzi, którzy prozy Haška nie czytali lub mają do niej stosunek obojętny.” (Kroh: 1992, s. 5)

zahraniční doplněná o nejnovější poznatky o nich“¹⁰² (Biblioteka Narodowa: 2021). V sérii věnované světové literatuře bylo dosud vydáno 5-6 knih českých (pro srovnání: 1-2 slovenské¹⁰³), a román o Švejkovi je publikací s pořadovým číslem 261. Po 85 letech od prvního vydání polského překladu, během nichž bylo uveřejněno více než třicet jeho edicí¹⁰⁴ prvního překladu, tak tuto všeobecně chápanou kanonickou verzi nahradila nová, jejímž cílem je stát se kanonickou. Právě z tohoto důvodu byl – jak v rozsáhlé úvodní studii vysvětluje redaktor tohoto vydání, bohemista Jacek Baluch (1940-2019) – původní název třetí verze překladu částečně změněn: jeho začátek byl převzat z první verze, a jen často pomíjená druhá polovina „...za světové války“ byla ponechána. Třetí překlad má totiž v polské literární historii nahradit jeho první verzi: pod téměř stejným názvem tak kanonizující série nabízí zcela jiný román (což je v Baluchově studii podrobně popsáno; por. Baluch 2017).

První a třetí verze – přestože v literárněhistorickém procesu mají prostřednictvím kanonizující série vystupovat jako prakticky jedna kniha – se liší základním pojetím typu románu. První překlad zdůraznil jeho humoristickou interpretaci, a třetí učinil stejně důležitou součástí jeho aspekt historický (rozsáhlý poznámkový aparát vysvětlující historické okolnosti lze těžko chápat jinak). Rozsáhlá sekundární literatura (výběrově viz Bibliografie za textem)¹⁰⁵ a nesčetná díla populární a populárně-naučné kultury, která v Polsku vznikla na základě četby první verze překladu (ještě před vydáním třetí), budou tudíž – díky téměř totožným titulům obou verzí – vztahována k odlišně kontextualizovaným knihám.

Závěr

Polská série překladů románu o Švejkovi představila tři dosti odlišné hrdiny, v dílech kontextualizovaných rozdílným způsobem: první převážně humoristicky, druhý především pomocí originální stylizace a třetí nejvýrazněji historicky. První verze překladu byla v poválečném období vydána v několika desítkách edicí a je s ní spojena dlouhá řada odborných textů i populárních a populárně-naučných děl; kritika tohoto překladu však poukazuje na modifikaci zdůrazňující čtenářsky vděčnou humoristickou vrstvu překladu. Druhá verze zůstala

¹⁰² „[...] wzorowe wydania najcelniejszych utworów literatury polskiej i obcej w opracowaniu podającym wyniki najnowszej o nich wiedzy[...]“

¹⁰³ Výbor z díla Jána Kollára, vydaný v této sérii, je možné započítat mezi české i/nebo slovenské knihy.

¹⁰⁴ Počet vydání uvádím dle: Baluch 2017: V.

¹⁰⁵ Za zmínku stojí článek Josefa Schwarze věnovaný polským aspektům románu, publikovaný on-line: www.ikaros.cz/node/3604 (přístup 9. 11. 2020).

čtenářsky téměř bez povšimnutí, a kritika jí vytýká přílišný tvůrčí vklad překladatele. Třetí verze se nedávným vydáním v prestižní sérii stala kanonizačním textem, publikovaným pod titulem jen mírně se lišícím od titulu první verze, a přesto je románem zásadně odlišným – svou očividnou pečlivou snahou o přesnost jazykového vyjádření a vysvětlení všech historických jevů totiž zařazuje knihu do kategorie historické prózy.

Polské překlady románu o Švejкови, jak se zdá na první pohled, na pomyslné ose originál-překlad posouvají důraz opačným směrem než teorie překladu, v níž jsme od 70. let 20. století svědky koperníkovského obratu – od teorie skoposu je důraz postupně přesouván od věrnosti originálu směrem k chápání překladu jako díla ze sféry neopakovatelnosti, performance, iniciované a determinované cílovou kulturou (od samotného výběru textu k překladu až po konkrétní překladatelská řešení). Jestliže však kromě samotných tří verzí překladu románu o Švejкови vezmeme v úvahu také díla inspirovaná tímto dílem, podobný závěr se ukáže jako zjednodušující.

Četné polské ohlasy na Haškův román – originální odborná reflexe, překlady českých odborných textů, odborně-popularizační literatura, adaptace i jevy populární kultury – totiž svědčí o opaku: vedle schematické interpretace Švejka jako naivního nebo naopak vychytralého mluvky (přítomné i v české kultuře) nalezneme také vícevrstevné interpretace. Zmíňme alespoň jeden příklad: dramaturg a scénárista Maciej Karpiński (* 1950) ve své hře *Światło w nocy* (Světlo v noci; premiéra: 2017), zasazené do období první světové války, popisuje setkání tří mladých vojáků na lodi plující po Visle: začínajícího filozofa Ludwiga Wittgensteina, budoucího vůdce německého národa Adolfa Schicklgrubera a Josefa Švejka. Postavy mají jednoznačně symbolický charakter – setkává se tedy filozofie, ztělesnění zla a životní pragmatismus. Karpińského interpretace Švejka jako postavy představující moudrost, jejíž vystupování by mělo být čtenáři či divákovi jednoznačně nejbližší, tak Haškovu románu připisuje inspiraci odlišnou od pouhé komické narace s ústřední groteskní figurkou a nespočtem historek. Teprve budoucnost ukáže, zda bude postava Švejka, zdomácnělá v polské kultuře díky první verzi překladu, pozměněna kanonizujícím vydáním třetí verze překladu.

BIBLIOGRAFIE

PRAMENY

Hašek, Jaroslav (1929-1930): *Przygody dobrego wojaka Szwejka podczas wojny światowej, T 1-4*, přeložil Paweł Hulka-Laskowski (Warszawa: Rój).

Hašek, Jaroslav (1991): *Dole i niedole dzielnego żołnierza Szwejka podras wojny światowej; I-II, III-IV*, přeložil Józef Waczków (Warszawa: Książka i Wiedza).

Hašek, Jaroslav (2010): *Losy dobrego żołnierza Szwejka czasu wojny światowej*, přeložil Antoni Kroh (Kraków: Wydawnictwo Znak).

Hašek, Jaroslav (2017): *Przygody dobrem wojaka Szwejka czasu wojny światowej*, přeložil Antoni Kroh, (Wrocław: Ossolineum).

LITERATURA

Baluch, Jacek 2017. *Wstęp*, In: Hašek J., *Przygody dobrem wojaka Szwejka czasu wojny światowej*. Przeł. Antoni Kroh. Wrocław, Ossolineum, s. V-CXLIV.

Beneš, Josef (1946): „*Jaké české příjmení si vybrati?*“ *Naše řeč* 82 (30), 1946, č. 4-5, on-line: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3960> (přístup: 20. 3. 2021).

Biblioteka Narodowa(2021): <https://wydawnictwo.ossolineum.pl>, (přístup: 20. 3. 2021).

Boy-Żeleński, Tadeusz (1956): *Nasz żywy Szwejk*, in: Idem: *Dzieła*, t. 23, (Warszawa: PIW).

Brod, Max (2014): *Dobry wojak Švejk*, in: Merhaut, Luboš ed.: *Čtení o Jaroslavu Haškovi. Ohledávání 1919-1948. Antologie* (Praha: Institut pro studium literatury), s. 26-28.

Hrabal, Jiří ed. (2016): *Švejk ve střední Evropě* (Olomouc Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého).

Hulka-Laskowski, Paweł (1927): „*Czeski Rabelais-Cervantes. Powieść o Szwejku. Historja wojaka-aforysty*“, *Wiadomości Literackie*, č. 42, 16.10. 1927, s. 1.

Chalupecký, Jindřich (1983): „*Hašek niepospolity*“, *Literatura na Świecie*, č. 11, s. 297-315.

Janaszek-Ivaničková, Halina (1985): „*Heroikomiczna epopea Jaroslava Haška*“, *Literatura na Świecie*, č. 5, s. 300-307.

Janaszek-Ivaničková, Halina (1996): „*Etos haszkowski a literatura polska*“, *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, 1996, č. 1584, s. 28-43.

Jankovič, Milan (1965): „*Spor o Švejka?*“, *Literární noviny*, č. 44, s. 1, 2.

Kaczorowski, Aleksander (1994): „*No, to zabili nam Dobrego Wojaka...*“, *Literatura na Świecie*, č. 9, s. 293-298.

Kaczorowski, Aleksander(2015): „*Gdyby Szwejk był Polakiem*“, *Rzeczpospolita* 13.11.2015, on-line: <https://www.rp.pl/Plus-Minus/311139988-Gdyby-Szwejk-był-Polakiem.html> (přístup 15. 11. 2020), knižně: *Wstęp. Hašek kontra Hulka*, in: Jaroslav Hašek, *Nim Szwejk poszedł na wojnę...*, vybrala a přeložila Anna Dorota Kamińska (Warszawa: Przybylik), s. 13.

Kardyni-Pelikánová, Krystyna (1983): „*Společnost galicyjskie w humoreskach Haška*“, *Slavia*, roč. 52, č. 3/4, s. 378-383.

Kardyni-Pelikánová, Krystyna (1991): „Wykorzystanie narracji oralnej (gawęda, hospodská historka) w kształtowaniu nowoczesnej prozy w Polsce i Czechach”, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, D 38, s. 61-71.

Kardyni-Pelikánová, Krystyna (2000): „Hospodská historka jako gatunek i tworzywo literackie“, in eadem: *Czesko-polskie spotkania literackie. Komparatystyka – genologia – przekład* (Brno: Masarykova univerzita, Spisy Filozofické fakulty), s. 87-100.

Koczur-Lejk, Klaudia (2006): *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války Jaroslava Haška w polskich przekładach* (Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego).

Kosík, Karel (1963): „Hašek i Kafka”, přeložila Romualda Pęgierska-Piotrowska, *Twórczość*, č. 8, s. 77-80.

Kroh, Antoni (1983): „Szwejk stylizowany na Szwejka“, *Literatura na Świecie*, č. 2, s. 393-398.

Kroh, Antoni (1992): *O Szwejku i o nas* (Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza Wojewódzkiego Ośrodka Kultury).

Kroh, Antoni (2002): *O Szwejku i o nas*, 2. rozšířené vydání (Warszawa: Prószyński i S-ka).

Leszczyński, Rafał (1967): „W sprawie polskiego przekładu *Przygód dobrego wojaka Szwejka*“, *Przegląd Humanistyczny*, č. 2, s. 89-92.

Madany, Edward (1966): „Uwagi o powieści J. Haška w związku z recepcją Szwejka w Polsce“, *Przegląd Humanistyczny*, č. 4, s. 161-172.

Madany, Edward (1983): „Uwagi o powieści J. Haška w związku z recepcją Szwejka w Polsce. Fragmenty“, *Literatura na Świecie*, č. 2, s. 203-209.

Marcinkowski, Tadeusz (1997): *Praca profesora Jana Walczyńskiego o medycynie i lekarzach w twórczości Jaroslawa Haška* (Goleniów: Bios).

Martinek, Libor (2009): „O překladech Jaroslava Haška do polštiny s prof. Witoldem Nawrockým“, on-line: www.kotarbova.eu/?page_id=2217 (přístup: 9. 11. 2020).

Mazan, Leszek (1992): *Wy mnie jeszcze nie znacie! Prawie wszystko o Szwejku* (Warszawa: Powszechna Agencja Informacyjna).

Mazan, Leszek (2003): *Wy mnie jeszcze nie znacie czyli Prawie wszystko o Szwejku*, 2. rozšířené vydání (Kraków: Anabasis).

Merhaut, Luboš ed.. (2014): *Čtení o Jaroslavu Haškovi. Ohledávání 1919-1948. Antologie* (Praha: Institut pro studium literatury).

Mims, Christopher (2021): “On the 100th Anniversary of ‘Robot,’ They’re Finally Taking Over“, *The Wall Street Journal*, 23. 1 2021, on-line: <https://www.wsj.com/articles/on-the-100th-anniversary-of-robot-theyre-finally-taking-over-11611378002> (přístup: 23. 3. 2021).

Nawrocki, Witold (1982): „Jarosław Hašek, legenda i prawda burzliwego życia“, in: idem: *Współczesność i historia. Z problematyki współczesnej literatury czeskiej i słowackiej* (Katowice, Śląsk).

Nawrocki, Witold (1986): „Uwagi o Józefa Waczkowa przekładzie *Przygód dobrego wojaka Szwejka*“, *Literatura na Świecie*, č. 4, s. 292-293.

- Nawrocki, Witold (1998): „**Największy pisarz czeski Jaroslav Hašek**“, *Kultura*, č. 1, s. 8.
- Nawrocki, Witold (1998, 1999): „Z niemiecką pomocą Szwejk podbija świat“, *Zbliżenia Polska-Niemcy – Annahrungen Polen-Deutschland. Pismo Uniwersytetu Wrocławskiego*, č. 3, č. 1.
- Nawrocki, Witold (2000): „W Polsce o Szwejku i szwejkizmie“, in idem: *Kwestia czeska. Tożsamość narodowa, literatura i polityka. Szkice i uwagi* (Piotrków Trybunalski: Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP), s. 313-337, časopisecké vydání: „W Polsce o Szwejku i szwejkizmie“, *Dzieje Najnowsze*, 32/ 3, 2000, s. 5-17.
- Nawrocki, Witold (2001): „*Od złych sąsiad wszystko złe*“ – Polacy, Czesi i Słowacy we własnych oczach“, in: Gołębiowski, Bronisław ed.: *Siedem granic, osiem kultur i Europa (Łomża, Stopka)*, s. 55-76.
- Németh Vítová, Lenka (2016): „Polské překlady Osudů dobrého vojáka Švejka a polský Švejk“, in: Hrabal, Jiří (ed.): *Švejk ve střední Evropě* (Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého), s. 107-118.
- Niewiadomski, Krzysztof (2008): „Szwejk w krainie Sarmatów. O reakcjach polskiej prasy na ukazanie się pierwszego tłumaczenia powieści Jaroslava Haška *Przygody dobrego wojaka Szwejka podczas wojny światowej*“, in: Królak, Joanna, Bąbiak, Grzegorz ed.: *Z polsko-czeskich zbliżeń literackich w XX w.* (Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego), s. 41-49.
- Paschalska, Maria (1983): „Jarosław Haszek (1883-1923). Bibliografie.“ (Kielce, Wojewódzka Biblioteka Publiczna 1983).
- Piotrowski, Przemysław (2016): *Szwejk wyobrażony, czyli Anabasis drogami pop kultury* (Przemyśl: Oficyna Wydawnicza Mercator).
- Pytlík, Radko (1967): *Jarosław Haszek*, přeložil a doplnil Edward Madany (Warszawa: Wiedza Powszechna).
- Pytlík, Radko (1974): *Włóczęga Jarosław Haszek*, přeložila Maria Erhardtowa (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy).
- Pytlík, Radko (1984): *Nasz przyjaciel Haszek*, přeložil Antoni Kroh (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy).
- Saloni, Zygmunt (1966): „*Realia polskie w Przygodach dobrego wojaka Szwejka Jaroslava Haška*“, *Slavia*, roč. 35, č. 4, s. 629-636.
- Słonimski, Antoni (1933): „Szwejk w Teatrze Polskim“, *Wiadomości Literackie*, č. 33.
- Solski, Waclaw (1945): *Opowieści o Szwejku* (Rzym: nakł. Oddziału Kultury i Prasy 2 Korpusu).
- Szczepańska, Elżbieta (1997): „*Obecná čeština w polskich tłumaczeniach (na przykładzie książki J. Haška Osudy dobrého vojáka Švejka)*“, in: Orłoś, Teresa Zofia, Damborský, Jiří ed.: *Konsekwencje sąsiedztwa polsko-czeskiego dla rozwoju języka i literatury* (Wrocław: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych UW, Tinta), s. 99-103.
- Twardowski, Maciej (1987): „Paweł Hulka-Laskowski, w setną rocznicę urodzin“, *Rocznik Mazowiecki*, č. 9, s. 359-369.
- Walczak, Małgorzata (2002): „Dobry pábitel Josef Švejk“, *Bohemistyka*, č. 1, s. 35-50.

RESUME

The figure of Švejk in Polish literature and culture

Hašek's novel "*The Good Soldier Švejk and His Fortunes in the World War*", first published in Czech in 1921-1923, was published in Polish translation at the turn of the 1920s and 1930s, and has been considered among the most famous works of world literaturesince the second half of the 20th century in Poland. To date, more than thirty editions of PawełHulka-Laskowski's first translation, one edition of Józef Waczków's second translation, and two editions of Antoni Kroh's third translation have been published in book format. The first translation, evoking above all an atmosphere of colloquialism and comicism, still enjoys great popularity. Nevertheless, the experts have chosen the third translation to be published in the representative series of Biblioteka Narodowa (National Library), because the third translation emphasises linguistic precision, factual accuracy, and explanations of the context in the translator's notes. Only the future will confirm whether the third translation will indeed alter the figure of Švejk, domesticated in Polish culture through the first published translation.

Sorin Paliga – DVOJAZYČNÉ VYDÁNÍ HOLANOVÝCH DĚL: ČESKÝ ORIGINÁL A
RUMUNSKÝ PŘEKLAD

Slavic Languages and Literatures Department, University of Bucharest, Romania

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EWJdxnTbipJOticJK3LSs4YBL8n2kpDV6c7ldoioLqDSdg?e=i3Z3v1

DISKUZNÍ PŘÍSPĚVKY – VIDEO – Z. NÉMETH, S. PALIGA, M. PATÓ

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EUeGY7-WluBImLTf3Dyzn7sBRTNKKkX3b-w0aTFGTvtNSCw?e=5j4sfy

RESUME

**A bilingual edition of Vladimír Holan's works:
Czech original and Romanian translation**

The presentation aims at author's experience as a translator of Vladimír Holan's major works, beginning with *Toskána* (Romanian *Toscana*), the first to be translated at the beginning of the 1980s, then successively revised several times. It was followed by *Bolest* (Rom. *Durere*, Eng. *Pain*), Holan's poetic diary containing (very) short poems written beginning with 1949 to 1955. At the end of the 1980s the third translation: *Noc s Ofélií* (*A Night with Ofelia*, Romanian *Noapte cu Ofelia*), the first to be included in an anthology, i.e. printed in a volume. The last arrived in the series was the translation of Holan's most acclaimed work: *Noc s Hamletem*, Rom. *Noapte cu Hamlet*, Eng. *A Night with Hamlet*, finalized in July–August 2019. With the generous support of the Culture Ministry of the Czech Republic, Holan's major works are now published in a bilingual Czech-Romanian edition in 3 volumes. They may be a model for other translations. A fourth volume was planned for 2020, it should include a selection of other poems, an analysis of his activity and biography, critical texts on Holan (best known are those of Vladimír Justl and Vladimír Křivánek), several relevant pictures. Given the pandemic, this last step has been initially postponed for 2021, but a realistic term may be 2022, if the 4th volume may be ultimately finalized and published.

Jana Pátková – DĚTSKÁ LITERATURA NA SLOVENSKU, ANEB CO SE ZTRATILO V/Z PŘEKladU PO R. 1989

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Překlad slovenské literatury do češtiny má v českém čtenářském prostředí dlouhou tradici sahající až do 19. století ke sběratelské činnosti Boženy Němcové v padesátých letech. Počátek intenzivního rozvoje překladatelské kultury můžeme lokalizovat do období první republiky. Neplatí to však absolutně, od začátku v této překladatelské tradici absentoval žánrově pestřejší korpus textů dětské literatury.¹⁰⁶ Pevné základy vzájemného překladu byly položeny až v období následujícím, ve druhé polovině 20. století, které by tak mohlo být jistým srovnávacím literárním polem k období vymezenému v titulu příspěvku. Tvrzení se týká i překladů dětské literatury ze slovenštiny do češtiny, protože zejména v druhé polovině padesátých let dochází k většímu zájmu o překlad dětské literatury ze slovenštiny. Začínají se překládat i jiné tituly než jen žánr kouzelné pohádky.

I přesto je dětská literatura obecně považována za opomíjené téma literárněhistorického i literárněkritického myšlení o literatuře – mj. Stanislav Rakús opakovaně upozorňoval na skutečnost, že myšlení o dětské literatuře je rovnocenné reflexi literatury pro dospělé a literárněvědné závěry jsou platné a cenné i pro tuto opomíjenou oblast literárního života.¹⁰⁷

V bibliografických soupisech titulů překládaných ze slovenštiny do češtiny se explicitně ukazuje, jak se začala utvářet naše první čtenářská zkušenost s dětskou slovenskou literaturou v období první republiky. Na jejím počátku figuroval překlad *Slovenských pohádek*, který jako nadčasový titul obstál v edičních plánech napříč všemi ideologiemi 20. století¹⁰⁸ a stal se nedílnou součástí i porevolučního vývoje. Tuto dominantní linii můžeme také interpretovat jako tradiční zájem českých čtenářů o slovenský folklor, do kterého bychom mohli včlenit i reedice *Zbojnické mladosti* Ľuda Ondrejova.¹⁰⁹ Předrevoluční obraz dětské literatury překládané ze slovenštiny má však mezerovitý ráz, od začátku totiž nesměřoval (z podstaty věci ani nemohl) k panoramatickému zachycení komplexu dětské literatury na Slovensku. V konkrétních

¹⁰⁶ Viz také DVOŘÁKOVÁ, I., *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – prepis – převod – překlad. Disertační práce*, Praha, Filozofická fakulta UK – Katedra středoevropských studií 2019.

¹⁰⁷ Podrobněji např. zde: RAKÚS, S., K niektorým konfrontačným otázkam literatúry pre deti a mládež, in: *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*, Levoča, Modrý Peter 1993, s. 18–23.

¹⁰⁸ Pro ilustraci je třeba uvést konkrétní roky vydání: 1919, 1924, 1957, 1958, 1961, 1964, 1986, 2000.

¹⁰⁹ Vydáván v letech: 1956, 1963 a 1966.

překladačských strategiích se předpokládá jistá systémovost ve výběru titulů k překladu, které pak v cílovém čtenářském prostředí reprezentativně zastupují stěžejní vývojové proudy či klíčové autory a jejich autorské poetiky.

Jistá mezerovitost zůstává typickou vlastností literatury překládané ze slovenštiny, včetně literatury dětské, také v porevolučním období. Strategie výběru jednotlivých titulů pro překlad neodpovídá rozmanitosti dětské literatury na Slovensku. Řada klíčových autorů a jejich textů zůstává dětským čtenářům v překladu stále nedostupná. Primárním cílem není pochopitelně panoramatický překlad, ale schopnost zprostředkovat českým čtenářům současné trendy ve vývoji slovenské literatury a seznámit je s klíčovými díly a autory dětské literatury. Nedílnou součástí systémového překladu by měla být odborná literární kritika, která by funkčně doprovázela překlad knihy do češtiny; v porevolučním období však právě ona výrazně chybí. Supluje ji fenomén posledních desetiletí, který formou laické kritiky promlouvá na internetu přímo u prodávaného titulu. Můžeme pak sledovat, jak se do popředí dostávají knihy, u kterých estetická funkce není suverénní složkou textu. Tento jev úzce souvisí s faktem, že zanikly společné časopisecké platformy z předrevolučního období. Např. odborný časopis zaměřený na dětskou literaturu *Zlatý máj* vycházel jako společný česko-slovenský měsíčník mezi lety 1956–1997. Zejména v šedesátých letech naplňoval důležitou roli dialogu se čtenářem, a zároveň napomáhal navazovat komunikaci mezi českou a slovenskou čtenářskou obcí. Hypoteticky si můžeme představit, že taková publikační platforma by udržovala i vyšší kvalitu překládaných titulů, estetickému hodnocení by podléhal už samotný výběr knih vhodných pro překlad do češtiny, a následně překlad samotný. Před revolucí byla situace na knižním trhu navíc mnohem přehlednější, protože existovalo méně nakladatelských domů, např. nakladatelství *Mladé letá* bylo tehdy samozřejmou autoritou. Naši překladačelé mohli spolupracovat přímo s redaktory konkrétního nakladatelství, jejich znalost slovenské literatury byla na vyšší úrovni. V devadesátých letech se již nenavázalo na tradici předrevolučního překladu dětské literatury ze slovenštiny do češtiny. Krátce po revoluci tak situace v oblasti dětské literatury zcela koresponduje s překladem literatury pro dospělé, tj. slábnoucím zájmem o slovenskou literaturu. S trochou nostalgie je možné konstatovat, že takový typ časopisu v našich literárních kontextech chybí.

Nová překladačská situace

Korpus textů slovenské dětské literatury vydaný v překladu u nás po roce 1989 je rozsahem tak zanedbatelný, že umožňuje v literárněhistorickém zastavení věnovat pozornost takřka každému

titulu. S ohledem na hlavní téma příspěvku bude u jednotlivých titulů vysouváno do popředí cosi, co můžeme nazvat strategií výběru titulu pro překlad, ať už za konkrétní strategií stojí sám překladatel nebo zájem nakladatelského domu. Překladatel však vždy hraje důležitou roli při výběru, neboť je nejčastěji sám autorem dětské literatury (Pavel Šrut, Ivona Brezinová), případně je na překladu zainteresován osobními vazbami se slovenskými autory (Miroslav Zelinský).

Jedním z klíčových vývojových proudů v současné literatuře pro děti a mládež u nás i na Slovensku je oblast umělecko-naučné literatury. V obou případech jde vesměs o překlad oblíbených formátů z angličtiny, francouzštiny, či němčiny. V rámci zmiňované kategorie mají zvláštní postavení knihy s historickou tematikou, které přibližují srozumitelnou i hravou formou národní dějiny. Bohužel už principiálně je dané, že se čeští čtenáři s tímto žánrem nesetkají. Ojedinělou výjimkou je např. komiksové vydání československých dějin v knize *Obrázky z moderních československých dějin 1945–1989* (2016), i když nejde o překlad ze slovenštiny. Ve zmiňovaných *Obrázkách* navíc slovenské dějiny jen jako appendix doplňují oblíbený formát, v němž autoři navazují na starší *Obrázky z českých dějin a pověstí* ještě předrevolučního, a po roce 1989, oprášeného projektu. Právě tak typ beletrizovaných dějin propojený s dobrodružným vyprávěním, který je u českých dětských čtenářů velmi populární, zůstává zcela mimo zájem našich nakladatelství. Je to typ literatury vycházející z historických i místních reálií, a proto se do překladatelských edičních plánů dostává jen velmi těžce.

Naopak nezpochybnitelnou tradici překládání ze slovenštiny do češtiny mají lidové pohádky i její autorské podoby v modernějším provedení. Takovým typem jsou např. autorské pohádky Daniela Heviera¹¹⁰ překládané zejména v jinak překladatelsky zcela hluchém období devadesátých let.¹¹¹ Na oblibu pohádky u nás úspěšně navázal po roce 2000 překlad knihy Dušana Taragela *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče* (Albatros, 2002 a Host, 2014). Pro úplnost je třeba uvést i překlad knihy pohádek Lubomíra Feldeka *Velká kniha slovenských pohádek* (2004). Slovenská pohádka se pevně usadila v české čtenářské tradici, jistý podíl na tom bude mít již zmiňovaná autorita Boženy Němcové, která v padesátých letech

¹¹⁰ Mezi lety 1995–2001 vyšly překlady těchto Hevierových pohádek: *Nám se ještě nechce spát* (1995), *Nám se zase nechce spát* (1996), *Nám se ještě stále nechce spát* (1998) a *Říše Agord* (2001).

¹¹¹ Viz PÁTKOVÁ, J., Reflexe slovenské literatury v českém prostředí po roce 2000, in: M. Součková (ed.), *K teoretickým a praktickým aspektům slovenskej literárnej kritiky po roku 2000*, Prešov, Prešovská univerzita 2019, s. 181–194.

19. století opakovaně Slovensko navštívila a sesbírané pohádky koncem padesátých let v částečném překladu i publikovala.

Po roce 2000 se do českého čtenářského prostředí dostávají vedle pohádek i rozmanité dětské příběhy. Pochopitelně největší zájem je o tzv. nadčasová témata, která se opírají o univerzální příběh a zcela jednoduše cílí na primární čtenářský zážitek. Mezi takové tituly patří překlad dětských knih od slovenské autorky Gabriely Futové, alespoň jeden titul za všechny: *Psia škola kocúra Červenochvosta* (2008) přeložený do češtiny Ivonou Březinovou jako *Psí škola kocoura Rudochlupa* (2013).¹¹² Autorka se dlouhodobě umísťuje na předních příčkách čtenářských anket na Slovensku. Za její širokou oblíbeností stojí neproblémový obraz okolního světa, který přibližuje srozumitelným jazykem bez výraznějšího využití figurativních vlastností jazyka. Jindy je knižní titul podpořený populárním filmovým formátem, jako se stalo sérii knížek o dvou malých kamarádkách *Mimi a Líza* (2017, 2018) od trojice autorek Kataríny Kerekesové, Kataríny Molákové a Alexandry Salmely.

Z uvedených příkladů je vidět, že složitější formáty, ať už jde o způsob vyprávění, básnické texty či těžké, vážné téma pro dětského čtenáře, se v překladové praxi takřka neobjevují. Výjimkou je překlad Klimáčkovy a Tóthovy knihy *Noha k nohe*, která se dokonce dostala mezi doporučené tituly českých gymnázií. Jako jediná slovenská kniha pro děti, i když jde o titul pro mladší věkovou kategorii, než jsou studenti gymnázia. Důvodem je vnímaná a odbornou veřejností verbalizovaná přelomovost knihy, která vznikla koncem osmdesátých let, ale knižně vyšla až v r. 1996. Poetika knihy odpovídá svou hravostí spíš porevolučnímu způsobu komunikace s dětským čtenářem. Výtvarná stránka knihy je plnohodnotná té textové. Navíc jde o titul oceňovaný mimo Slovensko. V r. 2004 se ocitla na seznamu *Kánonu 50 nejlepších dětských knih světa*.¹¹³ Hned rok poté byla přeložena do češtiny Joachimem Dvořákem jako *Noha k noze* (Labyrint, 2005). Mezi poetické knihy, které vyšly po r. 1989 v překladu do češtiny by jistě patřil ještě předrevoluční knižní titul staršího autora Rudolfa Slobody *Ako som sa stal mudrcem* (1987), který byl do češtiny přeložen českým básníkem a autorem knih pro děti Pavlem Šrutem a v r. 2013 vydán jako *Jak jsem se stal mudrcem*.

¹¹² Do češtiny byly přeloženy i další knihy Gabriely Futové. Např. *Dokonalá Klára* (2014) a *Panejo a strašidelná škola Elvíry Moudré* (2018).

¹¹³ Titul se objevil rovněž jako nejlepší i vývojově nejvýznamnější porevoluční kniha v hodnocení tří posledních dekád v diskusním pořadu *Literárny kvocient* připravovaném pod záštitou Literárneho klubu. *Literárna revízia troch dekád*. Dostupné na https://www.youtube.com/watch?v=TJ9f_IzeVHo&t=1419s [cit. 2020-10-28].

K přehlíženým vývojovým trendům po r. 1989

Z uvedeného přehledu přeložených titulů pro děti vystupují do popředí zejména limity překladatelů, a potažmo nakladatelských domů při výběru titulu k překladu do češtiny. Důvod lze hledat v komercializaci literatury, respektive zaměření nakladatelů, případně i překladatelů, na komerční preference. A zcela stranou zůstává bohaté a vrstevnaté paradigma rozdílných autorských poetik i nových autorských postupů, které by přibližovalo dynamicky se rozvíjející oblast literatury pro děti a mládež na Slovensku.

Mezi překladatelsky nejnáročnější bezesporu patří knihy s jazykem, který je zasažený vysokou mírou figurativnosti. Takovým typem byla z dosud přeložených knih jen Klimáčkova na mnoha úrovních hravá *Noha k nohe*. Ačkoli jsou dětské knihy Petera Karpinského zcela typologicky odlišné, jeho způsob akcentování jazykové hravosti a využití metaforických i humoristických vlastností jazyka jsou leckdy blízké Klimáčkově knize. Čtenáře o tom přesvědčil už Karpinského debut *Ako sme s Ťukt'ukom ťukt'ukovali* (Madé letá, 2001 a Slovart, 2018).¹¹⁴ Právě vysoká míra figurativnosti jazyka této knihy a absence snadných překladatelských strategií s největší pravděpodobností kladou překážky pro její umělecký překlad do češtiny. Nebo zcela prozaicky vstupují do edičních plánů i zmiňované zřetele komerční. P. Karpinský je sice profesí lingvista, ale ve slovenském literárním prostředí se etabloval zároveň jako nepřehlédnutelný autor literatury pro děti a mládež. Ve vývoji porevoluční slovenské literatury pro dětského čtenáře představuje nejen konstantu čtenářské úspěšnosti, ale rovněž neoddiskutovatelnou kvalitu,¹¹⁵ která dokáže rozvíjet estetické cítění začínajících čtenářů. V neposlední řadě mají Karpinského dětské knihy vliv na poznávání okolního světa, přitom nejsou vyvázané ze slovenské reality či základních evropských tradic. Ať už se v jeho knihách hlavní postava pohybuje městským (v *Ťukt'ukovi*) či horským a snovým světem v poslední vydané knize *Med z ľadových kvetov* (2019).

Další opomíjenou vývojovou linií jsou dětské knihy, ve kterých se objevují tabuizovaná témata, jako je např. téma smrti – smrt jako přirozená součást života je tematizována ve vyprávění určeném dětskému čtenáři. Reprezentativní zastoupení má toto téma v tvorbě autorského tandemu Slávky a Fera Liptákových. Jejich knihy určené dětskému čtenáři jsou především

¹¹⁴ Podrobněji viz v příspěvku z konference: LIŠUCHOVÁ, E., Slovensko-český a česko-slovenský preklad detskej literatúry (Otázky prekladu textov Jana Skácela a Petra Karpinského), in: [v tisku] 2021.

¹¹⁵ Knihy Petera Karpinského se opakovaně ocitají na nejvyšších místech v rámci hodnocení nejlepší dětské knihy na Slovensku.

knihami s vážnou tonalitou vyprávění, směřujícím k existenciálnímu přesahu. Navíc čtenářský zážitek nezůstává – navzdory původní intencionalitě – uzavřený v dětské kategorii, ale promlouvá také k dospělým čtenářům. Obě knihy napsané pro děti čerpají z intenzivní komunikace mezi ilustrací a textem, které jsou plnohodnotnými součástmi uměleckého díla.¹¹⁶ Starší titul *Chlapec bez mena* (2007) otevírá téma smrti,¹¹⁷ v textu se váže k rodičům chlapce, ale v aktuálním pásmu vyprávění i k jeho babičce. Chlapec zůstává na světě takřka sám, závislý na pomoci cizích. Pro dětského čtenáře znamená příběh o chlapci bez jména setkání s vážnými aspekty života. Optimističtější oblouk nastiňují autoři v další knize nazvané podle stěžejní postavy *Dierožrút* (2012). S předchozí knihou pojí hlavní postavu hledání identity, nepřehlédnutelným inspiračním zdrojem byl Exupéryho *Malý princ*. Příběh je jednoduchý, Dierožrút ztratil chuť k jídlu a vydává se do světa, aby ji znovu našel. Následuje série obrazů, ve kterých se Dierožrút snaží nasytit a nalézt znovu chuť. Otevírá to prostor pro jazykovou hravost autorů, leckdy s humorným přesahem. Hrdina však doma zanechal Dierožrútku, ke které se velkým epickým obloukem vrací, aby ve znovunalezeném domově společně žili. Oba tituly směřují k posilování tolerance a respektu jako klíčových vlastností, kterým se musí člověk učit.

Některé otázky praktického překladu mezi slovenštinou a češtinou

Možnosti praktického překladu budu ilustrovat dvěma posledními, již zmiňovanými, tituly Slavky Liptákové a Fera Liptáka: *Chlapec bez mena* a *Dierožrút*, které v češtině dosud nevyšly. U prvního se soustředím na strategie překladu slova "chlapec" do češtiny a u *Dierožrúta* na úvodní část knihy, kde autorka pracuje s rýmovým spojením "kopci – domci". Čeština nabízí jen některá řešení jako vhodná.

Apelativní označení "chlapec" je klíčovým slovem, jehož význam naznačuje už umístění v názvu dětské knihy. Pozornost budí osamocenost apelativa, které nevstupuje do dalších konkretizujících vazeb s přívlastkem, typu "malý/velký chlapec", "hodný/zlobivý chlapec", "smutný/veselý chlapec" ad. Z toho se dá vyvodit, že slovo "chlapec" nahrazuje v textu proprium, přebírá jeho funkci v jednotlivých sémantických i textových vrstvách (přímá řeč a pásmo řeči vypravěče). Na jeho příznakovost v literárním textu upozorňuje i alternace s

¹¹⁶ Za takovou by se dala označit také kniha Moniky Kompaníkové určená dětským čtenářům: *Hlbokomorské rozprávky* (2013). Ačkoli Kompaníková patří k autorkám, jejichž knihy jsou opakovaně překládané do češtiny, tato její kniha se do výběru nedostala.

¹¹⁷ Tato linie má své pokračování. Mohli bychom ji sledovat dál v tvorbě Marka Vadase *Útek* (2016), ve které autor pracuje s podobnými motivy, např. hledáním domova a smrtí dítěte.

"darebákem": "[...] volala ho chlapče, alebo darebák".¹¹⁸ Ve zprostředkované přímé řeči využívá autorka reliktní typ morfologického vokativu "chlapče", který odkazuje na starší lexikální vrstvy slovenštiny. Záměrně nevyužívá dubletní tvar vokativu "chlapec", který by měl ve slovenštině bezpříznakovou, respektive neutrální podobu. V překladu do češtiny se jen těžce hledá adekvátní ekvivalent, který by zachoval příznakovost oslovení. Synonymická řada¹¹⁹ vázící se ke slovenskému slovu "chlapec" není významově ani kvantitativně rovnocenná české synonymické řadě odkazující na zdánlivě stejné slovo "chlapec" v češtině. Zčásti se synonymické řady překrývají: na české straně (chlapec, kluk, hoch...) a na slovenské (chlapec, chalan, chlapčisko, chlapča...). V češtině je produktivní označení chlapce v obecné češtině jako "kluk", které se postupně dostalo do hovorové vrstvy jazyka. Jako příklad jeho produktivity v souvislosti s dětskou literaturou a filmem pro děti lze uvést sérii příběhů *O klukovi z plakátu* (1969). Jako vhodnější řešení se v tomto případě tedy nabízí ponechat v názvu i v samotném textu označení "chlapec", které explicitněji odkazuje k vážné tonalitě vyprávění. Právě tak oslovení "chlapče" se v české literatuře pro děti pocituje oproti hovorovějšímu "kluku" jako příznakové, protože odkazuje k archaizující literárnosti textu. Pochopitelně, příznakovost slovenského a českého vokativu "chlapče" má odlišné významové konotace.

Z hlediska sémantické zatíženosti jsou úvodní a závěrečné části textu považované za nejdůležitější segmenty literárního díla, které formují primární čtenářský zážitek.¹²⁰ To je také důvod, proč je třeba zejména vstupním iniciálám věnovat zvýšenou pozornost v procesu překladu. Z hlediska překladu nejsou kladeny žádné překážky v pojmenování hlavní postavy jako "dierožrúta". Zcela ekvivalentně můžeme vytvořit českého "dírožrouta", který navíc může dětskému čtenáři připomínat v češtině populární sérii dobrodružného vyprávění o Lichožroutovi. Pozornost poutá incipit, který je z hlediska překladu do češtiny problematický. V incipitu totiž vstupují do blízké komunikační vazby dvě slova, jejichž zvuková podobnost byla využita k vytvoření rýmu a rytmu: kopci – domci. Slovenské označení "domec" odkazuje skrze formant -ec na expresivní vrstvu jazyka a označuje "menší, jednoduchý ap. (dedinský) dom, chalupa".¹²¹ Domec jako literarizovaný tvar patří do skupiny okrajových slov, souvisí s

¹¹⁸ LIPTÁKOVÁ, S. – LIPTÁK, F., *Chlapec bez mena*, Vydala Slavka Liptáková 2007, s. 8.

¹¹⁹ K problematice synonymických řad v češtině a slovenštině viz NÁBĚLKOVÁ, M., *Prekrývania a rozdiely slovenských a českých synonymických skupín. Lexika a slovtvorba*, in: *Gramatika a korpus 2012*, J. Klímová (ed.), Hradec Králové 2013. Dostupné na: <http://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/konferencni-prispevky/NabelkovaMira.pdf> [cit. 2020-8-11].

¹²⁰ Podrobněji viz SABOLOVÁ, O., *Kompozičné a sémantické súvzťažnosti umeleckej prózy*, Prešov, Náuka 1999.

¹²¹ Viz heslo: *Krátky slovník slovenského jazyka*, J. DORUĽA – M. PISÁRČIKOVÁ – J. KAČALA (ed.), Bratislava, VEDA 1997, s. 123.

tím, co František Miko nazývá "ľudová hovorovosť",¹²² pozornosť budí jeho archaizujúci literárnosť.

Na problematičnosť prevodu príznakových slov ze slovenštiny do češtiny, kde zpravidla chýbi podobne znejúci ekvivalent, upozorňujú vybrané synonymické rady vzťahujúci sa ke slovu "dŕm". V originále začíná incipit následovne: "Na jednom **kopci**,/v jednom deravom **domci** žil dierožrút."¹²³ Následujúci tabuľka prehľadne zachycuje sémanticky i rytmicky odlišné možnosti jeho prekladu do češtiny.

Na jednom kopci ,/v jednom deravom domci žil dierožrút.	Na jednom kopci , v jednej ďeravé chatrči žil dierožrút.	Na <i>rodné</i> hroudě , v jednom ďeravém domě žil dierožrút.	Na <i>rodné</i> hroudě , v jednej ďeravé boudě žil dierožrút.	Na jednom kopečku , v jednom ďeravém domečku žil dierožrút.
---	--	---	---	---

První varianta patří k významově méně přesným, také rytmicky i z hlediska rýmových vlastností se vzdaluje originálu: "Na jednom **kopci**, v jedné ďeravé **chatrči** žil dierožrút." Další dvojice pracuje v textu s významovým posunem, když namísto "na jednom kopci" z důvodu zachování rýmu a rytmu vnáší ne zcela vhodný ekvivalent "na rodné hroudě". V češtině jde o frazém, který odvádí pozornost od neutrální lokalizace v originálu: "Na *rodné* **hroudě**, v jednom ďeravém **domě** žil dierožrút." Případně další příklad ze synonymické rady, kdy se pracuje s překladem "domce" jako "boudy" a dochází k významovému posunu v obou komponentech incipitu: "Na *rodné* **hroudě**, v jedné ďeravé **boudě** žil dierožrút." Poslední překladatelský návrh využívá vlastností deminutiv, kterými se přirozeně navazuje komunikační vazba s dětským čtenářem. "Na jednom **kopečku**, v jednom ďeravém **domečku** žil dierožrút." Navíc autorka Slavka Liptáková v dalším plynutí textu navazuje už neutrálnějším označením příbytku jako "dom–v dome".

Krátce namísto závěru

Príspevek sa pokúsil osvetliť problematiku prekladu detské literatúry ze slovenštiny do češtiny v období posledních tří dekad a stručně postihnout konstanty a proměnné téhož v

¹²² K hovorovosti viz MIKO, F., *Šťýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávačej štylistiky*, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976.

¹²³ LIPTÁKOVÁ, S. – LIPTÁK, F., *Dierožrút*, Vydala Slavka Liptáková 2012, s. 4.

předrevolučním období. Role dětské literatury je z hlediska formování estetického citění budoucích čtenářů umělecké literatury klíčová. Už v dětském věku se formují základní čtenářské preference. V neposlední řadě vstupuje dětská kniha do důležitých komunikačních vazeb mezi dítětem a rodiči. Překlad kvalitních titulů dětské literatury ze slovenštiny do češtiny by navíc mohl podpořit zájem dospělých čtenářů o současnou slovenskou literaturu, jejíž četba je v českém prostředí nadále spíše výsadou několika málo slovakofilů.

Prameny

- ČERNÝ, J. – FIBRICH, L., *Obrázky z moderních československých dějin 1945–1989*, Praha, Knižní klub 2016.
- FELDEK, Ľ., *Velká kniha slovenských pohádek*, Reader Digest Výběr 2004.
- FUTOVÁ, G., *Psí škola kocoura Rudochlupa*, Praha, Albatros 2013.
- KARPINSKÝ, P., *Ako sme s Ťukťukom ťukťukovali*, Bratislava, Mladé letá 2001.
- KARPINSKÝ, P., *Med z ľadových kvetov*, Bratislava, Perfekt 2019.
- KEREKEŠOVÁ, K. – MOLÁKOVÁ, K., *Mimi a Líza*, Praha, Slovart 2017, 2018.
- KLIMÁČEK, V. – TÓTH, D., *Noha k nohe*, Bratislava, HEVI 1996.
- KOMPANÍKOVÁ, M., *Hlbokomorské rozprávky*, Bratislava, Artforum 2013.
- LIPTÁKOVÁ, S. – LIPTÁK, F., *Chlapec bez mena*, Vydala Slavka Liptáková 2007.
- LIPTÁKOVÁ, S. – LIPTÁK, F., *Dierozrút*, Vydala Slavka Liptáková 2012.
- SLOBODA, R., *Jak jsem se stal mudrcem*, Praha, Paseka 2013.
- TARAGEL, D., *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče*, Praha, Albatros 2002 – Brno, Host 2014.

Literatura

- DVOŘÁKOVÁ, I., *Vzájemný překlad ve vývoji česko-slovenských a slovensko-českých vztahů. Zčešťování – poslovenčovanie – prepis – převod – překlad. Disertační práce*, Praha, Filozofická fakulta UK – Katedra středoevropských studií 2019.
- Krátký slovník slovenského jazyka*. J. DORUĽA – M. PISÁRČIKOVÁ – J. KAČALA (ed.), Bratislava, VEDA 1997.
- LIŠUCHOVÁ, Ľ., Slovensko-český a česko-slovenský překlad detskej literatúry (Otázky prekladu textov Jana Skácela a Petra Karpinského), in: [v tisku] 2021.
- Literárna revízia troch dekád*. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=TJ9f_IzeVHo&t=1419s [cit. 2020-10-28]
- MIKO, F., *Štýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej štylistiky*, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976.
- NÁBĚLKOVÁ, M., Prekrývania a rozdiely slovenských a českých synonymických skupín. Lexika a slovtvorba, in: *Gramatika a korpus 2012*, J. Klímová (ed.), Hradec Králové 2013. Dostupné na: <https://www.ujc.cas.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/konferencni-prispevky/NabelkovaMira.pdf> [cit. 2020-8-11]
- PÁTKOVÁ, J., Reflexe slovenské literatury v českém prostředí po roce 2000, in: *K teoretickým a praktickým aspektom slovenskej literárnej kritiky po roku 2000*, Prešov, Prešovská univerzita 2019, s. 181–194.
- RAKÚS, S., K niektorým konfrontačným otázkam literatúry pre deti a mládež, in: *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou*, Levoča, Modrý Peter 1993, s. 18–23.

SABOLOVÁ, O., *Kompozičné a sémantické súvzťažnosti umeleckej prózy*, Prešov, Náuka 1999.

RESUME

CHILDREN'S LITERATURE IN SLOVAKIA, OR WHAT WAS LOST IN / FROM TRANSLATION AFTER 1989

The paper focuses on the form of children's literature translated from Slovak into Czech language after 1989. The strategy of selecting individual titles for translation does not correspond to the diversity of children's literature in Slovakia, which means that some key texts remain inaccessible to the Czech readers of juvenile literature, e.g., books by Peter Karpinský or authored by the tandem Slavka Liptáková and Fero Lipták. The above-mentioned authors represent an important chapter in the post-revolutionary development of children's literature. At the same time, more systematic reflections on Slovak literature for children are lacking in Czech professional and popularization journals. The practical part of the translation is devoted to two books by Slavka Liptáková and Fero Lipták: *Chlapec bez mena* and *Dierožrút*. The first one deals with the strategy of translating the word 'chlapec' into Czech while the other one with the introductory part in the book, where the author works with the rhyming connection 'kopce - domce', also reflecting that Czech offers only some specific solutions as suitable.

Marta Pató – VÝZNAM ARCHIVNÍHO VÝZKUMU A OSOBNOST PŘEKLADATELE ARNO KRAUSE

Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, Česká republika,

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ESJm8oPQkrJDqvTD3tsB8hwBSOPzMbVPp7oLgQBhd8jLDg?e=zIkQZQ

DISKUZNÍ PŘÍSPĚVKY – VIDEO – Z. NÉMETH, S. PALIGA, M. PATÓ

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EUeGY7-WluBImLTf3Dyzn7sBRTNkkX3b-w0aTFGTVtNSCw?e=5j4sfy

RESUME

The Role of Archives in Translation Practice and Arno Kraus

The contribution to the workshop discussion aims to highlight the role of archives providing background information for translators. The Czech Literary Archive in Prague (*Památník národního písemnictví*) offers particularly extensive resource of records, organized in fonds and databases partly available on-line. We should also remember that archives have preserved literary materials that have not been published, either for personal or political reasons. As an example, emphasising that the Czech literary culture is deeply embedded in the Central-European cultural context, the case of records related to Arno Kraus is presented.

Anita Račáková – AKTUALIZAČNÁ FUNKCIA PREKLADU DIEL VYBRANÝCH POĽSKÝCH AUTOROV V SLOVENSKOM LITERÁRNOM KONTEXTE

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

Záujem o poľskú literatúru a výskum slovensko-poľských literárnych vzťahov má na Slovensku dlhú tradíciu.¹²⁴ Filozofické východiská a z nich sa odvíjajúce hodnotenie vzťahu poľskej a slovenskej literatúry sa v čase menili. B. Suwara hovorí o dvoch predstavách ovplyvňujúcich reflexiu týchto vzťahov: „1. Slovenská literatúra sa s poľskou vyrovnáva ako s takou, ktorá patrí do modelu západoeurópskej literatúry, tento prístup je asi spojený s názorom M. Bobrownickej o nerovnomernom vývoji romantizmu v slovanských literatúrach, pre ktoré diela poľského romantizmu boli nielen inšpirujúce, ale aj vplyvné.“¹²⁵ V tomto duchu sa poľská literatúra chápe ako zaujímavá a podnetná. Druhá predstava „ovíja ich reflektovanie idylickou atmosférou. [...] Jednako vedľajším produktom tejto idylickej, emocionálnej predstavy susedských vzťahov sa zdá byť do odbornej reflexie imputovaná predstava partnerstva, avšak nie rovnocennosti, autonómnosti, ktoré sa často prejavovalo ako dobroprajné ponúkanie (vnucovanie) názorov, alebo praktík (a spôsobov) na „sebapoznávanie“ slovenskej kultúry, napríklad slovenskej literatúry na pozadí poľskej.“¹²⁶ V súčasnosti sa práve na takúto asymetriu slovensko-poľských vzťahov v odbornej literatúre poukazuje stále častejšie. Za zaujímavú v tomto smere považujeme štúdiu L. Spyrkovej venovanú prekladom a inscenáciám diel slovenských dramatikov v Poľsku a opačne. Autorka v nej uvádza, že slovenská literatúra „jest słabo obecna w Polsce i stan ten nie zmienia się od lat (już w latach siedemdziesiątych Z.

¹²⁴ Okrem čiastkových štúdií bol vývin a synchronný stav poľsko-slovenských literárnych vzťahov prezentovaný aj v súhrnnejších prácach, z ktorých chronologicky vyberáme: Hvišč, J.: *Epika. Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*, Bratislava, VSAV, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971; Bobrownicka, M. (red.), *Związki i paralele literatur polskiej i słowackiej*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1972; Janaszek-Ivaničková, H., *Wymiana literacka polsko-czeska i polsko-słowacka w czterdziestolecie Polski Ludowej*, Warszawa, Wydział Kultury, KC PZPR 1985; Hvišč, J., *Slovensko-poľské literárne vzťahy (1815 – 1918)*, Bratislava, VEDA SAV 1991; Hvišč, J., *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*, Bratislava, Univerzita Komenského 1996; Hvišč, J. (ed.), *Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy*, Bratislava, T.R.I.MÉDIUM 1997; Hvišč, J., *Óda na mladosť. O literárnych súvislostiach slovenského a poľského romantizmu*, Bratislava, LUFEMA 2004; Hvišč, J. (red.), *Slovensko – Poľsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*, Bratislava, SPKHV 2008.

¹²⁵ Suwara, B., „Preklad ako „povinnosť“ na príklade poľsko-slovenských vzťahov“, in J. Goszczyńska, J. Hvišč (ed), *Kontakty VIII*, Bratislava, SPKHV 2009, s. 23.

¹²⁶ Tamtéž, s. 24 n.

Hierowski zwracał uwagę na brak recepcji literatury słowackiej w Polsce).¹²⁷ Poľská literatúra, ako už bolo uvedené, je na Slovensku prítomná výraznejšie, no napriek nerovnocennosti reflexie oboch literatúr je dôležité vnímať, že v dejinách slovenskej literatúry a kultúry boli obdobia, keď preklady poľskej literatúry skutočne zohrávali významnú stimulačnú úlohu.

Naším cieľom nie je obsiahnuť problematiku slovensko-poľských literárnych vzťahov v celej ich šírke, preto tému príspevku zasadzujeme do kontextu ich vývinu a literárnovednej reflexie v druhej polovici 20. storočia a v prvých dvoch desaťročiach 21. storočia, pričom sa sústredíme práve na tie fázy, v ktorých preklad diel poľskej literatúry suploval domácu tvorbu a postupne sa stal impulzom pre jej vznik. V bohatom spektre realizácií slovensko-poľských literárnych vzťahov na úrovni všetkých literárnych druhov a žánrov sme identifikovali dva žánre, ktorých vývin na Slovensku v danom období zaostával, resp. sa nerozbehol, a požiadavky prijímajúceho prostredia teda úspešne napĺňal preklad textov poľských autorov – absurdnú drámu (v 60. a čiastočne aj v 90. rokoch) a literárnu reportáž (v 2. dekáde 21. storočia).

Pojmovo sa opierame o koncepciu Dionýza Ďurišina, ktorý chápal preklad ako súčasť medziliterárneho procesu a za jednu z jeho základných vlastností považoval tvorivosť, ktorej miera „závisí od podnetov vychádzajúcich z prijímajúceho prostredia.“¹²⁸ Preklad teda, podľa neho, nie je následkom vplyvu východiskového kontextu, ale prejavom iniciujúcej kultúry. D. Ďurišin pritom rozlišuje synchronizačný preklad, konzervujúci stav prijímajúceho prostredia, a aktualizáčný preklad, inovujúci jeho stav.¹²⁹ L. Vajdová v nadväznosti na myšlienky D. Ďurišina hovorí: „Preklad je pre prijímajúcu literatúru veľmi dôležitý, najmä ak vychádza v ústrety vývinovým a aktualizáčným potrebám konkrétnej literárnej konvencie prijímajúcej literatúry v istom historickom okamihu. Jeho cieľom je saturovať potenciálne vývinové možnosti literárnej tvorby v prijímajúcom prostredí, prípadne inovovať vývin.“¹³⁰ Inšpiratívnu pre nás bola aj typologizácia funkcií umeleckého prekladu J. Hvišča, vychádzajúceho zo slovenských prekladov poľskej literatúry a rozvíjajúceho myšlienky viacerých významných slovenských i poľských teoretikov (M. Bakoša, D. Ďurišina, A. Popoviča, H. Markiewicza a iných). Autor rozlišuje štyri hlavné druhy funkcií umeleckého prekladu: „literárnoumeleckú,

¹²⁷ Spyřka, L., „Karvaš w Polsce, Mrozek na Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu“, in J. Goszczyńska, J. Hvišć (ed), *Kontakty VIII*, Bratislava, SPKHV 2009, s. 42.

¹²⁸ Vajdová, L. a kol., *Myslenie o preklade na Slovensku*, Bratislava, Kalligram, Ústav svetovej literatúry 2014, s. 88.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, s. 91.

vývinovú, prezentatívnu a dokumentárnu.“¹³¹ Literárnoumeleckú funkciu plní preklad vtedy, keď buduje v prijímajúcom prostredí nové vzťahy zodpovedajúce jeho potrebám, pričom sa stáva inšpiráciou, ktorá „zodpovedá zásadám tvorivej reinterpretácie výrazových hodnôt originálneho textu.“¹³² Vývinové funkcie umeleckého prekladu sú podľa J. Hvišča „určené literárnohistorickou projekciou pôsobenia na báze vývinových daností literárnych textov.“¹³³ Prezentatívne funkcie sa manifestujú pri vzájomných stretnutiach tvorcov z oboch literatúr a dokumentárne funkcie „plnia diela patriace do literárnohistorickej sféry vzťahov.“¹³⁴ Uplatnenie jednotlivých funkcií pri prijímaní poľskej literatúry na Slovensku sa v čase dynamicky menilo a záviselo od stavu vývinu a potrieb cieľového, iniciujúceho prostredia.

Aktualizačná funkcia prekladov v druhej polovici 20. storočia

V 60. rokoch a v prvej polovici 70. rokov 20. storočia, keď došlo k uvoľneniu politických pomerov, nová generácia slovenských prekladateľov – polonistov k nám prinášala bohatú tvorbu mladej a strednej generácie poľských autorov (Tadeusz Różewicz, Sławomir Mrożek, Stanisław Witkiewicz a iní) prezentujúcich kritický či zosmiešňujúci postoj k oficiálnej socialistickej ideológii (forsírovanej v tvorbe socialistickeho realizmu), ktorý pôsobil v oblasti ideového a tematického zamerania ako „živá voda“. Ich prekladateľské počiny, ako sme už uviedli, predstavovali v domácom kultúrnom priestore tvorivé impulzy alebo vyplňali biele miesta literárneho vývinu.

Ako príklad autora, ktorého diela v slovenskom preklade plnili aktualizačnú (D. Ďurišin) alebo vývinovú (J. Hvišč) funkciu, môžeme uviesť Sławomira Mrożka, patriaceho v 60. rokoch na Slovensku k najviac prekladaným a inscenovaným dramatikom spomedzi predstaviteľov absurdnej drámy, a to nielen preto, že v slovenskom kultúrnom kontexte tento žáner chýbal, ale najmä z toho dôvodu, že poetika poľského autora bola blízka slovenskému príjemcovi žijúcemu v podobnej deformovanej realite. Inscenácie Mrożkových hier v slovenskom preklade tak zaplňali medzeru vo vtedajšej dramatickej tvorbe, keďže na Slovensku nevznikala pôvodná

¹³¹ Hvišč, J.: „Funkcie umeleckého prekladu“, in J. Goszczyńska, J. Hvišč (ed), *Kontakty VIII*, Bratislava, SPKHV 2009, s. 9.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž, s. 11. O takomto pôsobení prekladov poľských textov v slovenskom kontexte autor uvažuje pri Krasického báchkach v prvej polovici 19. storočia, *Óde na mladosť* A. Mickiewicza v tridsiatych rokoch 19. storočia, historickej novele v druhej polovici 19. storočia, novelách K. Przerwu-Tetmajera, poézii J. Kasprowicza v medzivojnovom období, tvorbe Cz. Miłosza, Z. Herberta, S. I. Witkiewicza, S. Mrożka a iných. (Tamtéž, s. 11-13).

¹³⁴ Tamtéž, s. 14.

absurdná dráma, hoci záujem kultúrnej verejnosti o ňu bol vysoký, pretože vyjadrovala prostredníctvom grotesky a irónie absurdný životný pocit ideológiou gniavených občanov. Na základe zistení Miloša Mistríka, ktorý sa komplexne venoval problematike vývinu absurdnej drámy na Slovensku v monografii *Slovenská absurdná dráma*¹³⁵, možno povedať, že kreačnosť (inovačná funkcia) prekladov absurdnej drámy sa v 60. rokoch prejavila dvojako:

1. Postupy absurdnej drámy sa pretavili do tvorby slovenských dramatikov, najmä M. Lasicu a J. Satinského, ktorí síce nikdy nevytvorili celovečernú hru, ale stotožnili sa s poetikou absurdného divadla. Ich spätosť s prenikaním tohto žánru vidieť, podľa M. Mistríka, napr. v komickosti dialógov či v umelom, nezrozumiteľnom jazyku, ktorý stvorili v 60. rokoch, aby tak stvárnilí ľudskú obmedzenosť.¹³⁶ Ďalším slovenským autorom ovplyvneným poetikou absurdnej drámy bol P. Karvaš – jeden z prvých slovenských dramatikov, ktorého diela sa po 2. svetovej vojne preložili do poľštiny.¹³⁷

2. Aktualizačnú funkciu prekladov diel S. Mrożka však vidíme nielen v inšpirácii pre pôvodnú tvorbu, ale najmä v zapĺňaní prázdnoty, v udomácnovaní absurdnej drámy na Slovensku. Tento aspekt problematiky rozpracovala L. Spyrka v už spomínanej štúdií, kde uvažuje nie o aktualizačnej, ale o kolonizačnej funkcii, pričom jedným dychom dodáva, že v prípade Mrożka išlo o dobrovoľné prijatie vplyvu: „A więc i słowackim przekładom utworów Mrożka można przypisać w jakimś stopniu funkcję kolonizacyjną, choć już nie w imieniu kultury trzeciej, ale z perspektywy kultury wyjściowej – polskiej. Tę funkcję zresztą odbiorcy słowaccy przyjęli w przypadku Mrożka dobrowolnie, [...] i to co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze z tego samego powodu, dla którego twórczość Mrożka doceniono w całym bloku państwa Układu Warszawskiego, mianowicie ze względu na obecną w jego utworach krytykę rzeczywistości. [...] Po drugie ze względów, które można byłoby nazwać ambicjonalnymi w zakresie własnego rozwoju słowackiego teatru i dramatu.“¹³⁸

Koncom zlatej éry slovensko-poľských literárnych vzťahov sa začína prejavovať útlm a 80. roky znamenali celkovú stagnáciu prekladovej tvorby. Mnohí poľskí autori sa stali pre vydavateľstvá tabu (medzi nimi aj Mrožek, ktorý sa na slovenské scény vrátil s veľkou slávou

¹³⁵ Mistrík, M., *Slovenská absurdná dráma*, Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 2002.

¹³⁶ Tamtéž, s. 119.

¹³⁷ Srv. Spyrka, L., „Karvaš w Polsce, Mrožek na Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu“, in J. Goszczyńska, J. Hvišč (ed), *Kontakty VIII*, Bratislava, SPKHV 2009, s. 39-52.

¹³⁸ Tamtéž, s. 50 n.

až v 90. rokoch).¹³⁹ V závere 70. rokov a celé 80. roky sa siahalo hlavne po osvedčených starších autoroch historických a sociálnych románov (napr. H. Sienkiewicz, W. Reymont, S. Żeromski alebo B. Prus). Zmena mala nastať v nasledujúcom desaťročí, po r. 1989. Očakávalo sa nadviazanie na pretrhnutú tradíciu 60. rokov, no podľa J. Hvišča sa tieto vízie nenaplnili. Medziliterárne vzťahy sa komercializovali a prekladalo sa menej, hoci kvantitatívny pokles nie vždy znamenal aj zníženie kvality.¹⁴⁰

Aktualizačná funkcia prekladov v prvých dvoch dekádach 21. storočia

Od času, keď J. Hvišč vyjadril sklamanie z nenaplnenia vízie návratu k niekdajšiemu plodnému rozvíjaniu slovensko-poľských literárnych vzťahov, sa mnohé zmenilo. Postupne narastá počet prekladov¹⁴¹ a udržuje sa aj ich vysoká úroveň (najmä vďaka silnej generácii vynikajúcich prekladateľov poľskej literatúry ako V. Kovalčík, K. Chmel, J. Marušiak). Do slovenského prostredia sa prinášajú diela poľských autorov, upevňujúce domáci vývin (Z. Herbert, W. Szymborska, K. Wojtyła, O. Tokarczuk, M. Świetlicki). Zároveň sme v súčasnosti svedkami situácie podobnej tej zo 60. rokov, keď sa na Slovensku udomácnila Mrożkova absurdná dráma. Tentokrát biele miesto v slovenskom literárnom priestore zaplnila poľská literárna reportáž a jej preklady aktualizujúce domáci vývin.

Reportážna literatúra je, samozrejme, na Slovensku prítomná už dávno. Poväčšine však ide o žurnalistické texty (kratšie - uverejňované v periodikách, či dlhšie - knižné), v ktorých dominuje dokumentárna zložka a ktoré zodpovedajú tradičnej definícii tohto žánru: reportáž „podáva informácie o skutočnostiach každodenného života. Vecnosť a faktografickosť ju zblížuje so správou. [...] Rozvádza sa v nej konkrétna udalosť vo vývine, pričom v nej

¹³⁹ Inšpiráciám poľskej drámy a poľského divadla na Slovensku po r. 1989 sa podrobne venuje J. Beňová, ktorá o úlohe S. Mrożka v slovenskej kultúre hovorí: „Stawomir Mrozek sa na slovenských javiskách etabloval predovšetkým v čase dôležitých spoločensko-politických premien v krajine a jeho diela slúžili na tlmočenie pocitov a túžob viacerých generácií. Dnes ho vyhľadávajú predovšetkým študentské a amatérske divadlá – vďaka komornosti, humoru a nadčasovosti je častým „hostom“ na slovenských javiskách.“ Srv. Beňová, J., „Nová dráma – nová divadelná realita. Inšpirácie poľskej drámy a poľského divadla“, in Hvišč, J. (ed.), *Slovensko-Poľsko. Bilitarálne vzťahy v procese transformácie*, Bratislava, Slovensko-poľská komisia humanitných vied 2008, s. 153. Toto hodnotenie podporuje aj teatrologický pohľad M. Mistríka: „Dlhodobý a intenzívny záujem o Mrożka signalizuje, že sa prejavil súlad jeho autorskej poetiky so smerovaním a potrebami nášho divadla.“ Srv. Mistrík, M., *Slovenská absurdná dráma*, cit. d. (pozn. č. 13, s. 24).

¹⁴⁰ Srv. Hvišč, J., „Nová bilancia: slovensko-poľské literárne vzťahy po roku 1945“, in Hvišč, J. (ed.), *Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy*, Bratislava, T.R.I.MÉDIUM 1997, s. 76-88.

¹⁴¹ Treba však povedať, že poľská literatúra v súčasnosti zväzda nerovný boj najmä s literatúrou písanou v anglickom jazyku.

vystupujú aj konkrétni nositelia tejto udalosti.¹⁴² V období socializmu boli rozšírené cestopisy charakterizované vecnosťou a sociálna reportáž zväčša podporujúca ideológiu a budovateľské úsilie štátu. Podobné motívy ovplyvňovali aj výber zahraničných diel uvádzaných na slovenský knižný trh. Ich preklady v tomto zmysle plnili predovšetkým synchronizačnú funkciu.¹⁴³ V tabuľke č. 1 uvádzame na ilustráciu výber reportážnych diel vydaných na Slovensku do r. 1990.

Autor	Názov	Rok vydania
Lubomír Kupčok	Reportáž z povojnového Poľska	bez roku
Karol Murgaš	Nové Taliansko: Cestopisná reportáž	1937
Rudo Strieženeč	Stáž na východe: radostná reportáž o slovenskej armáde	1939
Andrej Dobrota	Dnešné Rumunsko: reportáž	1941
Laco Paška	Ako to bolo v Itálii: reportáž zahraničného vojaka	1946
Adolf Zeman	Československá Golgota: historicko-politická reportáž	1947
Ladislav Jašík	Sovietsky človek (reportáž zo Sovietskeho zväzu)	1949
Ladislav Mňačko	Izrael	1949
Ladislav Mňačko	Albánska reportáž	1950
Mária Tvarožková	Reportáž z krajiny veľkej budúcnosti	1951
Ladislav Mňačko	Vpád: rok na stavbe Huko	1952
Július Fučík	Reportáž spod šibenice	1953, 1961, 1962, 1973
Andrej Žiak, Jozef Vajzer	S parlamentnou delegáciou po Juhoslávii	1956
Ladislav Mňačko	Kde končia prašné cesty	1963
Štefan Bednár	Ďaleko sú fronty, ďaleko je máj: spomienková reportáž z hôr, väzenia a oslobodenia	1965
Benjamín Tinák	V zelenom plameni Etiópie	1975
Elena Androvičová	India, čierno-biely kontrapunkt: dva roky v Indii	1984
Helmut Vácha, Vladimír Ferko (zostavovatelia)	Kóty slobody: reportáže o hrdinoch Sovietskeho zväzu	1985
Ladislav Mňačko	Oneskorené reportáže	1990

Tabuľka č. 1 Slovenská reportážna literatúra

¹⁴² Findra, J., *Štylistika súčasnej slovenčiny*, Martin, Vydavateľstvo Osveta 2013, s. 294.

¹⁴³ Ako príklad uvádzame preklad diela Clarka Holbrocka *Amerika sa chveje: dokumentárna reportáž o chicagskom podsvetí* z r. 1946 alebo preklad reportáže Alexandra Kostova *Dobrý deň, Slovensko!* z r. 1976.

Literárna alebo beletrizovaná reportáž, ktorá sa zrodila v Poľsku ako špecifický žáner kreovaný na priesečníku žurnalistiky a umeleckej výpovede, je u nás v podstate ojedinelým javom (za blízke modernej literárnej reportáži možno považovať niektoré diela Ladislava Mňačka alebo Eugena Gindla).¹⁴⁴ V období existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov tento nedostatok nebol tak badateľný, pretože ho kompenzovali českí autori,¹⁴⁵ ale postupne sa ruptúra stávala stále citeľnejšou. K pozitívnemu obratu došlo v roku 2015, po vzniku vydavateľstva Absynt špecializujúceho sa na vydávanie prekladov literárnej reportáže, vďaka ktorému sa tento žáner na Slovensku etabloval, ba dokonca sa stal fenoménom. O tom, že preklady reportážnej literatúry majú v našom literárnom kontexte inovačnú funkciu, svedčí aj výpoveď zakladateľov uvedeného vydavateľstva Filipa Ostrowského a Juraja Koudelu, odpovedajúca na otázku, prečo sa rozhodli orientovať svoju vydavateľskú činnosť práve na tento žáner: „Zistili sme, že reportážna literatúra ako žáner na Slovensku prakticky neexistuje, pričom hneď v susednom Poľsku je veľmi populárna. Poliaci a Slováci sú viac-menej podobní, a tak sme si povedali, že keď reportáže čítajú Poliaci, prečo by ich nemohli čítať aj Slováci. Vtedy sme si povedali, že by bolo dobré, keby sme im ju [reportážnu literatúru, A. R.] mohli preložiť.“¹⁴⁶ Prvé diela vybrali F. Ostrowski a J. Koudela podľa vlastného vkusu a začali práve poľskou literatúrou – knihou *Oči zasypané pieskom* od Pawła Smoleńskiego. Prehľad ďalších autorov a ich diel sprístupnených slovenským čitateľom uvádzame v tabuľke č. 2.

Autor	Názov diela	Rok vydania	Názov prekladu	Rok vydania prekladu	Prekladateľ
Paweł Smoleński	Oczy zasypane piaskiem	2014	Oči zasypané pieskom	2015	Juraj Koudela
	Szcze nie wmerła i nie umrze. Rozmowa z Jurijem Andruchowyczem	2014	Šče ne vmrlela i ne vmre. Rozhovor s Jurijom Andruchovyčom	2015	Slavomír Bachura
Lidia Ostalowska	Cygan to Cygan	2000, 2012	Cigán je Cigán	2015	Lýdia Ostrowska
Wojciech Tochman	Jakbyś kamień jądła	2002, 2005	Akoby si kameň jedla	2015	Slavomír Bachura

¹⁴⁴ Eugen Gindl uverejňoval kratšie reportáže v týždenníku *Život*, ale je autorom aj viacerých filmových scenárov a knižných publikácií, napr. *Unbekannte Slowakei* (1992), *Piknik na lietajúcom koberci* (2005), *Two up* (spolu s F. Gálom, 2006), *Čelom vzad, ozvena!* (2015), *Svetobežník bez pasu* (2018), *Zaživa v Tramtárii* (2020), *Koloman Sokol. Maestro de los Maestros* (2020).

¹⁴⁵ Srv. Benešová, M., Rusin Dybalska, R., Zakopalová, L. a kol., *Fenomén: Poľská literárni reportáž*, Praha, Karolinum 2016, s. 73-96.

¹⁴⁶ Haviar, M., *Filip Ostrowski z vydavateľstva Absynt: V Poľsku má reportážna literatúra dlhoročnú tradíciu*, Atteliér. [online]: <https://www.attelier.sk/filip-ostrowski-z-vydavatelstva-absynt-v-polsku-ma-reportazna-literatura-dlhorocnu-tradiciju/>.

	Eli, Eli	2013	Eli, Eli	2017	Slavomír Bachura
Angelika Kuźniak	Papusza	2013	Papuša	2016	Patrik Orišek
Wojciech Jagielski	Nocni wędrowcy	2009	Noční pútnici	2016	Juraj Koudela
	Wszystkie wojny Lary	2015	Všetky Larine vojny	2019	Juraj Koudela
Ryszard Kapuściński	Imperium	1993	Impérium	2016	Jozef Marušiak
	Szachinszach	1982	Šachinšach	2016	Karol Chmel
	Heban	1998	Eben	2003 (Kalligram), 2016	Jozef Marušiak
	Cesarz	1978	Cisár	2017	Patrik Orišek
	Jeszcze dzień życia	1976	Ďalší deň života	2020	Patrik Orišek
Wojciech Górecki	Planeta Kaukaz	2002 (Warszawa-Poznań), 2010, 2017 (Czarne)	Planéta Kaukaz	2017	Alexander Horák
Witold Szablowski	Tańczące niedźwiedzie	2014	Tancujúce medvede	2017	Karol Chmel
	Zabójca z miasta moreli. Reportaże z Turcji	2010	Vrah z mesta marhúľ	2017	Juraj Koudela
	Zabójca z miasta moreli. Merhaba	2018			
Jacek Hugo-Bader	Dzienniki kołymskie	2011	Kolymské denníky	2017	Patrik Orišek
Artur Domosławski	Wykluczeni	2016	Vylúčení	2018	Alexander Horák
Mariusz Szczygiel	Zrób sobie raj	2010	Urob si raj	2019	Miroslav Zumrík
	Nie ma	2018	Nie je	2020	Miroslav Zumrík

Tabuľka č. 2 Slovenské preklady poľskej reportáže¹⁴⁷

Ako vidieť v tabuľke, najprekladanejším poľským autorom beletrizovanej reportáže na Slovensku je klasik tohto žánru – Ryszard Kapuściński. Okrem neho vydavатели siahajú aj po mladšej generácii a môžeme povedať, že ich portfólio predstavuje reprezentatívny výber toho, čo súčasná poľská reportážna tvorba ponúka čitateľom nielen doma, ale aj v zahraničí. Po úspechu poľských diel sa postupne v rámci edície Prekliati reportéri (a jej českej verzii Prokletí reportéri) na knižný trh dostalo aj ďalších 20 významných predstaviteľov reportážneho žánru z USA, Škandinávie, Francúzska, Bieloruska (z toho 2 boli vydané iba v češtine) a 31 ich diel (z toho 6 v češtine).

¹⁴⁷ Údaje v tabuľke sme sumarizovali v novembri roku 2020.

Kým spočiatku reportážna prekladová tvorba suplovala domáci literárny vývin, dnes už môžeme povedať, že začala podnecovať aj vlastnú tvorbu. Vo vydavateľskom pláne Absyntu sa totiž objavili i slovenskí autori – Andrej Bán a Irena Brežná.¹⁴⁸ J. Koudela a F. Ostrowski spomínajú: „často sme si s Jurajom hovorili, že skutočne slovenskými vydavateľmi budeme až vtedy, keď budeme pri zrode kníh od slovenských autorov. Preto sme začali spoluprácu s Andrejom Bánom, ale určite by sme radi priniesli aj ďalších skvelých slovenských spisovateľov.“¹⁴⁹ Pre iné médium F. Ostrowski o budúcnosti slovenskej reportážnej tvorby hovorí: „Som presvedčený o tom, že skôr či neskôr prídu mladí reportéri, ktorí budú schopní napísať silnú reportážnu knihu.“¹⁵⁰

Záver

Hoci viacerí autori v súčasnosti poukazujú na existenciu asymetrie reflexie slovensko-poľských literárnych vzťahov, v slovenskom literárnom prostredí v druhej polovici 20. storočia a v prvých dvoch dekádach 21. storočia možno vymedziť vývinové špecifiká, ktoré boli kreatívnym spôsobom ovplyvnené prekladmi poľských diel. Geografická a kultúrna blízkosť oboch národov i podobná spoločenská situácia v tomto období sú faktormi napomáhajúcimi aktivizovaniu literárnoumeleckých a vývinových (inak aj aktualizčných) funkcií týchto prekladov. Vo viacerých črtách sa analyzované pôsobenie poľských autorov líši, no výsledný efekt je v zovšeobecnenej podobe rovnaký – prijímajúce prostredie pociťujúce vlastné ruptúry si ich vyžiadalo, prostredníctvom prekladov ich prijalo, začlenilo ich diela do vlastného literárneho procesu a v neposlednom rade sa inšpirovalo, vďaka čomu došlo k naštartovaniu domácich tvorivých aktivít a postupnému zaplňaniu bielych miest.

Literatúra

Benešová, Michala, Rusin Dybalska, Renata, Zakopalová, Lucie a kol. (2016): *Fenomén: Poľská literárni reportáž* (Praha: Karolinum).

¹⁴⁸ Bán, A., *Slon na Zemplíne*, Žilina, Absynt 2018 (v roku 2019 vyšlo aj v poľskom preklade Miłosza Waligórského pod názvom *Slon na Zemplinie. Opowieści ze Słowacji*); Bán, A., *Trochu oheň, trochu voda. Príbehy Balkánu*, Žilina, Absynt 2019; Brežná, I., *Vlčice zo Sernovodska. Zápisky z rusko-čečenskej vojny*, Žilina, Absynt 2016.

¹⁴⁹ *Vydávajú tých, ktorých sa iní báli. Ako vydavateľstvo Absynt mení Slovensko.* [online]:

<https://moderni.sme.sk/c/vydavaju-tych-ktorych-sa-ini-bali-ako-vydavatelstvo-absynt-meni-slovensko>.

¹⁵⁰ Haviar, M., *Filip Ostrowski z vydavateľstva Absynt: V Poľsku má reportážna literatúra dlhoročnú tradíciu*, cit. d. (pozn. č. 23).

Beňová, Juliana (2008): Nová dráma – nová divadelná realita. Inšpirácie poľskej drámy a poľského divadla, in Jozef Hvišč: *Slovensko-Poľsko. Biltarálne vzťahy v procese transformácie* (Bratislava: Slovensko-poľská komisia humanitných vied), s. 149–163 .

Findra, Ján (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny* (Martin: Vydavateľstvo Osveta).

Haviar, Michal: *Filip Ostrowski z vydavateľstva Absynt: V Poľsku má reportážna literatúra dlhoročnú tradíciu*, Atteliér. [online]: <https://www.attelier.sk/filip-ostrowski-z-vydavatelstva-absynt-v-polsku-ma-reportazna-literatura-dlhorocnu-tradiciju/>.

Hvišč, Jozef (1997): Nová bilancia: slovensko-poľské literárne vzťahy po roku 1945, in Jozef Hvišč: *Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy* (Bratislava: T.R.I.MÉDIUM), s. 76–88.

Hvišč, Jozef (2009): Funkcie umeleckého prekladu, in Joanna Goszczyńska, Jozef Hvišč: *Kontakty VIII* (Bratislava: SPKHV), s. 7–15.

Mistrík, Miloš (2002): *Slovenská absurdná dráma* (Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV).

Spyrka, Lucyna (2009): Karvaš w Polsce, Mrožek na Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu, in: Joanna Goszczyńska, Jozef Hvišč: *Kontakty VIII* (Bratislava: SPKHV), s. 39–52.

Suwara, Bogumiła (2009): Preklad ako „povinnosť“ na príklade poľsko-slovenských vzťahov, in: Joanna Goszczyńska, Jozef Hvišč: *Kontakty VIII* (Bratislava: SPKHV), s. 17–31.

Vajdová, Libuša a kol. (2014): *Myslenie o preklade na Slovensku* (Bratislava: Kalligram, Ústav svetovej literatúry).

Vydávajú tých, ktorých sa iní báli. Ako vydavateľstvo Absynt mení Slovensko. [online]: <https://moderni.sme.sk/c/vydavaju-tych-ktorych-sa-ini-bali-ako-vydavatelstvo-absynt-meni-slovensko>.

RESUME

Update function of Translation of Works of Selected Polish Authors in the Slovak Literary Context

The present paper is set within the context of the development of Slovak-Polish literary relations in the second half of the 20th century and in the first two decades of the 21st century, focusing on those periods in which translations of Polish literature played a particularly important role since they replaced domestic works and gradually became an impulse for their origination. In the rich spectrum of all literary types and various genres, we have identified two genres, the development of which lagged behind in the given period in Slovakia, or, in other words, it has not started developing yet and the requirements of the receiving environment were thus successfully met by the translation of texts by Polish authors, namely the theatre of absurd in the 1960's and partly also in the 1990's represented by S. Mrožek and literary journalism in the 2nd decade of the 21st century represented mainly by R. Kapuściński and other authors.

Tomáš Vašut – Andrea Erzsébet Fejlesztés PROBLEMATIKA PŘEKLADU POVÍDEK JANA DROZDA DO MAĎARŠTINY

Bölcsészettudományi Kar, Szegedi Tudományegyetem, Magyarország

Dnes již polozapomenutý český spisovatel Jan Drozd strávil své dětství a mládí v letech 1922 až 1936 poblíž Čierne nad Tisou, přesněji na zemědělské usedlosti poblíž Čopu. Jeho jméno sice nenajdeme v příručním Slovníku českých spisovatelů, je mu však věnována stránka na české Wikipedii. Na tyto poněkud skromné, ale přinejmenším široce dostupné životopisné a bibliografické informace tedy můžeme pouze poukázat a budeme se věnovat výlučně překladu jeho povídek do maďarštiny.

Práce na Drozdových povídkách byla v první řadě náplní semináře na segedínské bohemistice. Pro zamýšlenou publikaci překladů v časopise *Tiszatáj* jsme prozatím zvolili povídky *Kamarádi* a *Rozkaz* ze sbírky *Smutek z milování*.¹⁵¹ Pro vhodnost překladu mluví několik faktů. Nelze například nepostřehnout, že se Drozdovy povídky jistou strohostí a nedořečeností, tedy pravidelně postexponovanou pointou blíží stylu Ádáma Bodora, tedy stylu, který i v českém prostředí našel díky překladům Bodorových povídek a románů své čtenáře a příznivý ohlas. Druhým důvodem jsou potom vedle časově souvisejících autobiograficky motivovaných zážitků z mládí, zde Drozdova vojenská služba a okupace pohraničí v povídce *Kamarádi*, zejména motivy z kraje zemědělských samot v horním Potisí v povídce *Rozkaz*, tedy prostředí pro maďarského čtenáře domácí, zároveň však v české literatuře reflektované jen zcela sporadicky, uveďme např. segedínské básně Stanislava Kostky Neumanna, a nemáme se s nimi šanci setkat ani u Ivana Olbrachta proslulého svými prózami a reportážemi z Podkarpatské Rusi. Literární zpracování poválečného rozdělení zdejších vsí a lidských osudů novou ostře střeženou sovětskou hranicí pak nemá přinejmenším v kontextu české literatury patrně obdoby.

Kamarádi (Barátok)

Povídka *Kamarádi* se odehrává na podzim roku 1938 v okolí Kopřivnice, v retrospektivě pak na Valašsku a v Sudetech. Text je pro překladatele drobnou výzvou, neboť v maďarštině je třeba řešit stylizaci do několika českých jazykových vrstev. Vyskytuje se zde vojenská

¹⁵¹ *Drozd, Jan, Smutek z milování, Ostrava, Profil 1990, 224 stran, ISBN: 80-7034-030-4*

hantýrka, nářeční výrazy, nelze se vyhnout přítomnosti němčiny a německé, zkomolené výslovnosti češtiny, komplikovaný je i literární odkaz na Karafiátovy Broučky a především historické reálie.

Hrdina povídky, Jan Korec se na podzim roku 1939 chystá nastoupit práci v Kopřivnické Tatrovce. Ačkoli to v textu nikde není doslovně uvedeno, překladatel přesto může při rekonstrukci popisované reality vycházet z poměrně přesné datace. Autor sloužil do jara roku 1939 v armádě a maminka hrdinu upomíná, aby si vzal „Kennkartu“, což byla tehdy stále ještě úplná novinka. „Ne felejts el semmit, a papírokat, és a... hogy is mondják, Kennkartét,...” zní i v prozatímním překladu Andrei Fejszés. Otázkou pouze zůstává, zda nebude vhodnější psát ji malým písmenem: „Megmutatta a kennkartét”, stejně jako je tomu u Drozda.¹⁵²

Na podzim je třeba usuzovat z tvrzení, které se v povídce objeví až ke konci: „nemrég betakarított répaföldek között vezetett az útja.” Jen pro zajímavost, jak protichůdně jsou občas stavěny naše jazyky: sklizená řepa je zde na „řepišti”, pro který maďarština nemá jednoduchý výraz a musí jej raději opisovat složeninou, podobně jako jej čeština musí naopak rozvést v případě výrazu „kukoricás” nebo „kukoricásban dolgozni”. Úvodní konkluze je tedy studený, pozdní podzim roku 1939.

Pokud jde o realitu zeměpisnou, Kopřivnici není třeba blíže představovat a jestliže cesta do ní vede přes kopec a zároveň přes říšskou hranici, potom patrně z Drozdových rodných Bordovic. Není to zcela bez důležitosti. Drozd doslova píše: „stoupal lehce k návrší”¹⁵³ a „došel na hřeben návrší”,¹⁵⁴ což v maďarském překladu sice znamená takřka jednoznačnou jazykovou ekvivalenci: „felmászott a dombra” nebo „felért a dombtetőre”, avšak při dodatečném pohledu na mapu či snímek panoramatu Bordovic je tato jednoznačnost poněkud zpochybněna značným terénním převýšením ve směru na Kopřivnici. Nabízí se tedy ještě dodatečně uvážit, zdali zde nemáme spíše do činění s ekvivalencí typu Budai hegség – Budínské vrchy.

Hovorový výraz „Tatrovka” byl nutně rozveden a doplněn. „Chlapi, kteří chodí do kopřivnické Tatrovky”¹⁵⁵ v překladu „a híres kopřivnicei Tátra autógyárba járnak”. Zde „híres”, v českém

¹⁵² Drozd, Jan, *Smutek z milování*, Ostrava, Profil 1990, s. 145-146.

¹⁵³ Tamtéž, s. 145.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 146.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 145.

textu výraz nepoužitý, protože vcelku zbytečný, ponouká maďarského čtenáře uvědomit si, že o Tatře už mohl někdy slyšet. Nicméně překvapením může být dočasná říšská příslušnost Kopřivnice i pro mnohé české čtenáře.

Následuje několik osobních jmen, Růžena, Tonda Raška, což Andrea nepřekládá. Jejich překlad by zde vůbec nebyl na místě, protože následují kombinované česko-německé nápisy v ulicích města: „Petr Křenek Gasthaus, Oldřich Huňka Kolonialwahré”.¹⁵⁶ Je sice otázkou, zda takovéto kombinace bez poněmčování pravopisu českých jmen mohly na území Říše trvaleji existovat, prozatím se však můžeme spokojit se stále ještě přechodnou dobou podzimu 1939 nebo případně s pouhou autorskou licencí. Důležitější je, že „všichni jsou teď příslušníky třetí říše.”¹⁵⁷ V maďarštině se jako schůdnější než prostý, a ne zcela přesvědčivý, ekvivalent „tagjai” jeví opět dodatečně mírně hodnotící překlad: „most mind a Harmadik Birodalom alattvalói.” Přičemž jinak celkem relevantní výraz „állampolgárai” se nám pro nechtěnou cizí diktaturu nejevil také nijak zvlášť vhodný.

Čistě německé běžné výrazy a věty byly zcela ponechány: „Enfangsbüro, bitte!”¹⁵⁸ Obtíže nečinily ani obecně známé německé reálie „Reichstag képe”.¹⁵⁹ Problém však nastal s reáliemi česko-německými, na rozdíl od češtiny v maďarštině takřka neznámými. „Szudéta német, ordner-egyruhás férfi” zůstane proto nejen dočasnou ale zřejmě i trvalou úlitbou původnímu textu, a to bez dalšího vysvětlování. Lze ostatně spoléhat, že v maďarštině, v níž je dostupný internetový seznam sudetských měst nebude první výraz činit problémy, z významu „ordner”¹⁶⁰ lze pak při elementárním povědomí o němčině usoudit na přibližný výraz rovněž. Chybět vlastně tak bude jen primární odkaz k terorismu, s nímž je v českém kontextu tato organizace spojována. Nicméně vycházíme-li z textu jako celku, pak pointa povídky nakonec vše alespoň napoví i bez poznámek pod čarou či brouzdání po internetu.

Pokud vlastní děj povídky ponecháme bez povšimnutí, pak v následujícím a marném úprku Jana zpět do Protektorátu je opět zajímavý popis krajiny, utíká totiž jinou cestou, přes již zmíněné „řepišťe” ale i „mokřinu”, „močál” a „rákosí”.¹⁶¹ Na tomto místě bych rád podotkl, že

¹⁵⁶ Drozd, Jan, *Smutek z milování*, Ostrava, Profil 1990, s. 146.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 146.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 146.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 147.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 147.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 149.

maďarština oproti češtině nabízí doslova přehršel výrazů, které jsou nejen synonymické povahy, ale dokáží přesně rozlišovat jednotlivé druhy stojatých vod nebo prvky močálovité krajiny. „A fűzes mögött terjeszkedett a láp” zní jedno z Andreiných řešení.

V „močálu” je dramatická linie povídky přerušena vzpomínkou, která „A tartalékos tisztí iskolában kezdődött, a három év előtt.” Zde je třeba převést „K zemi! Vztyk! K zemi! Vztyk! K zemi! Na moji výši plížením vpřed! Pohyb, pohyb, urformy,”¹⁶² nejen významově, ale rovněž stylisticky a také substituovat poslední neobvyklý germanismus. Doporučena byla bezpodmínečná konzultace překladu s někým, kdo ještě zažil vojenský výcvik v maďarské armádě. Zde je výsledek: „Hasalj! Pihenj! Harchoz! Visszakozz! Hasalj! Kúszva vonalba felfejlődni! Mozgás, mozgás, urformába!”

Vzpomínka se však týká hlavně kouzelné první vycházky („az első szabad kimenő”) z kasáren ve Valašském Meziříčí na tancovačku do nedaleké Bystřičky, kde nastalo menší překladatelské dilema, co si počít s tancem nazvaným „bystřičák”,¹⁶³ o němž tušíme pouze, že je to tanec párový. Na můj písemný dotaz z Bystřičky odpověď nedošla, byla proto zvolena drobná překladatelská licence: „...beállt a gyors körtáncokba, és bisztricskait táncolt.” Tedy pomadřarštěný pravopis sugerující snad do jisté míry a celkem vhodně blízkost Slovenska.

„Rozhodli se, že do kasáren se pusť přes kopec pěšky.”¹⁶⁴ Na první pohled či spíše po prvním přečtení zdánlivě nevinná věta. Pokračujme tedy: „Stoupali do stráně. Kdesi nad Čertovými mlýny prorážel srpek Měsíce, coural po hřebenech Beskyd. Hluboká údolí tonula ve stříbřivých šlojířích. U kostelíku na Hrubé Lhotě se Kubík zastavil...”¹⁶⁵ Pokud ztotožníme horu s Čertovým mlýnem a budeme předpokládat, že Drozd by nezaměnil Beskydy za Vsetínské vrchy, je zde drobná časová nesouslednost, neboť výhled na Beskydy se otevírá až daleko za zmiňovaným kostelíkem na Velké Lhotě. Noční obraz doliny Rožnovské Bečvy je však spíše stylistickou výzvou, neboť se zde nabízela možnost využít pro překlad osobní znalost tohoto výhledu z rozcestí U javoru, mimochodem považovaného za jeden z nejkrásnějších na Valašsku. Součástí seminárního výkladu nakonec byla i situační kresba na tabuli včetně předvedení možnosti stanovení roční doby podle popisované polohy Měsíce. Cituji pouze

¹⁶² Tamtéž, s. 149.

¹⁶³ Drozd, Jan, *Smutek z milování*, Ostrava, Profil 1990, s. 150.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 150.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 150.

výsledek: „Elhatározták, hogy gyalog, a hegyen keresztül ereszkednek le a kaszárnyába. Felmásztak a hegyoldalra. Valahol az Ördögmalom hegye felett áttört a felhők között a holdsarló, és a Beszkidek gerincei felett vándorolt. A mély völgy elmerült az ezüstös ködfátyolban. A Hrubá Lhota-i kis fatemplomnál Kubík megállt...” Podotýkám jen, že z kopce se vlivem znalosti obrazu konkrétní krajiny v maďarštině opět nevyhnutně stala hora – „hegy”. Zastavme se nyní spolu s hrdiny na tomto místě i my. A jako dílčí a předběžný závěr pouze shrňme, že i jazykově značně disciplinovaný a zdánlivě nezáłodný autor, jakým je Jan Drozd, klade díky svému realismu na překladatele nejen poměrně nečekané nároky, ale zároveň mu díky možnosti pracovat při překladu s reálnými obrazy tuto práci současně ulehčuje. Podotkněme také, že teprve podrobná překladatelská či textologická práce s Drozdovými povídkami umožňuje lépe pochopit jeho realistický styl, který bychom se snad nemuseli obávat označit jako realismus magický, neboť v této i další povídce je kromě otevřeného, neurčitého závěru patrná také zajímavá roztroušená expozice, nenápadná a přesto realisticky zcela přesná, z níž ovšem teprve zpětně můžeme usuzovat na konkrétní časové a prostorové okolnosti děje a na jejich pravděpodobně takřka symbolický význam.

PREZENTACE

https://ffuk-my.sharepoint.com/:p/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/Ee7qPDT6t_VOtCrFy5Vt4WsBS2MO1q0kxIwBIx-D58Xi-g?e=97v5wZ

Resumé

Challenges of Translating Jan Drozd's short stories into Hungarian

The Czech writer Jan Drozd spent his childhood and his youth (1922-1936) near Chop, a township in Hungary before 1920, at present in the Ukraine. His plain, laconic short stories with an unvoiced punchline are similar to Ádám Bodor's texts. The subject of this analysis is the challenges related to the Hungarian translation of *Kamarádi* and *Rozkaz* - to be published soon in *Tiszatáj* literary magazine.

The plot of the first story is set in the autumn of 1938, partly in Eastern Moravia (Kopřivnice and Valašsko - Moravian Wallachia) and partly in the Sudetenland (the regions neighbouring Germany). The Hungarian translation must not only deal with the typical Czech stylisation (taking into consideration various linguistic levels), but also the presentation of the German language and the German pronunciation of Czech words, the literary connotations to the classic Czech children's book *Broučci* (*Fireflies* in English) by Jan Karafiát, and not in the least, the historical and geographical realities.

Vít Adamovský – TRNITÁ CESTA POHÁDKOU (NÁSTRAHY A PASTI PŘI PŘEKLADU MAĎARSKÝCH TEXTŮ ELEKA BENEDEKA A LÁSZLÓA ARANYE)

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

„Pohádka je to nejjednodušší, co můžete překládat. Je krátká, primárně určená dětskému čtenáři, tudíž jazykově přizpůsobená a pro překladatele-začátečníka ideální.“ Tuto tezi jsem několikrát slyšel a sám s ní byl po určitou dobu ztotožněn. Pohádky nás přece provázejí od útlého dětství a nikdy jsme neměli sebemenší problém s porozuměním. Avšak už po prvním přečtení, tentokrát se záměrem překladatelským, nikoli čistě čtenářským, mi bylo jasné, že tato teze se na pravdě tak úplně nezakládá. Lidové pohádky jsou literárním žánrem pramenícím z ústní lidové slovesnosti, jsou po staletí předávány z generace na generaci. Vyžadují proto speciální péči a opatrné zacházení s vznešeně znějícími pohádkovými formulacemi.

Cílem analýzy je názorně ukázat, že překlad lidových pohádek není triviální ani začátečnickou disciplínou, jak by se na základě jejich obsahu mohlo zdát. Pro účely překladatelské konference Perspective of V4 Translations Studies jsem zvolil pohádkové texty maďarských autorů Eleka Benedeka (*A szárnyas királyfi*, *Az aranyozsár*, *Csali mese*) a Lászlóa Aranye (*A bujdosó macska*, *A nyelves királykisasszony*, *A kis ködmön*). Nejprve krátce nastíním děje jednotlivých pohádek a následně představím v analýze obtížné překladatelské „oříšky“.

Az aranyozsár, přeloženo jako *O zlatém hmoždíři* (dále A): Starý chudý otec našel při orbě zlatý hmoždír, chyběl k němu ale tlouček. I tak se stařec vydal ho prodat králi, aby vydělal nějaký ten peníz. Král ho za pokus o podvod uvrhl do šatlavy, ale když mu starcova dcera dokázala, že je nejchytřejším děvčetem na světě, muži odpustil a děvče si vzal za ženu.

A szárnyas királyfi, přeloženo jako *O okřídleném princí* (dále SZK): K princezně přijelo na námluvy mnoho urozených a bohatých princů, ona se však zamilovala do toho nejchudšího z nich. Za trest ji otec-král nechal zavřít do vysoké věže. Chudý mladík si však vyrobil křídla, princeznu dlouho tajně navštěvoval, a nakonec s ní uletěl z věže pryč.

A bujdosó macska, přeloženo jako *O toulavé kočičce* (dále BM): Kočka odešla do světa od selky, která se o ni špatně starala. Cestou se k ní přidalo ještě několik dalších zvířat a předmětů. Zápětku pohádky tvoří potyčka s loupežníky, po níž se jak oni, tak i tato parta v čele s kočkou, rozutečou.

A nyelves királykisasszony, přeloženo jako: *O hubaté princezně* (dále NYK): Král měl nesmírně hubatou, drzou dceru. Vyhlásil, že princeznu dá za ženu tomu, kdo ji v její prostořekosti překoná a bude mít v hovoru s ní poslední slovo. Tři bratři se vydali zkusit štěstí, a nakonec zvítězil ten zdánlivě nejhlopější z nich, který svou upřímností a jednoduchostí princeznu přechytračil.

A kis ködmön, přeloženo jako *O ovčím kožíšku* (dále KK): O dívku se ucházel mladík. Když k nim přišel na námluvy, dceru poslali do sklepa pro víno. Tam spatřila zatěžovací kámen na zeli a dolehla na ni tíže všeho – zanedlouho bude svatba, pak se narodí dítě, tomu koupí kožíšek, v tom kožíšku půjde dítě do sklepa a ten zatěžovací kámen na něj spadne. Dala se do pláče, následně i její otec a matka. Mladík to spatřil a rozhodl, že si ji vezme, jen pokud ve světě narazí na tři podobné blázny. Našel je, a jak slíbil, vzal si ji za ženu.

Csali mese, přeloženo jako *Pohádka o návnadě* (dále CSM): Otec se synem orali na poli. Synek našel truhličku a pak i klíček. S napětím truhličku otevřeli, a našli v ní pouze mrtvou myš.

Vybrané maďarské texty Eleka Benedeka a Lászlóa Aranye jsem přeložil do češtiny, aniž bych měl k dispozici jakýkoliv jejich český překlad. Prvním úkolem byly samotné názvy pohádek. Jistě by bylo možné přeložit je doslova, význam by se nezměnil, ale vzhledem k tomu, že (by) byl překlad určen českému čtenáři, přiklonil jsem se u názvů k předložkové vazbě „o něčem¹⁶⁶“.

Množinu vyvstanuvších překážek a překladatelských „oříšků“ jsem rozdělil do deseti kategorií.

1. Ustálené dvojice podobně znějících slov
2. Předměty a nástroje
3. Funkce
4. Vycpávková slova
5. Vlastní jména

¹⁶⁶ Tato předložková vazba je pro názvy českých lidových pohádek charakteristická.

6. Věta
7. Zvyky a tradice
8. První a poslední věty
9. Neobvyklé formulace
10. Neobvyklá slova

K výše uvedeným kategoriím jsem vypsál signifikantní zástupce a k nim přidal vlastní návrh českého překladu. Některé položky jsou navíc doplněny ještě o překlad doslovný, který v zájmu zachování srozumitelnosti, autentičnosti a čtivosti textu nebyl vhodný. Jistě ale uvítám názory profesionálních překladatelů, protože by určitě byly přínosem nejen pro texty samotné, ale i pro mou další překladatelskou činnost.

První kategorií jsou **ustálené dvojice** podobně znějících slov s ozvláštňujícím charakterem. Primárně jsem se musel zamyslet nad tím, zda je při překladu do češtiny nutné frázi ve formě dvojice zachovat, či nikoliv. Zachoval jsem ji jen v případech, kdy lze použít maximálně přesný český ekvivalent. V opačném případě jsem sáhl po jednoslovných ekvivalentech, plnících v textu taktéž ozvláštňující funkci, neboť vybraná slova v maďarském originále právě tuto funkci zastávají.

(BM) orig.: „hegyeken-völgyeken“, překlad: „přes hory, přes doly“

(A) orig.: „kívül-belül“, překlad: „zvnitřku zvnějšku“

(NYK) orig.: „aranyat-ezüstöt talált“, překlad: „zlata či stříbra“

(BM) orig.: „mennek, mendégélnék“, překlad: „jdou a jdou“

(A) orig.: „A cigányok húzták, a legények rúgták“, překlad: „Cikáni vyhrávali, mládenci tancovali“.

(SZK) orig.: „meglebentette-csattogatta“ (SZK), doslovný překlad: „zatřepotal-zapleskal“, překlad: „zatřepotal“

(NK) orig.: „úton-útfélen“, doslovný překlad: „*na cestě-na půli cesty“, použitý překlad: „na každém kroku“

(BM) orig.: „üggyel-bajjal“, doslovný překlad: „*se záležitostí-problémem“, použitý překlad: „taktak“

(KK) orig.: „sirtok-rítok“, doslovný překlad: „*vzlykáte, pláčete, brečíte“, použitý překlad: „sedíte jak dvě plačky“

(CSM) orig.: „kettőt-hármat térülnek-fordulnak“, překlad: „dvakrát třikrát se otočili“

V kategorii **předměty a nástroje** je nutno vzít v potaz dataci vzniku lidových pohádek. Pohádky se mezi lidmi předávají od věků, kdy lidé na každodenní bázi používali předměty a nástroje, které se dnes už nepoužívají, a běžný dnešní čtenář už často ani nezná jejich pojmenování.

(KK) orig.: „káposztáskő“, překlad: „zatěžovací kámen na zeli“

(A) orig.: „mozsár“, překlad: „hmoždír“

(A) orig.: „ekevas“, překlad: „pluh“

(A) orig.: „törő“, překlad: „tlouček“

(A) orig.: „kocsisaroglya“, doslovný překlad: „šrakle“, použitý překlad: „trakař“¹⁶⁷

(KK) orig.: „ászok“, překlad: „kantnýř“¹⁶⁸

(BM) orig.: „vizesdézsa“, překlad: „škopek“

U kategorie **funkce** je nutné použít historicky adekvátní pojmenování. Anachronismy by byly v lidové pohádce nežádoucí a rušivé.

(SZK) orig.: „regement huszár“, překlad: „husarský regiment“¹⁶⁹

(SZK) orig.: „katona“, doslovný překlad: „*voják“¹⁷⁰, použitý překlad: „stráž“

(A) orig.: „belső inas“, doslovný překlad: „*vnitřní sluha“¹⁷¹, použitý překlad: „lokaj“¹⁷²

Další kategorií jsou **zvyky a tradice**. Ve vybraných šesti pohádkách lze najít pouze jeden zvyk, nicméně ve dvou textech, vyjádřený dvěma způsoby. Dříve chodili chlapci na námluvy ucházet se o ruku milované dívky a prosit její rodiče o požehnání k sňatku.

(SZK) orig.: „jöttek leánynezőbe“, doslovný překlad: „*přišli se podívat na dívku“, použitý překlad: „přišli na námluvy“

¹⁶⁷ Zde jsem použil raději „trakař“, protože výraz „šrakle“ by mohl být pro dnešního čtenáře nesrozumitelný.

¹⁶⁸ trámový poklad pod sudy

¹⁶⁹ Nabízí se i překlady „četa“ a „pluk“. Ve spojení s adjektivem „husarský“ je ale nejlepší volbou právě „regiment“.

¹⁷⁰ Zde je otázkou jazykového citu, zda v překladateli pojem „voják“ vyvolá pouze obraz postavy v maskovaném oblečení, nebo současně i stráž v pohádkovém království.

¹⁷¹ Adjektivum „vnitřní“ zde musí být vypuštěno.

¹⁷² Lze použít i překlad „komorník“.

(KK) orig.: „odament háztűznézni“, doslovný překlad: „*přišel se podívat na domácí oheň“, použitý překlad: „přišel na námluvy““

Nejčtenější skupinou jsou **vycpávková slova**. V tomto případě máme na mysli interjekční příslovce¹⁷³, jež jsou charakteristická pro mluvu pohádkových hrdinů, neboť přibližují text situaci vyprávění a dodávají pohádce onen vznešený charakter. I tato slova je třeba překládat s náležitou opatrností, protože ne všechna interjekční příslovce se hodí do každé věty. Variovat je podle libosti není možné.

(SZK) orig.: „Ám, csakhogy a király azt szerette volna, ha a leánya a leggazdagabb királyfit választja...“, překlad: „Král by ovšem raději, aby si jeho dcera vybrala toho nejbohatšího královice...“

(SZK) orig.: „Nosza, a király mindjárt befogatott hatlovas hintóba...“, překlad: „I nechal král okamžitě zapřáhnout šest koní do kočáru...“

(SZK) orig.: „De bezzeg volt esze a szárnyas királyfinak...“, překlad: „Ale okřídlený princ měl věru rozum...“

(BM) orig.: „Mi bizony úgy, hogy...“, překlad: „My věru tak, že...“

(KK) orig.: „*Hát téged mi lelt?*“, překlad: „Nu, co se ti to stalo?“

(KK) orig.: „Ejnye, szedte-vette, már bizonyosan a bort folyatták el!“, překlad: „No tak, ksakru, to už jistojistě nasávají!“

Pátou kategorií jsou **vlastní jména postav**. Nabízí se otázka, zda v maďarských pohádkách vlastní jména vůbec překládat. V případě jmen typu Palkó, Tamás, Laci, Ildikó, Luca, Ági apod., která sama o sobě nenesou žádný příznak, by bylo na místě uvažovat o zachování jmen původních, aby se ‚maďarskost‘ do pohádkového textu promítla. K dispozici máme však pouze hrdinu jménem „Jankó“¹⁷⁴ (NYK) – zvláštního chlapce, kterého jeho bratři považovali za hlupáka, ale který nakonec patrně svou vychytralostí a/nebo jednoduchostí, získal to, po čem oba jeho bratři toužili. Takového českého Honzu. Nahradil jsem tedy maďarského Janka českým jménem „Honza“, aby bylo pro českého čtenáře zřetelnější, o jaký charakter postavičky se jedná.

¹⁷³ maďarsky: indulatszószerű határozószók

¹⁷⁴ V ostatních pohádkách postavy nebyly pojmenovány.

(NYK) orig.: „Jankó“, překlad: „Honza“

V rámci kategorie **věta** zmíním tři překladatelské „oříšky“. Prvním je použití kondicionálu. Na první pohled působí věta „Beszélhetett a leány...“ (A) vcelku neškodně – „Dívka mohla mluvit...“ Tentokrát se však jedná o něco jiného, a to vyjádření přípustky. „Ať dívka mluvila, jak mluvila...“ V promluvách postav se nezdívka vyskytuje zájmeno „kend“. Jde o zastaralou formu vykání, která se v dnešní maďarštině nepoužívá. Třetím prvkem spadajícím do této kategorie je použití přirovnání. Překladatelský problém však nevznikl, neboť totožné přirovnání existuje i v české frazeologii. V případě rčení však k dispozici český ekvivalent, který by rovněž obsahoval současně prvek vlasů a význam dlouhého trvání, nebyl. Musel být tedy nahrazen frazeologismem jiným, neboť motiv zešedivění a vyplešatění by českému čtenáři asocioval spíše strach nebo úlek. Posledním bodem je jazyková hříčka se slůvkem „csak“, česky „jen“. V maďarském originále je „csak“ skloňováno, což by v českém doslovném překladu znělo neobratně a pravděpodobně by bránilo porozumění. Vzhledem k tomu, že průpovídka nemá v rámci děje žádnou informační hodnotu, bylo ji možno přeložit volně, nezávisle na maďarském originálu.

(KK) orig.: „Hát, miben fáradozik kend?“, překlad: „Nu, s čím pak se tu lopotíte?“

(A) orig.: „Szegények voltak, mint a templom egere“, překlad: *Byli chudí jako kostelní myši.*

(NYK) orig.: „Nem éred meg hajasan, kopaszon is bajosan“, doslovný překlad: „Nedočkáš se toho s vlasy, i plešatě jen stěží“, překlad: „Tak to tam vystojíš důlek“.

(NYK) orig.: „Csak. Nincs hozzávaló eszed. Hm! Csaknak zsák kell, papnak ágy kell. Azért is megmutatom, hogy az enyim lesz!“, doslovný překlad: „*Jen. Nemáš k tomu potřebný rozum. Jenovi je třeba pytel, knězi postel“, použitý překlad: „Tak. Nemáš dost rozumu. Hm! A o co, že ho mám až dost! Ukážu vám, že bude moje!“

Další otázkou jsou **první a poslední věty textů**. Maďarské lidové pohádky jsou v tomto ohledu kreativnější než ty české, které zpravidla začínají klasickým „bylo, nebylo“ nebo variacemi „za devatero/sedmero horami a devatero/sedmero řekami“. V maďarských prvních a posledních větách pohádek figurují i skleněné hory, prasátko či myška.

(SZK) orig.: „Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl...“, překlad: „Bylo, nebylo, za sedmero zeměmi...“

(BM) orig.: „Egyszer volt, hol nem volt, nem tudom, hogy merre volt, de valahol mégis volt...“,
překlad: „Bylo, nebylo, ani nevím, kde, ale někde přece jen...“

(NYK) orig.: „Hol volt, hol nem volt...“, překlad: „Bylo, nebylo...“

(CSM) orig.: „Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, meg az üveghegyeken is túl,
ahol a kurta farkú malac túr...“, překlad: „Bylo, nebylo, za sedmero zeměmi a sedmero
skleněnými horami, tam, kde prasátko s krátkým ocáskem rozrývá hlínu...“

(KK) orig.: „Volt a világon, hol nem volt...“, překlad: „Bylo, nebylo, na světě...“

(SZK) orig.: „No, ez így éppen jól volt, ahogy volt. Itt a vége, fuss el véle,“ překlad: „Inu,
dopadlo to dobře. Zazvonil zvonec a pohádky byl konec.“

(NYK) orig.: „Máig is élnek, ha meg nem haltak,“ překlad: „Pokud neumřeli, žijí dodnes.“

(BM) orig.: „Hogyha ezek a vízben nem maradtak volna, az én mesém is tovább tartott volna,“
překlad: „A kdyby i ty nezůstaly ve vodě, pohádka by pokračovala dál.“

(KK) orig.: „Még most is élnek, ha meg nem haltak,“ překlad: „A pokud nezemřeli, tak žijí
dodnes.“

(CSM) orig.: „Ha az egérnek hosszú farka lett volna, az én mesém is tovább tartott volna,“
překlad: „Kdyby však měla myška delší ocásek, byla by delší i pohádka.“

(A) orig.: „Így volt, mese volt,“ překlad: „A takové to bylo, taková byla pohádka“

Devátou kategorií jsou **neobvyklé formulace**, se kterými si překladatel musí poradit a najít adekvátní českou alternativu.

(SZK) orig.: „eladó sorba került“, doslovný překlad: „*dostala se na řadu k prodeji“, použitý
překlad: „Byla na vdávání.“

(SZK) orig.: „szívem szomorítói“, doslovný překlad: „*rozesmutňovači mého srdce“, použitý
překlad: „původci mého žalu“

(SZK) orig.: „Másfelé fordítja a szívet“, doslovný překlad: „*Jinam otočí její srdce“, použitý
překlad: „Obměkčí její srdíčko.“

(KK) orig.: „hanyatt vágni magát“, doslovný překlad: „*hodit se na záda“, použitý překlad:
„popadat se za břicho“

(A) orig.: „Mi járatban vagy?“, doslovný překlad: „*V jakém chodu jsi?“, použitý překlad: „Co
tě sem přivádí?“

(A) orig.: „ásó-kapa s a nagyharang“, doslovný překlad: „*rýč, motyka a velký zvon“, použitý
překlad: „smrt“

Do poslední kategorie **neobvyklá slova** patří jednak ta, která se nehodila do žádné z předchozích skupin, a jednak ta, která vyžadují opět jiný druh kreativity. Se slovem „nyelves“ – „hubatý“ – problém nebyl, „atyafi“ může být přeloženo jako „strýček“ – „krajan/rodák“ by se do tohoto kontextu příliš nehodil. Ovšem „kalács“ představuje past, jelikož se nejedná o český „koláč“, nýbrž o „vánočku“ nebo „závin“, proto bylo raději zvoleno obecnější slovo „buchty¹⁷⁵“. V této pohádce sice není podstatné, co konkrétně hosté k jídlu dostali, ale v jiné pohádce by označení pokrmu mohlo děj ovlivnit. Nejobtížnějším slovem bylo „tótok“ – maďarské, dříve pejorativní označení Slováků. Dnes už se sice toto pojmenování za pejorativní příliš nevnímá, ale použít označení národnosti v tomto kontextu nepřipadá v úvahu. Pohádka přesto nějaké takové vyžadovala¹⁷⁶, proto bylo slovo „tótok“ přeloženo jako „prost’áček“, které není až tak hanlivé, nicméně vyjadřuje to, co vyjadřovat má.

(NYK) orig.: „nyelves“, doslovný překlad: „*jazyková“, použitý překlad: „hubatá“

(KK) orig.: „atyafi“, překlad: „strýček“ (event. krajan, rodák, soused)

(KK) orig.: „kalács“, doslovný překlad: „vánočka, závin“, překlad: „buchty“

(SZK) orig.: „esteledik“, doslovný překlad: „*zvečeřívá se“, použitý překlad: „nastává večer“

(NYK) orig.: „tótok“, doslovný překlad: „*Slováci“, použitý překlad: „prost’ácci“

Nástrah a pastí číhajících na začínajícího překladatele v lidových pohádkách je více než dost. Musí se při překladu vypořádat s ustálenými výrazy specifickými pro konkrétní cizí jazyk a nemožností tyto pevně zakořeněné fráze převést doslova do jazyka jiného. Kromě toho se musí vyznat v dobové terminologii, aby neskouzl k nežádoucím anachronismům, ať už v případě funkcí, nebo předmětů, které jsou pro člověka 21. století nejen nepotřebné, ale jejich pojmenování není dnešnímu čtenáři už ani dostatečně srozumitelné. Postavy samotné mají jména, která mohou nést určitý příznak podtrhující vlastnosti a charakter hrdiny. Pohádka je charakteristická mluvou hrdinů, proto musí být i té věnována pozornost. Král bude určitě hovořit jinak než prostý sedlák na králově poli. S tím souvisí i syntaktická stránka textu. Některé věty a promluvy jsou zastaralého rázu. Přeloženy musejí být přesto tak, aby z úst postav zněly věrohodně a pokud možno přirozeně. Pohádka musí pohádkově začít a také skončit, proto první a poslední věty odpovídají určitým stanoveným vzorcům a je třeba je respektovat. V pohádkách je navíc jako barevných kamínků na královské koruně nespočet ozvláštňujících a

¹⁷⁵ Buchty jsou s pohádkami, zvláště těmi českými, spjaty více než vánočka či koláč.

¹⁷⁶ I „tótok“ (doslova Slováci) se přišli ucházet o hubatou princeznu, ale z nedostatku důvtipu neuspěli.

neobvyklých slov, spojení a formulací, které nesmějí být nahrazeny strohým ani neoriginálním ekvivalentem, natož úplně vynechány. Překlad lidové pohádky je skutečnou trnitou cestou, na jejíž konci ale čeká zasloužený poklad.

BIBLIOGRAFIE

ARANY, László. *Magyar népmesék*. 2. vydání. Bratislava: Madách Könyvkiadó, 1983. 180 s.

BENEDEK, Elek. *Többsincs királyfi és más mesék*. 7. vydání. Budapešť: Madách Könyvkiadó, 1975, 285 s.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EZ-v1OJrCkRHlt5DSy8zQ90BU8S7c69IITjF9aFU0p2niQ?e=7CNCvK

RESUME

The Thorny Path of Fairy Tales (Traps and Pitfalls in Translating Texts by Elek Benedek and László Arany)

The aim of the analysis is to prove that the translation of folk tales, stemming from oral folk literature, is by no means a trivial, or a beginner's discipline, as the content would suggest. Fairy tale texts by two Hungarian authors, *Elek Benedek* (*A szárnyas királyfi*, *Az aranymozsár*, *Csali mese*) and *László Arany* (*A bujdosó macska*, *A nyelves királykisasszony*, *A kis ködmön*) were chosen for analysis in conform with the purposes of the Perspective of V4 Translations Studies Translation Conference. First, the plot of each fairy tale is outlined, followed by a presentation of difficult translation elements in the analysis. The research focuses on phrases specific to the particular source language and the impossibility of literally translating firmly entrenched phrases into another language. The terminology of functions and objects typical for a certain period, dealing with the characters' proper names, their speech in terms of vocabulary and syntactic construction, also rules of first and last sentences in texts are examined. Furthermore, these fairy tales contain countless specific word expressions, connections, and formulations, which must not be replaced by a simple equivalent, nor be omitted. The translation of a folk tale can be described as a thorny path, but a well-deserved treasure awaits the translator at the end of the road.

Julianna Babús – A SZLOVÁK-MAGYAR MŰFORDÍTÁS POETOLÓGIAI KÉRDÉSEI MILA HAUGOVÁ EGY POSZTMODERN SZABADVERSÉNEK PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

A budapesti székhelyű Országos Idegennyelvű Könyvtár a Nyelvek Európai Napja alkalmából a 2019-es évben is műfordítás-pályázatot hirdetett műfordításkötettel nem rendelkező műfordítók számára, amelyen Mila Haugová szlovák költőnő 2012 szeptemberében született *Magenta* című versének¹⁷⁷ magyar fordítását várta a neves műfordítókból összeállított zsűri

¹⁷⁷ Mila Haugová *Magenta*

Zdvihne sa akoby naraz západný vietor s nežným menom... zefiro... meno ako
pre serafína... spievajúceho Archanjela

všetko treba odložiť... ešte kvitnúce geránie zdvihnúť pred prízemným
mrazom... odložiť polievaciu krhlu

zavrieť záhradný hydrant... obrať rajčiny a papriku suché fazuľové
struky... horkasté vinohradnícke

broskyne... hrozno zo Chardinových zátiší (visiace na drôtenom plote)
zavariť tvrdé zlaté dule (teraz by mi

tvoje pevné ruky pomohli objímať ostré nože a krájať trpké ovocie)
rozmyšľám o diaľke a blízkosti

stávam sa ozvenou a priepasťou prebývam tu (len ty cítiš čas
v mojom pulze) orechy začínajú

voňať a odlupovať sa (raz si pre mňa jeden zelený rozpolil) ešte
kvitne drobný indigový pupenec

bolestne sa ovíja (extáza milencov ostro ako kružidlom mi kreslíš nechtami po chrbte)

napadnú mi čudné krásne slová z okraja pamäti... sibírsky kosatec
Brunello di Montalcino

za oknom dážď... mokrý zlatohnedý pes v izbe... jemná červená farba srdca
a ruža s takým istým okrajom

Ráno za bielym obdĺžnikom okna prebehne
kôň so smutnou nahou jazdkyňou

troch Anjelov mi daj k hlave... Bože... môj...

(Lator László költő, műfordító, a zsűri tiszteletbeli örökös elnöke; Vörös István költő, műfordító, a zsűri elnöke; G. Kovács László műfordító).

Mila Haugová (*1942) szlovák költőnő, akinek egyértelműen nőies költészete mély érzelmek kifejezésére összpontosítva az emberi sebezhetőség és törekénység ábrázolására törekszik, miközben az élet mindennapi eseményeinek köntösébe rejti azokat. A szeretteinkhez/szerelmeinkhez fűződő kapcsolat törekénysége, szétesése, az élet tragikus pillanatai mind-mind költészetének tematikus alapvetéseit képezik. Mila Haugová nyelvi identitásának különleges színtöltja az a kétnyelvűség, amely tökéletesen alkalmassá teszi a szlovák és a magyar nyelven történő alkotásra is, mert bár zömében szlovákul alkot (eleddig körülbelül 27 publikált verseskötetet jegyez), *Őzgerinc*¹⁷⁸ címmel magyar nyelven írt kötettel is rendelkezik. Egyértelmű tehát, hogy az esetleges fordítások „sikerességét” maga is képes felismerni és megítélni, annál is inkább, mivel végképp nem idegen tőle a műfordítás műfaja: saját munkái mellett angol, német és magyar nyelvből fordított. Külföldön ugyanakkor az egyik legtöbbet fordított szlovák költő, versesköteteit számos más nyelvre fordították le. Művei francia, német, angol és szlovén nyelven is megjelentek.

Mila Haugová Magenta című verse a Dominik Tatarka-díjas *Cetonia aurata* (2013) elnevezésű kötetben látott napvilágot, és olyan kulturális allúziókkal, utalásokkal teli intuitív-impreszionista műalkotás, amely bár a bukolikus költészet alapvető jegyeit viseli magán (metaforikus alapvetése az ősznek a versen végighúzódo természeti képe), a magasabb kultúrához is sok szállal kötődő „ecloga”. A potenciális műfordító dolga és célja tehát korántsem egyszerű, ha figyelembe vesszük Ján Vilikovský szavait: „egy műfordítás megítélésekor eszünkben kell, hogy tartsuk kötődését ahhoz a kultúrához, amelyben született, és amelynek szükségleteit visszatükrözi.”¹⁷⁹

A pályázat magyar irodalmi hagyományokat – gondolunk ehelyütt Weöres Sándor múlhatatlan értékű műfordításaira – is tükröző filozófiájából adódóan, miszerint a műfordítónak nem feltétlenül kell ismernie az eredeti nyelvet (annál inkább a célnyelvet), rendre nyersfordítást is prezentál a jelentkezők számára. A nyersfordítás meglepte rögtön olyan problémakört vet föl, amely egy kortárs szabadvers esetében kézenfekvő módon kínálkozik: szabadvers esetében,

¹⁷⁸ Kalligram, Pozsony, 2000.

¹⁷⁹ „pri posudzovaní prekladu musíme mať vždy na pamäti jeho spätosť s kultúrou, ktorá mu dala vzniknúť a ktorej potreby odrážal“ VILIKOVSKÝ, Ján: *Preklad ako tvorba*, Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1984, 89.

nyersfordítás megléte esetén szükséges-e a további műfordítói munka? Vörös István műfordító, zsűritag a kiértékelés során előadott, majd bevezető tanulmány formájában papírra vetett szövegében egyértelmű válasszal szolgált a felvetett kérdésre: „Örök vita, hogy lehet-e, szabad-e nyersből fordítani. Egy versfordítónak alapvetően nem valamelyik nyelven kell tudnia, hanem a nyelveken. Vagyis a költészet nyelvén, mely minden egyes nyelvet olyan mély rétegekig jár át, ahol nincs különbség már közöttük. Ha egy elsőrangú szlovák költő szabadverséhez még nyersfordítást is kap a pályázó, akkor neki tulajdonképpen mi a tennivalója? Különösen, ha a tükörfordítás-szerű magyar szöveg már eleve költői erővel bír. Mi sem egyszerűbb, mint a nyerszet változatlanul hagyni. Gyakran tett (majdnem) így Weöres Sándor is a maga fordítói gyakorlatában. Igen ám, de ő kötött formát csinált meg úgy, ritmust, rímeket, hogy néha csak szórendcserét alkalmazott, vagy legfeljebb egy-két szót változtatott meg. **A szabadversnél nem hagyhatjuk változatlanul a nyersfordítást.** De végül is miért nem? **Mert más felülete van. Mila Haugová verse érzékeny, finom, csiszolt.** A nyersfordítás esetünkben darabos, de hatásos. És többnyire így is van a nyersfordítások esetében. **A fordító feladata abban áll, hogy olyan szöveget alkosson, mintha maga a költő írta volna, de a célnyelven.**”¹⁸⁰ Ez egyértelműen megfogalmazott vélemény, amely annak tükrében, hogy a versnek a pályázat jóvoltából számos fordítása, és ezáltal magyar változata született, teljesen helytállóan mutatkozik. Figyelembe véve továbbá, hogy a műfordítási kísérletek összehasonlítását követően olyan jól körülírható fordítói részproblematikák látszanak kirajzolódni, amelyekben egyaránt tükröződnek a vers benső finomságai, nüanszai, de a fordítók saját változataiban rejlő, az adott fordító egész versről vagy versrészletről alkotott saját interpretációs nézetei is. Jelen konferenciatanulmány azon különleges figyelmet érdemlő szokatlan kifejezésekből, váratlan asszociációkból összeállított konkrét példákra összpontosít, amelyek szinte minden egyes változatban jól észrevehető fordítástechnikai bökkenőnek bizonyultak.

A „zefiro” részprobléma megoldásai

A zefír az az – egyébként önmagában is meglehetősen költői elnevezéssel bíró –, nyugati szélfajta, amely egy görög mitológiai alakról, a nyugati szél istenéről kapta a nevét. Az eredeti vers felütésében szereplő olaszos, a szerelmet dagályos-fennköltén megéneklő barokk operákat idéző „zefiro” forma jelenléte a szlovákban meghonosodott „zefyr” helyett, egyértelműen írói szándékolságot feltételez.

¹⁸⁰ VÖRÖS, István: *Versszüret egy őszi kertben*, in: Napút-füzetek: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 14. műfordítás-pályázatának anyaga, Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2019/137, 3.

Slovník cudzích slov (akademický)¹⁸¹ (z r.. 2005)

zefyr -u m. <VM> *kniž.* mierny záp. vietor, vánok (podľa boha tohto vetra Zefyra v gréc. mytológii);

zefyrový *príd.*

Nem csoda tehát, hogy a fordítók egyértelműen megoldandó feladatnak látták annak hasonlóan fennkölt hangzásra történő cseréjét, hiszen a magyarban a német Zephyr közvetítésével ugyanúgy a “zefír” forma került:

zefír¹⁸² – ‘enyhe, frissítő nyugati szellő’: „Nincs rózsás labyrinth s balzsamos illatok / Közt nem lengedez a Zephyr” (Berzsenyi); ‘könnyű pamutfonál; ilyenből szőtt szellős kelme’. Nemzetközi szó a görög *dzephirosz* (‘nyugati szél’) nyomán, a latin *zephyrus* közvetítésével; a magyarba a német *Zephyr* került.

A cserében legkörültekintőbben alighanem maga a győztes járt el, aki a magyar nyelv által jól tolerált görögös forma magyar, kiejtést tükröző átíratát emelte be fordításába, ezzel stílusosan a biztosabb és szokványosabb zefírt választókhöz képest cizelláltabb patinát kölcsönözvén műfordításának.

EREDETI	Noszek Barbara I. díjazott	Hajtman Kornél II. díjazott	Győri László III. díjazott	NYERSFORDÍTÁS	SAJÁT
Zdvihne sa akoby naraz západný vietor s nežným menom... zefiro... ako pre serafína... spievajúceho Archanjela	Hirtelen mintha élénkülne a lány hangzású nyugati szél... zefirusz... akár egy szeráf... egy éneklő arkangyal neve	Hirtelen feltámadt a nyugati szél gyakran Zefírnek is becézik... mint a szeráfot, az éneklő arkangyalt	Hirtelen felkel a lány nevű nyugati szellő... a zefír... neve mintha egy szeráfé... egy zengő Arkangyalé volna	Felkel mint hirtelen a lány nevű nyugati szellő... zefiro... akár egy szeráf neve... éneklő Arkangyalé	Felkel mintegy hirtelen a nyugati szél a lánynevű... zefiro... neve akár egy szeráfé... zengedező Arkangyalé

¹⁸¹ *Slovník cudzích slov (akademický)* r. 2005: <https://slovník.juls.savba.sk/>

¹⁸² *Magyar etimológiai szótár* | Z: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/z-F4513/zefir-F4537/>

Egy szokatlan kép fordításpoétikája

A növény tekerése, amely a szerelmesek extatikus, „körzős” hátkarmolásainak képébe csap át, az áthajló hasonlat révén már csak értelmezési szempontból is feladja a leckét, és kettős feladat elé állítja az lelkes kezdő fordítót: visszaadni a hasonlatot, amely bár folytonosságot teremt a vers képei között, mégis „(poszt)modernül” darabos; illetve helyesen magyarítani úgy, hogy a létrejövő szintaktikai produktum a magyar, ne pedig a szlovák nyelv logikáját és építményét tükrözze.

EREDETI	Noszek Barbara I. díjazott	Hajtman Kornél II. díjazott	Győri László III. díjazott	NYERSFORDÍTÁS	SAJÁT
bolestne sa ovíja (extáza milencov ostro ako kružidlo mi kreslíš nechtami po chrbte)	fájdalmasan tekeredik (a szeretők eksztázisa élesen akárcsak körzível rajzolsz a hátamra körmeiddel)	fájdalmasan körülindáz (a szerelmesek eksztázisa, ahogy élesen köröket kaparsz körmökkel a hátamra)	körbefonódik fájdalmasan (a szerelem eksztázisában körmöd élesen köröz a hátamon)	fájdalmasan körbefonódik (szerelmesek eksztázisa mintha körzível élesen rajzolsz körmeiddel a hátamon)	fájdalmasan tekereg (szeretők eksztázisa élesen ahogy körzível rajzolsz körmeiddel hátamon)

Genus: a versen átügető lovasnő problematikája

A magyar nyelv nem ismeri a nem nyelvi kategóriáját, tehát a nyelvtani nem (genus) szempontjából semleges, míg a szlovák, amelyben külön grammatikai eszközök, ti. nyelvtani végződések léteznek a nemi különbségek kifejezésére, nemileg explicit nyelvnek minősíthető. A két nyelv között fennálló eme különbség általában véve is problémássá, nehezítetté teheti a pontos tartalmi transzfert. A versben prezentált esetben, ahol interpretációs szempontból különösen fontosnak látszik a lovas neme, ennek a problémakörnek egy válfajával találkozunk.

A magyar a természetes nemeket nem morfé mákkal, hanem szemantikai kategóriaként, a szavak lexikális jelentése révén (lexikai nem) fejezi ki. „A magyar nyelvben, hasonlóan más finnugor nyelvekhez, nem fejlődött ki nyelvtani nem az indoeurópai nyelvekkel való areális hatások nyomán, de a derivációs morfológia révén vannak benne korlátozott női gendermegjelölések [gender markings], (...).”¹⁸³ A magyarban a személyt jelölő/jelentő női főnevek az ún. *általános jelentésű hímnemből* képződnek meg például toldalék hozzáadása révén.¹⁸⁴ A versből felhozott példa esetében, tehát „a lovas” és „a lovasnő/nőlovas/női lovas” stb. viszonylatában a magyar nyelv ugyanakkor nem rendelkezik a generalizált jelentésű hímnemű alaknak (lovas) megfeleltethető, feltétlenül bevett női ekvivalensével – annak ellenére, hogy a magyar nyelvben, a nyelvhelyesség megtartása mellett, annak több változata is „kialakítható”, létrehozható. A nyelvi szokatlanság gátját híven tükrözik a fordításváltozatok, ahol látszik, a fordítók adott esetben ódzkodtak a kézenfekvő „lovasnő”, vagy a gender szempontjából hangsúlyosabb (lásd az írónő – nőíró párost) „nőlovas” használatától. A győztes fordítás bátran használja a „lovasnő” formát, amelyre egyébként az interneten számos példa mutatkozik – persze kérdéses, ezek honnan veszik eredetüket, így az idegen nyelvről történő szolgálai tükörfordítás is szóba jöhető lehetőségnek mutatkozik, hisz a Magyar Nyelvi Korpusz¹⁸⁵ szegényes, két darabból álló találata ellentmond eme internetes tendenciának.

EREDETI	Noszek Barbara I. díjazott	Hajtman Kornél II. díjazott	Győri László III. díjazott	NYERSFORDÍTÁS	SAJÁT
Ráno za bielym obdĺžnikom okna prebehne kõň so smutnou nahou jazdkyňou	Reggel az ablak fehér kerete mögött egy szomorú meztelen lovasnő vágat el lován	Reggel a fehér ablakkeret előtt egy ló halad el rajta egy szomorú meztelen nő	Reggel az ablak fehér négyzetgén ló vágat át meztelen szomorú nővel hátán	Reggel az ablak fehér téglalapja mögött ló vágat el meztelen szomorú lovasnőjével	Reggel az ablak fehér téglalapja mögött suhan át egy ló szomorú meztelen női lovasával

¹⁸³ VASVÁRI, Louise O.: *Problémás nyelvi nem a nem nélküli magyar nyelvben*, online: <http://ntefjournal.hu/vol4/iss1/vasvari.pdf>

¹⁸⁴ Vö. uo.

¹⁸⁵ Várad Tamás: *The Hungarian National Corpus*. In: Proceedings of the 3rd LREC Conference, Las Palmas, Spanyolország, 2002, 385-389, <http://mnsz.nytud.hu>

A fentebbi példák jól mutatják, hogy a szlovákról magyarra történő versfordítás – legyen szó akár kortárs szabadversről – nagyon is komplex feladat, amelyben egyaránt érvényesülnek a két nyelv közti különbségekből fakadó nehézségek, de az általános kulturális tényezők és az egyéni sajátos költői hang átültetésének, magyarul történő megszólaltatásának szokványos nehézségei is. Mila Haugovánek magyarul is Mila Haugováként kell hangoznia, és ez – a költőnő lelkes visszajelzése alapján – sokaknak sikerült.

BIBLIOGRAFIE:

Magyar etimológiai szótár, elérhető online: [https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/z-F4513/zefir-F4537/].

Slovník cudzích slov (akademický), 2005., elérhető online: [https://slovník.juls.savba.sk/].

Váradí T.: *The Hungarian National Corpus*. In: Proceedings of the 3rd LREC Conference, Las Palmas, Spanyolország, 2002, 385-389, <http://mnsz.nytud.hu>

VASVÁRI, L. O.: *Problémás nyelvi nem a nem nélküli magyar nyelvben*, elérhető online: [http://ntefjournal.hu/vol4/iss1/vasvari.pdf].

VILIKOVSKÝ, J.: *Preklad ako tvorba*, Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1984.

VÖRÖS, I.: *Versszüret egy őszi kertben*, in: Napút-füzetek: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 14. műfordítás-pályázatának anyaga, Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2019/13.

PREZENTÁCIA

https://ffuk-my.sharepoint.com/:p/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EQriKxouRZxIm8BXoo3wBX4BhNVXfMUSABGM1_MPD6dEVg?e=F0lkDf

RESUME

Questions on poetology in Slovakian-Hungarian literary translations exemplified by one of Mila Haugová's postmodern free verse poems.

The article deals with the issues of Slovak-Hungarian free verse translation, based on the translations of Mila Haugová's poem *Magenta*, which was translated at the translation competition of the Országos Idegennyelvű Könyvtár (National Library of Foreign Literature). The three examples described in detail show that translating a poem from Slovak to Hungarian – whether it is a contemporary free verse or a contemporary poem – is a complex task, which is affected by the difficulties arising from the differences between the two languages, but also by the general cultural factors and the usual difficulties of translating the individual poetic voice into Hungarian.

Anabela Balázsová – LEXIKÁLNE TRANSLAČNÉ ÚKONY V SLOVENSKOM A MAĎARSKOM PREKLADĚ ANGLICKEJ NOVELY *UPÍRSKÉ DENNÍKY* L. J. SMITHOVEJ

Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta, Banská Bystrica, Slovensko

Úvod

Lisa Jane Smith, profesionálne známa ako L. J. Smith, je americká autorka literatúry pre dospelých. Jej knihy kombinujú prvky žánrov nadprirodzeného, hororu, sci-fi/fantasy a romantiky a sú zvyčajne obývané mladými ľudskými a nadprirodzenými postavami uzavretými v konflikte temných proti zlým.

Jej spisovateľská kariéra sa rozbehla v momente, keď dostala ponuku na prácu od spoločnosti Alloy Entertainment, kam v roku 1990 poslala ukážku svojej – v súčasnosti asi najznámejšej a medzi mladými čitateľmi najbežnejšie čítanej – série *Upírskych denníkov* (v anglickom origináli *The Vampire Diaries*). Kniha, ktorá je vystavaná na vražednom ľúbostnom trojuholníku, sa dostala do zoznamu najpredávanejších kníh v rebríčku New York Times a získala viacero ocenení.

Upírske denníky predstavujú postavu mladej a krásnej Eleny, ktorá sa do nového školského roku vracia po obrovskej tragédii. Tam sa zoznami so Stefanom, do ktorého sa po prvom stretnutí ihneď zamiluje, nič netušiac o tom, že je upír, ktorý už žije niekoľko storočí. Stefan však nie je jediný upír, ktorý sa do rodného mesta vrátil. Jeho brat Damon, krvilačný zabijak, sa vracia tiež.

Teoretické uchopenie prekladov – translačné úkony

Termín „translačné úkony“ (v slovenčine pojem zaviedla A. Huťková; ďalej iba t. ú.), po maďarsky *átváltási műveletek*, uviedla prvýkrát maďarská lingvistka Kinga Klaudy (1999). Ide o rôznorodé „prekódovaci“ aktivity, pričom sledovaná oblasť sa viaže predovšetkým na lexikálno-gramatické zmeny.

Klaudy (1999, s. 18, srv. Huťková, 2003, s. 50) definuje translačné úkony ako „akýkoľvek prekladateľský postup, ktorý sa odohráva medzi fázou analýzy a syntézy. Prekladateľ

informáciu teda nielen dekóduje a kóduje ale aj transkóduje.“ Translačné úkony rozdeľuje na povinné a fakultatívne. Povinné t. ú. prekladateľ vykonáva takmer automaticky v dôsledku rozdielneho lexikálno-gramatického systému jazykov, aby generoval významovo a gramaticky korektné vety. Pri translačných úkonoch vymedzujeme dva hlavné typy. Sú to lexikálne a gramatické.

Do lexikálnych sa zahrňujú nasledovné úkony:

Lexikálna diferenciacia a konkretizácia – sem patrí odlišenie viacerých významov slova a rovnako aj následného výberu konkrétnych variantov ohľadom určitého slova v cieľovom jazyku.

Lexikálna generalizácia (rozširovanie významu) – pri nej sa objavuje nutné zovšeobecňovanie i zjednodušenie niektorých slov alebo slovných spojení do cieľového jazyka.

Spájanie významov – ním chápeme schopnosť prekladateľa vyjadriť slovo alebo slovné spojenia viacerými spôsobmi, no preferujú sa kratšie a jednoduchšie riešenia.

Rozdelenie významov – je protikladom predchádzajúceho t. ú, vďaka nemu prekladateľ dosahuje i opisný preklad.

Vynechanie významu – tento t. ú sa využíva hlavne pri názvoch miest alebo inštitúcii, ktoré sa považujú za zbytočné rozptyľovanie čitateľa v cieľovom jazyku, avšak v takýchto prípadoch musí prekladateľ dôkladne zvážiť funkciu vynechaného slova.

Vkladanie významov – rovnako ako pri predošlom vynechaní, aj pri tomto t. ú prekladateľ zvažuje, aký by malo vkladané slovo alebo slovné spojenie význam pri preklade; vkladanie má predovšetkým informačnú a oboznamujúcu funkciu.

Premiestnenie významov – sem patria rôzne možnosti lexikálnej spájateľnosti (kolokácie) v jazykoch. Prekladateľ by mal preferovať čo najprirodzenejšiu formu prekladu.

Zámena významov – o zámene sa hovorí, ak sa prekladateľ rozhodol zmysel jedného významu odovzdať pomocou iného významu v prospech čitateľa v cieľovom jazyku.

Antonymický preklad – význam jednotky vo východiskovom jazyku (VJ) pri danom type prekladu nie je protikladný (v pravom slova zmysle) k významu v cieľovom jazyku (CJ), avšak v CJ sa dosahuje využitím záporových konštrukcií, resp. lexikálnych antoným apod.

Celková rekonštrukcia (prestavba) – nazývame ju aj pragmatickou adaptáciou. Tu sa významy slov a slovných spojení zamieňajú z pragmatického dôvodu.

Nasledovné príklady umožňujú zreteľný náhľad práve týchto prekladateľských zmien, v bestselleri spomínanej autorky L. J. Smithovej.

Porovnanie prekladov na platforme teórie translačných úkonov

„Then, with a sudden gesture, she lifted her head and threw pen and book at the big bay window [...].“

„Aztán hirtelen mozdulattal felkapta a fejét, és a nagy, félköríves ablakhoz vágta a könyvet és a tollat [...].“ (HUN)

„Potom náhle zdvihla hlavu a hodila pero aj knižku do veľkého okna.“ (SK)

V slovenskom preklade sa pri príslovke „náhle“ – „sudden gesture“, objavuje konkretizácia. Slovenská prekladateľka nepotrebuje vyjadriť preklad anglického substantíva *gesture*, stačí jej konkretizovať a vložiť do vety len adjektívum „náhle“. Pri preklade „veľkého okna“ – „bay window“ – rovnako konkretizuje, tvar okna nemá osobitú funkciu, stačí ho konkretizovať adjektívom „veľký“.

V maďarskom preklade sa táto veta rieši hlavne premiestnením významu. Tým, že prekladateľka niektoré slová vo vete premiestnila, skúšala podať čo najprirodzenejšiu formu prekladu v cieľovom jazyku. Na rozdiel od slovenského prekladu, tu je doslovne preložené adjektívum „bay“ – „félköríves“.

„Since when had she, Elena Gilbert, been scared of meeting people?“

„Mióta fél ő, Elena Gilbert attól, hogy emberekkel találkozzon?“ (HUN)

„Odkedy sa ona, Elena Gilbertová, bojí ľudí?“ (SK)

V maďarskej vete ide o verbum „fél“ – „scared“, pri ktorom sa veta rieši premiestnením významu – cieľový jazyk je explicitnejší. V slovenskom preklade pri slovnom spojení „bojí sa ľudí“ – „been scared of meeting people“ sa stretávame s lexikálnou generalizáciou, prekladateľka cíti nutnosť zovšeobecnenia tohto prekladu (stretnutie je prítomné iba implicitne). Preto namiesto doslovného prekladu „bojí sa ľudí stretnúť“ generalizuje. Objavuje sa i vynechanie významu pri preklade verba „stretnúť sa“ – „meet new people“, pretože kontext význam objasňuje.

„It was all so completely ridiculous.“

„Az egész olyan végtelenül nevetséges volt.“ (HUN)

„Smiešne. Totálne smiešne.“ (SK)

V maďarskom preklade príslovky „végtelenül“ – „completely“, má prekladateľka jasnú úlohu, chce cieľovému čitateľovi poukázať na situáciu, a teda konkretizuje: bolo to nekonečne smiešne.

Slovenský preklad je viditeľne najkratší, objavuje sa explikácia, slovo „totálne“ uvádza silnejší význam než sa objavuje v originálnom texte. Slovenská prekladateľka túto vetu vyriešila jednoduchým vynechaním významu (to, čo je smiešne). Rozdelenie vety do dvoch samostatných vetných konštrukcií, z ktorých jedna je jednočlenná, holá a neslovesná, umocnilo skutočnú hodnotu výpovede.

„She didn't even glance at the elaborate Victorian mirror above the cherrywood dresser;“
„Még csak rá se pillantott a cseresznyefa öltözőasztalka feletti díszes, antik tükörre.“ (HUN)
„Nepotrebovala sa pozrieť do ozdobného viktoriánskeho zrkadla nad čerešňovým toaletným stolíkom.“ (SK)

Maďarská prekladateľka našla uspokojujúce riešenie v premiestnení, adjektíva „Victorian“, ktorý zjednodušila a použila adjektívum „antik“. Obdobne generalizuje a vynecháva aj konkrétne historické obdobie, ktoré je v originálnom texte uvedené.

V slovenskom preklade sa cieľový text s originálnym celkom zhoduje. Jediná zmena nastáva pri preklade substantíva „dresser“, kde vložené adjektívum bližšie špecifikuje „stolík“ (toaletný).

„She finally chose a pale rose top and white linen shorts combo that made her look like a raspberry sundae.“
„Egy halvány rózsaszín felsőre és fehér vászonsortra esett a választása, amiben úgy nézett ki, mint egy bazsarózsa.“ (HUN)
„Napokon zvíťazil bledoružový top a biele plátenné šortky, kombinácia, v ktorej trochu pripomínala pohár s malinovou zmrzlinou.“ (SK)

Maďarská prekladateľka sa prikláňa k pragmatickej adaptácii (bazsarózsa-pivonka), aby výzor hrdinky vedela podať cieľovému adresátovi čo najzreteľnejšie.

V slovenskom preklade je zreteľná konkretizácia pri verbe „zvít'azil/vybral“ – „chose“. Slovné spojenie anglického „raspberry sundae“ je oproti maďarskému prekladu bezproblémovo preložené cez adaptačné riešenie: „zmrzlinový pohár“.

„It was so motionless that it might have been a wax model of a bird sitting there.

Olyan mozdulatlan volt, hogy akár viaszmadár is lehetett volna.“ (HUN)

„Vrana sa ani nepohla, akoby bola z vosku.“ (SK)

V maďarskej vete sa objavuje vynechanie významu „sitting there“.

V slovenskom preklade je evidentná aj gramatická zmena ukazovacieho zámena „it“, ktoré sa mení na substantívum „vrana“. Z lexikálneho hľadiska pri lexéme „motionless“ však ide o konkretizáciu – namiesto použitia adjektíva nehybná sa prekladateľka rozhodla pre spojenie „ani sa nepohla“. V slovenskom preklade sa pri spojení „it might have been a wax model“ – „akoby bola z vosku“ (kratšie riešenie) objavuje spájanie významu a tiež aj vynechanie významu spojenia „sitting there“.

„He would have hunted something larger than a rabbit if he'd known how hungry he was.“

„Ha tudta volna, hogy ennyire éhes, akkor valami nagyobbat vett volna üldözőbe, nem egy nyulat.“ (HUN)

„Keby si bol uvedomil, aký je vyhladovaný, ulovil by niečo väčšie ako zajaca.“ (SK)

Dané preklady vybranej ukážky dokazujú, že sa v niektorých prípadoch môžu vyskytnúť rovnaké translačné úkony – oba sú riešené premiestnením významu, pretože prekladateľky sa rozhodli pre najprirodzenejšie formy prekladu v prospech cieľových adresátov.

„Everyone was there, the whole crowd she hadn't seen since late June, plus four or five hangers-on who hoped to gain popularity by association.“

„Mindenki ott volt, az egész társaság, akiket június vége óta nem látott, plusz négy vagy öt újonc, akik a dicsfényükhöz törleszkedve próbáltak némi népszerűségre szert tenni.“ (HUN)

„Kamarátky, ktoré nevidela od konca júna, a okrem nich zo štyri či päť dievčat, ktoré do jej úzkeho okruhu nepatrilo, no túžili sa ohriať v jej hviezdnej prítomnosti.“ (SK)

Objavuje sa veľmi zvláštny preklad slova „hangers-on“, pri ktorom sa prekladateľka maďarského variantu rozhoduje pre konkretizáciu. Hanger-on je človek, ktorý sa k nejakej osobe alebo spoločnosti správa určitou formou (či už negatívne alebo pozitívne) len pre svoj vlastný zisk, prekladateľka zjednodušuje toto spojenie a zovšeobecňuje ho na substantívum „újonc“. V tomto preklade sa objavuje aj spájanie významov „hoped to gain popularity by association“. Prekladateľka ho viditeľne skraca na zložené substantívum „dicsfény“, pričom toto skrátene riešenie je pre cieľového čitateľa ľahšie pochopiteľné.

Slovenská veta je riešená celkovou rekonštrukciou, význam celého textu je modifikovaný, zdá sa byť celkom odlišný, avšak zachováva význam anglickej sentence. Namiesto „hanger-on“ sa rozhodla pre substantívum „dievčatá“, rovnako prepracovala preklad spojenia „gain popularity“ a z pragmatických dôvodov sa rozhodla pre vetu: „ktoré do jej úzkeho okruhu nepatrilo“.

„From where she stood, Elena could see he had a lean, flat-muscled body. Faded jeans he probably had to peel off at night, tight T-shirt, and a leather jacket of unusual cut.“

„Onnan, ahol áltak, Elena látta, hogy az illetőnek nyúlánk, szikár teste van. Kopott farmer volt rajta, ami valószínűleg csak zöldséghámozóval jön le róla este, szűk póló, és egy szokatlan szabású bőrkabát.“ (HUN)

„Elena zazrela štíhle svalnaté telo. Vyblednuté džínsy sedeli ako uliate, nad nimi priliehavé tričko s krátkymi rukávmi a kožená bunda nezvyčajného strihu.“ (SK)

Preklad v maďarčine obsahuje gramatickú zmenu významu pri slovnom spojení „ahol áltak“, osobné zámeno „she stood“ sa totiž mení na množné číslo „áltak“. Čo sa týka lexikálnej stránky, objavuje sa viac translačných úkonov, napr. konkretizácia (pri substantíve „illetőnek“), generalizácia („peel of at night“ – „csak zöldséghámozóval jön le róla“), prekladateľka siahla po opise skutočnosti, aby vytvorila čo najvernejší a najživší obraz v predstavách čitateľa (nasledujúc obraznosť východiskového textu).

V slovenskej vete sa na začiatku vety objavuje vynechanie (vo vete sa uvádza len „Elena zazrela“), konkretizácia je riešením pri spojení „sedeli ako uliate“ a vkladanie pri slovnom spojení „nad nimi“, prekladateľka rovnako volí aj generalizáciu – pri preklade „priliehavé tričko“, kde význam rozširuje.

„Casually, Elena started after him, the other girls right behind her in a close-knit pack.“

„Elena szinte oda sem figyelve utánaeredt, nyomában a többi lány, akár egy farka.“ (HUN)

„Elena za ním vykročila akoby nič, dievčatá tesne za ňou.“ (SK)

Maďarská prekladateľka generalizuje a v preklade je zreteľný odlišný prístup k opisu toho, čo sa v texte deje pri slovnom spojení „szinte oda sem figyelve“.

Slovenský preklad má zdanlivo odlišnú lexikálnu stavbu výrazov – prekladateľka uprednostnila kratšie riešenie celej vety spájaním významov, hoci by mohla voliť aj spojenie „v tesnom závесе“, ktoré je rovnako vhodným ekvivalentom pri preklade ako spojenie „tesne za ňou“. Čo sa však týchto ustálených slovných spojení týka, prekladateľka sa spolieha na pragmatickú adaptáciu, bez ktorej by veta cieľovému čitateľovi nedávala zmysel.

Záver

V našej štúdií boli uvedené niektoré lexikálne translačné úkony prekladateľiek maďarského i slovenského prekladu anglickej prózy. Stretli sme sa so situáciou, kde je riešenie oboch prekladateľiek zhodné (chápeme tým gramatické a lexikálne zhody), naopak, objavujú sa aj úplne odlišné preklady (kontrasty). Tie zvyčajne závisia nielen od prekladateľa, ale aj od ďalších okolností, ktoré tieto riešenia v cieľovom texte zohľadňujú. Primárne ide o snahu vyvolať u cieľového čitateľa čo najprirodzenejší dojem a odovzdať perцепčne bezproblémový (zrozumiteľný) preklad.

Analyzované translačné úkony neslúžia na hodnotenie alebo kritiku prekladu. Sú v podstate jednými z mnohých prekladateľských postupov. Kinga Klaudy vo svojich rozhovoroch tieto úkony vysvetľuje a hovorí, že práve vďaka nim sú prekladatelia schopní hľadať objektívne zákonitosti alebo trendy tam, kde doteraz hovorili len o subjektívnych rozhodnutiach. Klaudy tvrdí, že pomenovaním týchto úkonov sa dá ľahšie „nazrieť“ do hlavy prekladateľa, pretože nám pomáhajú odpovedať na otázku, čo vlastne robí prekladateľ, keď prekladá.

BIBLIOGRAFIE

Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003.

Klaudy, K., *Bevezetés a fordítás gyakorlata*, 2. opravené vydanie, Budapest, Scholastica 1999.

Smith, L.J., *Vampire diaries, 1 The Awakening*, HarperTeen 1991, s. 272.

Smith, L.J., *Upírske denníky, 1 Prebudenie*, prel. M. Gálisová, Fragment 2009, s. 232.

Smith, L.J., *Vámpírnáplók, 1 Ébredés*, ford. V. Farkas, Szeged, Könyvmolyképző Kiadó 2010, s. 200.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EbxgZiQEKHIJiVnANGm0SWcBSMJrt4QZ2DZggrPiqXodeg?e=IPzVAX

RESUME

Lexical translation strategies in the slovak and hungarian translation of english ya fiction „The Vampire Diaries“ By L. J. Smith

The purpose of my work is to point out the clear differences between the Slovak and Hungarian translations of the English best seller fiction *Vampire Diaries*, written by the well-known writer L.J. Smith. The main point of this project is an in-depth analysis of the translational, more precisely lexical operations through which the individual features, also the methods of the Slovak translator Marina Gálisová will be examined, as well as solutions of the Hungarian translation provided by Veronika Farkas.

Noémi Bodorová – PROBLEMATIKA PREKLADU SLOVNÝCH HIER ALEBO PREKLAD V KLIÉŠŤOCH JAZYKA

Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko

Úvod

Slovné hry patria medzi figúry, tj. štylistické prostriedky, ktoré plnia v texte najmä estetickú funkciu. V príspevku s nimi budeme pracovať v širšom význame slova, tj. zohľadníme ich materiálnu (zvukovú), gramaticko-lexikálnu i sémantickú stránku.

Pri prekladaní slovných hier sa mnohokrát vyskytne otázka prekladovosti. Ako by sa dalo preložiť, presadiť do cieľového jazyka to, čo je špecifické vo východiskovom jazyku? Slovné hry sú javy spojené s tónom alebo špecifickým významom konkrétnych slov v danom jazyku. Čiže nejakým spôsobom vyžadujú, aby sme zachovali formu východiskového jazyka. Je teda veľmi ťažké zachovať zvukovú, významovú aj formálnu osobitosť slovnej hry, preto prekladateľ musí zvážiť, ktoré z nich zachová, ktoré substituuje a ktoré prípadne neutralizuje, nivelizuje alebo vynechá.

Spolu s kolegyňami sme pracovali s textom *Dávid herceg és térkép (Princ Dávid a mapa)* od maďarského prozaika Gábora Czakóa. Počas prekladania sme natrafili na mnoho príkladov slovných hier, ktoré nám prácu sťažili. Z našich prekladov som vybrala niekoľko z nich, ktoré môžu tvoriť menší prekladateľský problém. Vyskytli sa medzi nimi slovné hry na lexikálnej úrovni, frazémy, kalambúry či nárečové slová.

Slovné hry na lexikálnej úrovni

„De vajon ki látta belülről a koronát? Ki vizsgálta onnan? Milyen ott, a csontkoponya és az aranyburok közt, a külvilág fénye nélkül? Árnyék, nyirok és hajzsír-szag trágyája, amelyben legdúsabban az önzés, a bujaság meg a butaság terem?“

V časti plnej otázok, lexikálnej a syntactickej expresívnosti sa vyskytla slovná hra: „bujaság meg a butaság“. Autor zvolil dve skoro rovnako znejúce slová, pri ktorých sa mení iba jedna spoluhláska. Tento príklad nie je iba osihotená aliterácia, ale tiež náznak expresívnosti v texte.

Slovo „bujaság“ by sa do slovenčiny dalo preložiť ako adjektívum „bujný“, lenže „bujnosť“ ako podstatné meno neexistuje.

Našou úlohou bolo nájsť v cieľovom jazyku významovo rovnaké, ale aj podobne znejúce slová. Príklad do slovenčiny sme preložili ako „chlipnosť a hlúposť“. Podarilo sa nám tak zachovať významovú aj zvukovú stránku.

„Zömök, talpas-hasas velencei pohárból itta a virágillatú decsi szagost.“

Pri druhom príklade sa opäť vyskytujú slová s podobným znením, vďaka samohláskam, ktoré sa zhodujú. Príklad obsahuje iba samohlásku [a], z ktorej cítiť „zavalitosť“. Táto vokalická harmónia evokuje pri vypočutí slova „talpas-hasas“ predstavu zavalitého, guľatého pohára na stopke. Preklad uvedenej slovnej hry už nebol taký jednoznačný ako v prvom príklade.

1. zavalitý, guľatý, benátsky pohár – ide o opisný, explicitný preklad, amplifikáciu, v ktorej sa stráca časť „talpas“, čiže fakt, že daný pohár je na stopke; na druhej strane časť „hasas“, čiže „zavalitosť“ je vyjadrená dvomi slovami, a tak sa preklad stáva expresívnejším;

2. obľý kalich – v druhom návrhu na preklad sme zvolili archaické „kalich“, (viď obrázok) pričom sa spomínaný fakt, že pohár je na stopke zachová, zvuková ikonickosť je však, žiaľ, nivelizovaná.

V našich ďalších prekladoch daný príklad znie ako *hlboký benátsky pohár na stopke* alebo *bruchatý pohár na stopke*.

Frazémy

„...egyik sem vonhat gyepűt, hogy eddig mind az enyém, s az enyemen túl következne a tiéd...“

Archaický, zastaraný frazeologizmus, ktorý sa v bežnom jazyku už nepoužíva, možno ho definovať ako: „tér kijelölését szolgáló polarizálás“, čiže polarizácia, ktorá určuje či označuje priestor.

Najideálnejšie by bolo nájsť ekvivalentné archaické slovné spojenie, čo sa nám ale nepodarilo.

V našich návrhoch na preklad sa stráca archaickosť aj frazeologizmus:

1. nemôže usúdiť, že potiaľ je všetko moje, a po mojom by sa začínalo tvoje
2. ani jeden nemôže povedať
3. postaviť hraničnú čiaru, že potiaľ je to moje
4. nemôže vytvoriť pomyselnú čiaru a povedať.

Kalambúry

Kalambúr je slovná hra založená na hláskovej zhode pri odlišnom význame (porov. Slovník cudzích slov, 1979).

Opäť sa vyskytne otázka, či sa dá vôbec kalambúr preložiť?

Vieme, že je veľmi ťažké hľadať a nájsť v cieľovom jazyku slová, ktoré by nás hneď priviedli k úspechu. Ani lingvisticky podkutý prekladateľ to nemá ľahké. Podľa Blahoslava Hečka (1991) potrebuje predovšetkým čas a trezivosť, ktoré prinášajú ruže.

„És vannak fájdalmas-kemények (szavak), mint a ver, a vér, a zár, a vár és hasonlók...”

Tento kalambúr je príkladom, že hra je niekedy dôležitejšia ako význam. Z použitých kakofonických slov je cítiť drsnosť, a to najmä kvôli spoluhláske [r] na konci slov. Tiež si môžeme všimnúť jednoslabičnosť plnovýznamových lexém, čo im dodáva úderný rytmus. Našou úlohou je v prvom rade zachovať zvukovú stránku a drsnosť, aj na úkor významu.

1. A nájdú sa aj drsné, boľavé slová, ako *krv*, „drv a vzlyk, škrek“ a podobné...
2. Objavujú sa aj slová drsné, ktoré v nás vyvolajú bolesť ako „tresk, plesk, opuch, obuch, krv, drv, škrek“ a podobné...
3. Existujú však aj ničiace-boliestky „ako tresk a plesk, opúchanie a obúchanie, mráz a vraz, päste a kliešte“ apod.

Z daných aspektov možno považovať za ekvivalentné prvé dve prekladateľské riešenia.

„Bizony, bőven akadnak illatos szavak is, itt van rögtön maga az illat, amely illan, akár az ibolyavirág röpke lehelete a tavaszi lebegő-levegőben“

V ďalšom príklade sa vyskytujú eufonické, teda ľubozvučné slová „illat“, „illan“, „ibolyavirág“, celá veta preto znie príjemne a ľahko, na rozdiel od predchádzajúcej vety. Túto ľahkosť sme v cieľovom jazyku dosiahli pomocou mäkkých spoluhlások ako [ň, ľ, ž]

a príznakovej, zriedkavo sa vyskytujúcej samohláske [ô]. V prvom prekladovom riešení sme využili aj aliteráciu založenú na kontraste párových spoluhlások [v] a [f].

1. Veru, výdatne sa nájdu aj „voňavé“ slová, ako aj „vôňa“, ktorá „rozvoniava“ ako fialka vo „sviežom jarnom“ vzduchu.
2. Veru, existuje plno melodických slov, príklad tu máme hneď slovo „vôňa“ ako „ľahký“ vánok fialky pofukujúci v jarnom povetrí.
3. Veru, existuje aj „veľa“ ľubozvučných slov, to je napríklad ako „vôňa“, ktorá sa rozplynie ako letný dych fialky v jarnom jemnom povetrí.
4. Veru, hojne sa nájdu aj „voňavé“ slová, napríklad „vôňa“, ktorá vonia ako ľahká aróma volkamérie vanúca v rannom vánku jari.

Nárečové slová

„Mit ér az élet, ha tétje a gyüttmentszél, ahogy a Duna mentén formálták a szót, a jövő-menő huzat, a sehonnan sehová tartó, a semmi, mi olyan, akár a többi semmi.“

Slovo „gyüttment“ v debrecínskom nárečí znamená vandrák či tulák. V našich prekladoch sa vyskytlo slovo „vetroplach“ (nespoľahlivý, nestály, ľahkomyselný, pojašený človek, expr.) a tiež „odkundes vieter“ (človek neistého pôvodu, hovor. pejor.). Daný príklad sme preložili aj jako „bezvýznamný vieter vanúci hore-dole“.

„...nem hajthatjátok el az én szavaimat! Még a puruttya bolondéit sem veheti el maga a király úr sem!“

Maďarské slovo je štylisticky príznakové a komunikačne zastaralé. Synonymá slova „puruttya“ sú: undorító (hnusný), rút (mrzký, škaredý), ronda (ošklivý, hnusný). Hoci pôvod slova nepoznáme, vo svojej tvorbe ho použil aj maďarský spisovateľ slobody a lásky, Sándor Petőfi. V preklade sa nám nepodarilo zachovať časovú štylistickú príznakovosť, siahli sme však po expresívnych ekvivalentoch, ktoré v kontexte splňajú svoju funkciu.

V našich prekladoch sme použili slová:

1. „odporný“
2. „ohavný“
3. „ufúľaný“

4. „postihnutý“

Funkčne ekvivalentné by však boli aj adjektíva: „ohyzdný“ alebo „bridivý/bridký“, ktoré by napĺňali aj historický/časovo špecifický rozmer maďarského slova.

Záver

Počas prekladania sme sa stretli s mnohými prípadmi, ktoré spôsobujú prekladateľské problémy. Ich riešenie sa nám v niektorých prípadoch podarilo lepšie, v iných horšie. V prípadoch ako napr. uvedený prvý príklad na lexikálnej úrovni („bujaság meg a butaság“) sa nám podarilo zanechať významovú aj zvukovú stránku („chlipnosť a hlúposť“), pri frazéme „gyepűt vonni“ sa nám zas stráca ustálené slovné spojenie kvôli neprítomnosti ekvivalentného frazeologizmu v slovenčine.

Prekladová práca na jednom spoločnom texte spolu so spolužiačkami bola výborná skúsenosť. V diskusiách a pri porovnávaní našich prekladateľských riešení sme si vymieňali odborné názory a odhaľovali vlastné estetické preferencie.

BIBLIOGRAFIE

Benő, A., *Nyelvi játék és fordítás*, Korunk 2016.

Czakó, G., „*Dávid herceg és térkép*“ Bárka online 2016. Dostupné na:

<http://www.barkaonline.hu/szepirodalom/17-pr/5649-czako-gabor--david-herceg-es-terkep>

Hečko, B., *Dobrodružstvo prekladu*, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991.

Slovník cudzích slov, Bratislava, SPN, 1979.

<http://www.slex.sk/index.asp>

PREZENTÁCIA

https://ffuk-my.sharepoint.com/:p/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ER8cy_9RVi9Oj-PI_MGBw3sBAAzY6ZdhuyH8jC15B11-dg?e=BsktCq

RESUME

Problematics of wordplay in translation

Wordplays fulfil aesthetic functions, yet they may cause serious difficulties when it comes to translation. The possibility of their translatability itself is questionable in many cases, as we need to take into consideration three aspects: the form of the word, its meaning and sonority. In practice, the translator faces the challenge to preserve, neutralize or neglect any of these aspects.

Bence Bolla – PRAŽSKÉ JARO V PŘEKLADU DO MAĎARŠTINY

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, Magyarország

Úvod

Námět této knihy je neobvykle smutný a ohromující. Není to ovšem beletrie s vymyšleným tragickým příběhem, ale popis roztrpčující reality. Popis reality, která koncem šedesátých let minulého století otrásla Evropou, a celým světem. Jedná se o příběh nadějného pokusu o zlidštění systému a vývoje jedné země, jež byla v předešlých dvaceti letech pouhou loutkou podřízenou zájmům pověstného „velkého přítele“. Tato země se snažila vždy vyjít vstříc, když však chtěla být aspoň trochu nezávislá a vydat se vlastní cestou, její „přítel“ ji nemilosrdně zavraždil. Poté ji však oživil a přinutil ji, aby měla opět tu starou tvář, kterou si předtím tak oblíbil.

Unikátní čtyřjazyčná kniha *21. 8. 1968: okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy* přibližuje čtenářům politováníhodně krátké období *pražského jara*. Zaměřuje se hlavně na představení vojenské přípravy na invazi do Československa během roku 1968, zmiňuje se také o nejdůležitějších politických událostech této doby. Spoluautor Jan Kratochvíl mimo jiné vypráví o svých vzpomínkách, o názoru na Novotného režim, o *socialismu s lidskou tváří* i o tom, jaké měl v době okupace pocity „sedmnáctiletý kluk, co válku nezažil“¹⁸⁶. Čtení dokumentují jedinečné archivní fotografie, které přimějí k zamyšlení. Kniha může být zajímavou četbou nejen pro Čechy a Slováky, nýbrž díky anglickému, německému i ruskému překladu textu může být zajímavou pro čtenáře na celém světě. Autory jsou již zmíněný regionální publicista Jan Kratochvíl¹⁸⁷ a pracovník Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Daniel Povolný.¹⁸⁸

Když jsem stál před rozhodnutím, jaký překlad mám připravit na překladatelský workshop *Perspectives of V4 Translation Studies*, nebylo nutné dlouho uvažovat. Právě tehdy jsem totiž sbíral materiály k nyní již dokončené bakalářské práci, která poskytuje náhled na politické vztahy nejvyšších státních a stranických představitelů Československa a *pětky*, čili pěti dalších

¹⁸⁶ Jan KRATOCHVÍL, Daniel POVOLNÝ: *21. 8. 1968: okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy*, Meadow Art, Brno, 2004, s. 58.

¹⁸⁷ Viz <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-kratochvil-7941>. Uloženo: 26. 1. 2020.

¹⁸⁸ Viz <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/daniel-povolny-20485>. Uloženo: 26. 1. 2020.

členských států Varšavské smlouvy v průběhu *pražského jara*. Chtěl jsem přeložit text související s českými reáliemi, a tak jsem se rozhodl pro tuto knihu, patřící do literárního žánru *literatury faktu*. Původní českojazyčný text jsem přeložil do maďarštiny a zpracoval jsem dvě kapitoly knihy: *Příprava na invazi do Československa – Duben-červenec 1968*¹⁸⁹ a *Invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa – Srpen 1968*.¹⁹⁰ Ve svém příspěvku uvedu všechny aspekty, které se během zhotovení překladu ukázaly být ve větší či menší míře problematickými či pozoruhodnými.

Vybraná slova a slovní spojení

Začněme několika komplikovanými větami, respektive obraty v nich zahrnutými. První zní takto: „Od jara 1968 tak KGB do ČSSR v rámci operace PROGRES vyslalo několik desítek tzv. nelegálů, kteří se vydávali za zahraniční turisty a novináře.“¹⁹¹ V této větě lze poukázat na dva jevy. Zajímavým slovním spojením je v maďarštině ne zcela běžné „několik desítek“. Na jednom maďarském jazykovědném fóru se rozcházejí názory, zda lze v maďarštině takový obrat vůbec použít.¹⁹² V naší řeči se totiž mnohem častěji vyskytuje „něhány tucat“ čili „několik tuctů“. Ostatně, „něhány száz“ (několik stovek), „něhány ezer“ (několik tisíc) a „něhány millió“ (několik milionů) jsou již běžně používané. Ve větě se objevilo také slovo „nelegál“, které v tomto kontextu očividně označuje „špiona“. V maďarštině můžeme tedy buď použít „kém“ („špion“), anebo se pokusíme najít nějaké méně očekávané pojmenování. Ideální by byl „illegalista“, který je zřejmou odvozeninou od slova „illegális“ („nelegální“).

Výzvou pro překladatele byla také věta: „29. 7. 1968 byly v podstatě ukončeny vojenské přípravy na invazi a další režie byla zřejmě následující: 29. 7. 1968 proběhnu jednaní v Čierné [nad Tisou] [...]“¹⁹³ Výraz „režie“ tu znamená „pořádání, uspořádání a řízení něčeho vůbec“.¹⁹⁴ Maďarsky by se však vůbec nehodilo slovo „rendezés“ („režie“), které v této bezpředložkové podobě (na rozdíl od např. „ELrendezés, ÁTrendezés“) může souviset jen s režírováním filmu či hry. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl pro „fogatókönyv“ („scénář“), jímž míním „plán“.

¹⁸⁹ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: *21. 8. 1968*, cit. d. (pozn. č. 1), s. 30–31.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 38–39.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 38.

¹⁹² Viz <http://seas3.elte.hu/nyelveszforum/viewtopic.php?f=32&t=1134>. Uloženo: 27. 1. 2020.

¹⁹³ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: *21. 8. 1968*, cit. d. (pozn. č. 1), s. 39.

¹⁹⁴ *Internetový slovník současné češtiny*, heslo: režie. Viz <https://www.nechybuje.cz/slovník-soucasne-cestiny>. Uloženo: 27. 1. 2020.

V následující větě jsem narazil na obdobný problém jako v té předchozí: „Ve dnech 13.-15. 8. 1968 skupina generálů vedená A. A. Grečkem opakovaně navštívila NDR a Polsko a projednala další postup.“¹⁹⁵ Slovo „postup“ má více významů, v úryvku se jedná o „způsob práce při plnění určitého úkolu, o metodu“.¹⁹⁶ Bezprostředním ekvivalentem by byl „elómenetel“, který sice pokládám za celkem vhodný, nicméně jsem se rozhodl pro obecnější „lépések“ („kroky“).

Překladačský oříšek nabízí také věta: „*Operace Dunaj* však nakonec vstoupila do závěrečné fáze příprav v *neokleštěné* podobě.“¹⁹⁷ O něco déle bylo totiž nutné přemýšlet o výrazu „neokleštěný“, jehož základní podoba („oklestit–oklešťovat“) v tomto kontextu znamená „zbavit části území, práv ap., omezit“,¹⁹⁸ tedy maďarsky „megcsontít, megcsorbít, korlátoz, megnyirbál“. Obrat „v neokleštěné podobě“ by tedy měl znamenat „v plné podobě“ (maď. „teljes formában“), ale abych v překladu zachoval původní vyjádření v jeho přeneseném smyslu, zvolil jsem spojení „nem csontított formában“.

Otazník se pro mě, jako překladatele, skrýval rovněž ve větě: „[...] že si Dubček s Černíkem příliš nevzali k srdci jejich dobře míněné rady (nařízení) ze schůzky v Drážďanech.“¹⁹⁹ Výraz uprostřed věty jsem vůbec neznal, a proto jsem si jej nejdřív spletl s maďarským „szívére vesz“ – dosl. „vzít si na srdce“ neboli „urazit se“(!). Věta pak pochopitelně nedávala žádný smysl, až se nakonec ukázalo, že „vzít si něco k srdci“ znamená „začít se chovat podle něčehoho přání či rady“.²⁰⁰ Jelikož mě nenapadlo žádné výstižné slovní spojení pro frazém „nevzali si příliš k srdci“, zůstal jsem u jednoduché konstrukce „nem túlságosan fogadták meg“ („nepřilíši se tím řídili“).

Poslední poznámka k této skupině jevů se vztahuje k pasáži: „[...] maršál A. A. Grečko vydal direktivu [...] pro Jižní skupinu sovětských vojsk dislokovanou na území Maďarska [...]“.²⁰¹ Pokud je něco latinským výrazem „dislokováno“, je to někde „rozloženo, rozmístěno“.²⁰² Do maďarštiny to lze přeložit jako „széthelyezett“, ale namísto toho zde můžeme použít slovo vyhrazené spíše pro vojenskou terminologii: „állomásozó“, s přibližným významem „lokalizovaný/-á/-é“, doslova zhruba „mající stanoviště“.

¹⁹⁵ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: 21. 8. 1968, cit. d. (pozn. č. 1), s. 39.

¹⁹⁶ *Internetový slovník současné češtiny*, cit. d. (pozn. č. 9), heslo: postup. Uloženo: 27. 1. 2020.

¹⁹⁷ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: 21. 8. 1968, cit. d. (pozn. č. 1), s. 31.

¹⁹⁸ *Internetový slovník současné češtiny*, cit. d. (pozn. č. 9), heslo: oklestit. Uloženo: 31. 1. 2020.

¹⁹⁹ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: 21. 8. 1968, cit. d. (pozn. č. 1), s. 30.

²⁰⁰ *Wikislovník*, heslo: vzít si k srdci, <https://cs.wiktionary.org>. Uloženo: 31. 1. 2020.

²⁰¹ KRATOCHVIL, POVOLNÝ: 21. 8. 1968, cit. d. (pozn. č. 1), s. 30.

²⁰² *Internetový slovník současné češtiny*, cit. d. (pozn. č. 9), heslo: dislokovat. Uloženo: 31. 1. 2020.

Zkratky

Druhým typologickým jevem, který si vyžadoval zvláštní obezřetnost překladatele, byly zkratky. Podle mě je dosti zajímavé pozorovat, jak se zkratky kvůli odlišné slovní zásobě jazyků mění, a také, zda vůbec existují pro názvy všech států a institucí příslušné zkratky v obou konkrétních jazycích. Sovětský svaz, maď. Szovjetunió, oficiálním názvem Svaz sovětských socialistických republik měl zkratku „SSSR“, v maďarštině o něco delší „SZSZKSZ“ – Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége. Československo, maď. Csehszlovákia, mělo v letech 1960–1989 plný název Československá socialistická republika a zkratku „ČSSR“. V maďarštině to bylo „CSSZSZK“ – Csehszlovák Szocialista Köztársaság. Západním sousedem ČSSR byla „NDR“ čili Německá demokratická republika. U ní též nemáme žádné potíže, my jsme ji nazývali „NDK“ – Német Demokratikus Köztársaság. Komplikace nastanou v případě Polska a Maďarska. Ani „PLR“ (Polská lidová republika), ani samotná „MLR“ (Maďarská lidová republika) totiž v maďarštině nebyly nikdy označovány zkratkou, přestože by obě zkratky vlastně mohly fungovat. PLR by mohla být *L NK (Lengyel Népköztársaság) a MLR analogicky *M NK (Magyar Népköztársaság). I v době socialismu však byly obě země v běžné řeči nazývány prostě Lengyelország (Polsko) a Magyarország (Maďarsko), a proto nebylo nutné používat zkratky. U Německa to již bylo nevyhnutelné, neboť o tehdejší západní i východní části země nebylo možné hovořit jako o dnešním znovusjednoceném Německu: Maďaři tehdy říkali „NSZK“ – Német Szövetségi Köztársaság (SRN – Spolková republika Německo) a NDK (NDR).

Co se týče zkratk institucí, nelze nalézt žádnou obecně rozšířenou maďarskou zkratku pro „ČSLA“ (Československá lidová armáda), „ZVO“ (Západní vojenský okruh) a „PRIKVO“ (Prikarpatský vojenský okruh). Pro relativní bezvýznamnost těchto útvarů v maďarských dějinách je to koneckonců srozumitelné. Samotné názvy institucí se dají přeložit jako „Csehszlovák Néphadsereg“, „Nyugatcsehszlovák katonai körzet“ (pro zpřesnění je tu vhodné připsat i atribut *československý*) a „Kárpátmelléki katonai körzet“. U zbývajících institucí – až na jednu výjimku – nenarážíme na žádné obtíže. „KSČ“ (Komunistická strana Československa) byla pro nás „CSKP“ (Csehszlovákia Kommunista Pártja), „ÚV KSČ“ (Ústřední výbor KSČ) pak „CSKP KB“ (CSKP Közpointi Bizottsága). Pro „KV KSČ“ (Krajský výbor KSČ) nemůžeme použít zkratku, protože ta by byla identická s tou předchozí: *CSKP KB (CSKP Körzeti Bizottsága). Funguje to ale pro instituce „PSDS“ (Polská sjednocená dělnická strana)

– „LEMP“ (Lengyel Egyesült Munkáspárt) a „ÚV KSSS“ (ÚV Komunistické strany sovětského svazu) – SZKP KB (Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága).

Vojenská terminologie

Třetím jevem knihy, který na překladatele kladl zvýšené nároky, byly vojenské obraty. Ve zpracovaných úryvcích se jedná o následující: „vojenský štáb“ = „katonai törzs“, „protivzdušná obrana státu“ = „állami légvédelem“, „motostřelecká divize“ = „gépkocsizó lövészhadosztály“, „nástupní prostor“ = „megindulási körlet“, „pomocné oddíly“ = „segédosztagok“, „spojovací jednotky“ = „összekötő egységek“, „přeskupení sil“ = „erő-átcsoportosítás“, „obrněné transportéry“ = „páncélozott szállító harcjárművek“, „úderné a průzkumné skupiny“ = „roham-és felderítőcsapatok“.

Zeměpisné názvy

Ve zkoumaných dvou kapitolách se vyskytly názvy čtyř měst a obcí: „Brno“, „Bratislava“, „Čierna (pri Čope)“ a „Dražďan“y. Jedině „Brno“ dokáže prosadit svůj český název i v maďarštině, přestože souběžně s německou variantou „Brünn“. „Bratislavě“ se říká „Pozsony“, které pochází od jména prvního správce župy – župana (maď. *ispán*), který zde působil a jehož jméno bylo *Poson*. Toto jméno může mít svůj původ ve dvou osobních jménech – buď v českém *Pos*, anebo v německém *Poscho*.²⁰³ Maďarský název obce „Čierna pri Čope“, „Ágcsernyő“, se skládá ze starého maďarského osobního jména *Ág* a z pomadžarštěné podoby slovenského názvu Čierná (doslovným překladem názvu by bylo *fekete* neboli *černý/-á/-é*).²⁰⁴ Jak české „Dražďany“, tak i maďarské „Drezda“ se jen mírně liší od svého německého základu *Dresden*.

Závěr – vybrané jednotlivé jevy

Na závěr bych uvedl několik zajímavostí. Pro zpestření jsem v překladu užil více synonym pro slovo „invaze“: „invázió“, „megszállás“ (obsazení), „intervenció“ (intervence) a „bevonulás“

²⁰³ GYÉMÁNT Richárd: *Pozsony népesedéstörténete, különös tekintettel a 20. századi településegysítésekre*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica LXXII, Szeged, 2009, s. 171.

²⁰⁴ Z historického hlediska je ostatně nutné podotknout, že jednání mezi představiteli KSČ a KSSS, trvající od 29. 7 do 1. 8. 1968, se uskutečnila nikoli v Čierné pri Čope, jak tvrdí původní text, ale v sousedící Čierné nad Tisou. Viz <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/478627-summit-na-zeleznici-nevestil-nic-dobre/>. Uloženo: 8. 2. 2020.

(vpád). Zásah v zahraničí by mohl být „külföldi beavatkozás“ (dosl. zahraniční zásah), ale stylisticky lépe zní „határon túli beavatkozás“ čili dosl. zásah za hranicemi. Kdybychom chtěli doslovně přeložit obrat „uskutečnit pochod“, výsledek by byl poněkud těžkopádný (menetet megvalósít). Místo toho lze použít jednoslovné „elmenetel“ (např. a katonák elmenetelnek a városba = vojáci uskuteční pochod do města), které ostatně může být i podstatným jménem s významem odchod či odjezd (např. a katonák elmenetele = odchod vojáků; a vonat elmenetele = odjezd vlaku). Zatímco v češtině se vojenskému pásovému vozidlu řekne pouze „tank“, maďarština disponuje hned třemi synonymy: „tank“, „páncélos“ a „harcocsi“. Tank se jednoznačně používá nejčastěji, páncélos se dá přeložit jako obrněný nebo pancéřov(an)y a harcocsi je složeninou ze slov harc (boj) a kocsi (vůz), tedy bojový vůz. V textu se objevila také „tanková základna“, která může být přeložena pouze termínem „harcocsi-támaszpont“. Stojí za zmínku, že obrat tanková divize (který se v textu neobjevil) by již mohl být přeložen buď jako páncéloshadosztály nebo harcocsihadosztály. Vyskytlo se dále příslovce formálně v kontextu „formálně něco projednat“, pro které je vhodné vyjádření „formális keretek között“ neboli mezi formálními rámci. Pokud jde o politické pojmy, překladem slova „politbyro“ může být jak „Politbüro“ i „Politikai Bizottság“ (dosl. politický výbor). Závěrem bych uvedl své řešení, jak přeložit ustálené spojení doladit poslední detaily. V maďarštině existuje obrat „elvégzi az utolsó simításokat“, který má doslovný význam „udělat/provést poslední uhlazení“ ve smyslu urovnání hlazením.

BIBLIOGRAFIE

Gyémánt, R.: *Pozsony népesedéstörténete, különös tekintettel a 20. századi településegysítésekre*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica LXXII, Szeged, 2009.

Kratochvíl, J. – Povolný, D.: *21. 8. 1968: okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy*, Meadow Art, Brno, 2004.

Internetové odkazy

<https://cs.wiktionary.org>.

<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-kratochvil-7941>.

<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/daniel-povolny-20485>.

<https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny>.

<http://seas3.elte.hu/nyelveszforum/viewtopic.php?f=32&t=1134>.

<https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/478627-summit-na-zeleznici-nevestil-nic-dobre/>.

RESUME

The Prague Spring in Translation

The study gives an analysis of the Hungarian translation of two chapters from the book *21.8.1968: occupation of Czechoslovakia by troops of the Warsaw Pact* (Occupation of Czechoslovakia by troops of the Warsaw Pact), written by a journalist, Jan Kratochvíl and Daniel Povolný, research-fellow at the Institute of Investigation and Documentation of the Crimes of Communism. The book mainly provides an overview of the most important facts regarding the preparation for the military invasion of Czechoslovakia in 1968, with mentions of the most relevant political events. The translator was highly motivated in the topic, as writing up his own BA degree thesis at the same time, dealing with the period of the Prague Spring, particularly focusing on the changes in the relations between the state and party leaders of Czechoslovakia and the other five Warsaw Pact member states. The study gives an account of various observations made throughout the translation process, such as challenging expressions presented in their full context, abbreviations of names of countries and institutions, toponyms, infrequently used military terms and other relevant issues.

Jakub Černý – PŘEKLAD VULGARISMŮ VE FEJETONU *CHRAŇME JE*
OD RUDOLFA KŘEŠŤANA

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Úvod

Fejeton má v české literatuře své místo a dá se bez nadsázky říct, že za dvě staletí existence neztratil na popularitě. Mezi nejvýznamnější české fejetonisty patřili autoři jako Jan Neruda, Karel Poláček, Karel Čapek či před pár lety zesnulý Ludvík Vaculík.

Žijícím klasikem žánru lze nazvat také Rudolfa Křesťana (* 1943), jehož fejeton jsem si vybral k překladu do polštiny. Autor více než 2000 fejetonů²⁰⁵ si tento publicistický žánr zamiloval již v dětství. V jednom rozhovoru vzpomínal: *Jako školák ve Staré Roli jsem roznášel nedělní noviny. Všude se psalo o pěsti dělnické třídy, co vybudujeme, a o zlých imperialistech. Pak tam byl útvar vysázený ležatým písmem, a to byl fejeton. Tam se moc nebudovalo. To se mi líbilo, a zůstalo mi to dodnes.*²⁰⁶

Fejeton obvykle charakterizuje kratší rozsah, ironie a nadsázka s vysokou estetičností, najdeme v něm rysy publicistického i uměleckého stylu. To vše činí žánr obtížným pro překlad, zvláště pokud jsou ironie a jemný humor spojeny s jazykovým prostředím, ve kterém vznikl. Sám Rudolf Křesťan zmiňuje, že některé fejetony, resp. jejich hlavní myšlenky, jsou připravené tzv. v šuplíku, tedy nereflektují aktuální téma. Neboli jsou univerzální, trvale platné a vždy aktuální. Myslím, že mnou překládaný a zde představovaný text je toho příkladem.

Představení překládaného textu

Fejeton nese název *Chraňme je* a má dvě různé verze. První byla publikována v týdeníku Rozhlas v roce 2010²⁰⁷, druhá vyšla následně téhož roku v knize *Co jsem si nadrobil, aneb Spání ptáčkům*. Knižní verze je o šest odstavců kratší (tj. zhruba o třetinu), některé odstavce jsou pozměněny, jeden odstavec byl pak přidán. Autor se zamýšlí nad úlohou a postavením vulgarismů v jazyce a problémem jejich nadužívání. Podle jeho názoru jsou jakousi třešničkou

²⁰⁵ Křesťan, R., *Kvůli reportáži jsem zkusil LSD i 100 hodin nespát*. Český rozhlas, Dvojka, 20.05.2020.

Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/rudolf-krestan-kvuli-reportazi-jsem-zkusil-lsd-i-100-hodin-nespat-7606447> (přístup: 20. 5. 2020).

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ *Týdeník rozhlas: programový a kulturní týdeník*, 2/2010.

na dortu, kořením, které dodává správnou chuť a musí se s nimi tedy zacházet opatrně. A proto by měly být chráněny (odtud název textu). V následujících odstavcích se pokusím přiblížit několik problémů, se kterými jsem se při překladu tohoto fejetonu potýkal, a představit zvolená řešení (můj příspěvek se opírá o delší verzi textu, která vyšla v týdeníku Rozhlas).

Název

Prvním bodem, u kterého se zastavím, je samotný název fejetonu *Chraňme je*.²⁰⁸ Jako možné varianty překladu můžeme zvážit spojení „Brońmy ich!“ nebo „Stańmy w ich obronie!“. První varianta je sice kratší a údernější podobně jako originální název, jenže otevřeně vyzývá k boji. Originál však nabádá k ochraně, na rozdíl třeba od výzvy „brańme je“. Proto se mi jako lepší jevila druhá varianta, tedy „Stańmy w ich obronie!“.

Úvodní odstavec jako ukázka autorova osobitého stylu

Nemálo zajímavých překladatelských otázek se objevilo hned v prvních dvou odstavcích, které zde pro přehlednost celé uvedu a následně se u několika jevů zastavím:

Přimlouvám se za sprostá slova. Nemají to lehké. Vyzývám-li k jejich ochraně, nejspíš si myslíte, že jsem se pomátl. Že se mi v mozku něco přepólovalo, když pléduji za jejich hýčkání. Proč je chránit, když se jim zdánlivě daří až nezřízeně?

*Jistě, jejich frekvence se slyšitelně zvyšuje, a to i ve vystoupeních před veřejností. Jenže jejich nadužívání má závažný neblahý vedlejší efekt: dotyčná slova se postupně stávají jakoby normální. Jejich původní výlučnost hyne. Ty tam jsou doby, kdy nás upoutala nezvyklost názvu filmu Věry Chytilové *Kurvahošigutentag* a stejně tak pojmenování Šabachovy knížky *Hovno hoří*.*

První odstavec je typickou ukázkou autorova osobitého stylu, v němž se spojuje lehkost jazyka s výběrem nepříliš užívaných výrazů (např. „plédovat“) nebo neobvyklých slovních spojení (např. „přepólovat se v mozku“, „nezřízeně se dařit“). U spojení „myslíte si, že jsem se pomátl,“ jsem uvažoval nad překladem „uważacie mnie za wariata“ nebo „uważacie, że jestem szalony“.

²⁰⁸ http://www.radioservis-as.cz/archiv10/02_10/02_vidi2.htm (přístup: 20. 5. 2020). Také další citace z fejetonu pocházejí z tohoto zdroje.

Ačkoliv frázi „pomátnout se (na rozumu)“ považuji za mírně hovorovější, zvolil jsem druhou, neutrálnější formu. Výraz „wariat“ mi připadá až příliš silný, hovorový.

Obrat „něco se mi v mozku přepólovalo“ mi připadá nezvyklý. Častější jsou fráze jako „přeskočilo mi“, případně „měl jsem zkrat“, zatímco sloveso „přepólovat“ zní jako odborný termín z oblasti (elektro)magnetiky. Rozhodoval jsem se proto mezi variantami „coś się przełączyło“ nebo „doszło do krótkiego spięcia.“ První možnost, pro kterou jsem se rozhodl, je významově bližší, zatímco druhá působí odborněji. Domnívám se totiž, že odbornost zde nehraje roli a termín byl autorem zvolen pro svoji neobvyklost. Pokud jde o sloveso „plédovat“, tento nepřilíš užívaný výraz označuje jistou zapálenost pro nějakou obhajobu, dokonce v původním významu znamenalo přednášení obhajovací řeči u soudu.²⁰⁹ Pro tento úryvek jsem proto volil překlad „opowiadam się za ich rozpieszczaniem“. Sloveso „opowiadać się“ navozuje obraz obhajoby, ve smyslu „stát po něčí straně“, výraz „rozpieszczanie“ označuje rozmazlování, kterým „hýčkání“ bezesporu je taktéž.

Překlad názvů děl obsahujících vulgarismy

Ve druhém odstavci si autor posteskne nad ztrátou pobuřujícího efektu vulgarismů užitých v názvu uměleckých děl. Jako příklad užívá název filmu Věry Chytilové a knihy Petra Šabacha. Zatímco název filmu *Kurvahošigutentag* nemá polskou verzi, kniha *Hovno hoří* ano. V překladu jsem umístil český název do uvozovek a překlad do závorčky za původní název (u filmu můj vlastní překlad *Kurwachłopakigutentag*, u knihy oficiální *Gówno się pali*²¹⁰).

Hra se slovy

Asi nejobtížnější bylo přeložit různé slovní a jazykové hříčky. Jednou z nich je věta: „Kdysi jsem si dělal čárky, kolikrát okolo sebe uslyším nadužívaný výraz ‚prostě‘, dnes bych si mohl čárkovat, kolikrát se někdo v mé blízkosti vyjadřuje sprostě.“ Jednoslovný výplňkový výraz „prostě“ má v polštině svůj protějšek ve spojení „po prostu“. Ovšem najít výplňkový výraz, který by se rýmoval se slovem „wulgarnie/ wulgarne/ wulgaryzm“ z druhé části věty, je zřejmě nemožné. Jako vhodné řešení se mi proto jevila možnost užití výrazů se stejným počátečním

²⁰⁹ Por. <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/pledovani> (přístup: 20. 5. 2020).

²¹⁰ Šabach, P., *Gówno się pali*, přel. Julia Różewicz, Wrocław, Wydawnictwo Afera 2015.

písmenem, tedy „słowa wypełniające“ a „słowa wulgarne“. Je to však řešení do jisté míry kostrbaté a slovní hříčka je v tomto případě jakýmsi mantinelem, bariérou překladu.

Jiným příkladem jazykové hříčky je úryvek, ve kterém autor o vulgarismech říká, že to jsou „pěkní ptáčkové“: „Dokážeme-li chránit různé rostliny i ptáčky, nechť je tomu tak i u slov, která jsou takzvaně neslušná. Jsou to taky pěkní ptáčkové!“ Tady naštěstí jazyková příbuznost byla ku pomoci, a tak bylo řešení celkem snadné: „Chronic ptaszki,...są też niezłe ptaszki.“

Zvláštní kategorii práce s jazykem představují slova odvozená z citoslovcí a sloves, která autor vytváří. Jedním z příkladů je citoslovce „píp“ – zvuk, kterým jsou obvykle maskovány vulgarismy v mluveném slově – od něho jsou pak odvozeny neologismy jako „vypípání“, „vypípaná slova“. Naštěstí je tento způsob nahrazení vulgarismů stejný i v polštině, a tak v překladu navrhuji „wypikanie słów“, „wypikane słowa“. Určité nebezpečí však číhá v zapsání onoho citoslovce „píp“ jako „pip“, neboť polskému čtenáři může navozovat konotace s podobně znějícím vulgárním slovem. Proto jsem pro překlad spojení „co se skrývá za tím píp-píp-píp“ zvolil „co kryje się za owym dźwiękiem pikania.“ Maskování vulgarismů v psaném textu nazývá Křesťan „vyhvězdičkováním“, pro které jsem zvolil překlad „wygwiazdkowanie“. Novotvar „fujtaflová“ slova jsem přeložil jako „fafluniaste słowa“.

Když autor píše o užívání hvězdiček, má určité obavy, že se nemusí čtenáři podařit ona slova skrytá za hvězdičkami rozluštit: „Tato metoda se tváří jako ohleduplná, ale ve skutečnosti je ohleduprázdná.“ I zde si autor hraje se slovy, když od slova ohleduplný tvoří protiklad „ohleduprázdný“ (místo běžně užívaného bezohledný). Jako by prázdnota byla nositelem určitého významu, na který poukazuje. Jelikož ekvivalentem českého „ohleduplný“ je v polštině adjektivum „taktowny“ a nepodařilo se mi najít žádný blízký výraz, který by v sobě nesl význam naplnění, zvolil jsem pro překlad dvojici „taktowny – pozbawiony taktu“. Je tak zachován význam prázdnoty.

Překlad vulgarismů

Jelikož jsou tématem fejetonu vulgarismy, jejich převedení do polštiny bylo rovněž úkolem překladu. Autor připomíná soudní spor kvůli urážce za oslovení „ty hajzle“:

Nadávka ,Ty hajzle!‘ byla nedávno soudně omluvena tím, že dotyčné slovo pochází z německého výrazu Häusel, který označuje domeček a zároveň i venkovský dřevěný záchod. Soudci dospěli k závěru, že tento výraz v překladu ,Ty kadibudko!‘ nelze pokládat za obscénní.

V ukázce zmiňuje etymologii slova „hajzl“, u kterého jsem znova narazil na jistou bariéru. Vulgární výraz s podobnou etymologií totiž v polštině nenajdeme. Označením člověka, které by mělo něco společného s exkrementy, jsou například slova „gówniarz“ nebo „gnój“. Ekvivalentem kadibudky je potom „sławojka“, případně vulgární „sracz“. Výraz „hajzl“ však jako nadávka není dle mého názoru příliš silný, dneska se objevuje v hovorové řeči poměrně často, a kadibudka samozřejmě není vulgární vůbec. Jako řešení jsem tedy zvolil popis situace, která se odehrává v českém prostředí, a rozhodl se ponechat výraz „hajzle“ v uvozovkách a v závorce jej přeložit jako „gnoju“.²¹¹ U slova kadibudka, který není vulgarismem, jsem se přiklonil k neutrálnímu výrazu „sławojka“.

Další vulgarismus se nachází v samotném závěru textu. (Je ostatně vcelku logické, že autor, pro kterého jsou vulgarismy kořením jazyka, takovým slovem okoření také vlastní text). Takto tedy fejeton končí: „Mnohá z nich vznikala po staletí, mají své oprávnění i rodokmen. Nezaslouží si, aby nadužíváním zplaněla a aby jejich síla šla postupně do prdele.“ I v tomto místě jsem se při překladu rozhodoval mezi dvěma možnostmi. První by zněla: „...abyśmy ich siłę mieli w dupie“, druhá pak: „...aby ich siła trafiła stopniowo w cholere“. V prvním případě je zachován onen vulgarismus, ve druhém zase stupňovitý charakter. Závěr textu měl být určitě dráždivý, a proto jsem se přiklonil k první, vulgárnější verzi. Jsem přesvědčen, že v tomto případě má vulgarita své oprávněné místo.

Závěr

Ve svém příspěvku jsem představil vybrané problematické jevy překladu fejetonu Rudolfa Křesťana do polštiny. Jsem si vědom, že některá navržená řešení byla kompromisem, který do určité míry oslabil ráz a vyznění textu. Největším úskalím byly dle mého názoru slovní hry, ve kterých se příbuznost češtiny a polštiny neprojevila jako velký pomocník. Myslím, že jsem si při překládání plně uvědomil hranice překladatelských možností – vedle toho, co lze převést, jsem se setkal také s jevy, které se na pomyslné překladatelské cestě ztratily.

²¹¹ V rámci diskuse zazněl ještě návrh přeložit výraz užívanou nadávkou „ty kanalio“. Myslím, že i to by byla dobrá varianta, možná lepší, než mnou přeložené „ty gnoju“.

Resume

Jakub Černý – NÁSTRAHY POVÍDKY *UJETÁ LÁSKA* OD ZDEŇKA SVĚŘÁKA

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Úvod

Stěží bychom našli v Česku někoho, kdo nezná Zdeňka Svěráka, vystudovaného pedagoga, redaktora, scénáristu, herce, textaře, dramatika a spisovatele. Tento muž velkého literárního talentu se proslavil zejména jako spoluzakladatel divadla Jára Cimrmana a spoluautor šestnácti cimrmanovských divadelních her. Je také autorem mnoha filmových scénářů, včetně scénáře filmu *Kolja*, jediného porevolučního českého snímku oceněného Oscarem.

Svěrákova literární činnost představuje – ve srovnání s jeho divadelní a filmovou tvorbou – jen malou část z autorova díla. První soubor povídek, vydaný pod jednoduchým názvem *Povídky*, spatřil světlo světa v roce 2008 a obsahoval texty psané od 60. let až do současnosti. O tři roky později následoval soubor *Nové povídky*, obsahující texty, které vznikly v onom tříletém období. V roce 2021 pak byl pod názvem *Povídky a jedna báseň* publikován zatím poslední soubor.

Zdeněk Svěrák, původní profesí učitel češtiny, všechna svá díla napsal s obdivuhodným smyslem pro jazyk, nápadité detaily a jazykové hry.²¹² V jeho tvorbě najdeme také ironii a jemný humor, mnohdy předpokládající jistou sečtělou nebo orientaci v daném kulturním prostředí.²¹³

Představení překládaného textu

Povídka *Ujetá láska*, kterou jsem si vybral k překladu, pochází z druhé Svěrákovy sbírky. Ústřední postavou příběhu je Tomáš M., kreativní muž, právě prožívající krizi ve svém samotářském životě. Jednoho podzimního rána přemítá o své samotě v tramvaji, když v protějším voze uvidí překrásnou dívku. Má pocit, že se do sebe vzájemně zakoukali, vystoupí

²¹² Například ve sbírce *Nové povídky* najdeme povídku *O slušném taxikáři*. Jádrem textu spočívá na hovorovém „protetickém v“ v češtině, kterému se taxikář mluvící spisovnou češtinou vyhýbá, takže si změnil dokonce příjmení z *Votruba* na *Otruba*. Jenže to je prvek natolik specifický pro češtinu, že jakýmkoliv pokusem o přeložení by povídka ztratila svůj smysl.

²¹³ Zejména hry Jára Cimrmana, které reflektují českou kulturu a její mentalitu, např. *České nebe*, ve kterém se objevují významné osobnosti i českých dějin.

tedy na další stanici a jde jí naproti. Myslí si, že ona udělala totéž. Dívka však nepřichází, očividně neměla stejný pocit jako on. Hrdina na ni přesto nemůže zapomenout, a tak stále čeká, až ji opět zahlédne v protějším voze. Statistika je neúprosná, šance na nové setkání je malá. Tomáš se tedy soustředí na promýšlení nového „náhodného“ setkání, což snižuje jeho kreativitu, a tak ve své práci v reklamní agentuře vymýšlí stále hloupější slogany. Nakonec přece jen dívku opět zahlédne v tramvaji a slečna dokonce vystoupí na další zastávce. Tak se potkají na ulici a navážou vztah. Jenže se ukáže, že dívka nešla naproti Tomášovi, ale šla k zubaři. Tomáš zůstává opět sám.

Překlad názvu

Už samotný název povídky je mnohovýznamový. Spojení „ujetá láska“ může označovat dívku, která ujela v tramvaji a do které se Tomáš zamiloval. Může také odkazovat na Tomášovu životní situaci: přibývajících léta a příslovečný „ujíždějící vlak“ – v tomto případě lásku. Tomáš je přesvědčen, že dívka, která ho na okamžik spatřila v protijedoucí tramvaji, se do něj musela zamilovat, hrdina proto vyhledává opětovné náhodné setkání. Tomášovy představy o dívce jsou bezesporu zvláštní, bláznivé, ztřeštěné, a snad až bizarní, tedy ujeté – to je další možné čtení názvu. (Nutno podotknout, že v tomto významu je výraz „ujetý“ expresivní).

Převod názvu do polštiny je problematický hned ze dvou důvodů. Jednak nenajdeme výraz, který by alespoň částečně pokryl popsané významy, a jednak nenajdeme adjektivum, které by podobně významově souviselo s dopravním prostředkem (např. obrat „ujetá tramvaj“ nelze přeložit doslovně jako „uciekły tramwaj“, ale opisem „tramwaj, który uciekł“). Proto se v překladu nabízely možnosti jako „zmarnowana miłość“, tj. promarněná láska, „zwariowana miłość“ – šílená láska, případně „utracona miłość“²¹⁴ – ztracená láska. V rámci reakcí po prezentaci ještě byla zmíněna možnost „mijająca miłość“, která by vyjadřovala ujíždějící tramvaj i životní situaci. První dvě možnosti (zmarnowana – zwariowana) jsou si sice zvukově podobné, ale stěží by koho napadlo v názvu hledat za jedním slovem druhé. Poslední možnost se nejvíc přibližuje různým významům českého originálu, ale sloveso je nedokonavé a dle mého názoru lehce narušuje pointu, kdy v závěru povídky hrdina svou vytouženou lásku ze života vypustí. Rozhodl jsem se proto použít třetí možnost, „Utracona miłość“.

²¹⁴ Během prezentace jsem uvažoval nad spojením „stracona miłość“, ale zazněla připomínka, že adjektivum „stracona“ má druhý význam ve smyslu „popravená“ a lepší řešení nabízí právě spojení „utracona miłość“.

Místo děje a místní názvy

Autorův život, stejně jako mnohé texty, je úzce svázaný s Prahou. Nejinak je tomu v případě této povídky. Úsměvná je např. zápletka odehrávající se v samotném centru Prahy. Tramvaje, v nichž sedí Tomáš a jeho domnělá životní láska, zastaví proti sobě v zastávce Lazarská. To je jeden z nejméně frekventovaných dopravních uzlů v Praze. S tímto vědomím působí Tomášova naděje, že se na stejném místě s někým konkrétním znovu setká, ještě ironičtěji. Spálená ulice, nacházející se několik metrů od zastávky, kam jde dívka k zubaři, je pak pro Pražany pomyslným centrem zubního lékařství. Sídlí zde totiž poliklinika a zubní pohotovost pro celé město. Autor také touto konkretizací zdůrazňuje pošetilost celé zápletky, přenesení místa děje by proto příběh oslabilo. V jiné části povídky si Svěrák lyricky a s lehkým humorem pohrává s obrazem podzimního velkoměsta zahaleného inverzí (v němž mnohý Pražan své město spolehlivě pozná) a přirovnává jej k zamilovanosti, běžně spojované spíš s jarním a letním sluncem než smogem.

Pro překladatele je jistou výhodou, že většina míst zmiňovaných v povídce se nachází v turisticky oblíbeném centru, a tak obvykle má odpovídající tvar v polštině (Národní divadlo – Teatr Narodowy, Hradčany – Hradczany atd.). V překladu jsem tedy užil zažitě polské tvary, a v případě méně známých míst ponechal české názvy a připojil k nim polské koncovky. Autor Spálenou ulici uvádí celým názvem i hovorovým Spálenka. Rozhodl jsem se pro prvotní formu – tedy „do Spálenky“ jsem přeložil jako „do Spálenej (ulicy)“. Vytváření umělého hovorového názvu mi nepřipadalo užitečné ani smysluplné.

Názvy postav a jejich funkce

Většina postav, které se vyskytují v povídce, je pojmenována křestním jménem, a někdy také počátečním písmenem příjmení. Jak jsem již zmínil, ústřední postavou je Tomáš M., kterého autor nazývá kreativcem. Můžeme to vztáhnout k jeho povaze (pořád něco vymýšlí, hlavou mu probíhají různé nápady), ale je to také náplň jeho práce. Vymýšlí totiž v reklamní agentuře slogany a chytlavé verše. Tomášova bývalá přítelkyně se jmenovala Renata B., dívka zahlédnutá v tramvaji je Anežka, manželka šéfa zase Zuzi. Všechna jména jsem převedl do polské podoby, tedy Renata B., Agnieszka, Zuzia.

Těžší práce byla s překladem slova „kreativec“. Nechtěl jsem, aby označení vyznělo opovržlivě, vyvaroval jsem se tedy tvarů jako „kreatywek“. Určitým řešením by byla spojení „człowiek kreatywny“, „człowiek kreacji“. Navrhnul jsem nazvat hrdinu slovem „kreator“, které je synonymem pro tvůrce, ale také stvořitele²¹⁵, nicméně v diskusi zaznělo jako řešení přeložit jej hovorovým, ale užívaným, výrazem „kreatywniak“. I v tomto řešení vynikne skutečnost, že Tomáš stále něco vymýšlí, respektive něco vytváří, a toto tvoření je náplní jeho života. Vzhledem k tomu, že výraz „kreatywniak“ je již běžně používaný, nehrozí v něm pejorativní konotace a jeho užití se nebráním, ba naopak jej nyní preferuji.

Jazykovou hříčkou je příjmení majitelů firmy, dvojčat Bradáčových, a odtud také názvu reklamní agentury Bradáč and Bradáč. Zdánlivě se nabízí možnost přeložit jejich příjmení jako „Brodacz“, ale jazyková hříčka v tomto případě vyžaduje delší úvahu. Téměř v závěru povídky se totiž Bradáč s manželkou a Tomáš se svou láskou setkají u večere. Když Bradáč uvidí, jak je Anežka krásná, spadne mu brada. Ekvivalentem frazeologismu, který Svěrák využil, je v polštině obrat „opadła mu szczęka“ (doslova spadla čelist). Hledal jsem proto příjmení, ve kterém by byl obsažen výraz „szczęka“. Rozhodoval jsem se mezi pojmenováním „Szczękarz“ a „Szczękowiec“. Druhý výraz v polštině označuje skupinu živočichů (čelistnatce), první existuje také, jako hovorové označení pro prodejce u přenosných (improvizovaných) stánků. I přes možnou negativní konotaci jsem zvolil první variantu, tedy „Szczękarz“. Název firmy „Szczękowiec and Szczękowiec“ by mi totiž připadal až příliš dlouhý a komplikovaný.

Poetika autorského jazyka

Výrazným jevem překládané povídky bylo prolínání lyrických, spisovnou češtinou napsaných, obrazů s pasážemi vyjádřenými obecnou češtinou, hovorovým jazykem apod. Jako ukázka lyrického úryvku např. úvodní odstavec povídky:

Bylo podzimní ráno plné vlezlého, mokrého chladu. Tramvaje lesklé deštěm proplouvaly ulicemi jako velryby, a když se jejich ohebná těla v zatáčkách mijela s jinými, zdálo se, že se o sebe třou. Ty, co měly šedé, šikmo vzhůru nasazené hlavy s třemi svítícími očky po stranách, vypadaly, jako by se chtěly každou chvíli vznést nad kalnou hladinu města, aby nabraly kyslík.²¹⁶

²¹⁵ Ostatně ten samý význam má výraz v latině (*creator*), z které také pochází.

²¹⁶ SVĚRÁK, Zdeněk. Nové povídky. Praha: Fragment, 2011. Dále jen: SVĚRÁK. Str.84.

Podzimní ráno jsem převedl jako „jesienny poranek“ – domnívám se, že „poranek“ ještě lépe vystihuje pozdní podzimní rozednávání, a jako adekvátní ekvivalent k citově zabarvenému slovu „vlezlý“ jsem zvolil „nie miły“.²¹⁷ Tramvaje lesklé deštěm jsem převedl jako „tramwaje błyszczące od deszczu“, což poněkud omezilo výběr o několik vět dále. Když autor popisuje svítící oči, nabízelo by se spojení „błyszczące oczy“, které je v polštině běžné. Abych předešel opakujícímu se užití stejného přídavného jména, obraz tří svítících oček jsem přeložil „z trzema świecącymi oczkami“. Souvětí, ve kterém autor přirovnává tramvaje k velrybám proplovajícím městem, jsem pro větší přehlednost rozdělil do dvou samostatných souvětí. Ekvivalentem hladiny je v polštině „powierzchnia“, která zároveň označuje povrch, plochu. Protože spojení „mętna powierzchnia“ by mohlo působit zvláště („mętny“ totiž může vystupovat také ve významu „nejasný, nečistý, nekalý“), rozhodl jsem se pro spojení „zachmurzona powierzchnia“, tedy hladina zahalená mrakem.

V pochmurném tónu se nesou i další věty úvodu:

*Praha toho dne nebyla krásná ani stověžatá. Všechny věže byly utopené v neprůhledném mrholení. Kdyby sem v takovém dni zavítal Japonec s aparátem Canon na bříše, zaplakal by, protože není co fotografovat. Japonci navštíví za týden tolik zemí a měst, že si je musí rychle nasnímat, a teprve doma si všechno v klidu prohlídnou.*²¹⁸

Obrat „stověžatá Praha“ (případně stověžatá matka měst) je ustáleným slovním spojením, které je běžně překládáno jako „miasto o stu wieżach“. Proto jsem daný úryvek vyjádřil takto: „Praga nie była miastem ani wspaniałym, ani o stu wieżach.“ Následující větu jsem přeložil pomocí činného rodu „wieże topiły się w nieprzejrzystym mżeniu.“ Pro sloveso fotografovat se v polštině obvykle nepoužívá jednoslovný ekvivalent, proto jsem spojení „nemá co fotografovat“ přeložil „nie warto robić zdjęć“ / „nie ma niczego, czemu robiliby zdjęcia“ (není nic k děláni fotek). Sloveso „nasnímat“ z posledního souvětí jsem převedl jako „uchwycić“ – „zachytit“ (města a místa). Překladatelskou výzvou bylo také poslední slovo. Autor totiž přešel od spisovného a velmi poetického jazyka do obecné češtiny, která je nejrozšířenější mluvenou formou českého jazyka. Vyjádření nesourodosti jazykové úrovně jsem vyjádřil hovorovým spojením „pogapić się“.

²¹⁷ Byl jsem v rámci diskuse upozorněn, že původně mnou navrhovaný výraz „natarczywy“ není spojován s počasím, atmosférou, prostředím, ale vystupuje jako charakteristika člověka nebo jako synonymum vtíravý, poddajný.

²¹⁸ Tamtéž.

Hovorové a expresivní tvary se samozřejmě vyskytly na několika místech. Například Anežka má „vadu“, že *místo ano říká ‚určitě‘, a někdy dokonce ‚určo‘*.²¹⁹ Pochopitelně jsem si kladl otázku, jak přeložit „určo“. V podstatě se nabízely dvě možnosti, a sice kombinace „na pewno – na mur“ a „oczywiście – oczywista“; v překladu jsem zvolil druhou z nich.

Další příklady mohu ukázat na větě: „Proč se měla donekonečna vydávat za cizí ženskou z električky?“²²⁰ Zaměřím na závěr citace – formulaci „cizí ženská z električky“. „Cizí ženská“ je expresivní vyjádření, které jsem převedl jako „cudza kobitka“, a tak jsem zdobnělinou vyjádřil odtažitost srovnatelnou s významem českého „ženská“. Skutečným překladatelským oříškem je slovo „elektrika“. Toto hovorové označení pro tramvaj, dnes už téměř neužívané, bych označil za zastaralé. Nepodařilo se mi však najít odpovídající slovo v polštině (nepočítaje nářeční lexikum), a proto jsem ponechal neutrální „tramwaj“. Podobně nesnadným úkolem byl překlad spojení „zkusmo se usmál“, přesněji příslovce „zkusmo“. Přeložil jsem obrat jako „uśmiechnął się niepewnie“, tedy jen trochu (jako ekvivalent příslovce „nejistě“).

Uvedu ještě jeden příklad, tentokrát z úst vypravěče (předchozí ukázky byly z přímé řeči): „Až uvidíte v tramvaji číslo 9 bledého muže, který sedí vlevo po směru jízdy a vytrvale civí z okna, které si někdy očistí rukávem, je to Tomáš M.“²²¹ Citově zabarveným slovem je zde tvar slovesa „civět“, který jsem přeložil jako „gapi się z okna“.

Uvedený výběr příkladů přibližuje využití stylistických kontrastů v povídce. Překladatel musí vhodným způsobem vyjádřit barvitý popis i hovorové a neobvyklé, až zastaralé výrazy.

Reklamní slogany

Hlavní hrdina má vymyšlení sloganů ve své pracovní náplni, ale také ve volném čase rád skládá kratší veršovánky. Některé z nich se samozřejmě vyskytly i v povídce.

První slogan byl celkem snadný. „Máme rády marmelády.“²²² jsem přeložil rýmovanou větou „Chętnie jemy pyszne dżemy.“. V podstatě jediná změna je v doplnění přívlastku marmelád („chutné“). O poznání složitější situace nastala v jiném sloganu: „Noři Noři Noři – jejich kamna hoři.“²²³ Práci ztěžuje fakt, že originální heslo je složené s krátkých dvouslabičných slov. Po

²¹⁹ Tamtéž. Str. 93.

²²⁰ Tamtéž. Str. 95.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž. Str. 86.

²²³ Tamtéž. Str. 86.

dlouhém uvažování jsem vytvořil dvě verze, obě s obratem „norské pece“: „Norweskie piece – płoną jak serce,“ a „Norweskie piece – podgrzeją ręce.“ První varianta zachovává sloveso hořet (płonać), druhá dává smysl nejen metaforicky, ale i v doslovném významu. Nakonec jsem využil druhou variantu (tedy „Norské pece – zahřejí ruce“).

Tomáš M. psal rovněž kratší nereklamní verše, včetně dvouslokové básně s erotickým motivem:

„Ach, mladé maminky,
koláčky nakousnuté,
jak rád bych ochutnal
u té, a pak zas u té.

Ach, mladé maminky,
kalhotky zaříznuté,
nejste mi souzeny,
a to je na tom kruté.“²²⁴

V překladu první sloky se mi, dle mého soudu, podařilo zachovat obrazy i přirozený rytmus (polština má samozřejmě jiný přízvuk, na rozdíl od češtiny většinou na předposlední slabice):

„Och, młode mateczki,
ciasteczka podgryzione
jak chętnie bym spróbował
kosztował te i one.“

Ovšem u druhé sloky už jsem byl nucen volit kompromisů. Předně rým *abcb* jsem musel nahradit rýmem *abbc*. Místo krutosti osudu lyrický subjekt pocítuje umocněnou bolest, trýzeň. Smysl však zůstal v jisté míře zachován:

„Och, młode mateczki,
majteczki pasowane,
mieć was – nie jest mi dane
więc mam bóle wzmożone.”

²²⁴ Tamtéž. 89.

Závěrem

Vytříbený jazyk povídek Zdeňka Svěráka, stejně jako jeho záliba v jemných jazykových hrách, jimiž vyjadřuje laskavou ironii a smysl pro humor, představují velkou výzvu pro překladatele. Přesto si myslím, že analyzovanou povídku *Ujetá láska* lze přeložit tak, aby neztratila smysl ani poetiku, která celým textem prostupuje.

RESUME

Mateusz Dąbrowski – TŁUMACZENIOWY SURVIVAL – NAJWIĘKSZY CZESKI POLARNIK JAN ESKYMO WELZL ORAZ WALKA O PRZETRWANIE JEGO „CHATRNÉ ČEŠTINY ”

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wstęp

Opowieści Jana Eskymo Welzla, pomimo nieuniknionego istnienia w fizycznym oderwaniu od swojego autora, za sprawą przywileju podróżników pozostają z jego osobą w trwałej i wyjątkowej więzi. Przywilejem tym jest możliwość istnienia w tekście pod dwiema postaciami: zarówno bohatera, jak i narratora – historie czeskiego polarnika ukształtowały się pod wpływem jego czynnego uczestniczenia, ale także jego percepcji i jego (re)interpretacji. Historie te, poprzez zależność od swojego podmiotu, mogą przyjąć funkcję jego atrybutów, stać się elementem charakterystyki bohatera-narratora i w tym ujęciu zająć względem niego pozycję drugorzędną.

Powyższe spostrzeżenie odgrywa istotną rolę dla tłumacza Welzlowych tekstów, ponieważ odzwierciedla perspektywę ich głównych redaktorów, a przy tym rodaków podróżnika – Bedřicha Golombka i Edvarda Valenty. Nietuzinkowy arktyczny wędrowiec zadziwiał ich swoim językiem, ubiorem, poglądami – wszystkim, na czym odcisnęły się ślady ponad trzydziestu lat wypraw poza rodzimym krajem, lub co mogło do nich predestynować. Przekonanie redaktorów o potrzebie zachowania w opowieściach Welzla obrazu tego niezwykłego człowieka wybrzmiewa w zdaniu: *[...] význam mají nejenom jeho polární dobrodružství a jeho celý život, ale vůbec všechny jeho zvyklosti, mravy, řeč, celá jeho povaha.*²²⁵

Tłumacz, gdy po raz pierwszy wprowadza wybraną społeczność językową do mikrokosmosu danej narracji, nie powinien zbaczać z oficjalnej trasy zwiedzania. W przypadku omawianych w niniejszej pracy tekstów oznacza to zobowiązanie tłumacza do uformowania w sobie możliwie pełnego wyobrażenia osoby, którą będzie poprzez swój przekład rekonstruował, przy czym szczególną wagę ma uświadomienie sobie postrzegania Jana Eskymo Welzla jako

²²⁵Golombek, B. – Valenta, E., *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*, Praha, Odeon 1971, s. 7.

fenomenowi (nie tylko) swoich czasów. Przedstawiony niżej rys biograficzny ma służyć uwidocznieniu nietuzinkowości podróżnika – kierowania się pragnieniem idealnej wolności, wykraczającej poza chociażby sztucznie narzucane Ziemi i jej mieszkańcom granice państw.

Jan Eskymo Welzl – rys biograficzny

Jan Welzl przyszedł na świat w 1868 r. w Zábřehu – niedużej, położonej w regionie etnograficznym Haná miejscowości na północnych Morawach, terenie ówczesnych Austro-Węgier – jako pierworodny syn rzemieślniczej rodziny. Już w wieku szesnastu lat wyruszył na pieszą wyprawę po Półwyspie Bałkańskim, by jako czeladnik ślusarski zdobywać potrzebne do zawodu doświadczenie. Zaznana wówczas swoboda wybrzmiała później – po okresie przymusowej służby wojskowej Welzl wstąpił na drogę przełamującą utarte społeczne schematy. W hamburskim porcie zaciągnął się na pokład transoceanicznego parowca i tak w przeciągu następnych lat przepłynął prawdopodobnie wszystkie morza świata, podejmując się takich zawodów, jak palacz okrętowy, mechanik czy pomocnik kuchenny.

Ten etap podróży Welzla zakończył się we Władywostoku, z którego już jako budowniczy kolei transsyberyjskiej przesuwiał się konsekwentnie w głąb niegościnnego lądu. W 1894 r. powziął decyzję o samodzielnym przemierzeniu Syberii w stronę Oceanu Arktycznego, a dwa lata później został przyjęty na statek wielorybiczny odpływający na Wyspy Nowosyberyjskie. Jedną z tamtejszych jaskiń stała się domem Welzla na kolejnych trzydziści lat, w czasie których utrzymywał się z polowań, handlu futrami i rozwożenia poczty, wziął udział w gorączce złota, ostatecznie został zaś mianowany wodzem lokalnej społeczności eskimoskiej.

Kres wolności na Dalekiej Północy przyszedł niespodziewanie w roku 1924 wraz z rozbiciem okrętu Welzla u wybrzeży Stanów Zjednoczonych i przymusową deportacją do Czechosłowacji, dla polarnika z monarchii habsburskiej nieznaną. Brak orientacji w ówczesnej sytuacji politycznej w Europie, brak dokumentów, zdezaktualizowany i w dużej mierze zapomniany język i tym podobne skutki wieloletniej nieobecności w rodzinnych stronach opóźniły powrót hanackiego podróżnika o kolejne miesiące. Jednak nawet przekroczenie granic Pierwszej Republiki Czechosłowackiej nie przyniosło końca jego złej passie. Welzl niczym prorok we własnym kraju spotykał się z niedowierzaniem i lekceważeniem ze strony swoich rodaków, jego plany o ponownej wyprawie w kierunku

bieguna północnego przekreślało natomiast przyzwyczajenie do wysokokalorycznych posiłków mięsnych, wyraźnie odbijające się na jego skromnych zasobach finansowych.

Rozwiązaniem dla „Pojídača medvědu”, ochrzczonego tak przez swoich arktycznych ziomek, okazała się literatura – nawiązana w międzyczasie korespondencja z Rudolfem Těsnohlídkiem (i zrodzona w oparciu o nią książka *Eskymo Welzl*, silnie przez Těsnohlídkę przeredagowana i udomowiona) zaowocowała teraz kontaktem i niebawem bliską współpracą z wymienionymi wcześniej Bedřichem Golombkiem i Edvardem Valentą. Przy ich koordynacji Welzl doczekał się wydania kolejnych tomów swoich opowieści, brał udział w poświęconych mu spotkaniach podróżniczych, wystąpił w radio, miał okazję osobiście poznać braci Karla i Josefa Čapków, a nawet samego prezydenta T. G. Masaryka. Pamięć o Janie Eskymo Welzlu zachowywana jest również współcześnie, ustępuje wprawdzie popularności inspirowanego nim Járy Cimrmana, największego Czecha wszech czasów, który nigdy nie istniał.

Tłumaczeniowy survival

Golombek i Valenta, rozważając dostępne sposoby uwiecznienia w redagowanych książkach esencji ich autora, nie od razu zdecydowali się na wierne odwzorowanie jego języka. Ich zwłokę tłumaczy okoliczność, że Welzl [...] *uměl bídne česky a narazil v každé větě na nedostatek výrazů*²²⁶. Do unaocznienia zakresu ich początkowej ingerencji w formę oryginalnych wypowiedzi może wystarczyć porównanie dwóch brzmień jednego reprezentatywnego zdania: *Projdu-li, projdu, neprojdu-li, neprojdu*²²⁷ oraz *prondeš, prondeš – neprondeš, neprondeš*²²⁸.

W książce *Třicet let na zlatém severu*, z której pochodzi przykład zbliżający narrację do bieguna literackiego, niedoskonałość językową Welzla oddawano nie zawsze systematycznym stosowaniem stylu książkowego i optymalnej składni, a za to utrzymywaniem prostoty i swoistej baśniowości. Zastanawiając się nad właściwą metodą przetłumaczenia przytoczonego dzieła, autor niniejszego artykułu doszedł do wniosku, że powinien szczególnie uważać na słowa, które od czasu pierwszego wydania oryginału uległy zmianom zabarwienia

²²⁶Welzl, J. [za součinnosti Bedřicha Golombka a Edvarda Valenty], *Třicet let na zlatém severu*, Praha, Fr. Borový 1930, s. 11.

²²⁷Tamtéž, s. 22.

²²⁸Golombek, B. – Valenta, E., *Trampoty eskymáckého náčelníka...*, cit. d. (pozn č. 1), s. 108.

stylistycznego. Jako główną wytyczną przy pracy translatorskiej obrał jednak w tym wypadku dbanie o naturalność wypowiedzi i prostą budowę zdań, odtwarzanie autentycznego gawędziarskiego tonu i oddalanie ewentualnego niebezpieczeństwa patosu potocznością, rekompensowaną w stosownych miejscach elementami literackimi.

Dużo większe translologiczne wyzwania stawiają napisane przy wykorzystaniu metod stenograficznych dzieła późniejsze, na przykład *Ledové povídky Eskymo Welzla*. Wiernie odtworzony język bohatera-narratora potrafi wprowadzić w zakłopotanie nawet rodzimych użytkowników języka czeskiego, czym jedynie mnoży dylematy tłumacza – przyjęcie strategii egzotyzacji wymaga posiadania poszerzonej kompetencji językowej.

Skalę różnic pomiędzy oficjalną czeszczyzną a mową podróżnika ilustruje poniższy spis:

Forma u Jana Eskymo Welzla	Opis zmiany	Forma poprawna
voběd	Protetyczne <i>v</i> przed <i>o</i> .	oběd
esli	Redukcja <i>j</i> na początku wyrazu, uproszczenie grupy spółgłoskowej <i>st</i> .	jestli
něvěči	Redukcja <i>ej</i> w <i>é</i> , uproszczenie gr. spółgł. <i>tš</i> , redukcja iloczasu <i>í</i> .	největší
před mladó slečnó	Dyftongizacja <i>ó</i> .	před mladou slečnou
nekde	Redukcja miękkości.	někde
dyž	Uproszczenie gr. spółgł. <i>kd</i> .	když
s něma všema třema	Zastosowanie formy narzędnika liczby podwójnej, ujednoczenie form wyrazów.	s nimi všemi třemi
včil	Zastosowanie gwarowego synonimu.	teď
Jezus Marja	Prawdopodobny wpływ języka polskiego.	Ježíš Maria
smrt'; hned'	Palatalizacja, wpływ języka słowackiego, możliwe, że za pośrednictwem gwary.	smrt; hned
ja, ja; špás	Zapóżyczenia z języka niemieckiego.	—

Nawet przeglądowa lista słownictwa, z jakim będzie się musiał zmierzyć tłumacz, może okazać się pomocna na etapie planowania przekładu. W języku Welzla widoczne są ślady gwary hanackiej, interdialektu *obecná čeština* czy różnych języków obcych. Analiza większych części tekstu wykazała ponadto niekonsekwencję w stosowaniu zaprezentowanych powyżej form. Wyjaśnienie takiego stanu rzeczy przychodzi wraz ze znajomością okoliczności zapisywania historii o czeskim obieżyświacie – rozsiadał się on wówczas w fotelu jednego z redaktorów, rozbudzał swą pamięć silnymi papierosami oraz rumem i przywoływał wydarzenia uznane przez siebie w danej chwili za najbardziej interesujące. Narracje Welzla są zatem w dużym stopniu ukształtowane przez jego emocje i podświadomość (w pewnym sensie można powiedzieć o ich pokrewieństwie z zapisem automatycznym), zaś przy rozpatrywaniu występujących w nich błędów językowych należy brać pod uwagę wszelkiego rodzaju zniekształcenia fonetyczne.

W obliczu decyzji o egzotyżacji tłumaczenia obniża się toteż zasadność wierności wobec wyrazów oryginału, rośnie natomiast znaczenie przekazywania konkretnych wrażeń, z których można wymienić oralność, bezpośredniość, ekspresywność, gwarowość czy oryginalność. Osiągnięcie zamierzonych efektów może przynieść stworzenie autorskiej quasi-gwary, łączącej archaiczność z potocznością, sugerującej regionalizm i swojskość, ale jednocześnie dystansującej wszystkich odbiorców obcością i osobliwością. Propozycję takiej konstrukcji ukazuje zamieszczone niżej tłumaczenie, dla porządku poprzedzone fragmentem tekstu źródłowego:

Dycky sem se myslél, jak by to bylo pěkny, dybych já měl takové nejaké veliké dalekohled, nejaké jupiterglás, povdal sem si, že by tym bylo možny všelico vidět, všelijaky pozorování udělat a všelico tem Eskymákum povědět, co by voni nevěděli. Zároveň já sem věděl, že bych tym pádem já mezi něma ten néučeníši člověk byl a že by mně to sloužilo k větší ctě dávání vod nich. A tož sem si povdal, že já si k nejakymu jupiterglás co nédřiv pomožu²²⁹.

²²⁹Golombek, B. – Valenta, E., *Ledové povídky Eskymo Welzla*, Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1967, s. 84.

Dycki żem myślał, jak by to było piękne, dybym ja miał takowe spore dalekowied, jakoweś jupiterglas, powdział żem se, że by tem było możne wszecko wobadać, wszelakie woglonowanie zrobić, aj wszecko tem Eskimosem powdzieć, czego by wone nie wedzieli. Zarowno żem wedział, że bym tem samym ja mendzy niemi ten nejwencej uczony człowiek był, a że by mie to służyło do wielkszej czci dostawania wod nich. Zatem żem se powdział, że ja se jakoweś jupiterglas jak nejrychlej wystaram.

Dla próby odwzorowania mowy Welzla niezwykle praktyczna okazała się bliskość języków czeskiego i polskiego, umożliwiającą użycie czeskich słów w postaci obco brzmiących, ale nadal zrozumiałych zapożyczeń (*nejrychlej/nejrychleji*). Podobne korzyści przyniosło zwrócenie się ku zasobom gwary śląskiej i cieszyńskiej, skutkujące zachowaniem niemal identycznych form wyrazów (*dycki/dycky*). Również uzupełniające tłumaczenie rozliczne błędy językowe (np. protetyczne *w*) stworzyły przestrzeń do jednoczesnego zbliżania obu wersji narracji i realizowania pozostałych założeń przekładu, takich jak nadanie cech potoczności i obcości.

Refleksje

Tytułowy tłumaczeniowy *survival* może być z jednej strony rozumiany jako wyzwanie dla tłumacza, który może przy nim polegnąć, nie doprowadzając go nawet do końca, z drugiej zaś strony może zostać odczytany jako swego rodzaju eksperyment, chęć „ocalenia w tłumaczeniu” nie tylko języka, ale i samej wyjątkowej osoby autora oryginału. Rezultat doświadczenia podlega naturalnie subiektywnej ocenie, końcowy komentarz skupia się więc na refleksjach płynących z samej realizacji projektu.

Dwa podstawowe pytania, jakie rodziły się podczas przekładu, dotyczyły jego sensowności oraz wykonalności. Świat przedstawiony za pomocą słów zawsze będzie względem rzeczywistości niekompletny i będzie podlegał dwukrotnej interpretacji – najpierw nadawcy, później odbiorcy komunikatu. Tłumaczenie i oryginał zawsze też będą dwoma różnymi tekstami (zresztą tak samo jak przekłady wykonywane przez różnych tłumaczy), a co za tym idzie, na przekładzie tym dobitniej ciążyć będzie piętno nieautentyczności. Jednak nawet w codzienne ludzkie uczestniczenie w świecie wpisana jest konieczność opierania się na własnych zmysłach, innymi słowy dla każdego elementu rzeczywistości istnieje liczba obrazów wprost proporcjonalna do liczby wszystkich ludzi. Pewna forma tłumaczenia zachodzi również

przy każdej wymianie myśli pomiędzy dwiema jednostkami. Ta nieunikniona konieczność przekładu, pozwalająca rozumieć niepoznawalne, będąca podstawą świadomej egzystencji oraz swobodnej komunikacji, ożywiająca fikcję i umożliwiającą prowadzenie na jej temat rzeczowych dyskusji, jest też fundamentem dla zaistnienia w polskiej przestrzeni językowej cienia Jana Eskymo Welzla w postaci jego kolejnego – i nie mniej wartościowego – odbicia.

Przyświecająca procesowi tłumaczenia idea ochrony przed zaginięciem każe się zastanowić nad jeszcze jednym pytaniem: co może być dla tłumacza-humanisty cenniejszego do ocalenia, jeśli nie stojący u źródła człowiek? Pomimo pozornej niemożliwości wykonania takiego zadania tekst, jak przecież kazał wierzyć rzymski poeta, potrafi być pomnikiem trwalszym niż ten ze spiżu.

Bibliografia

- Golombek, B. – Valenta, E., *Ledové povídky Eskymo Welzla*, Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1967.
- Golombek, B. – Valenta, E., *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*, Praha, Odeon 1971.
- Rechcigl, M. Jr., Czech Polar Hunter and Gold Digger, in: *Czechs Won't Get Lost in the World, Let Alone in America: Portraits and Vignettes from the Life of Czech Immigrants in America*, Bloomington 2018 (online), <https://books.google.pl/>.
- Welzl, J., *Tricet let na zlatém severu*, Praha, Fr. Borový 1930.

RESUME

The Most Famous Czech Arctic Traveller Jan Eskymo Welz and the Struggle to Survive His "Frail Czech"

Jan Eskymo Welzl (1868–1948), an extraordinary Arctic adventurer, amazed his countrymen with his language, clothing, views – with everything that was marked by the traces of over thirty years of expeditions outside his home country, or by what could predestine him for them. Although he became an inspiration for the fictional "greatest Czech of all time", Jára Cimrman, with each passing year he fades deeper into obscurity. In Poland, however, he is yet to be discovered. Therefore, the author of this paper was guided by the idea of "saving in translation" not only the words left behind by Jan Welzl, but also his very own, exceptional person. The work presents selected linguistic features characteristic for Welzl and proposes their elusive recreation in the Polish language.

Beatrix Dudášová – PROBLEMATIKA MAĎARSKÉHO PREKLADU POVIEDKY *CHUŤ* OD MARTINA VLADA

Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko

Úvod

Martin Vlado, autor poviedky *Chuť*, sa narodil 7. februára 1959 v Košiciach. V roku 1989 nastúpil na Technickú univerzitu v Košiciach, kde pôsobí aj v súčasnosti ako docent. Po roku 1989 začal po prvýkrát uverejňovať poéziu. V spomínanej poviedke sa odzrkadľuje skutočnosť, že autorom tohto diela je básnik. Práve z tohto dôvodu je v poviedke možné pozorovať veľké množstvo poetických prvkov, ako napríklad veľmi krátke, miestami až jednoslovné vety. V preklade je nutné tieto prvky poetickosti zachovať, a preto je možné na základe aplikovaných translačných úkonov odhaliť použité stratégie prekladateľa a zároveň aj fázy prekladateľského procesu. Pri zachovaní tejto črty diela sa môže častokrát objaviť otázka prekladovosti. Prekladateľ sa pasuje s otázkou, ako preložiť časť východiskového textu rovnako stručne a zároveň poskytnúť čitateľovi prekladu rovnaký čitateľský zážitok, aký vyvolalo pôvodné dielo na čitateľa originálu.

Preklad slovenského diela do maďarského jazyka vznikol na základe výzvy Univerzity ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem) v Budapešti do súťaže o Cenu Samuela Cambela 2019, čo nás inšpirovalo uskutočniť analýzu prekladu tejto poviedky z perspektívy prekladateľa do maďarského jazyka. Z pozície prekladateľky odkryjeme jednotlivé fázy prekladateľského procesu a poukážeme na prekladové problémy, s ktorými sme sa pri preklade stretli.

Charakteristika diela

Nie je prekvapivé, že v poviedke *Chuť* sa najväčšia pozornosť kladie práve na poetickosť, keďže autorom je básnik Martin Vlado. Jednoduché, zväčša jednoslovné vety informatívneho charakteru, opakovanosť deja („zapálil si cigaretu“, „pozrel sa cez okno“), stručnosť a lakonickosť sú charakteristickými znakmi tejto poviedky. V diele sa nachádza málo adjektív, a naopak, viacero personifikácií („slnko stúpalo“, „slnko vládalo“) a slovných hier na lexikálnej úrovni („text plynul, až uplynul“ – autor použil dve skoro totožné slová, pri ktorých sa zmenila

iba jedna samohláska). Tu sa nám načrtá otázka: Má prekladateľ uprednostniť slovnú hru alebo význam? Popríklad, je možné nájsť také prekladové riešenie, ktoré by umožnilo zachovať obe zložky? Naprieč celým dielom sa striedajú neutrálne („cigareta“) a štylisticky zafarbené slová („kávička“). Text je charakteristický strohosťou. Monotónny opis života je dosiahnutý pomocou opakujúcich sa činností – dej začína aj končí rovnakým obrazom (pozrel sa cez okno), iba s tým rozdielom, že v závere diela bola táto činnosť kvalifikovaná ako fatálna chyba. Táto strohosť a monotónnosť môže pôsobiť ležérne, ale básnik Martin Vlado použil opakovania v texte vedome.

Fázy prekladateľského procesu

Fázy prekladateľského procesu delí Jiří Levý (1963) na pochopenie predlohy, interpretáciu predlohy a samotné preštylizovanie predlohy. Podobne ich chápe aj Ján Vilikovský (1984), ktorý však interpretáciu na rozdiel od Levého umiestňuje hneď na prvé miesto, za ňou nasleduje koncepcia, až po nej samotná reprodukcia textu.²³⁰

Či už prekladateľ postupuje podľa Levého alebo Vilikovského, v každom prekladovom procese platí, že najskôr autor vytvorí text vo východiskovom jazyku. Tento text slúži pre čitateľov, ktorí východiskový jazyk ovládajú. S cieľom sprostredkovať text širšej, inojazyčnej verejnosti je nevyhnutné preložiť ho. V prvej fáze prekladateľského procesu sa prekladateľ stáva čitateľom. Pri prvej fáze je veľmi dôležitá interpretácia. Následne, až po správnej interpretácii, vstupuje do hry reprodukcia textu. Interpretácia je kľúčovou súčasťou prekladateľského procesu a tak, ako je interpretácia potrebná vo všeobecnosti pri všetkých dielach, ani poviedka *Chuť* nie je výnimkou.

Interpretácia poviedky *Chuť*

Prvým krokom interpretácie je osvojenie si textu a následné pochopenie významu. Pri interpretácii je nutné venovať pozornosť aj detailom. Ak by sme čítali dielo len povrchovo, zistili by sme, že poviedka opisuje príbeh monotónneho života muža, spisovateľa nenachádzajúceho inšpiráciu. Detailnejším čítaním by sme však veľmi rýchlo zistili, že sa v diele nachádza napr. aj meno autora P. Esterházyho. Dokonca aj názov jeho poviedky, *Jeden*

²³⁰Srv. Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003, s. 34-36

máj, ktorá sa veľmi podobá na poviedku Martina Vlada. Prípadná skutočnosť, že sa autor inšpiroval Esterházyho dielom, nám môže byť pri preklade diela veľmi nápomocná.

Translačné úkony

Pojem translačný úkon (átváltási művelet) do translatológie zaviedla Kinga Klaudy (1991). Translačný úkon definuje ako akýkoľvek prekladateľský postup medzi fázou analýzy a syntézy.²³¹

Rozdeľuje ich na povinné/obligátne (vznikajú v dôsledku rozdielneho lexikálno-gramatického systému jazykov, je nutné ich zrealizovať) a fakultatívne (tzv. dobrovoľné, ktoré prekladateľ môže, ale nemusí zrealizovať – napr. antonymický preklad).

Okrem povinných a fakultatívnych ich rozdeľuje na lexikálne a gramatické. Medzi lexikálne patria lexikálna diferenciacia a konkretizácia (výber konkrétneho významu – *férfiú* → *osemnástročný mladík*); lexikálna generalizácia (rozširovanie významu – *halászlét ettek* → *jedli polievku*); spájanie významov (*zvykla spávať* → *spávala*); rozdelenie významov; vynechanie významov; vkladanie významov; zámena významov (významové rozšírenie); antonymický preklad (*nehazudj* → *hovor pravdu*). Gramatické translačné úkony reprezentujú gramatická generalizácia a konkretizácia (neexistencia istej gramatickej kategórie, napr. rodu alebo slovného druhu v cieľovom jazyku); gramatické rozdelenie a vyzdvihnutie; gramatické spojenie a zníženie (pretransformovanie vedľajšej vety na úroveň rozvíjajúceho vetného člena – ide o fakultatívny translačný úkon); gramatické vsunutie; gramatické vynechanie (napr. absencia gramatickej kategórie); gramatické premiestnenie a gramatickú zámenu, ktorá sa ďalej člení na zámenu formy slova (napr. singulár → plurál, indikatív → imperatív), slovnodruhovú zámenu (napr. podstatné meno → prídavné meno), vetnočlenskú zámenu (napr. podmet → predmet), vetnotypovú zámenu (napr. jednoduchá veta → súvetie) a zámenu vetných hraníc (jedna veta → viacero viet, resp. opačne).

Translačné úkony sú, zjednodušene povedané, lexikálno-gramatické zmeny, ktoré napomáhajú prirodzenosti textu v cieľovom jazyku, a tým eliminujú aj riziko vzniku kalkov.

²³¹ Teóriu K. Klaudyovej do slovenskej translatológie ukotvila A. Huťková (2003), ktorá zároveň overila klasifikáciu Klaudyovej translačných úkonov na jazykovej dvojici maďarčina – slovenčina. V štúdiu pracujeme so slovenskými ekvivalentmi maďarských termínov podľa A. Huťkovej.

Prekladové problémy

Finálnemu prekladu diela predchádza viacero pracovných verzií prekladu. Povedku *Chut'* som prekladala v roku 2019 ako študentka prvého ročníka bakalárskeho stupňa štúdia. V prvom preklade môžeme nájsť kalky („Neustála a vždy tá istá zmena smeru ho unavila.“ → „Folytonos és mindig ugyan az a nemváltozó irány járása kifárasztotta.“), slovné spojenia z východiskového textu ponechané v cieľovom jazyku („...šálku zo servisu *Námestie kávy a čaju*...“ → „...egy csészét a *Námestie kávy a čaju* nevű teáskészletből“), negatívny posun („modrá obloha“ → „kék felhő“ [doslovne *modrý oblak*]).

Vo finálnom preklade som pochopila, že pri názve *Námestie kávy a čaju* nejde o značku produktu, ale o názov, ktorým hlavná postava diela tento svoj servis vo vitríne nazvala. Modrá obloha sa preložila vhodným ekvivalentom „kék ég“ a z doslovného prekladu sa stala v cieľovom jazyku prirodzená veta.

Translačné úkony v praxi

Problémy pri preklade a stratégie, ktoré som počas prekladového procesu použila načrtnem pomocou translačných úkonov.

Pr. 1: **„Uchlipol si z kávičky a s pohľadom upretým
na dosku stola premýšľal.“**

- „z kávičky“ – na túto analýzu je potrebné vedieť, že slovenský genitív (= od koho/čoho aj z koho/čoho) je v maďarskom jazyku rozdelený na dva rozličné pády. „Uchlipol si z kávičky²³²...“ → „Belekortyolt a kávejából...“ → „Belekortyolt a kávejába...“ = pádová zámena
- „s pohľadom“ – pád inštrumentál → „...tekintetével...“²³³ → „...tekintetét...“ = pádová zámena (inštrumentál – akuzatív)
- „na dosku stola“ – doska = deszka. *Deszka* sa však v maďarskom jazyku používa na opis tenkého materiálu zhotoveného z dreva (*deszkalap*) → „...asztal felszínére...“ (na povrch stola) = lexikálna diferenciacia a konkretizácia
„Belekortyolt a kávejába s tekintetét az asztal felszínére
összpontosítva gondolkodott.“

²³² Kým slovo kávička znie v slovenskom jazyku upokojujúco až priam familiárne, preklad „kis kávejából“ alebo „kávécskájából“ by v maďarskom jazyku zmenilo význam.

²³³ Doslovný preklad (kalk).

Pr. 2: **„Pocítil nervozitu. Úzkosť.“**

- Ak by sme chceli zachovať len význam textu, mohlo by to byť aj: „Ideges és feszült lett.“ (Zrazu bol nervózný a úzkostlivý), kde by sa však stratila forma, čím by sa porušila charakteristická črta diela – jednoduchosť viet. „*Idegességet érzett. Feszültséget.*” → „Ideges lett. Feszült.” = slovnodruhovú zámenu (podstatné meno – prídavné meno).

Pr. 3: **„Vyklonil sa, ako to len bolo možné v byte na druhom poschodí a zhlboka sa nadýchol. Pomaly vydychoval.“**

- „v byte na druhom poschodí“ → „...a lakásban a második emeleten...”²³⁴ → „...egy második emeleti lakásból...” = vetnočlenská zámna (príslovkové určenie (na druhom poschodí) – zhodný prívlastok („druhuposchodový“),
- „zhlboka“ → „...mélyen...” → „...mély...” = slovnodruhovú zámnu (príslovka spôsobu – prídavné meno).

„Kihajolt, amennyire csak lehetett egy második emeleti lakásból, s mély levegőt vett. Lassan kifújta.“

Pr. 4: **„Text plynul jedna radosť.
Až uplynul.“**

- Problematiku tejto vety tvorilo slovné spojenie „jedna radosť“, ktoré som zo začiatku preložila ako „mint egy öröm“, čo bolo dosť nešikovné riešenie. Vo finálnom preklade som vytvorila prostredníctvom slovnodruhovej zámny príslovku spôsobu „örömteljesen” = slovnodruhovú zámnu (podstatné meno – príslovka spôsobu).
- Druhý problém predstavovala slovná hra na lexikálnej úrovni „plynul – uplynul“ → „A szöveg örömteljesen telt. Míg eltelt.“ (De hogyan tud a szöveg telni?) → „A szöveg örömteljesen áradt a rádióból. Míg eláradt.”²³⁵ – vložéním predložkového spojenia „z rádia“ a konkretizáciou slovesa plynul/uplynul (áradt = hrnúť sa/valiť sa) vznikla finálna verzia môjho prekladu tejto vety = vkladanie významu (*a rádióból*), lexikálna diferenciácia a konkretizácia (*áradt/eláradt*).

²³⁴ Doslovný preklad.

²³⁵ „Míg eláradt“ (návrh z workshopu).

Pr. 5: **„Za oknom sa zošerilo.“**

- „za oknom“ – „*Az ablak mögött homály lett.*“ → „Az ég elhomályosodott.“ (Obloha sa zahmlila = zošerilo sa) = vynechanie významu („za oknom“) + vloženie významu („az ég“) = záměna významu (za oknom – obloha).

• *Pr. 6:* **„Odskočil si na malú.“**

- „Elugrott egy kicsire.“ – v cieľovom jazyku neprirodzená veta. Ide o doslovný preklad. Neskôr som sa rozhodla preložiť vetu ako „Elment pissantani/pisilni.“ alebo „Elment WC-re.“. Prvý variant je viac-menej neslušný, až vulgárny, kým vo východiskovom jazyku je veta skôr neutrálna. Druhý variant by bol vhodný z významového hľadiska, ak by však autor diela chcel ponechať slovo „WC“, tak by napísal „Odišiel na WC.“, čo však neurobil. Na záver som dospela k riešeniu „Elment vizelni.“ = lexikálna diferenciacia a konkretizácia.

Pr. 7: **„Pozrel sa cez okno.**

A to nemal!

Bola to fatálna chyba.“

- „A to nemal!“ → „És ezt nem lett volna szabad!“ (nezachovala by sa strohosť vety = veľmi dlhé) → „Ezt benézte!“ (jednoduchosť a strohosť je zachovaná, ale je to slang) → „Nem kellett volna!“ (preklad najvhodnejším ekvivalentom s cieľom zachovať význam aj formu textu).

„Kinézett az ablakon.

Nem kellett volna!

Végzetes hiba volt.“

Záver

Počas prekladového procesu som sa stretla s mnohými prekladateľskými problémami. Znázornením mojich prekladateľských riešení som chcela poukázať na dve najdôležitejšie zložky textu, ktorými sú význam a forma (ak je nutné si medzi nimi vybrať, uprednostňuje sa prvá menovaná). Prekladateľ musí vedieť rozmýšľať v cieľovom jazyku, aby preklad zbavil neprirodzenosti. Neprekladať slova slovom, vetu po vete, pretože to, čo znie vo východiskovom jazyku prirodzene, v cieľovom tak znieť nemusí. Ďalším dôvodom prečo týmto spôsobom

neprekladať je, že text je jeden celok, nemožno ho rozdeliť na samostatne stojace vety bez kontextu, spojené do jedného zhluku („textu“). V cieľovom jazyku by to nedávalo význam, vety by na seba nenadväzovali. Akokoľvek sa na prvý pohľad zdá byť problém nepreložiteľný, všetko sa dá vyriešiť. Stačí zmeniť uhol pohľadu, translačný úkon.

Preklad nemá vzbudzovať pocit prekladu, má vytvárať dojem nového diela písaného priamo v cieľovom jazyku. Prekladateľ je v skutočnosti autorom existujúcich diel v inom jazyku. Buďme všetci autormi svojich diel a buďme súčasťou tohto krásneho prekladateľského procesu!

BIBLIOGRAFIE

Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003, s. 108.

Klaudy, K., *Átváltási műveletek a fordításban*, Budapest, Külkereskedelmi Főiskola 1991.

Levý, J., *Umění překladau*, Praha, Československý spisovatel 1963.

Popovič, A., *Teória umeleckého prekladu* Bratislava, Tatran 1975.

<https://www.litcentrum.sk/autor/martin-vlado/zivotopis-autora>

[https://www.unipo.sk/public/media/27344/Martin%20Vlado%20-%20CHU%C5%A4\(1\).docx](https://www.unipo.sk/public/media/27344/Martin%20Vlado%20-%20CHU%C5%A4(1).docx)

RESUME

Challenges in Translating the Short Story *Chut' (Taste)* by Martin Vlada

During the translation process, I came across many words that presented difficult translation problems. By illustrating my solutions, I wanted to point at the two most important functions of the text – the semantic and the aesthetic one (in case that it is necessary to choose between them, the semantic one is more important). Thinking in the target language is very important which enables translators to reproduce the naturalness of language of the source text. Therefore, a text ought not to be translated word by word, sentence by sentence, because what sounds natural in the source language may not do so in the target language. Another reason is that the text acts like a whole, it cannot be divided into separate sentences without considering the context and being only combined into one cluster called ‘text’, as it would not make sense in the target language; the sentences would not lead to a coherent whole. In case when a text or a part of the text seems untranslatable, one should believe that nothing is impossible. Instead of giving in, one should change the point of view, change the translation strategy.

The translated text should not evoke a feeling of reading a translation. On the contrary, the translated text should generate the impression of a new work written directly in the target language. The translator is, in fact, the author of an existing work, just in another language. Let us all be the authors of our works and be part of this beautiful process, called translation.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ESKASgV0z9xAmGgv0JcIFw8BhdZvM8WIWAqaZqPjVDNxg?e=IHWKjM

1. A fehér király

Dragomán György *A fehér király* című regénye 2005-ben jelent meg. A történetet egy tizenegy-tizenhárom éves fiú mondja el, a könyv cselekménye a Ceaușescu-rendszer alatt játszódik, valamikor 1986 körül, a csernobili katasztrófa után. A regény helyszíne Erdély vagy más, magyarlakta terület Romániában, ahol magyarok és románok élnek együtt. A hely és az idő tele van feszültséggel, izgalmas viszonyokkal, de a narrátor nem foglalkozik sem a társadalmi helyzettel, sem a politikai eseményekkel, az időszak határait pedig az apja hiánya tűzi ki, akit a Duna-csatorna munkatáborába hurcoltak. A mű a kamasz mindennapi életéről és kalandjairól szól, de a családtörténetből és a hétköznapi helyzetek ábrázolásából nem a békés gyerekkor világa rajzolódik ki, hanem a gyerekkorról szóló rémálom, amelynek kegyetlenségét és igazságtalanságát a gyermeknarrátor nem veszi tudomásul, hanem – mivel ebben szocializálódott – természetes állapotnak tartja.

A narrátor perspektíváját a gyerek nézőpontja determinálja, az ő szemszögéből látjuk az emberek közötti kapcsolatokat, az erőszakot, az alárendeltségi viszonyokat, az anya szomorúságát és mindennapi küzdelmét a férje hazatéréseért. Az ő élményeinek leírásából rajzolódik ki a nyolcvanas évek romániai valósága. A gyermeki elbeszélő felnőtt tudatossággal, a felnőtt tudásával és gondolkodásával rendelkezik, annak ellenére, hogy általában egy kamasz képtelen megérteni azt, ami körülötte történik, és nem tudja szavakba önteni az érzéseit. Néha kicsit tudathasadásos a narráció, olykor a gyermeki elbeszélőt színleli, olykor pedig egy nagykorú személy stílusát imitálja.

2. A fehér király kontextusa

Dragomán György nagyon jól ismert Magyarországon kívül, *A fehér király* című regényét számos nyelvre lefordították: angolra, németre, oroszra, svédre, norvégre, lengyelre, dánra, hollandra, szerbre, horvátra, észtre, lettre, franciára, szlovákra, spanyolra, finnre és románra.

Az író nagy népszerűségnek örvend Németországban és Ausztriában is. Ez nemcsak művei minőségének köszönhető, hanem a magyar irodalom népszerűségének is ezekben az országokban. Az olyan írók, mint Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, Márai Sándor vagy Krasznahorkai László, valódi sikereket értek el a német piacon. A németek nosztalgikusak a magyarok iránt, valószínűleg közös történelmük és korábbi szoros politikai és gazdasági kapcsolataik miatt. Nádas Péter az amerikai *Bomb* magazinnak adott interjújában²³⁶ elismeri, hogy Németország az egyetlen olyan európai ország, amely történelmi és kulturális tényezők miatt érdekli Magyarországot.

Dragomán könyveinek recenziója a legjelentősebb véleményformáló német lapokban jelent meg, regényeit széles körben kommentálják a kulturális programokban, a rádióban és a televízióban. Az író óriási sikert aratott az angol nyelvű országokban is, *A fehér király* nagyszerű fordításának köszönhetően, amelyet Paul Olchváry készített.

A fehér király című könyv olyan hatalmas kiadói sikert ért el, hogy 2016-ban film készült belőle Alex Helfrecht és Jörg Tittel rendezésével. Világbemutatója az Edinburghi Filmfesztivál Best of British szekciójában, valamint a Tallin Black Nights filmfesztiválon volt. Az író bevallotta, hogy nem akart a filmmel dolgozni és forgatókönyvet írni, és ily módon újraírni a saját könyvét: „Enyedi Ildikóval beszélgettünk egyszer jó régen, ő mondta, hogy ha egy író forgatókönyvet ír, az olyan, mintha ébenfával fűtenének.”²³⁷ Az író véleménye szerint a film nagyon különbözik a könyvtől („az én könyvem, az ő filmjük”).²³⁸

3. Jegyzetek *A fehér király* fordításához

A fehér király 2005-ben jelent meg a Magvető Kiadónál, majd pedig több mint 30 nyelvre fordították le, Kínától Brazíliáig. Ez az író második és legfontosabb regénye, amelynek köszönhetően nagy sikert aratott világszerte. *A fehér király* esetében kivételes helyzet alakult ki, mert az első fordítás lengyelül jelent meg. A lengyel változat Elżbieta Cygielska fordításában 2007-ben látott napvilágot. Volt szerencsém beszélgetni a fordítóval a lengyel kiadás eredetéről, aki így emlékezett vissza az akkori eseményekre:

„A Magvető Kiadó akkori vezetője, Morcsányi Géza Monika Sznajdermannak, a Czarne kiadó

²³⁶ Péter Nádas by David Kovacs, *Bomb*, Jul 1, 2007, <https://bombmagazine.org/articles/p%C3%A9ter-n%C3%A1das/> (Letöltés ideje: 2020. 11. 6.)

²³⁷ Valuska Gábor – Dragomán György, *Az én könyvem, az ő filmjük* (interjú), http://konyves.blog.hu/2017/03/11/dragoman_gyorgy_feher_kiraly_film (Letöltés ideje: 2017. 11. 16.)

²³⁸ Uo.

vezetőjének ajánlotta ezt a könyvet, mint olyan regényt, amelyet nagyon kedvezően fogadtak Magyarországon, és amely szintén illeszkedik a Czarne közép-európai profiljába. A Czarne felkért, hogy beszámoljak a könyv magyarországi kritikájáról és készítsek belső áttekintést. Amikor elolvastam A fehér királyt, meggyőződéssel és lelkesedéssel vállaltam a fordítást. Ezek a tevékenységek egybeestek a könyv nagy sikerével a frankfurti könyvvásáron, ahol sok ország szerzői jogokat vásárolt, de a lengyel kiadás volt az első, ami egyfajta szenzáció.”

Elżbieta Cygielskától kaptam egy e-mailt is, amelyet az író küldött a könyve fordításán dolgozó műfordítóknak. Dragomán György, mivel maga is aktív műfordító, és tökéletesen tudja, milyen nehéz és igényes ez a szakma, támogatta a fordítókat munkájukban, és egy „útmutatót” készített A fehér király című regényhez. A jegyzeteket három kategóriára osztottam – a kultúrára vonatkozó megfigyelések, az idegen nyelvi kifejezések és az önéletrajzi elemekre vonatkozó megjegyzések alapján.

Mielőtt ennek részletesebb ismertetésébe kezdenék, érdekesnek tartom megjegyezni, hogy Dragomán a könyv címével is foglalkozik instrukcióiban. A regénynek ugyanis sokáig az volt a munkacíme, hogy Veszteni tudni kell, de a szerző ezt nem szerette, mert igazából Dzsátá sehol sem veszít, ha meg igen, akkor éppenhogy nem tud veszteni, nem nyugszik bele. Éppen ezért nagyon megörült A fehér király címötletnek, merthogy megteremtett egyfajta mesei hangulatot. A fejezetek önmagukban is megálló mesék, ez pedig egy különös „mesekönyv” Dzsátá monológjaiból. Az író utal a címbe foglalt sakkterminológiára is, és annak nyelvhasználati regiszterére is: „Várady Szabolcs barátom megjegyzése: ha komolyan venném a sakkot, akkor tudnám, hogy a fehér király sakk-nyelven nem fehér király, hanem világos király – csak hát Dzsátá és barátai nem ismerik a sakknyelvet, nekik a ló az ló és nem huszár, a paraszt meg paraszt és nem gyalog és így tovább.”

I. Önéletrajzi elemek

I. 1 A főhős neve – Dzsátá

A Dzsátá név nem sokszor hangzik el a regényben, Dzsátá egy névtelen elbeszélő. Az író érdekességként elmondja, hogy honnan származik ez a kifejezés. A Dzsátá az író egyik gyermekkori beceneve volt, a román săgeată – szödzsátá (magyarul nyíl) szó rövidített változata. Azért nevezték így, mert a szerző gyerekként nagyon szeretett nyilazni, és hatéves volt, amikor karácsonyra kapott édesapjától egy igazi markolatos fáját, hozzá egy bőrtegezt tíz tollas nyíllal.

Ez nagyon különleges ajándék volt, senkinek sem volt ilyenje a negyedben, ráadásul akkor ment a tévében a Stevenson-regény filmváltozata, A fekete nyíl (szödsáta neágrö), és így ragadt rajta a név. Dragomán hangsúlyozza, hogy Dzsátá szó a magyar olvasók számára nem jelent semmit, ezért nem hiszi, hogy értelmet kéne adni neki, inkább az lenne jó, hogy fonetikusán írják, mert a hangzása a lényeg.

I. 2 A nyelv

Dzsátá magyarul beszél, de a gúnyneve román. A regény nyelvébe sokszor beszűrődnek román szavak, és Dragomán kiemeli, hogy ezeket, ha lehet, meg kell tartani, a lényeg, hogy érthető legyen a szöveg, és ne törjön meg a lendület. A könyvben sehol sem hangzik el sem a „román”, sem a „magyar” szó, és az író azt szeretné, ha ez így is maradna. Semmiképpen sem szabad a szövegen belül erre a nyelvi állapotra reflektálni.

I. 3 Ihlet az íráshoz

Dragomán olyan információkkal is ellátja fordítóit, amelyeknek nincs szoros értelemben vett kapcsolatuk a műfordítói praxissal. A szerző következőt mondta: „(...) de ő azt tanácsolja nekünk, kapusoknak, hogy ne vetődjünk, és kerüljük a kapcsolatot a labdával, mert az összeszedi a rádióaktivitást a fűből” – ez a mondat egy tévéinterjúban hangzott el, írja, Helmut Ducadam, a Steua Bucuresti legendás kapusa mesélt arról, hogy milyen volt Csernobil után felkészülni a BEK-döntőre, amit a Barcelona ellen játszott 1986-ban a Steaua, ahol az ő legendás kapusteljesítményének következtében győztek. Ebből a mondatból nőtt ki az egész regény.

II. A kultúrára vonatkozó megfigyelések

A szerző megjegyzi, hogy van a szövegben pár olyan kifejezés, ami csak Kelet-Európában egyértelmű, vagy talán még ott sem általánosan ismert, és ahhoz, hogy a szöveg más környezetben is működjön, ezeket meg kell magyaráznia a műfordító számára.

II.1 Duna-csatorna

Duna-csatorna kifejezés a könyvben sokszor felbukkan, Dzsátá apja kerül oda.

Magyarországon és Erdélyben evidens, hogy a Duna-csatornánál lenni azt jelenti, a szereplő kényszermunkatáborban, büntetőtáborban van. A Duna-csatornát egyébként a negyvenes években kezdték építeni, célja elvileg az volt, hogy a Duna-deltát alkalmasabbá tegye a kereskedelmi hajózásra, de hamarosan munkatábornak használták. Az volt a negyvenes években, az ötvenes években és – mint az író utal rá – a legendák szerint a hetvenes-nyolcvanas években is. Hivatalosan erről nem sokat lehetett tudni, de nem hivatalosan legendák és rémhírek terjengtek a csatornával kapcsolatban. A csatorna a nyolcvanas évek végre elkészült, ez volt Románia úgynevezett „arany korszakának” egyik legnagyobb „vívmánya”, használatának gazdaságosságát azóta is vitatják.

II. 2 Karszám és párttitkár

A karszám egy kék anyagra sárgával hímzett egyéni azonosító szám. Romániában minden iskolásnak kötelező volt a viselete, az iskolás egyenruha (sötétkék zakó, nadrág, tenyérnyi széles címeres csattal záródó műbőr derékszíj, kék kockás vagy egyszínű kék ing és pionírnyakkendő) kabátjára kötelező volt felvarrni. A párttitkár pedig a hatalmon lévő szocialista párt középfunckionáriusa volt. Ez komoly pozíció a párthierarchiában, magyarázza el Dragomán levelében.

II. 3 Jánku Zsjánu

Jánku Zsjánu a román Rózsa Sándor, egy híres betyár, ahogy Dragomán írja levelében, „hájdúk”. Ezt a figurát keményen mitizálta a kommunista hatalom, mint a tőkés társadalmi rend elleni harc korai képviselőjét.

II. 4 Filtrú nélküli Kárpáci

Filter nélküli román cigaretta, a cigaretta márkaneve a Kárpátok (Carpati) románul, de az erdélyi magyarul is így hívták.

III. Idegen szavak

III. 1 Pohárszék

Dragomán György instrukcióiban az idegen szavak közé sorolta a pohárszék kifejezést, amelyet

szerinte különösen nehéz lefordítani. A pohárszéket a szerző úgy írja le, hogy ez egy almárium, tálas, olyan szekrény, aminek az alsó része zárt ajtókból áll, a felső része zárt ajtók és nyílt rekeszek kombinációjából áll. Dragomán még beszűrt egy képet is egy átlagos pohárszékről.

III. 2 Jálézár

A jálézárral sok baj van, senki se tudja, mi az, pedig az író gyerekkorában így hívták a zárat, és minden ajtón ilyen volt. Amikor Paul Olchváry angolra fordította a Tulipánok című fejezetet, akkor utánanézett, és kiderítette, hogy ez valószínűleg a Yale-lock. A Yale-lock híres zár volt a szerző gyerekkorában, annyira, hogy például Kínában még mindig gyártják egy koppintott változatát, és könnyen lehet, hogy Románia jálézárainak nagy része is kínai import volt annak idején.

III. 3 Menjen a brantba

Ez egy káromkodás, nagyjából azt jelenti, hogy menjen a fenébe.

III. 4 Pakk

Egy pakk Dragomán regényében nem doboz, mint azt Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálíg című regényéből ismerheti az olvasó, hanem teljesen más jelentésben áll: A fehér királyban a jelentése tucat, azaz tizenkét darab.

III. 5 Visszaadhatják a villanyt

Erdélyben, Romániában a Ceaușescu-diktatúra idején sosem volt „áramszünet”, a villanyt mindig „elvették” és „visszaadták”. Ugyanez történt a gázzal és a vízzel is. Még ha véletlenül is történt, az emberek akkor is azt feltételezték, hogy direkt, szándékosan zárta el a hatalom.

Ez a levél nagyon érdekes bizonyíték arról, hogy a kulturális kódok és az eltérő szociokulturális adottságok milyen problémát jelenthetnek a műfordító számára. Az előadásomban csak néhány példát közöltem. A levél, amelyet Dragomán György a fordítóinak küldött, 15 oldalas, és tele van részletes tippekkel és átfogó magyarázatokkal.

RESUME

A Translator's Guide to *The White King* by György Dragomán.

György Dragomán's second and most important novel, *The White King* turned out to be a great success worldwide, having been translated into more than 30 languages since its publication by Magvető in 2005. What is exceptional about *the White King* is that the first translation, by Elżbieta Cygielska, was published in Polish language in 2007. György Dragomán, a translator himself and being perfectly aware of how difficult and demanding the translation work is, supported the translators in their work. Elżbieta Cygielska shared with me her 'guide' to the translation of *the White King* and my aim is to present some of these notes, among others, on the difficulties for Dragomán to find the title of the book and to the name the protagonist Dzsátá. In his letter to the translators, the author very carefully explained all the challenging terms in the book. He also attached photos and shared anecdotes about his own life. The letter is a truly fascinating evidence of how difficult it is to translate a book.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EaADzvWdQxNEtYLmu5IhjtMBTW_JwMjo0RMEas4yuFpiyA?e=KcRBfA

Maurycy Greczko – FERENCZ MÓNICA VERSEINEK FORDÍTÁSA LENGYELRE – A TAPASZTALATOM

Wydział neofilologii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Polska

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EYiYH35B4qICi09XcBYzG6oBb7H5OIF2Xn8Mo-8SPSK8HA?e=SsmoMw

RESUME

My experiences with the translation of Mónika Ferencz's poems

In my lecture I presented my experience in translating Hungarian poetry, gained during a workshop dedicated to *Hungarian Contemporaries*, organized in 2017 by the Association of Young Writers (*FISZ – Fiatal Írók Szövetsége*), which has its aim to support young Hungarian authors also by translating and publishing their works abroad. At the beginning of my speech I talked about a poetry book by Mónika Ferencz, whose poems I translated first at *Hungarian Contemporaries* workshops organised in three Polish cities in 2017. The workshops ended with a competition during which the best translations of three young Hungarian writers' works were awarded. Based on my experience, I emphasised how much the experience of translating literature and having a chance to talk with the authors and meeting fellow translators can broaden the perspective on translation, poetry as well as on language at different levels. I elaborated on the literary translations, how complex the process of translating poetry is, and the ways it expands the translator's views on the world, imaginary and the written word. During my presentation I shared with the audience my latest translations of Mónika Ferencz's three poems from the volume entitled *Elöttem van észak*, also pointed out some technical problems and conundrums that came up during the translation process which I found interesting and worth mentioning, discussing.

Filip Horák – NAD PŘEKLADEM ESEJE VÉLETLEN MAGYAR ZÁSZLÓ (NÁHODNÁ MAĎARSKÁ VLAJKA) ZSÓFIE KEMÉNY

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Úvod

Mladá maďarská autorka Zsófia Kemény (* 1994) v eseji *Véletlen magyar zászló*²³⁹ s určitým rozčarováním reflektuje vývoj v Maďarsku po pádu komunismu, během něhož se prvotní přísliby „světlé budoucnosti“ tak úplně nenaplnily. Mezi řádky textu s autobiografickými prvky (hlavní hrdinka, narozená v roce 1994, žijící v Maďarsku) můžeme číst také kritiku současné politické situace v autorčině vlasti: „Maďarsko je můj domov, ale připadá mi teď spíš jako zatraceně drahý podnájem v nové čtvrti, jehož majitel je posedlý mocí a může mě kdykoliv vyhodit.“

Krátká ukázka mého překladu ve srovnání s originálem naznačí, s jakými překážkami jsem se při překládání potýkal – podtržením jsou označena místa, jimž bylo nutné věnovat pozornost.

Originál Kemény Zsófia, <i>Véletlen magyar zászló</i> (részlet)	Překlad Zsófia Kemény, <i>Náhodná maďarská vlajka</i> (úryvek)
<p>Soha nem voltak fóbiáim. Mindig én másztam a legmagasabbra, én vittem ki a lakásból a pókokat, és én hajtogattam be magam a legszűkebb helyekre. Mostanra azt érzem, hogy <u>elfogyott a tér a fejem fölül</u>, nyolckarú szörnyek törnek rám, és ha óvatlanul összehúzómagam, akkor soha többet nem tudok majd felegyenesedni. Attól, hogy ezt érzem képletes értelemben, elkezdtem valóban klausztofóbiás rohamokat kapni a legkevésbé veszélyes helyzetekben is. Magyarország az otthonom,</p>	<p>Nikdy jsem neměla fóbie. Vždycky jsem to byla já, kdo šplhal do největších výšek, vynášel z domu pavouky, nebála jsem se nacpat do nejužších míst. Teď ale <u>ztrácím půdu pod nohama</u>, hrnou se na mě příšery s osmi chapadly a bojím se, že když se neopatrně schoulím, už se nikdy nenarovnám. Z těchto představ jsem začala dostávat skutečné klaustrofobické záchvaty i v situacích, které nebyly ani v nejmenším nebezpečné. Maďarsko je můj domov, ale připadá mi teď spíš jako zatraceně drahý</p>

²³⁹ Esej byla napsána pro festival Měsíc autorského čtení 2020, zatím nebyla publikována.

most mégis inkább az albérletemnek érzem egy újíépítésű lakóparkban, amit rohadt drágán bérelek egy irányításmániás főbérletől, aki bármelyik nap kidobhat.

Erre gyere, erre nincsen sár, az ajtómon nincsen semmi zár. Ez a kedvenc népdalom két sora. És nekem már szinte semmit nem jelent: flaszteren élek, biztonsági ráccsal felszerelt ajtó mögött. 1994-ben születtem, a rendszer váltás után öt évvel, egy reményekkel teli, folyamatosan változó, de mindig leginkább előre törő jelenben. Egy olyan jelen volt, ami minden pillanatban magában hordozta azt az éppen megnyílt sokezer lehetőséget különféle fényes jövőkre. Annyira rohant ez a jelen a jövő felé, hogy magamban egy új szót is alkottam rá: „jelövőnek” hívom. Azt mondja az igaz közhely, hogy ahogy az ember felnő, minden lépéssel elveszít egyet azokból az alternatívákból, amik a képességei alapján számára elérhetőek lennének. Így végül is természetes, hogy az a jelövő, ami a rendszer váltáskor megszületett, minden lépéssel elveszített magából egy-egy alternatív jövőt. Valahol mégis az az érzésem, hogy nem így kéne ennek lennie. Magyarország szerintem éppen nincs. Egy katyvasz van helyette. Klausztofóbiás, tériszonyos és arachnofóbiás emberek,

podnájem v nové čtvrti, jehož majitel je posedlý mocí a může mě kdykoliv vyhodit.

*Erre gyere, erre nincsen sár, az ajtómon nincsen semmi zár.*²⁴⁰ To jsou dva řádky mojí oblíbené lidovky. Už pro mě skoro nic neznamená: žiju totiž v lochu, za dveřmi opatřenými bezpečnostní mříží. Narodila jsem se v devadesátém čtvrtém, pět let po revoluci, v neustále se měnící přítomnosti naplněné nadějemi, směřující stále kupředu. Každý její okamžik v sobě nesl mnoho různých otevírajících se možností světlé budoucnosti. Tato přítomnost se řítila do budoucnosti tak rychle, že jsem si pro ni vymyslela vlastní slovo: jelövő²⁴¹. Říká se, s jistou dávkou otřepanosti, že jak člověk roste, ztrácí s každým krokem jednu z těch alternativ, které jsou mu dány na základě jeho schopností. Je proto přirozené, že ona „příbudoucnost“, zrozená za revoluce, ztrácela s každým krokem jednu možnou variantu budoucnosti. Stejně mám pocit, že by to tak nemělo být. Maďarsko podle mě teď právě není. Místo něj je tu takový guláš. Klausztofóbní, arachnofóbní lidé děsící se volného prostoru ho během desetiletí trvající krize hodnot pomalu vytěsnili ze svých životů.

240 Doslovný překlad autora: Sem pojď, tady to není zablácené, dveře mé nejsou uzamčené.

241 Neologismus založený na slovech jelen (přítomný / přítomnost) a jövő (budoucí / budoucnost), doslova tedy něco jako „příbudoucnost“

<p>hosszú évtizedek óta értékvalságban, és lassacskán kizárva a saját életükből.</p> <p><u>A jelövő szóban két betűt felelőre</u> „lejövőt” kapunk: és az ország valóban lejövőben van a nagy remények, és a globalizációba vetett feltétlen hit drogjáról. A <u>lejövő</u> pedig fájdalommal és reménytelenséggel jár. Klausztofóbiával.</p>	<p><u>Když ve slově jelövő prohodíme dvě písmena, dostaneme lejövő²⁴²</u>: a země skutečně opouští drogu bezpodmínečné víry v naději a globalizaci. <u>Lejövő</u> pak přichází s bolestí a beznadějí, s klaustrofobií.</p>
---	---

Poznámky k překladu

Prvním výrazným jevem textu, nad jehož převedením do cizího jazyka se každý překladatel musí zamyslet, je *kratinká část lidového popěvku*, který narátorka zmiňuje. Po zvážení několika možností (doslovný překlad, vytvoření českého dvojverší znějícího jako část písně, nahrazení autentickým českým dvojverším z lidové písně) jsem se rozhodl ponechat dvojverší v originále, abych tak podpořil autentičnost maďarského prostředí jako místa děje, a překlad jsem umístil v poznámce pod čarou.

Další otázky jsem si kladl při hledání vhodného českého protějšku idiomu „elfogy a tér a fejem fölül”. Nakonec jsem ho přeložil podobným českým idiomem, tedy „ztrácím půdu pod nohama”, s vědomím, že toto řešení neodráží zcela věrně poněkud klaustrofobické vyznění originálu (doslovně: došel mi prostor nad hlavou).

Podobně také slovní spojení „flaszteren élek” jsem se po určitém váhání rozhodl převést jako ustálené „žiju v lochu”. Přestože v češtině existuje hovorový obrat „dostat flastr”, vztahující se především k trestu jako takovému, v tomto případě bylo důležité vyjádřit význam pobytu za mřížemi.

Výčet poměrně snadno řešitelných překladatelských problémů uzavírá termín „rendszer váltás”, tj. změna režimu, který v maďarské tradici označuje události spojené s pádem komunismu. Zde jsem zvolil opačný postup než u úryvku lidové písně. Vycházel jsem z předpokladu, že by českému čtenáři takové označení připadalo cizí, vzhledem k tomu, že u nás se tytéž události v běžném hovorobu obvykle pojí se slovem „revoluce“.

242 Tj. scházející / sestupující / případně opouštějící, patrně o cestě.

Nejzásadnějším – a těžko řešitelným – problémem překladu tohoto textu je slovní hříčka. Autorka nejprve vytváří fiktivní slovní tvar „jelövő“, které následně přesmyčkou pozmění na „lejövő“. První část hříčky by bylo možné do češtiny převést. Je totiž vytvořena ze slov jelen – přítomný/přítomnost a jövő – budoucí/budoucnost, bylo by tedy možné navrhnout například „příbudoucnost“. Tento tvar jsem v překladu také použil. Těžkosti nastávají při snaze převést druhou část hříčky. Přesmyčkou vzniklé slovo „lejövő“ obsahuje slovesnou předponu le-, která značí směr dolů, význam výsledného tvaru je potom scházející/sestupující. Autorka tímto způsobem vyjadřuje přechod od počátečního nadšení ze změn k následnému vystřízlivění. Po několika neuspokojivých pokusech o překlad této části slovní hříčky jsem se uchýlil k jejímu vysvětlení v poznámkách pod čarou a v samotném textu jsem ponechal původní maďarská slova.

RESUME

Comments on translating *Véletlen magyar zászló* by Zsófia Kemény

The article, based on a short sample of the original along with my translation, presents selected translation problems. The original text is from an essay, *Véletlen magyar zászló* by the young Hungarian writer Zsófia Kemény (*1994). The translation—in addition to the replacement of several idioms—is supposed to appropriately represent a couplet from a Hungarian folk song and a pun. I have kept the couplet in the original form for sake of authenticity, but I could not find a suitable counterpart for the pun due to the difference between Hungarian and Czech, therefore I explained it in a footnote.

Tereza Hromádková – PROBLEMATIKA MAĎARSKO-ČESKÉHO PŘEKladU (NA PŘÍKLADU ÚRYVKU ESEJE OD TÍMEY PÉNZES)

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Ve svém příspěvku se věnuji otázkám překladu z maďarštiny do češtiny na příkladu úryvku z eseje²⁴³ maďarské autorky Tímea Péntzes (* 1976). Tématem příspěvku je zvukomalebnot jazyka, jejíž zachování pochopitelně může při překladu činit obtíže. Zaměřím se na vybrané jevy, které jsou v maďarsko-českém překladu problematické či zajímavé:

Péntzes Tímea (részlet)	Tímea Péntzes (úryvek)
<p>Orosz ismerősöm meséli, hogy egy budapesti gangon álldogálva hallgatta, ahogy két magyar szomszédasszony beszélget. Az egyik csak azt hajtogatta, hogy tadam, tadam, tadam. Olyan volt, mint a vonatkattogás. Mindmáig így él benne a magyar nyelv, monoton, dallamos vonatkattogásként. Az ismételt kifejezés a "tudom" volt, ami helyeslést jelent, visszajelzést, arról való biztosítást, hogy érti, tudja, miről beszél a barátnéja.</p>	<p>Můj ruský známý mi vyprávěl, že postával na jedné budapešťské pavlači a poslouchal, jak se baví dvě maďarské susedky. Jedna sypala jenom <u>tadam, tadam, tadam</u>, jako když rachotí vlak. Dodnes mu maďarština zní jako monotónní, melodické klapání vlaku. Tím opakovaným výrazem bylo „<u>tudom</u>“, což znamená souhlas, přitakání a ujištění, že rozumíte a víte, o čem ten druhý mluví.</p>
<p>Ahogy tovább hallgatta őket, nagyon megörült, hogy megértett egy szót. Mert a magyar nyelv arról híres, hogy nehezen fogadja be az idegen szavakat, nem hemzsegnek benne nemzetközi kifejezések, bár a nyelv változik, és egyre engedékenyebb. Akárcsak a nyelvészeink. Már nem igazán</p>	<p>Jak je dál poslouchal, byl moc rád, že pochopil aspoň jediné slovo. Maďarština je totiž známá obtížným přejímáním cizích slov, není plná mezinárodních výrazů, i když se postupně mění a stává se shovívavější. Stejně jako naši lingvisté. Už opravdu nebojují o to, aby byl jazyk uchován tak pěkně „sterilní“. Je</p>

²⁴³ Esej byla napsána pro festival Měsíc autorského čtení 2020, originál i překlad dosud nepublikovány.

<p>harcolnak azért, hogy szép „sterilen” fennmaradjon, képtelenség is, a nyelv nem zárt rendszer, el kell fogadni, hogy befogad és elenged szavakat. Ahogy mindig is tette. Ezért él és virul nyelvünkben jó pár jövevényszó, melyek többé-kevésbé átalakultak és beolvadtak, vagy egyszerűen csakompakk átvettük őket.</p> <p>Ezek száma azonban olyan elenyésző (hacsak nem tudományos szövegről van szó), hogy a magyar nyelvet nem ismerő ember számára szinte nincs fogódzó, kapaszkodó: nagyon kevés olyan kifejezést talál, ami alapján tájékozódhatna és kideríthetné, miről is van szó egy hétköznapi beszélgetésben.</p> <p>Ezért ismerősöm nagyon megörült, amikor rájött, miről is beszélgethetnek a szomszédjai. Betegségekről, gyógyszerekről. Hát igen, idősebb emberek lévén ez nem meglepő. Magnézium – ezt a szót sikerült a kellemesen „kattogó” beszédflowamból elcsípnie. Bizony, a magnézium fontos az emberi szervezet számára.</p> <p>Aztán amikor elméje mélyéről előkotorta némi magyartudását, kiderült, hogy azt mondogatja a barátjának: <i>megnézem, megnézem.</i></p> <p>Már korábban is tudta, de akkor egyértelműen rádöbben, hogy lesz mit tennie, hogy</p>	<p>to nesmysl, jazyk není uzavřený systém, musíte slova přijímat a pouštět, jako tomu bylo vždy. Proto v našem jazyce existuje a vzkvétá přeci jen pár přejatých slov, která se více či méně přeměnila a do jazyka vplynula, nebo jsme je jednoduše „sakumpakum” převzali.</p> <p>Jejich počet je však tak nevýznamný (pokud nejde o vědecký text), že pro člověka, který nezná maďarštinu, v ní téměř neexistuje opora: najde jen velmi málo výrazů, na jejichž základě by si mohl odvodit a zjistit, o čem je v běžném rozhovoru řeč.</p> <p>Mému známému proto udělalo takovou radost, že přišel na to, o čem by se mohly jeho sousedky bavit. Nemoci, léky. Jasně, u starších lidí to není žádné překvapení. Magnézium – tohle slovo se mu podařilo z příjemně „cvakajícího“ proudu řeči pochytit. Jistě, hořčík je pro lidské tělo důležitý.</p> <p>Potom, když z hloubi mysli vyhrabal část svých znalostí maďarštiny, se ukázalo, že její přítelkyně říká: <i>Megnézem. Uvidím.</i></p> <p>Věděl to už dříve, ale teprve tehdy si jasně uvědomil, co bude muset udělat, aby zvládl</p>
---	---

<p>elsajátítsa ezt a különösen csengő, számára ismeretlen szavakban tobzódó nyelvet, amit csak a magyarok beszélnek és értenek. Ezt a nyelvet, amelyben nincsenek nemek, amely kerüli a mássalhangzó-torlódást, és van egy különös nyelvtani sajátossága: a magánhangzó-harmónia. Az i, í, e, é, ö, ő, ü, ú hangok oly hön szeretik egymást, hogy toldalékoláskor kéz a kézben járnak, akár az a, o, ó, u, ú.</p> <p>Hangszerelem. De szép hangzású szó!</p> <p>Akárcsak az egész nyelv. Íróink és költőink fakasztják a legszebb dalra. És nemcsak a nyelv hangzása egyedülálló, hanem a magyar ember gondolkodása, észjárása is sajátos, egyéni. Állítólag a nyelv szerkezetére, működésére, logikájára vezethető vissza – közkeletű az a felfogás, hogy ennek köszönhetjük feltűnően nagy számú magyar származású Nobel-díjasainkat.</p>	<p>tento zvláštně znějící jazyk plný neznámých slov, kterým mluví a kterému rozumějí pouze Maďaři. Tento jazyk, v němž nejsou mluvnické rody ani shluky souhlásek, zato má jinou gramatickou svéráznost: samohláskovou harmonii. Zvuky i, í, e, é, ö, ő, ü, ú se navzájem tak zbožňují, že při připojování jdou spolu ruku v ruce. Stejně tak a, o, ó, u, ú.</p> <p>Zvukoláska. To zní ale dobře!</p> <p>Stejně tak jako celý jazyk. Naši spisovatelé a básníci ho proměňují v nejkrásnější píseň. A nejen zvuk jazyka je jedinečný, ale také myšlení a uvažování maďarského člověka je zvláštní a individuální. Říká se, že to lze vysledovat ve struktuře, fungování a logice jazyka – tím je také vysvětlován pozoruhodně vysoký počet nositelů Nobelovy ceny maďarského původu.</p>
---	---

Jak již bylo zmíněno v úvodu, důležitým aspektem úryvku je zvuk maďarského jazyka. Zdá se, že adresátem tohoto úryvku je někdo, kdo není rodilým mluvčím maďarštiny, jelikož autorka vysvětluje i tak základní slovíčko, jako je „tudom“. To může být při překladu oporou, protože překladatel není vždy nucen tyto vysvětlivky vkládat do poznámky pod čarou či uměle včleňovat přímo do textu. S ohledem na to, že autorka chtěla upozornit na podobnost zvuku „tadam, tadam“, který její známý zaslechl a které připomíná slovo „tudom“, v překladu jsem toto slovo ponechala v maďarštině. Jeho význam sama autorka dál vysvětluje.

Další zajímavou zvukovou hříčkou je dvojice slov „magnézium-megnézem“. Zde mi připadalo příhodné využít obou možností, které čeština nabízí, tedy označení „magnézium“ a „hořčík“.

Použitím slova „hořčík“ vycházíme vstříci českému jazyku, jenž se snaží vyvarovat většímu množství cizích slov. Nicméně aby zafungovala pointa spočívající v podobnosti slov „magnézium-megnézem“, je nutné použít počestěnou latinskou variantu názvu hořčíku, která je českému čtenáři vesměs známá též. Finální vysvětlení, že jde o slovo „megnézem“ je v maďarském originále vysloveno dvakrát, což je pro překladatele výhodou. Díky tomu totiž lze v češtině na prvním místě ponechat maďarské slovo, aby si čtenář uvědomil akustickou podobnost, a na druhé místo dát český překlad „uvidím“, aby bylo jasné, o čem je tedy řeč.

V maďarsko-českém překladu (a samozřejmě nejen v něm) se může poměrně často stát, že překládáme slova, která v cílovém jazyce nemají přímý ekvivalent. Takovýmto případem je v analyzovaném textu slovo „toldalékolás“. Česky lze toto slovo vyjádřit odborně jako *afixace*, nicméně překládaný esej nelze zařadit mezi odborné texty, ze stylistického hlediska proto není slovo *afixace* vhodné. „Toldalékolás“, proces připojování gramatických či slovtvorných morfémů, v maďarštině závislý na vokalické harmonii, jsem tedy přeložila pouze jako „připojování“. Domnívám se, že by bylo možné dále přemýšlet nad ještě vhodnějším vyjádřením, které by bylo českému čtenáři – neznalému lingvistických pojmů – srozumitelnější. Slovo „hangszerelem“, tedy kompozitum ze slov *hang* (zvuk) a *szerelem* (láska) je typickým příkladem maďarské hravosti využívající neologismy. V tomto ohledu má čeština jiné možnosti, ale myslím si, že zde by doslovný překlad – „zvukoláska“ – mohl pěkně fungovat. I s ohledem na výrazy nacházející se v předchozích větách úryvku (*souhláska*, *samohláska*, *zvukoláska*).

Již na uvedeném krátkém úryvku lze pozorovat zvláštní melodii maďarského jazyka, která je v mnoha případech překladatelským oříškem, pokud nám záleží na jejím zachování. S tím souvisí i skutečnost, že je maďarština češtině poměrně vzdálená, a tak nelze spoléhat na jakékoli čtenářské znalosti. Je tedy nutné s překladem pracovat tak, aby byla zachována pointa (například podobnost slov „magnézium-megnézem“) a zároveň došlo k vysvětlení významu („megnézem-uvidím“).

RESUME

Problems in Hungarian – Czech Translation

(Exemplified by an excerpt from an essay by Tímea Péntes)

In my article I will focus on the problem of translation from Hungarian into Czech, specifically on the example of an excerpt from an essay by the Hungarian author Tímea Péntes. The main theme is the sonority of certain terms in the source language or, in general terms, preserving

sonority as a difficulty in translation. I focused on the words “hangszerelem”, “toldalékolás”, “tudom” and the pun “magnézium-magnézium”. In translation of “hangszerelem” (cz: zvukolaska) we found the equivalence in the true sense of the word. In the case of “toldalékolás” we suggested the same way, although substitution is a stylistically better choice. For the word “tudom”, and partly also for “magnézium”, I used transcription to preserve the sound forms of the Hungarian words.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ETvPuBatPxxAnJiT7mEYazoB3zjwCpbNaPzoyYQPdHsbHA?e=7VolPS

Kristína Joó – POROVNANIE SLOVENSKÝCH A MAĎARSKÝCH ĽUDOVÝCH ROZPRÁVOK A ÚVOD DO PRÁC PAVLA DOBŠINSKÉHO A ELEKA BENEDEKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, Magyarország

Ľudia si oddávna rozprávali rôzne príbehy a mnohé z nich boli tým, čo dnes považujeme za rozprávky. Rozprávky by sme mohli definovať ako krátky epický útvar, ktorý tematicky čerpá z neskutočného, vymysleného sveta a má jednoduchý dej. Cieľom rozprávky je poučiť a pobaviť čitateľa alebo poslucháča. Podľa autorstva rozprávky delíme na ľudové a autorské. Ľudové rozprávky patria k najstarším a najrozšírenejším formám ústnej slovesnosti. Patria do ľudovej slovesnosti, ktorej znakom je kolektívny charakter. Napriek tomu, že každé slovesné dielo je individuálnym výtvorom anonymného autora, muselo sa podriadiť určitým kolektívnym pravidlám a požiadavkám, aby ho ľudový kolektív prijal za svoje.

U každého národa nájdeme zbierky ľudových rozprávok. Ako na Slovensku, tak aj v iných krajinách majú ľudové rozprávky svoj kult a zachovávajú sa s menšími jazykovými úpravami, obmenami. Zberatelia národných rozprávok spravidla nezostávajú v anonymite. V každom národe môžeme nájsť významných zberateľov ľudových rozprávok, ktorí však spolupracujú s ďalšími vášnivými zberateľmi a s ich pomocou sú diela rozsiahlejšie, samotná zbierka je bohatšia. Takto pracoval aj maďarský zberateľ ľudových rozprávok, Elek Benedek, ktorý nielenže zhromažďoval ľudové rozprávky, ale aj on sám vymýšľal zaujímavé príbehy. Zachovala sa po ňom ešte počas jeho života zostavená päťzväzková zbierka pod názvom *Magyar mese- és mondavilág*²⁴⁴.

Elek Benedek mal veľa práce s hľadaním preňho neznámych rozprávok a povestí. Rozprávky zbieral viacerými spôsobmi, a práve tie sú zaujímavé. Cestoval po krajine a hľadal dedinských rozprávačov, ktorých vyzval, aby mu porozprávali rozprávky. Málokedy povedali takú, ktorú by nepoznal, ba nie raz sa stalo, že skoro doslova presne interpretovali jeho rozprávku, ktorú si mohli prečítať v niektorom z jeho dávnejšie publikovaných diel. Rovnako pochodil aj u väčšiny

²⁴⁴ V preklade do slovenčiny to znamená *Svet maďarských rozprávok a povestí*. Táto zbierka vyšla pri príležitosti tisícročia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny. Pre Maďarov je táto udalosť asi taká významná, ako pre nás príchod Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Preto sa rozhodli zozbierať všetky národné rozprávky zo širokého okolia, ktoré vznikali a vyvíjali sa počas uplynulého tisícročia.

svojich kolegov, ktorí mu posielali rozprávky z rôznych častí monarchie obývaných Maďarmi. Jedine Sikuli²⁴⁵ ho nesklamali, táto oblasť sa zdá byť nevyčerpatel'nou klenotnicou rozprávok a povestí. „Maďarský národ svoje vynikajúce, seba od každého národa odlišujúce vlastnosti zakomponoval aj do svojich rozprávok. Jeho predstavivosť je smelá, vysoko sa vznášajúca, zdravý rozum ju chráni; jeho zásoby humoru sú nevyčerpatel'né, nápady vtipné; neobl'ubuje výrečnosť, len zriedkavo porušuje otázku cudnosti a mravov. A ešte v jednej veci sa týči vysoko nad inými národmi: tou je zaokrúhlenosť kompozície, mohol by som povedať: umelecká dokonalosť“²⁴⁶

U Slovákov bol najznámejším zberateľom ľudových rozprávok a zanieteným folkloristom Pavol Dobšinský. Zaraďuje sa medzi autorov z obdobia romantizmu a zároveň patrí k spisovateľom štúrovskej generácie. Už ako študent sa zaoberal problematikou ľudovej slovesnosti. Časopisecky publikoval folkloristické štúdie a zhrnul ich do knihy *Úvahy o slovenských povestiach* (1872). Sústavne zbieral a zapisoval piesne, príslovia, porekadlá, hádanky, hry, obyčaje a poverby. Pred publikovaním ich zbavil pôvodnej erotickosti a šťavnateho humoru, vďaka čomu sa ľudové diela, pôvodne určené dospelým, stali obľúbenými a vhodnými aj pre detského čitateľa.

V 19. storočí žilo na území Uhorska mnoho významných spisovateľov, Maďarov aj Slovákov, ktorí sa vzájomne ovplyvňovali a v určitých prípadoch spolupracovali. Dobšinský bol od Benedeka skoro o tridsať rokov starší, niekoľko jeho významných diel už bolo vydaných a samotný Dobšinský bol na základe svojich vedeckých prác uznávaný vo vzdelaneckých kruhoch.²⁴⁷ Na základe tejto skutočnosti sa domnievame, že Benedek mohol istým spôsobom čerpať z Dobšinského prác.

Vybrali sme si dve ľudové rozprávky. Treba vedieť, že pri oboch rozprávkach čerpáme zo staršieho vydania *Rozprávok* od Pavla Dobšinského z roku 1978 a z novšej dvojzväzkovej publikácie s názvom *Najkrajšie slovenské národné rozprávky* vydanej v roku 2012.

²⁴⁵ V maďarčine sa najčastejšie spomínajú ako *erdélyiek*.

²⁴⁶ Benedek, E.: *Benedek Elek összes meséi*. Szeged: Szukits Könyvkiadó, 2016. s. 366. Výňatok z listu s názvom *Itt a vége* od Eleka Benedeka zo septembra roku 1896. Vlastný preklad z maďarčiny do slovenčiny.

²⁴⁷ Slovenské povesti a dielo Dobšinského *Prostonárodné obyčaje* mali široký ohlas v Čechách a na Morave, ale i v maďarských vzdelaneckých kruhoch.“ – úryvok zo životopisu Pavla Dobšinského napísaného Jánom Čajakom ml.

Popolvár

Najskôr sa zameriame na známu slovenskú rozprávku *Popolvár*. V staršom vydaní môžeme pozorovať nadmerné použitie expresívnych vyjadrovacích prostriedkov, kým v novšom diele sa vyjadrujú stručnejšie a zrozumiteľnejšie. Ako prvé si všimneme, že v starom spracovaní sa názov *Popolvár* píše ako v češtine *Popelvár*. Tento názov má nárečovú podobu a apretátori²⁴⁸ v Československu neposlovenčili názov rozprávky, aby zachovali pôvodné pomenovanie rozprávky. Ako druhý jav pozorujeme nadmernú expresivitu s nádychom zastaranosti: „ale ten najmladší, hniliak zaváľaný, zacundraný“, kopia sa aj synonymné výrazy „pliaga zdlávila, znivočila, dotlapaštila“. Ďalej v diele môžeme vidieť spojenia ako „vyberali sa ako do tramtárie“, „na psí posmech“, „nikto ho móres nenaučil“. V modernej literatúre pre mládež sa tieto výrazy spomínajú zriedkavo, ba skoro vôbec. Teraz by sme použili „vyberali sa ako na kraj sveta“, „dostal sa na mizinu“, „nikto ho nenaučil spôsobom“.

V oboch variantoch nachádzame typické znaky rozprávok. Výrazným znakom je magické číslo tri a gradácia. Najväčším prekvapením pri súbežnom čítaní oboch rozprávok, ktoré by sme podľa názvu považovali za totožné, je to, že rozprávky sa líšia už v základoch. V *Rozprávkach* sa spomína gazda, jeho traja synovia, z ktorých najmladší je Popelvár. Majú za úlohu strážiť pole a na ňom ovos, ktorý gazdovi každú noc „dáka pliaga zdlávila, znivočila, dotlapaštila“. Vydajú sa všetci traja strážiť pole, ale najstarší a stredný „sa napchali“ koláčmi a pečeňou, „logali“ do seba víno a zaspali. Tri noci za sebou chodili na pole, ale ovos neustrážili, no najmladší z nich, popeluch, každú noc ulapil jedného koňa, od ktorého dostal ohlávku²⁴⁹. Všetci traja bratia sa vydali ku kráľovskému palácu²⁵⁰, lebo ten, kto odtrhne zlatý prsteň na zlatej šnúre z princezninho obloka, dostane ju za ženu. Popelvárovi bratia sa „pricifrovali“ a vysadli na kone, iba najmladší vysadol na „starú veľikú sviňu a drgáňal sa po ceste“. Všetkým bol na smiech, celý svet na neho „palcom“ ukazoval, zaužívané je však ukazovať „prstom“, hoci je možné ukazovať na niekoho i palcom, zriedkakedy použijeme tento tvar. Ďalej si môžeme všimnúť prirovnanie „prihrnie sa ako hrmavica svižný chlapík“. Toto prirovnanie v sebe nesie veľmi expresívny a zároveň zvukomalebný príznak, poukazuje na jav, že junák bol mocný a dynamický.

²⁴⁸ Apretátor – kto apretuje, upravuje autorské rukopisy pred zadaním do tlače, kto robí jazykovú úpravu, upravovateľ.

²⁴⁹ V rozprávke sa všade spomína maďarské slovo kantár.

²⁵⁰ V texte sa slovo palác nahrádza maďarským slovom palota.

V novšom spracovaní má kráľ troch synov, ktorí sa vydajú do širšieho sveta, ale dvaja starší úlohu podľa otca nezvládli. Iba najmladší z nich, Popolvár zachráni susedné kráľovstvo od ježibaby a jej synov, troch drakov, ktorí uniesli dcéry kráľovho starého priateľa. Popolvár ich všetky vyslobodí zo zajatia. Znovu sa ukazujú magické čísla, prvý drak má tri hlavy, druhý šesť a tretí dvanásť. Nie sú to typické príklady ako v iných rozprávkach. Inde sa najčastejšie používajú čísla tri, sedem, desať, dvanásť atď. V tomto prípade sa počet hláv zdvojnásobuje, a tým sa zdôrazňuje, že mal Popolvár vynaložiť čím ďalej, tým väčšie úsilie na vyhubenie netvora – dvakrát také veľké. Po zabití beští uniesol najmladšiu kňažnú Železný mních, ktorý vedel všetko premeniť, na čo len chcel. On bol najmocnejším na svete, kým ho Popolvár definitívne nepremohol. Získal mníchovu silu a premenil ho na diviaka. Popolvár si vzal za ženu najmladšiu kňažnú. Zaujímavé je, že v diele sa uvádza, že v susedstve žil kráľ, ale jeho dcéry už neboli princezné, ale kňažné, čo je nižší stupeň príslušnosti k vysokej šľachte. Aj v maďarských ľudových rozprávkach sa stretáme s drakmi, aj tu junáci stínajú drakom hlavy. S touto pasážou sa najviac stotožňuje rozprávka *Az égig érő fa*, kde sa prašivý koník premení na tátoša, šuhaj zahubí zdroj drakovej sily, on zoslabne a mládenec ho zabije. Vezme si princeznú a žijú šťastne.

Na tomto príklade pozorujeme, že rozprávka má odlišný obsah napriek tomu, že nesie rovnaký názov. Žiaľ, zo zdrojov nie je známe, prečo sa príbehy od seba líšia.

Ženský vtíp

V rozprávke *Ženský vtíp* nenachádzame výraznejšie rozdiely v dani, keď porovnáme staršie vydanie s novším. Možno len toľko, že v staršom spracovaní apretátorka výraznejšie zasahuje do textu. Text je explicitnejší, doplnený o informácie pre čitateľov. Vo vydaní z roku 1978 sa vyskytuje dlhšia priama reč, nachádzame ju v hojnejšom počte ako v novšom prepise. Text je zároveň expresívnejší, využíva veľa citoslovieč, aj zvukomalebných, nešetří ani hanlivými osloveniami, napr. trubiroh, osol. Toto spracovanie je bohaté na zastarané slovesné tvary ako *rečie*; archaizmy „trlica, motovidlo, zvižadlo, krosná, kolovrat“; poetizmy „žmeň ľanu“ (hrst ľanu) a mnoho ďalších. Chudobný sedliak je pokornejší v *Rozprávkach*, dôkazom je aj dialóg medzi sedliakom a sudcom: „prosím ponížene pána urodzeného“.

Pri rozbore sme použili aj maďarské spracovanie rozprávky pôvodne z roku 1896, vydané v roku 2016. V maďarskej ľudovej kultúre rozprávka známa pod názvom *A bíró leánya*, resp. *A bíró okos lánya*. V maďarskej rozprávke je múdre dievča dcérou miestneho sudcu, kým v slovenskej sa za sudcu vydá na základe prešibaných odpovedí, ktoré dáva sudcovi. Na svoj vek

je veľmi bystrá, v slovenskej rozprávke má dievča šesťnásť rokov, v maďarskej osemnásť. V maďarskej literatúre vystupuje so svojimi prešibanými otázkami samotný kráľ, ba v niektorých prepisoch je to Matej Korvín. Sudcovi dáva neuskutočniteľné úlohy. Prvou je zodrať mlynský kameň z kože. Sudcova dcéra odkáže kráľovi, aby najskôr spustil krv z kameňa, lebo len tak sa dá zodrať z kože. Druhou úlohou bolo zaplátať deravý džbán tak, aby nebolo vidno, kde bol džbán plátaný. Sudcova dcéra poslala džbán späť ku kráľovi s odkazom, aby vyvrátil džbán, pretože i odevy sa plátajú z rubovej (vnútornej) strany. Posledná úloha bola u oboch národov rovnaká, s tým rozdielom, že u Maďarov bola dievčina odetá v sieti a u Slovákov mala na sebe vrece a bola prepásaná zásterkou. I dar bol rovnaký, len v slovenskej rozprávke dievča daruje dva holuby, kým v maďarskej len jedného. V knižnej verzii si kráľ vezme dievčinu za ženu. V závere oboch rozprávok sa žena zastarala do práva svojho muža. V slovenskej verzii to urobila napriek zákazu manžela pliesť sa do jeho vecí. Jej muž totiž zobral úplatok a dal za pravdu človeku, ktorý tvrdil, že sa mu vôl ožrebil. Nahnevaný sudca následne vyhnal svoju ženu, ale naostatok jej dovolil vziať si z domu aspoň najmilšiu vec. Ona ho pri večeri opila a kočom ho spiaceho dopravila k svojmu otcovi. Napokon sa uzmierili a žili šťastne. V maďarskej rozprávke sa kráľ nehneval na svoju manželku, ba dokonca bol na ňu pyšný.

Záver

Cieľom tejto práce bolo zistiť, v akej miere sa môžu zhodovať ľudové rozprávky v odlišných jazykových oblastiach. Zamerali sme sa na rozprávky v celku. Výskum sme realizovali na dvoch slovenských rozprávkach a ich maďarských ekvivalentoch. Zistili sme, že isté prvky slovenskej rozprávky sú roztrúsené vo viacerých maďarských rozprávkach. Pri rozprávke *Ženský vtíp* je základ rozprávky v maďarčine viac-menej totožný s menšími zmenami, kým pri rozprávke *Popolvár* sa podobajú len niektoré vedľajšie pasáže, ale dej sa od základov líši.

Z rozboru sme zistili, že aj napriek tomu, že slovenčina a maďarčina si nie sú jazykovo príbuzné, ľudové rozprávky nepoznajú hranice fantastiky, priestoru ani jazyka. V slovenských rozprávkach sme našli mnoho maďarských prvkov. Našli sme veľa spoločných znakov, ale aj odlišností. Tieto odlišnosti mohli byť spôsobené dobovým ústnym podaním. V každom regióne by sme natrafili na odlišnosti v podaní príbehu. Prelínanie medzi kultúrami môže byť spojené aj so zasídl'ovaním južných častí Uhorska Slovákami, ale aj miešanými manželstvami.

Bibliografie

Dobšinský, P. – Galanda, M.: *Rozprávky*. Bratislava: Mladé letá, slovenské vydavateľstvo kníh pre deti a mládež, n. p., 1978. s. 11–22, 111–119.

Dobšinský, P.: *Najkrajšie slovenské národné rozprávky*. Trnava: AD Team, s.r.o., 2012. 1.zv. s. 343–355. ISBN 978-80-970671-8-2

Benedek, E.: *Benedek Elek összes meséi*. Szeged: Szukits Könyvkiadó, 2016. s. 365–366, 482–483. ISBN 978-963-497-380-5

<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/pavol-dobsinsky-4902> [citováno 25. 10. 2019]

<https://zlatyfond.sme.sk/autor/40/Pavol-Dobsinsky> [citováno 25. 10. 2019]

RESUME

Analysis and Comparison of Hungarian Folk Tales in Two Collectors' Works.

The study gives a comparison of certain elements in the folk tales collected by a Slovak and a Hungarian collector, Pavol Dobšinský and Elek Benedek, respectively. There are two Slovakian fairy tales, *Popolvár*, *Ženský vtíp*, and two Hungarian ones, *Popelvár*, *A bíró leánya*, presented in a comparative analysis. It is shown that *Popolvár* and *Popelvár* there are but some secondary motifs similar, while the plot is basically different, whereas the other pair of tales, *Ženský vtíp* and *A bíró leánya* have a profound similarity, even if they differ in some irrelevant details.

Alexandra Jórczak-Kopeć – KERTÉSZ IMRE *SORSTALANSÁG* CÍMŰ REGÉNYÉNEK LENGYEL ÉS NÉMET FORDÍTÁSAI

Wydział neofilologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

VÁZLAT A VIDEÓHOZ

Kertész Imre és a *Sorstalanság* rövid bemutatása

Kertész Imre zsidó származású magyar író, aki 2002-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. Kertész éppúgy, mint a *Sorstalanság* főszereplője, tizenéves korában először Auschwitzba, és utána Buchenwaldba került. A regényt lengyelre Krystyna Pisarska fordította, német nyelvre Christina Viragh.

A cím fordítása

- A cím jelentése erősen kapcsolódik a regény tartalmához – aki túlélte a Holocaustot, aki már elvesztette a sorsát, él ugyan, de ez már nem igazi élet.
- *Sorstalanság* – Sors = a választás szabadsága, Sorstalanság = a választás szabadságának hiánya. „Végigéltem egy adott sorsot. Nem az én sorsom volt, de én éltem végig”
- *Los utracony* – magyarul *Az elvesztett sors*. A fordító egy interjúban azt mondta, hogy először szó szerint akarta fordítani a címet, csak az a baj, hogy lengyelben nincs olyan szó, ezért alkotott egy új szót – bezlosie – ami szóalkotás szempontjából a *sorstalanság* szó szerinti fordítása, de ez neologizmus, nem annyira erős, és igazából nem adja át a cím és a tartalom jelentését és összefüggését.
- *Roman eines Schicksallosen* – *Annak a regénye, aki már elvesztette a sorsát*. Ez érdekes címvariáció, mert német nyelven lehet szó szerint fordítani a címet: Schicksallose = Sorstalan + -heit/keit = -ság/ség. Még érdekesebb, hogy néhány cikkben megjelenik a *Schicksallosigkeit*, amikor a magyar, eredeti szövegről van szó, és a *Roman eines Schicksallosen* mint a német fordítás címe.

Im Jahr 1975 erschien in Budapest der Roman "Schicksallosigkeit" von Imre Kertész, der Erstlingsroman eines damals 46-jährigen Schriftstellers. Er blieb fast ohne Resonanz. Erst als das Buch 20 Jahre später bei Rowohlt-Berlin erschien, jetzt unter dem Titel "Roman eines

Schicksallosen'', wurde der Autor Imre Kertész schlagartig bekannt. Einige Jahre später erhielt er als erster ungarischer Schriftsteller den Nobelpreis für Literatur.

A német szöveg helye és jelentősége a regényben

- Jiddis szöveg – fonetikusán van írva, minden fordításban más latin írásképpel jelenik meg a szöveg (hiszen az eredetije a héber írású jiddis szövegre vonatkozik)
- Az eredeti német szöveg lengyel fordításban ugyanolyan maradt. Német fordításában sajnos csak kurzívval van jelölve, hogy valahogyan különbözzön. Szerintem egyrészt ez jó, hogy ez nem ugyanolyan, mint az egész szöveg, de másrészt lehetett volna ezt máshogyan csinálni, érdekes megoldás lehetett volna valamilyen, fonetikusán leírt dialektus alapján (majdnem minden német vidéken más a kiejtés).
- A magyar és lengyel verzióban a német szöveg után jön a fordítás, a német szövegben természetesen nincs.

Recepció és Narráció

Magyarország:

- Magyarországon a *Sorstalanság* megjelenése után majdnem teljesen visszahangtalan maradt. Vannak olyanok is, akik a könyvet az érzéktelen, nagyon objektív narráció miatt antiszemitanak tartják.

Lengyelország:

- nagyon kevés kritika
- Először a *Sorstalanság* lengyel fordítását olvastam, a fordítás szerintem nagyon jó, a fordító átadta a regény hangulatát. Ennek ellenére a visszahangja teljesen más, mint Magyarországon.
- A lengyel kritikákban nagyon gyakran jelenik meg a *Sorstalanság* narrációjának leírása – azt, ami annyira ellentmondásos volt a magyar kritikusok szempontjából, a lengyel inkább *naivnak tartja*. A lengyel olvasók már hozzászórtak a hasonló narrációk stílusához. Lengyelországban kötelező olvasmányok a Tadeusz Borowski elbeszélései vagy Hering-Grudziński *Inny świat* című műve, amelyeknek a narrációja hasonló, mint a *Sorstalanságé*. Kötelező Hanna Krall interjúregénye Marek Edelmannel, amelyben

Edelmann egy kicsit megmagyarázza a zsidó nézőpontot, azt, hogy mit éreztek, hogyan viselkedtek és miért, vagy mit gondoltak a háború után. Lengyelországban a *Sorstalanság* nem ellentmondásos, de ez nem a fordítás problémája – mi már hozzászoktunk a Holocausthoz.

- A másik dolog, amely megjelenik a lengyel kritikákban, ez valamiféle megértése annak, hogy: az élet a Holocaust után nem élet, hanem inkább valamiféle büntudat – én élek, de sokan haltak meg, miért én élek? Mégis élnem kell, mert túléltem. Az élet mint a hosszú öngyilkosság.
- Az ember alkalmazkodóképessége mint áldás és átok – mindenhez hozzá lehet szokni, az ember, főleg a fiatal, mindig tud alkalmazkodni, de azután nincs visszaút.
- Nem annyira fontos a zsidókérdés, a zsidóság – a könyv nemcsak a Holocaustról szól, hanem a koncentrációs tábor valóságáról.

Németország:

- sok kritika
- A könyv híres lett Németországban, nem Magyarországon, amit a németek és a lengyelek is gyakran hangsúlyoznak.
- A német kritikusok számára a narráció nem ellentmondásos, érdekes, hogy a németek számára a *Sorstalanság* hasonlít Tadeusz Borowski elbeszéléseihez. A lengyel fordítás kapcsán azt gondolhatnánk, hogy a lengyel fordító, aki Borowskit minden bizonnyal ismerte, valahogyan használta a stílusát, de erre nem találunk nyomokat. A narráció azt mutatja, hogy a tizenéves fiú objektív módon próbálja bemutatni ezt a világot, amelyben élnie kell neki – ott is látható az alkalmazkodás képessége, a főszereplő ott is próbálja megtalálni annak az értelmét, aminek soha nem volt értelme.
- Objektív, érzéketlen narráció – racionalizáció – a főszereplő racionalizálni akarja a koncentrációs tábor valóságát, hogy túlélje.
- A németek még egy pszichológiai mechanizmust is látnak a *Sorstalanságban*. A főszereplő mindent természetesnek és nyilvánvalónak tart, és ezen keresztül valahogyan azonosul a saját kínzójának a szempontjával, és elfogadja a saját sorsát, az áldozat szerepét. Érdekes, hogy a németek azt gondolják, hogy a regényt ezért tartották annyira ellentmondásosnak Magyarországon.
- A nemzeti büntudat – a különbség a németek és a náciak között.

Összefoglalás

Ennek alapján szerintem jól látható, hogy igazából nincs egy szöveg, és nincs egy interpretáció – objektív interpretáció nem létezik, mert fontos a kontextus is, a történelem, az olvasó tapasztalatai és kultúrája. Ugyanannak a könyvnek három országban más-más visszhangja van – és ezért jogosan adódik a kérdés, hogy ez igazából ez ugyanaz a könyv, egy szövegről, vagy három szövegről van szó? A fordítás egy új mű vagy ugyanaz?

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EX8eTe8ILKdCkwVu2buAqCborKiWjF57KOz05yDsMcZAA?e=gqkKW6

RESUME

Marcin Kliza – PROBLEMATYKA POLSKO-CZESKIEGO PRZEKŁADU IMIESŁOWÓW UPRZEDNICH NA PRZYKŁADZIE MATERIAŁU Z KORPUSU RÓWNOLEGŁEGO INTERCORP

Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, Uniwersytet Warszawski, Polska

Niniejsze opracowanie²⁵¹ skupia się na problemie przekładu²⁵² imiesłowu przysłówkowego uprzedniego z języka polskiego na język czeski. Imiesłowy tego typu pojawiają się w polszczyźnie literackiej, zaś w czeszczyźnie są uznane za książkowe, są bardzo rzadko spotykane w codziennym użyciu. W analizie niniejszej struktury wykorzystano materiał wyekscerpowany z oryginalnych tekstów polskich z trzonu (*Core*) językowego korpusu równoległego InterCorp w wersji 10²⁵³.

Najpierw autor przedstawia krótką charakterystykę badanej struktury gramatycznej i korpusu równoległego InterCorp. W dalszej części jest prezentowana jest zbiorcza analiza par tłumaczeniowych według częstości występowania sposobów tłumaczenia, oraz dotyczące jej dane liczbowe w tabelach. Pokazuje się także analizę z punktu widzenia polskich struktur – pięciu imiesłowów, występujących najczęściej w materiale badawczym.

Imiesłów przysłówkowy uprzedni w polskiej gramatyce najczęściej jest opisywany jako nieodmienna forma czasownika, tworzony wyłącznie od czasowników dokonanych²⁵⁴. Służą do tego przyrostki: dwa syntetyczne przyrostki *-wszy* i *-wszy*²⁵⁵ albo jeden przyrostek *-szy* i jego dwa rozwinięcia: *-ł-* i *-w-*²⁵⁶. Wyróżnikiem tego, który przyrostek trzeba użyć, jest temat czasownika kończący się na spółgłoskę czy samogłoskę (*wyśzed-ł-szy*, *począ-w-szy*).

Badany imiesłów posiada cechy werbalne i imienne, czyli charakterystyczne zarówno dla czasowników, jak i imiennych części zdania. Może być on ośrodkiem imiesłowowego

²⁵¹ Artykuł opiera się na analizie z niepublikowanej pracy licencjackiej pt. *Polskie imiesłowy przysłówkowe uprzednie w tłumaczeniu na język czeski. Badanie na materiale z korpusu równoległego InterCorp*. Praca została obroniona przez autora artykułu we wrześniu 2019 r. pod kierunkiem dr hab. Elżbiety Kaczmarek z ISZiP UW. Więcej informacji w repozytorium Czeskiego Korpusu Narodowego: www.korpus.cz/biblio/2947/ (dostępne dnia 26.04.2021).

²⁵² Pojęcia *przekład* i *tłumaczenie* są stosowane wymiennie.

²⁵³ Bańczyk, Dybalska i Vavřín: *Korpus InterCorp – polština*; Rosen, Vavřín i Zasina: *Korpus InterCorp – čeština*. Korpusy w wersji 10. z 1.12.2017, Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2018. (źródło elektroniczne: www.korpus.cz/intercorp/; dostępne dnia 26.04.2021).

²⁵⁴ Nagórko 2007: 238-140; Grzegorzczkowska, Laskowski i Wróbel 1998: 267.

²⁵⁵ Bańko 2012: 90.

²⁵⁶ Tokarski 2001: 197.

równoważnika zdania. Zaznacza się wtedy jego funkcja przysłówkowa i okolicznikowa²⁵⁷. Znaczenie imiesłowu jest zbieżne z osobową formą czasownika, choć ten typ imiesłowu ma cechy wspólne z przysłówkami²⁵⁸. Językowy korpus równoległy InterCorp wyszególniony jest wśród wielu rodzajów korpusów językowych. Określony jest jako paralelny korpus synchroniczny, umożliwiający porównywanie materiału pomiędzy dwoma lub więcej językami²⁵⁹. W zamierzeniu twórców, InterCorpu ma obejmować jak największą liczbę języków²⁶⁰.

Poświadczenia wyekscerpowane z korpusu równoległego InterCorp składają się z porównywalnych polsko-czeskich par tłumaczeniowych: z konstrukcji z polskim imiesłowem przysłówkowym uprzednim i z konstrukcji czeskiej, której typ nie jest określony w korpusie InterCorp. Autor porządkuje poświadczenia według częstości występowania. Bierze się pod uwagę struktury występujące dziesięć i więcej razy. Ręcznie zostały oznaczone sposoby tłumaczenia polskiej konstrukcji. Następne etapy analizy dotyczą statystyki występowania, sprawdzenia poprawności przeprowadzonego badania i wyciągnięcia i opracowania wniosków.

W wyszukiwarce KonText²⁶¹ wybrano typ komendy CQL. Używając jej, udało się wyszukać imiesłowy uprzednie w oryginalnych tekstach polskich. Użyto komendę:

```
[tag="pant:perf"] within <div srclang="pl" />
```

W ekscerpcji uzyskano **1 578 par tłumaczeniowych z imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi. Przeszukano dane, pozostawiając** wyniki z trzonu korpusu językowego (*Core*). Pominięte zostały nieliczne i mało reprezentatywne wyniki z kolekcji EuroParl i PressEurop. Wybrano czasowniki występujące najczęściej, tj. dziesięć razy i częściej (327 konstrukcji), co zgadza się z zasadą wyróżnioną przez Łucję Biel²⁶², że istotne dla badań korpusowych są powtarzające się zdarzenia. W analizie pozostały pary z 18 czasownikami: *począć, zważyć, zobaczyć, ujrzeć, dowiedzieć się, powiedzieć*²⁶³, *usłyszeć, przypomnieć sobie, wrócić, spostrzec,*

²⁵⁷ Rospond 1979: 359.

²⁵⁸ Grzegorzczkova, Laskowski i Wróbel 1998: 81-82.

²⁵⁹ Chlumská 2014: 221-232.

²⁶⁰ Kaczmarek i Rosen 2014: 207.

²⁶¹ Machálek 2014: *KonText – aplikace pro práci s jazykovými korpusy*, Praha (źródło elektroniczne: www.kontext.korpus.cz/; dostępne dnia 26.04.2021).

²⁶² Biel 2015: 20.

²⁶³ Także idiom *prawdę powiedziawszy*.

pojrzeć, zamknąć, wyjąć, wyjść, wyciągnąć, wziąć, zdjąć, znaleźć się. W tabeli nr 1 przedstawia się formy imiesłowowe odpowiadające czasownikom z liczbą wyników²⁶⁴:

Lp.	Bezokolicznik	Forma imiesłowowa	Liczba wyników
1.	<i>począć</i>	<i>poczawszy</i>	36
2.	<i>zważyć</i>	<i>zważywszy</i>	35
3.	<i>powiedzieć</i>	<i>powiedziawszy</i>	32
4.	<i>zobaczyć</i>	<i>zobaczywszy</i>	27
5.	<i>ujrzeć</i>	<i>ujrzawszy</i>	23
6.	<i>dowiedzieć się</i>	<i>dowiedziawszy się</i>	20
7.	<i>usłyszeć</i>	<i>usłyszawszy</i>	18
8.	<i>przypomnieć sobie</i>	<i>przypomniawszy sobie</i>	17
9.	<i>wrócić</i>	<i>wróciwszy</i>	16
10.	<i>spostrzec</i>	<i>spostrzegłszy</i>	14
11.	<i>spojrzeć</i>	<i>spojrzawszy</i>	13
12.	<i>zamknąć</i>	<i>zamknąwszy</i>	13
13.	<i>wyjąć</i>	<i>wyjąwszy</i>	12
14.	<i>wyjść</i>	<i>wyszedszy</i>	11
15.	<i>wyciągnąć</i>	<i>wyciągnąwszy</i>	10
16.	<i>wziąć</i>	<i>wziąwszy</i>	10
17.	<i>zdjąć</i>	<i>zdjąwszy</i>	10
18.	<i>znaleźć się</i>	<i>znalazłszy się</i>	10
RAZEM:			327

Tabela 1: Ogólna statystyka wyekscerpowanych poświadczeń z imiesłowami przysłówkowymi uprzednimi.

²⁶⁴ W poświadczeniach czasownika *powiedzieć* znalazł się niewyszczególniony w tabeli idiom *prawdę powiedziawszy*, który analizowano oddzielnie.

Wyróżnione w analizie sposoby tłumaczenia par tłumaczeniowych zostały uporządkowane według częstości występowania odpowiadających im struktur w języku czeskim. Dane przedstawia tabela nr 2:

Lp.	Sposób tłumaczenia na język czeski	Liczba wyników	Wartość procentowa
1.	Osobowe formy czasownika	235	71,9%
2.	Rzeczowniki	31	9,5%
3.	Imiesłowy przysłówkowe współczesne i uprzednie	29	8,9%
4.	Pominięcia (elipsy)	14	4,3%
5.	Nieosobowe formy czasownika zakończone na <i>-no</i>	7	2,1%
6.	Przyimek <i>kromě</i>	5	1,5%
7.	Imiesłowy przymiotnikowe bierne	3	0,9%
8.	Pozostałe sposoby tłumaczenia	3	0,9%
RAZEM:		327	100%

Tabela 2: Statystyka sposobów tłumaczenia polskich imiesłówów uprzednich na język czeski.

1. Osobowe formy czasownika

Konstrukcje wykorzystujące osobową formę czasownika wyraźnie przeważają nad pozostałymi. Polski imiesłów przysłówkowy uprzedni tłumaczy się w ten sposób 235 razy, co stanowi ponad 70% wyników. Są to zdania różnego typu m.in. zdania podrzędne okolicznikowe czasu, skutku, warunku czy przyczyny, które wchodzą w skład zdań podrzędnie złożonych, oraz zdania złożone współrzędnie. Wśród zdań można się spotkać najczęściej ze wspomnianymi zdaniami okolicznikowymi czasu.

Lp.	Typy czeskich zdań z osobową formą czasownika	Liczba wyników
1.	okolicznikowe czasu	138
2.	współrzędne	66
3.	okolicznikowe skutku	9

4.	okolicznikowe warunku	8
5.	okolicznikowe przyczyny	7
6.	przydawkowe	6
7.	nadrzędne	1
Wszystkie osobowe formy czasownika RAZEM:		235

Tabela 3: Rodzaje czeskich zdań z osobową formą czasownika użytych w przykładzie.

1.1. Zdania okolicznikowe czasu

Konstrukcje z osobową formą czasownika najczęściej wyrażają relacje czasowe. Taka forma czasownika tworzy zdania podrzędne okolicznikowe czasu w 138 wyekscerpowanych poświadczeniach. Zdania podrzędne zaczynają się spójnikami, m.in. *když, jakmile, doposavad*. Wśród wyników brak jest spójników złożonych.

Stosunek zachodzący w zdaniach, które określają relacje czasowe (*věty časové*)²⁶⁵ wyrażany jest podobnie, jak wyraża go okolicznik czasu. W języku czeskim można wyróżnić dwa typy relacji czasowych:

- jednoczesność (*současnost*; czynności lub stany odbywają się równocześnie w zdaniu nadrzędnym i podrzędnym),
- niejednoczesność (*nesoučasnost*; czynność lub stan zdania podrzędnego odbywa się po albo przed czynnością lub stanem zdania nadrzędnego)²⁶⁶.

Aspekt czasownika²⁶⁷, który stanowi orzeczenie w zdaniu, i zaimki pytajno-względne, na które odpowiada zdanie podrzędne²⁶⁸, pomagają w określeniu tej relacji. Przykładami przydatnych pytań (zaimków) są: *kdy? odkdy? dokdy? po jakou dobu?*.

a) Jednoczesność w zdaniu okolicznikowym czasu

Podstawowe pytanie *kdy* wiąże się z najczęściej spotykanymi zadaniami czasowymi, którym

²⁶⁵ SMČ: 171. W podziale zdań podrzędnych (*věty vedlejší*) autorzy gramatyki wskazują na zdanie czasowe (*věta časová*).

²⁶⁶ MČ3: 474.

²⁶⁷ PMČ: 443-444. Do porównania mogą służyć przykłady: *Když pila kávu, koupila ovoce. Když vypila kávu, koupila ovoce.*

²⁶⁸ Autor bazuje na czeskiej literaturze przedmiotu i ma na myśli pytania, na które odpowiada zdanie podrzędne. Według polskiej tradycji językoznawczej chodzi o zaimki pytajno-względne wskazujące na spójniki i o inne wskaźniki zespolenia zdania.

towarzyszą spójniki: *když* i *až* (w języku mówionym także spójnik *jak*). Orzeczenie zdania podrzędnego jest wyrażone wtedy w aspekcie dokonanym. Wspomnianych spójników nie używa się w stosunku do przyszłości bez zmiany znaczenia gramatycznego.

Uspokoila się, już to najciekawsze **powiedziawszy**. Głosem znużonym, cicho zakończyła swoje opowiadanie.

Uklidnila se, **když** už **řekla** to nejzajímavější. Znaveným hlasem tiše dopověděla své vyprávění. [Medaliony – Z. Nałkowska]

Jezus patrzył w górę. Pat zadziwiła się **zobaczywszy**, na co patrzył: na złoty kielich w powietrzu.

Ježíš hleděl vzhůru. Pat užasla, **když spatřila**, na co se díval: na zlatý kalich ve vzduchu. [Gaj oliwny – M. Kuncewiczowa]

Ujrzawszy mnie, swego chłopaka, nie daje do zrozumienia cienia radości. Raczej raptowne zniechęcenie, rozczarowanie.

Jak mě zmerčí, svýho kluka, nedá na sobě znát ani špetku radosti. Spíš je vidět vokamžitá nechuf, zklamání. [Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną – D. Masłowska]

b) Niejednoczesność w zdaniu okolicznikowym czasu

Stosunek niejednoczesności pokazuje część wcześniej wspomnianych spójników (*když*, *až*, *teprve když*, *až když*, *kdykoli(v)*). Spójnik *jakmile* używany jest, gdy czynność zdania nadrzędnego następuje bezpośrednio po czynności zdania podrzędnego. Podobne cechy posiadają: *jen* i *sotva(že)*, w odniesieniu do przyszłości: *hned jak*, *jen co*, *jak jen*.

„Pani Walmann, szybko!”, a ona **usłyszawszy** jego zmieniony głos pojęła natychmiast, że nie ma chwili do stracenia, że trzeba ciągnąc za sobą przerażone dziewczynki, popędzając męża dźwigającego walizę i tobół, biec w stronę nabrzeża.

„Pani Walmannová, rychle!” A ona, **jakmile uslyšela** jeho změněný hlas, ihned pochopila, že musí okamžitě jednat, že je zapotřebí vzít vyděšené holčičky, popohnat manžela zvedajícího kufr a ranec, běžet na nábreží. [Hanemann – S. Chwin]

Zaimek *odkdy*, oznaczający początek trwania czynności lub stanu, przedstawia uprzedniość zdania podrzędnego w stosunku do nadrzędnego. Zdania te łączą: *od (té/toho) doby/okamžiku*, *kdy/co*, *co*. Spójniki odnoszące się do *dokdy*, które wskazują koniec czynności lub stanu, są używane z przeczeniem: ogólne *dokud*, książkowe *pokud*, *pokavad*, oraz używane bez przeczenia: *než* i *až*. Następne z pytań – *po jakou dobu* – przewiduje *po tu / celou dobu*, *co*,

*dokud i pokud*²⁶⁹.

Tak więc zapewnił sobie Eryk na ponad trzy lata (co i tak nie było wyrokiem zbyt surowym, **zważywszy** na prawo obowiązujące sto mil morskich dalej – śmierć przez powieszenie).

A tak si Erik zajistil na více než tři roky (což nebyl krutý trest, **pokud vezmeme** v úvahu právo platné o sto námořních mil dál – trest smrti pověšením). [*Bieguni* – O. Tokarczuk]

1.2. Zdania współrzędne

Drugim najczęściej pojawiającym się sposobem tłumaczenia z osobową formą czasownika są zdania złożone współrzędnie (*souvětí souřadné*)²⁷⁰. Pojawiły się wśród poświadczeń 66 razy. Użyte spójniki to m.in. *a* czy *ani* są charakterystyczne dla zdań złożonych współrzędnie łącznych.

Przeczekamy tam najgorszy czas, potem w przebraniu, **wziąwszy** to, co swoje, klejnoty i złoto, ruszymy na zachód, do portów, i umkniemy stąd na zawsze.

Přečkáme tam nejhorší období **a pak** v převlečení **vezmeme** to, co je naše, klenoty a zlato, a vydáme se na západ, k přístavům, a uprchneme odsud navždy. [*Bieguni* – O. Tokarczuk]

Więc **zdejawszy** walizkę z gazonu Ojciec wszedł do sieni, a za nim Mama i od razu spodobało im się to, co zobaczyli za ciemnymi drzwiami z mlecznym okienkiem przekreślonym kratką w kształcie splecionych liści tataraku.

Otec tedy **sundal** kufr ze zidky **a** vstoupil do předsíně, a za ním Máma, a okamžitě se jim zalíbilo to, co uviděli za tmavými dveřmi s mléčným sklem rozděleným mřížkou ve tvaru propletených listů puškvorce. [*Hanemann* – S. Chwin]

1.3. Zdania okolicznikowe skutku

Zdania podrzędne okolicznikowe skutku, czyli zdania skutkowe (*věty následkové*)²⁷¹, są poświadczone dziewięciokrotnie. Wykorzystane są spójniki *že* i *aby*. Spójnik *aby*²⁷² – występujący najczęściej – konotuje czynność niemożliwą do realizacji.

Chyba nie piję wtedy, kiedy jestem tak straszliwie pijany, że nie mam sił do picia, choć **prawdę powieđziawszy**, zawsze znajduję w sobie siłę, by pić dalej, albo nie piję, kiedy śpię straszliwym pijackim snem, choć kto wie, może wtedy także piję.

²⁶⁹ Ibidem: 472-479; PMČ: 445-451.

²⁷⁰ SMČ: 173.

²⁷¹ PMČ: 455.

²⁷² Spójnik odnosi się do idiomu *prawdę powieđziawszy*, tłumaczony w stałym połączeniu wyrazowym, co ilustruje przykład użycia.

Nepiju nejspíš tehdy, když jsem tak příšerně opilý, že už nemám sílu pít, i když, **abych pravdu řekl**, sílu pít dál v sobě najdu vždycky, anebo nepiju, když spím v děsivém opileckém snu, i když kdo ví, možná že v tu chvíli taky piju. [*Pod Mocnym Aniołem* – J. Pilch]

Wróciwszy do hotelu, **nie zdjąwszy** nawet melonika, cisnąwszy laseczkę z głową charta byle gdzie, zaznał uczucia jurności, które doprowadziło go do dokonania nader gwałtownego wyczynu miłosnego po dość długim, dodajmy, okresie erotycznej posuchy.

Po návratu do hotelu ho posedl tak prudký chtíč, **že neodložil** buřinku a pouze hůlčičku s chrtí hlavou odhodil nedbale na zem. Vzápětí následoval velmi násilný milostný pohlavní akt, jemuž předcházelo, připomeňme, dosti dlouhé období pohlavní abstinence. [*Król Obojga Sycylii* – A. Kuśniewicz]

1.4. Zdania okolicznikowe warunku

Osobowa forma czasownika wchodzi w skład zdań podrzędnych okolicznikowych warunku, czyli zdań warunkowych (*věty podmínkové*)²⁷³. Pojawiają się osiem razy. Użyty czeski wskaźnik zespolenia *-li* odpowiada polskiemu *jeśli*. Ten sposób tłumaczenia doprowadza do nieznaczonej zmiany znaczenia przez zaznaczenie warunku.

Prawdę powiedziawszy – nie wiercie ani jednemu mojemu słowu. Słowo jest moją używką, moim narkotykiem, rozsmakowałem się w przedawkowywaniu.

Mám-li být upřímný – nevěřte ani jednomu mému slovu. Slovo je mou zbraní, mou drogou, kterou se s oblibou dopuji. [*Pod Mocnym Aniołem* – J. Pilch]

1.5. Zdania okolicznikowe przyczyny

Zdania podrzędne okolicznikowe przyczyny, czyli zdania przyczynowe (*věty příčinnové*)²⁷⁴, przedstawiono siedem razy. Obok osobowej formy czasownika pojawiają się spójniki *protože* i *neboť*. Zauważalna jest różnica znaczeniowa między oryginałem a przekładem. Zgodnie nazwą wykorzystanego zdania podrzędnego, czeski przekład wskazuje na przyczynę czynności zdania nadrzędnego.

- Pan jest dobry chłopak – powiedziała wesoło, ale **ujrzawszy**, że usta mu drgnęły uśmiechem ironii, rozczzerwieniła się jak piwonია.

„Jste dobrý chlapec,” řekla vesele, ale **protože si všimla**, že mu po rtech přelétl ironický úsměv, začervenala se jako pivoňka. [*Ziemia obiecana* – W. S. Reymont]

²⁷³ PMČ: 469-486.

²⁷⁴ Ibidem: 469-486.

1.6. Zdania przydawkowe

Zdania podrzędne przydawkowe (*věty přívlastkové*)²⁷⁵ pojawiają się sześć razy. Osobowej formie czasownika towarzyszy zaimek względny *který*. Dochodzi do zmiany znaczenia w przekładzie z języka polskiego na czeski. Uwaga zwrócona jest na wykonawcę czynności zdania nadrzędnego.

- Ojciec idzie z doktorem - szepnął Antoś **usłyszawszy** głosy w korytarzu.

„Jde otec s doktorem,” řekl Antoš, **který zaslechl** na chodbě hlasy. [*Zemlia obiecana* – W. S. Reymont]

1.7. Zdanie nadrzędne

Jedynie raz imiesłowowi uprzedniemu z określającym go przysłówkiem odpowiada czeskie zdanie nadrzędne *Řeknu to na rovinu, že*. Została użyta osobowa forma czasownika.

Powiedziawszy szczerze, pewien rodzaj niesmaku mnie bierze na samą myśl, gdyż wiem, że to mi przyjdzie z trudem, z wysiłkiem, niczym miał bym zabierać się za własną matkę lub gorzej: użytkować jakieś niezidentyfikowane ptactwo domowe, niedogotowany drób.

Řeknu to na rovinu, že už samotný pomyšlení na tohle ve mně vzbuzuje určitou nechuť, poněvač vim, že to bude těžký, namáhavý, jako bych si měl něco začít s vlastní matkou nebo hůř: zneužívat nějaký neidentifikovaný domácí ptactvo, nedovařenou drůbež. [*Wojna polsko-ruska...* – D. Masłowska]

2. Rzeczowniki

Rzeczowniki mają 31 poświadczeń (9,5%) w materiale z korpusu językowego i są drugą najliczniejszą grupą zaraz po osobowych formach czasownika. Najczęściej pojawiają się w ustalonych wyrażeniach przyimkowych takich, jak: *vzhledem k, po těchto slovech, po návratu, při pohledu*.

Paweł zapalił latarkę. **Zważywszy**, iż uwierzyłam mu od pierwszej chwili, nie doznałam wstrząsu. Pavel rozsvítil baterku. **Vzhledem k tomu**, že jsem mu od prvního okamžiku věřila každé slovo, nezažila jsem přímo šok. [*Kocie worki* – J. Chmielewska]

Wszystko razem stanowiło skutek dokładnego wypełnienia rozkazu, który brzmiał: „stworzyć

²⁷⁵ Ibidem: 490-509.

doskonałą kwaterę dla doskonałego matematika”. Ujrzawszy na stoliku obok łóżka Biblię, uspokoiłem się – naprawdę zadbano o mój komfort.

To všechno dohromady bylo výsledkem přesného splnění rozkazu „zařídít dokonalé ubytování pro dokonalého matematika”. Při pohledu na bibli, ležící na nočním stolku, jsem se upokojil – o můj komfort bylo skutečně postaráno. [Głos Pana – S. Lem]

Wróciwszy do domu pytałem mamy: - Mamo, dlaczego oni ukrzyżowali Pana Jezusa?”

Po návratu domů zeptal jsem se maminky: „Mami, proč ukřižovali Pána Ježíše?” [Žydovská vojna – H. Grynberg]

3. Imiesłowy przysłówkowe współczesne i uprzednie

Czeski odpowiednik polskiego imiesłowu przysłówkowego występuje w materiale badawczym 29 razy (~9%). Większość przykładów (23 razy) stanowią imiesłowy współczesne (*přechodník přítomný*). Rzadziej pojawiają się (6 razy) imiesłowy uprzednie (*přechodník minulý*).

W języku czeskim imiesłów ma dwie funkcje:

- przedstawienie czynności równorzędnej (*přechodník přítomný*) lub wcześniejszej (*přechodník minulý*) od czynności orzeczenia zdania nadrzędnego²⁷⁶,
- kondensacja treści zdania, która ma charakter archaiczny lub książkowy²⁷⁷.

Imiesłów posiada kategorie morfologiczne nie tylko czasu i aspektu, lecz także liczby i rodzaju²⁷⁸. Na te kategorie wskazują trzy przyrostki, za których pomocą budujemy imiesłowy.

Dla imiesłowu współczesnego w liczbie pojedynczej są dla rodzaju męskiego: *-a* (*nesa*) lub *-e* (*počínaje*), dla żeńskiego *-ouc* (*nesouc*) lub *-íce* (*počínajíc*), w liczbie mnogiej *-ouce* (*nesouce*) czy *-íce* (*počínajíce*). Na wybór przyrostka ma klasa koniugacyjna (*slovesní třída*), do której należy dany czasownik.

Dla imiesłowu uprzedniego rozróżnikiem, który przyrostek użyć, jest rdzeń kończący się na spółgłoskę lub samogłoskę. W liczbie pojedynczej stosowanymi przyrostkami są dla rodzaju męskiego: przyrostek zerowy (*přines*) lub *-v* (*sebrav*), dla żeńskiego: *-ši* (*přinesši*) lub *-vši*

²⁷⁶ PMČ: 337. Autorzy gramatyki mówią o predykcji nie tylko w czasie przeszłym, na co mogłaby wskazywać nazwa jednego z imiesłowów (*minulý*). W języku książkowym można się spotkać z formami tworzonymi od czasowników dokonanych, stanowiących bazę do tworzenia imiesłowu uprzedniego, lecz z przyrostkami imiesłowu współczesnego (*Přijdouc, bude přivítána*). Takie formy służą pokazaniu przyszłości. Przy użyciu standardowego imiesłowu współczesnego, znaczenie ulegnie zmianie, ponieważ czynność przeszła poprzedzi czynność przyszłą (*Ziskavše půjčku, budou podnikat*).

²⁷⁷ SMČ: 113 i 191; MČ2: 154.

²⁷⁸ PMČ: 335-338; MČ2: 409.

(*sebravši*). Zaś w liczbie mnogiej bez rozróżnienia na rodzaj używa się: *-še (přinesše)* lub *-vše (sebravše)*.

Přechodníky są używane rzadko we współczesnym języku czeskim, a w szczególności w języku mówionym²⁷⁹. Można je spotkać głównie w tekstach artystycznych i naukowych, są wtedy formami silnie zleksykalizowanymi (*ustrnulé formy přechodníků*)²⁸⁰. Teksty, z których pochodzą ekscerpowane poświadczenia, to głównie przekłady prozy wydane w drugiej połowie XX wieku. Autorzy oryginałów wykorzystywali stylizację językową lub operowali patosem (m.in. Witold Gombrowicz, Czesław Miłosz, Gustaw Herling-Grudziński).

Cóż to znaczyło? Należało, po prostu, postawić wszystko do góry nogami, **począwszy** od samych Polaków.

Co to znamenalo? Bylo prostě nutno všechno obrátit vzhůru nohama, **počínaje** samými Poláky. [*Dziennik 1953-1956* – W. Gombrowicz]

Dla nas jednak, już właściwie **począwszy** od roku 1939, nie było to bynajmniej przedmiotem abstrakcyjnych rozmyślań z mocą obowiązującą zawsze i wszędzie, ale konkretem, a ten domagał się codziennych decyzji.

Ale pro nás už to vlastně **počínaje** rokem 1939 nebylo předmětem abstraktních úvah se silou platnou vždy a všude, nýbrž konkrétem, a to vyžadovalo každodenní rozhodování. [*Rodzinna Europa* – Cz. Miłosz]

Žona Uriasza **dowiedziawszy się**, že Uriasz, jej muž, umarł, oplakiwała swego pana. Gdy czas żaloby przeminął, posłał po nią Dawid i sprowadził do swego pałacu.

Uslyševši pak manželka Uriášova, že umřel Uriáš, muž její, plakala manžela svého. A když pominul smutek, poslav David, vzal ji do domu svého a měl ji za manželku. [*Dziennik pisany nocą* – G. Herling-Grudziński]

....

4. Pominięcia

Pominięcia znajdują się w czternastu poświadczeniach (~4%) w całym materiale badawczym. Jest to niewielka grupa w porównaniu ze wcześniej przedstawionymi sposobami tłumaczenia.

²⁷⁹ Por. Lotko 1986.

²⁸⁰ *Internetová jazyková příručka. Výkladová část. Přechodníky* (źródło elektroniczne: www.prirucka.ujc.cas.cz/; dostępne dnia 26.04.2021). Dostępne również wydanie drukowane: Pravdová, M. (2014), *Akademická příručka českého jazyka*, Praha. Najczęściej pojawiającą się zleksykalizowaną formą imiesłowu jest *počínaje* – odpowiednik polskiego *począwszy* czy *zaczynając* dla rodzaju męskiego liczby pojedynczej.

Klapaucjusz odpowiadał, licząc na zachłanność Baleryona, i nie omylił się, ów bowiem wstał nagle, oświadczył, iż musi sprawdzić jego słowa, i opuścił gabinet, **zamknąwszy** starannie drzwi.

Klapacius ochotně odpovídal, počítaje s královou hamizností, a jeho tušení ho nezklamalo. Balerion se najednou zvedl a prohlásil, že si cizincovu výpověď musí jít ověřit. [Cyberiada – S. Lem]

5. Nieosobowa forma czasownika zakończona na *-no*

W czeskim tłumaczeniu wyrażenie przyimkowe lub przysłówki z nieosobowymi formami czasownika zakończonymi na *-no* – *po pravdě řečeno* i *upřímně řečeno* – są poświadczane siedem razy (~2%). Zarówno w oryginale, jak i w tłumaczeniu są to wyrażenia idiomatyczne.

Właściwie nie wiem co się stało, a nawet, **prawdę powiedziawszy**, nic się nie stało – ale to właśnie, że „nic się nie stało” jest ważniejsze i bodaj okropniejsze niż gdyby stało się coś.

Nevím vlastně, co se stalo, **po pravdě řečeno**, nestalo se nic – ale právě to, že „se nic nestalo”, je důležitější a horší, než kdyby se něco stalo. [Dziennik 1953-1956 – W. Gombrowicz]

6. Przyimek *kromě*

Przykładem przyimka, który może zostać użyty jako ekwiwalent tłumaczeniowy polskiego imiesłowu przysłówkowego uprzedniego jest *kromě*. Tłumaczenie tego typu występuje pięć razy (1,5%) i odnosi się do jednego imiesłowu uprzedniego, na co wpływ ma znaczenie czasownika.

Cała gromada, **wyjąwszy** Edka, wyległa wśród pożegnalnych okrzyków na ulicę, obok samochodów Roja i Henryka.

Všichni **kromě** Edy se s výkřiky na rozloučenou vyhnuli na ulici a zastavili se u aut, z nichž jedno patřilo Rojovi a druhé Henrykovi. [Wszystko czerwone – J. Chmielewska]

Zresztą cała wiejska kawalerka, **wyjąwszy** dwurusów i uchyniętych na umyśle parobków, czyniła to samo co ja.

Ostatně všichni mládenci, **kromě** dvorských pacholků a pomatenců, dělali totéž co já. [A jak królem... – T. Nowak]

7. Imiesłowy przymiotnikowe bierne

Polskie imiesłowy przysłówkowe uprzednie w przekładzie na czeskie imiesłowy przymiotnikowe bierne pojawiają się tylko trzy razy. Wyrazy te – *natažený* i *zavřený* – pełnią funkcję przydawek wobec rzeczowników oznaczających części ciała (*nohy, ruky, oči*).

Poziewając i przecierając kulakami oczy, siedzi w fotelu, **wyciągnąwszy** przed siebie nogi.
Zívá, protírá si pěstmi oči, uvelebena pohodlně v křesle, nohy **natažené** před sebe. [A jak królem...
– T. Nowak]

Eliasz zbliżył się **wyciągnąwszy** ręce przed siebie, jakby w obawie (...)
Eliáš k ní přistoupil s rukama **nataženýma** před sebe, jako by se bál (...) [Bohyň – T. Konwicki]

Dała pieniądze. Odmówił. Chwilę leżała **zamknąwszy** oczy.
Dávala peníze. Odmítl. Chvíli ležela se **zavřenýma** očima. [Medaliony – Z. Nałkowska]

8. Pozostałe sposoby tłumaczenia

Także trzykrotnie poświadczenia stanowią sposób tłumaczenia poprzez inne struktury leksykalne. Użycie tego typu struktur uzależnione jest od znaczenia czasownika.

Niestety, w nie kończącym się tarle Kundera imaginacja autora (i czytelników) przestaje szybko działać, **wyjąwszy** dość zagadkową (a zatem dość ciekawą) postać kobiecą imieniem Agnes.
Ale v Kunderově nekonečném tření brzy přestává autorova (i čtenářova) imaginace působit, **až na** dosti záhadnou (a tudíž dosti zajímavou) ženskou postavu jménem Agnes. [*Dziennik pisany nocą* – G. Herling-Grudziński]

Tak robili stryjowie i bracia jego, **wyjąwszy** ojca, hetmana wielkiego litewskiego, który tak trzeźwy, jak pijany był bardzo powolnej natury, zabójstwa więc w pijaństwie popełniane, nie jemu samemu właściwe, nie dystygnowały go.
Dělali to jeho strýcové a bratři, **avšak nikdy** otec, velký hejtman litevský – ten, ať střízlivý nebo opilý, byl vždy mírný, a proto v opilosti nevráždil, to mu nebylo vlastní. [Bohyň – T. Konwicki]

Wróciwszy do domu nie może zasnąć.
Doma **potom** nemůže usnout. [*Król Obojga Sycylii* – A. Kuśniewicz]

Analiza poszczególnych imiesłowów

Poniżej przedstawia się szczegółową analizę wybranych polskich imiesłowów przysłówkowych uprzednich w przekładzie na język czeski. Pięć imiesłowów, które pojawiły się w materiale badawczym najczęściej, porządkuje się według występujących sposobów tłumaczenia. Tymi imiesłowami są: *poczqawszy*, *zwazywszy*, *zobaczywszy*, *ujrzawszy* i *dowiedziawszy się*.

A) począć – począwszy

Pierwszy z badanych imiesłowów – *począwszy* – często tworzy konstrukcję z przyimkiem *od* i rzeczownikiem w dopełniaczu.

Z jego 36 form przeważająca część, bo aż 23 poświadczenia, jest tłumaczona na język czeski jako imiesłów współczesny (*přechodník přítomný*), który nie występuje z przyimkiem. Użyte zostały: *počínaje* w rodzaju męskim i *počínajíc* w rodzaju żeńskim.

Należało, po prostu, postawić wszystko do góry nogami, **począwszy od** samych Polaków.

Bylo prostě nutno všechno obrátit vzhůru nohama, **počínaje** samými Poláky. [*Dziennik 1953-1956* – W. Gombrowicz]

Teoretyczny aspekt problemu poruszył we współczesnej literaturze dopiero de Saussure, chociaż w sensie terminologicznym wszystkie języki, **począwszy od** greckiego rozróżnienia między oraz łacińskiego między „lingua” a „sermo” (...).

Teoretického aspektu problému se dotkl v současné literatuře teprve de Saussure, i když v terminologickém smyslu všechny jazyky, **počínajíc** řeckým rozlišením mezi latinským mezi „lingua” a „sermo” (...). [Wstęp do semantyki – A. Schaff]

Drugim sposobem tłumaczenia jest pozostawienie przyimka występującego w polskiej konstrukcji – pomijany jest sam imiesłów czy mogąca go zastąpić inna część mowy. Siedmiokrotnie zastosowano przyimek *od*²⁸¹, raz użyto *zprvu*, na co ma wpływ znaczenie czasownika *począć*. Ogółem pominięcia występują 8 razy.

Najczęściej w zimie, kiedy ubywało roboty, a przed domem, **począwszy od** sadu, przejaśniało się strzeliście aż do fioletowego o tej porze lasu.

Nejčastěji v zimě, když nebývala práce a před stavením se rozestřela záře **od** sadu až k lesu, který tou dobou dostával fialový odstín. [*A jak królem...* – T. Nowak]

Gdy kaszowaty śryż zaczął się ścinać w krę, a kra zarastać, **począwszy od** płycizn i od brzegu, rzekę, wyjąłem zza krokwi spluwę, naoliwiłem ją i przeczyściłem.

Když se z ledové břčky začaly dělat kry a když se kry zastavily, **zprvu** na mělčinách a při břehu, vytáhl jsem bouchačku schovanou za krokví, namazal ji a vyčistil. [*A jak królem...* – T. Nowak]

²⁸¹ Wlicza się tutaj, występujący jednokrotnie, charakterystyczny dla *obecnej češtiny* – stylu neliterackiego języka czeskiego – przyimek *vod*. Protetyczne *v-* w nagłosie zostało użyte przed samogłoską *o*.

Pięciokrotnie występuje tłumaczenie na osobową formę czasownika. Jednym z nich jest użyte zdanie podrzędne przydawkowe z zaimkiem względnym *który*:

Może wymienić wszystkie swe grzechy **począwszy** od pierwszej klasy szkoły podstawówki, podając ilość i stopień zaawansowania oraz biorąc pod uwagę stosunek częstotliwości do przyrostu masy ciała.

Může vyjmenovat všechny své hříchy **kteřý začínaj** v první třídě ve škole na základce, uvést množství a stádium pokročilosti s přihlídnutím ke vztahu mezi frekvencí a nárůstem tělesné hmotnosti. [*Wojna polsko-ruska...* – D. Masłowska]

Pojawiają się także rzadziej występujące sposoby tłumaczenia. Jest to jedno zdanie podrzędne czasowe ze wskaźnikiem zespolenia *kdy* oraz 3 zdania złożone współrzędnie łączne.

I jak było między nami umówione, w Piątek ruszyli Szymon Kuśtyk z saniami po wiosce, od Mokrych Jurczaków **począwszy**, zbierać ofiary na msze z organami.

A jak bylo mezi náma smluveno, na Velkej pátek se vydal Šimon Pajda se saněma po vsi, **začal** vod Mokrejch Jurčáků a sbíral na mši s varhanama. [*Konopielka* – E. Redliński]

B) zważyć – zważywszy

Drugim najczęściej występującym imiesłowem jest *zważywszy*. Wśród 35 wyników 11 z nich stanowi osobowa forma czasownika, która jest orzeczeniem zdań czasowych. Do wprowadzenia tych zdań użyty został w większości spójnik *kdyż*, zaś raz – spójnik *pokud*.

I po namyśle – wszystko niejako **zważywszy** w swym sumieniu – odpowiedział: - Owszem, mogłem to przypuścić.

A po úvaze, **když** všechno ve svém svědomí důkladně **uvážil**, odpověděl: „Ano, mohl bych to připustit.” [*Medaliony* – Z. Nałkowska]

Tak więc zapewnił sobie Eryk na ponad trzy lata (co i tak nie było wyrokiem zbyt surowym, **zważywszy** na prawo obowiązujące sto mil morskich dalej – śmierć przez powieszenie).

A tak si Erik zajistil na více než tři roky (což nebyl krutý trest, **pokud vezmeme** v úvahu právo platné o sto námořních mil dál – trest smrti pověšením). [*Bieguni* – O. Tokarczuk]

Osobowych form czasownika użyto również 6 razy jako orzeczeń w zdaniach warunkowych. Zdania te są wprowadzone spójnikiem *-li* a użyty czasownik jest w trybie przypuszczającym.

Zważywszy, że katastrofa jest jedynym rozwiązaniem, a posthistoria jedynym wyjściem, jedyną możliwością – wolno zadawać sobie pytanie (...).

Zvážíme-li, že katastrofa je jediným řešením a posthistorie jediným východiskem, jedinou možností – smíme si položit otázku (...). [*Dziennik pisany nocą* – G. Herling-Grudziński]

Rzadziej czasowniki te występują w: 2 zdaniach złożonych współrzędnie, 2 zdaniach przyczynowych (spójniki *nebot' i poněvadž*) i 2 wypowiedzeniach ze wskaźnikami zespolenia: *kdykoli i jak*.

Żółtoskrzydły, który w tym momencie miał jeszcze szansę na ucieczkę, **zważywszy** ciemności i doskonałą znajomość terenu, poczuł przyływ nowego ducha.

Žlutokřídlý v tu chvíli **zvažoval** situaci, tmu i svou dobrou znalost terénu, měl ještě naději utéci a zároveň jako by pocítil příliv nového ducha. [*Weiser Dawidek* – P. Huelle]

Kupioną przez niego kawę uznaliśmy za nieszkodliwą, **zważywszy**, że piliśmy ją wczoraj i jeszcze żyjemy.

Kávu, kterou večer koupil, jsme se rozhodli brát jako neškodnou, **poněvadž jsme vzali v úvahu**, že jsme stále ještě naživu, ačkoliv jsme ji v noci pili. [*Wszystko czerwone* – J. Chmielewska]

Następne po osobowych form czasowych w częstotliwości są rzeczowniki tworzące silnie zleksykalizowane wyrażenia przyimkowe (11 razy). Ośmiokrotnie użyto *vzhledem k*, dwukrotnie *s přihlédnutím k*²⁸² i raz *s ohledem na*.

Nie zaliczałem siebie do katolików, bo słowo to miało w Polsce wyraźny odcień polityczny, poza tym było by w zastosowaniu do mnie fałszywe, **zważywszy** na mój dziki, biologiczny indywidualizm.

Nepočítal jsem sám sebe ke katolíkům, protože to slovo mělo v Polsku výrazný politický odstín, a kromě toho by v mém případě bylo nesprávné – **vzhledem k** mému divokému, biologickému individualismu. [*Rodzinna Europa* – Cz. Miłosz]

Zważywszy jej pedanterię w tej dziedzinie, można było wykluczyć wątpliwości.

S přihlédnutím k jejímu puntičkářství v těchhle věcech se jakékoli pochybnosti daly vyloučit. [*Wszystko czerwone* – J. Chmielewska]

²⁸² Rzeczownik odczasownikowy, czyli derywowany od czasownika, który stanowi możliwy sposób tłumaczenia imiesłowu.

Osobny przypadek stanowi jedno wypowiedzenie, w którym zamiast przetłumaczenia imiesłowu posłużono się pominięciem²⁸³. Wskazuje na to znak interpunkcyjny – pauza.

Žmudna, powolna praca, **zważywszy**, że kolejne wieńce zrębu przylegały do siebie idealnie.
Była to obtížná, úmorná práce – všechny posvážené kmeny do sebe nakonec navzájem přesně zapadaly. [*Opowieści galicyjskie* – A. Stasiuk]

C) zobaczyć – zobaczywszy

Imiesłów *zobaczywszy* zazwyczaj był tłumaczony jako osobowa forma czasownika w zdaniach czasowych (23 z 27 wyników). Spójnikami wprowadzającymi ten typ zdań są *když* i *jakmile*.

Jezus patrzył w górę. Pat zadziwiła się **zobaczywszy**, na co patrzył: na złoty kielich w powietrzu.
Ježiš hleděl vzhůru. Pat užasla, **když spatřila**, na co se díval: na zlatý kalich ve vzduchu. [*Gaj oliwny* – M. Kuncewiczowa]

Zobaczywszy ją, chciał się jak gdyby cofnąć, ale opanował odruch i uśmiechnął się
Jakmile ji uviděl, chtěl ucounnout, ale ovládl se a usmál se. [*Gaj oliwny* – M. Kuncewiczowa]

Ponadto użyto osobowej formy czasownika w dwóch zdaniach współrzędnych łącznych, raz czasownik występuje w trybie przypuszczającym. Zachowano przez to znaczenie polskiego *jakby zobaczywszy*, stosując czeskie *jako bych spatřil*.

Zobaczywszy portmonetki w ich rękach, matka poderwała się: - Nie, nie dopuszczę!
Matka **spatřila** peněženky v jejich rukou a vyskočila: „Ne, to tak nenechám!” [*Awans* – E. Redliński]

I jednego dnia zimowego, **jakby zobaczywszy** w swoim marszu coś ostatecznego za horyzontem, zawróciłem nagle i pożegłowałem z dziwną łatwością ponad górami i dolinami do Bujwidz nad Wilią sprzed stu dziesięciu lat.

A jednoho zimního dne **jako bych** na svém pochodu **spatřil** za obzorem cosi rozhodujícího – a najednou jsem se otočil a podivně lehce se rozletěl přes kopce a údolí do Bujwidz nad Vilií z doby před sto deseti lety. [*Bohyň* – T. Konwicki]

²⁸³ Pominięcie to jedna ze strategii translatorskich; por.: Hejwowski (2009): *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa.

Tylko dwukrotnie występuje czeski imiesłów uprzedni. Jest tak, ponieważ stanowi formę silnie literacką. Są to: *spatřiv* w liczbie pojedynczej rodzaju męskiego i *spatřivše* w liczbie mnogiej.

On, **zobaczywszy** mnie, z figlów machać, kiwać na mnie zaczął.

Spatřiv mě, začal na mne mávati a kývati. [*Trans-Atlantyk* – W. Gombrowicz]

Zobaczywszy mnie, biegną witać, lecz krzyknął Gonzalo, ręce wznosząc do góry: - Na Boga, ty chyba z grobu wstałeś, cóżeś tak zmarniał?

Spatřivše mne, rozběhli se ke mně, aby mě uvítali, ale Gonzalo s rukama nad hlavou vykřikl: Proboha, vstal jsi snad z hrobu? Cože jsi tak přepadlý? [*Trans-Atlantyk* – W. Gombrowicz]

D) ujrzyć – ujrząwszy

Przy tłumaczeniu kolejnego imiesłowu – *ujrząwszy* – również posłużono się osobową formą czasownika (19 razy). W dwunastu zdaniach czasowych zastosowano spójnik *kdyż*, w jednym *jakmile*.

Spała? **Ujrząwszy** nas, siadła na łóżku i poprawiła włosy.

Spała? **Kdyż** nás **uviděla**, posadila se na posteli a upravila si vlasy. [*Kosmos* – W. Gombrowicz]

Wargi te **ujrząwszy**, które różem kobiecym, choć Męskie, krwawiły, ani cienia wątpliwości mieć nie mogł em , że los mój Puto takiego mnie zdarzył.

Jakmile jsem spatřil rty, jež dámskou rtěnkou krvácely, ač byly mužské, nemohl jsem už býti ani trochu na pochybách, že mi osud takového puta do cesty postavil. [*Trans-Atlantyk* – W. Gombrowicz]

Czasownik w formie osobowej można spotkać także w trzech zdaniach współrzędnych łącznych.

Naraz Trurl, przyodziany w długi płaszcz królewski, wymachując rękami przy wyjaśnianiu antyentropijnych przejść krytycznych, zauważył, że coś mu przeszkadza, rzucił okiem na własną dłoń i osłupiał, **ujrząwszy**, iż trzyma w niej berło.

Zatím Trurl v dlouhém šarlatovém plášti chtěl pozvednout paže , aby vysvětlil vratnou entropii systémů transponovaných navzájem, když zpozoroval, že mu něco v pohybu překáží. **Pohlédl** na ruku třímající žezlo a ustrnul. [*Cyberiada* – S. Lem]

Osobowej formie czasownika towarzyszy również użycie dwóch zdań podrzędnych przyczynowych (*protože* i *nebot*) i jednego zdania warunkowego (*jak*).

- Pan jest dobry chłopak - powiedziała wesoło, ale **ujrzawszy**, że usta mu drgnęły uśmiechem ironii, rozczzerwieniła się jak piwonია.

„Jste dobrý chlapec,” řekla vesele, ale **protože si všimla**, že mu po rtech přelétl ironický úsměv, začervenala se jako pivoňka. [*Ziemia obiecana* – W. S. Reymont]

Rzeczowniki w wyrażeniach przyimkowych (*při pohledu, po setkání, v dohledu*) występują czterokrotnie. Tego typu zleksykalizowane wyrażenia są one bliskie znaczeniowo polskiemu czasownikowi *ujrzawszy*.

Wszystko razem stanowiło skutek dokładnego wypełnienia rozkazu, który brzmiał: „stworzyć doskonałą kwaterę dla doskonałego matematyka”. **Ujrzawszy** na stoliku obok łóżka Biblię, uspokoiłem się – naprawdę zadbano o mój komfort.

To všechno dohromady bylo výsledkem přesného splnění rozkazu „zařídít dokonalé ubytování pro dokonal

ého matematika”. **Při pohledu** na bibli, ležící na nočním stolku, jsem se upokojil – o můj komfort bylo skutečně postaráno. [*Głos Pana* – S. Lem]

E) dowiedzieć się – dowiedziawszy się

Imiesłów *dowiedziawszy się* (20 wyników) w większości był tłumaczony na osobową formę czasownika. 16 razy posłużono się zdaniami czasowymi, z czego 13 razy użyto spójnik *když*, raz były użyte: *poté co, jakmile i sotva*.

Łączyła księcia z nieboszczykiem ojcem moim dość bliska zażyłość a nawet, być może, subtelna nie dalekiego pokrewieństwa; więc, **dowiedziawszy się** kim jestem, prosił abym co dzień po obiedzie zachodził do nich na kawę.

Knížete pojilo s mým nebožtíkem otcem dost důvěrné přátelství a dokonce snad i subtilní nit vzdáleného příbuzenství. **Když se** tedy **dozvěděl**, kdo jsem, pozval mě, abych k nim každý den odpoledne chodil na kávu. [*Dziennik 1953-1956* – W. Gombrowicz]

Wśród wyników z osobową formą czasownika znajdują się także: zdanie współrzędne łączne i zdanie przyczynowe. Czasownikowi towarzyszą spójniki *a i protože*.

Widać, kawalerka z sąsiednich wsi, **dowiedziawszy się**, że grać będzie żydowska kapela, ściągnęła tłumnie na festyn.

Bylo vidět, že chasa z okolních vsí **se dověděla** o naší tancovačce **a** že se k nám navalila. [*A jak królem...* - T. Nowak]

Tak szerokim, że któregoś dnia wybrał em się do pobliskiego Campobasso, **dowiedziawszy się**, że w miasteczku (...) zakwaterowano część Oddziału Kultury i Prasy.

Tak značnou, že jsem se jednoho dne vypravil do blízkého Campobassa, **protože jsem se dověděl**, že v městečku (...) je ubytována část oddělení kultury a tisku. [*Dziennik pisany nocą* – G. Herling-Grudziński]

Również 2 razy posłużono się konstrukcjami z czeskim imiesłowem uprzednim, a były to: *uslyševši i dozvěděv se*:

Žona Uriasza **dowiedziawszy się**, że Uriasz, jej mąż, umarł, oplakiwała swego pana. Gdy czas żaloby przeminął, posłał po nią Dawid i sprowadził do swego pałacu.

Uslyševši pak manželka Uriášova, že umřel Uriáš, muž její, plakala manžela svého. A když pominul smutek, poslav David, vzal ji do domu svého a měl ji za manželku. [*Dziennik pisany nocą* – G. Herling-Grudziński]

Potem do Dr Garcyja pojechałem (...), a **dowiedziawszy się**, że od Tomasza przychodzę, zaraz najuprzejmiej mnie przyjął w kancelarii swojej, przed innymi klientami.

Pak jsem jel za doktorem Garcíem (...), a **dozvěděv se** ode mne, že přicházím od Tomáše, přijal mě ve své kanceláři velmi srdečně, a to přednostně před jinými klienty. [*Trans-Atlantyk* – W. Gombrowicz]

Zakończenie

Poświadczenia z językowego korpusu równoległego InterCorp (wersja 10) są pomocne do tego, aby wskazać tendencje w tłumaczeniu polskich imiesłowów przysłówkowych uprzednich na język czeski. Ten typ imiesłowu jako ośrodek imiesłowowego równoważnika zdania w większości tłumaczony jest za pomocą osobowej formy czasownika (ponad 70%), która zazwyczaj jest składową zdań okolicznikowych czasu i zdań współrzędnych. W zdaniach czasowych podkreślane są relacje czasowe, zaś w zdaniach współrzędnych nie zachowuje się relacji podrzędno-nadrzędnej w czeskim zdaniu. Rzadziej poświadczone są inne typu zdań okolicznikowych oraz zdania przydawkowe. Pozostałe strategie tłumaczeniowe znajdują się w mniej niż dziesięciu procentach przykładów użycia. Są to m.in.: rzeczowniki (9,5%), często w składzie wyrażen przyimkowych, czeskie imiesłowy przysłówkowe (~9%). Nieliczne wśród wyników pozostają bezosobowe formy czasownika zakończone na *-no*, pominięcia omawianej struktury, imiesłowy przymiotnikowe bierne albo użycie przyimka.

Nie jest wiadome, czy konstrukcje imiesłowowe zostaną w polszczyźnie. Przez część użytkowników języka są uznawane za struktury przestarzałe, dlatego mogą zniknąć z uzusu na rzecz formacji językowych podobnych do występujących w języku czeskim. Na wyniki badania tego typu ma wpływ dobór tekstów w korpusie językowym. W nowszych tekstach imiesłowy przysłówkowe uprzednie mogą nie być tak liczne. W miarę powiększania się bazy tekstów regularnie aktualizowanego korpusu równoległego InterCorp²⁸⁴, będzie możliwa analiza tej grupy imiesłowów z innych punktów widzenia, z użyciem innych środków badawczych. Będzie można przeprowadzić badanie w oparciu o większą liczbę leksemów, także imiesłowów innego typu niż poruszane w tym artykule.

BIBLIOGRAFIA

Korpus językowy

Český národní korpus – InterCorp, Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha.

Bańczyk, Ł. – Dybalska, R. – Vavřín, M., *Korpus InterCorp – polština*, verze 10. z 1.12.2017., Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha (źródło elektroniczne: www.korpus.cz/intercorp/; dostępne dnia 26.04.2021).

Rosen, A. – Vavřín, M. – Zasina, A. J., *Korpus InterCorp – čeština*, verze 10. z 1.12.2017., Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha (źródło elektroniczne: www.korpus.cz/intercorp/; dostępne dnia 26.04.2021).

Literatura

Bańko, M. (2012), *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa.

Biel, Ł. (2015), *Translatoryka korpusowa*, (in:) „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, nr 10.

Čermák, F. – Rosen, A. (2012), *The case of InterCorp, a multilingual parallel corpus*, (in:) „International Journal of Corpus Linguistics”, nr 17 (3), s. 411–427.

[MČ3] Daneš, F. – Grepl, M. – Hlavsa, Z. (1987), *Mluvnice češtiny (3). Skladba*, Praha.

Grzegorzczkova, R. – Laskowski, R. – Wróbel, H. (ed.) (1998), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.

²⁸⁴ Najnowszą wersją korpusu jest wersja 13., dostępna w kwietniu 2021.

[PMČ] Grepl, M. – Hladká, Z. – Jelínek, M. – Karlík, P. – Krčmová, M. – Nekula, M. – Rusínová, Z. – Šlosar, D. (2003), *Příruční mluvnice češtiny*, Brno – Praha.

[SMČ] Havránek, B. – Jedlička, A. (2002), *Stručná mluvnice česká*, Praha.

Hejwowski, K. (2009), *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa.

Instytut Języka Czeskiego Akademii Nauk Republiki Czeskiej (ÚJČ AV ČR) (2008-2021), *Internetová jazyková příručka. Výkladová část*, (zdrolo elektronické: www.priručka.ujc.cas.cz/; dostupné dnia 26.04.2021).

Kaczmarska, E. – Rosen, A. (2014), *Przewodnik po korpusie równoległym InterCorp*, (in:) Hebal-Jeziarska, M. (ed.): *Praktyczny przewodnik po korpusach języków słowiańskich*, Warszawa.

[MČ2] Komárek, M. – Kořenský, J. – Petr, J. – Veselková, J. (1986), *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*, Praha.

Lotko, E. (1986), *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*, Ostrava.

Nagórko, A. (2007), *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.

Pravdová, M. (2014), *Akademická příručka českého jazyka*, Praha.

Przepiórkowski, A. (2006-2011), *Zestaw znaczników morfosyntaktycznych*, w: Przepiórkowski, A. – Buczyński, A. – Wilk, J., *Ściągawka do Narodowego Korpusu Języka Polskiego*, (zdrolo elektronické: nkjp.pl/poliqarp/help/; dostupné dnia 26.04.2021).

Rosen, A. (2010), *Morphological tags in parallel corpora*, (in:) Čermak, F. – Klégr, A. – Corness, P. (ed.): *InterCorp: Exploring a Multilingual Corpus*, (in:) „Studie z korpusové lingvistiky”, (13), s. 205-234, Praha.

Rospond, S. (1979), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.

Saloni, Z. (2001), *Czasownik polski. Odmiana, słownik*, Warszawa.

Saloni, Z. – Woliński, M. – Wołosz, R. – Gruszczyński, W. – Skowrońska, D. (2011-2015), *Słownik gramatyczny języka polskiego — wersja online*, (zdrolo elektronické: www.sgjp.pl/; dostupné dnia 26.04.2021). W ramach słownika: *Analizator morfologiczny Morfeusz*.

Siatkowski, J. – Basaj, M. (1991), *Słownik czesko-polski. Słownik česko-polský*, Warszawa.

Tokarski, J. (2001), *Fleksja polska*, Warszawa.

Woliński, M. (2003), *System znaczników morfosyntaktycznych w korpusie IPI PAN*, (in:) „Poloniki” XXII/XXIII, s. 39-55.

RESUME

Problems of the Polish-Czech translation of past participles on the examples from the parallel corpus InterCorp

The article focuses on the problem of past adverbial participles in translation between two West Slavic languages. In this case, the source is Polish language, whereas the target language is Czech. The analyzed forms of certain verbs commonly occur in Polish, while in Czech the similar patterns are rarely used, and regarded as textbook style. The material used in the analysis consists of excerpts from the parallel language corpus InterCorp 10th version (2017). The most common structures that appear in Czech translation are finite forms of verb, forming dependent clauses of many types (mostly time clauses), or coordinate clauses. Apart from them, the results also include nouns, present and past adverbial participles as well as ellipses in Czech translation.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EX2ZCN089B5Ot5PWVB525T4BeIYbWT4SshIQ6K8XGaDRhA?e=5ckXCq

DISCUSSION - K. POLAK, M. KLIZA https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EXjye9_FV4tKrBdRn1Irg_ABApDz99Tmg_TFJxLJUENc3A?e=Qtb82n

Terézia Kováčsová – INTERPRETÁCIA AKO VÝCHODISKO PRÁCE PREKLADATEĽA

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

Úvod

„Interpretácia [...] predstavuje jeden z najstarších prístupov k textu“ (Huťková, 2003, s. 37). Podľa Vilikovského (1984) je interpretácia prvou fázou pri prekladovom procese, druhou fázou je koncepcia a treťou reprodukcia, oproti rozdeleniu Levého (1963), podľa ktorého je prvou fázou pochopenie predlohy, až druhou interpretácia a treťou je preštylizovanie predlohy. Stotožňujeme sa s rozdelením J. Vilikovského, pretože pochopenie predlohy nemožno oddeliť od interpretácie a väčšia časť prekladového procesu by sa už mala zameriavať na cieľového adresáta. Pri interpretácii je potrebné disponovať dobovými poznatkami o autorovi a diele, ako aj o historických súvislostiach, v ktorých prototext vznikol (Popovič, 1975).

Interpretujeme poviedku *Dávid herceg és térkép (Princ Dávid a mapa)* od súčasného maďarského autora Gábora Czakóa. Pri procese interpretácie sa opierame najmä o teóriu umeleckého prekladu od Antona Popoviča (1975) a o teóriu skoposu od Christiane Nordovej (1991).

Interpretácia nie je prítomná len v súvislosti s prekladom, ale s akýmkoľvek textom. Poznáme niekoľko typov interpretácie napr. prirodzenú, reflexívnu, primárnu a sekundárnu. „Pri prirodzenej interpretácii je identifikačné porozumenie automatické, t. j. pri spoznaní napísaného si to recipient vzápätí „prirodzene“ uvedomí. Nejde o zámernú činnosť, ale o neuvedomovaný, automatizovaný proces“ (Huťková, 2003, s. 38). Reflexívna interpretácia je špecifický druh prístupu k textu, ktorý je podriadený zámeru. Vychádza z prirodzenej interpretácie. „Primárna interpretácia je nesformulovaný čitateľský zážitok a principiálne je nekomunikovateľná. Vo chvíli, keď jej priradíme znakovú podobu, ide už o interpretáciu sekundárnu, ktorou je napr. film nakrútený podľa knižnej predlohy, recitovaná báseň, zhudobnená balada i samotný preklad. [...] Preklad je teda sekundárnou interpretáciou“ (Huťková, 2003, s. 40). U. Eco (1995) vo svojej teórii došiel k záveru, že za správne interpretácie možno považovať len tie, ktoré dokladá sám interpretovaný text. Preklad môže byť správny len vtedy, keď vychádza zo správnej interpretácie.

Každý človek by jeden a ten istý text interpretoval aspoň s malými odlišnosťami. Pri interpretácii zapájame a využívame naše skúsenosti, zážitky a vedomosti, ktoré tvoria našu interpretačnú paralelu (IP). Tento termín vo svojej teórii zaviedol J. Koška. „Interpretačná paralela je to, čo interpretátor za textom, v texte vidí, hľadá, nachádza... (...) IP je podmienkou prekladu (porozumenia textu)“ (Koška, 2002, s. 105-116). Zdôrazňuje, že neexistujú dve navlas totožné IP.

Charakteristika poviedky

Autor, Gábor Czakó, pochádza z oblasti s názvom Decs. Sem situoval aj časť poviedky, ktorá patrí do zbierky poviedok *Gyepű*. Z tohto vyplýva čiastočná priestorová zhoda s miestom, kde sa dielo odohráva a kde bolo napísané.

Čas, v ktorom bolo dielo napísané a v ktorom sa odohráva, sa však nezhoduje. Celé dielo je písané v historickom čase, len v časti, kde píše o poviedke, ktorá slúžila ako námet k filmu *Bagoly folyó*, ho opúšťa.

Text (poviedka), ktorý je okrem printového média (knihy), šírený aj internetovým kanálom, je písaný komunikačne prístupnou formou. Poviedka je písaná neviazanou umeleckou rečou, ktorá je typická pre umelecký štýl, do ktorého dielo patrí. Poznáme niekoľko typov rozprávačov, napr. autorský, personálny, priamy, oko kamery a pod. V poviedke sa uplatnil autorský (vševediaci) rozprávač. Rozpráva príbeh v 3. osobe minulého času z pozície nezainteresovaného pozorovateľa. Aj keď postavy medzi sebou nevedú dialógy, rozprávač opisuje ich konanie, miesta, kde sa príbeh odohráva a objektívne referuje o všetkom, čo súvisí s príbehom. Práve absenciou dialógov je čiastočne brzdená dynamika deja.

Z makrokompozičného hľadiska zachováva text klasickú trichotómiu, teda členenie na úvod, jadro, záver. Prvým indikátorom je samotný nadpis. Už v ňom sa ukazujú dva dominantné objekty, okolo ktorých je vystavaný celý príbeh, a preto volíme doslovný preklad *Princ Dávid a mapa*.

V úvode autor navodzuje atmosféru. Prvé slová „hallgatás“ a „halál“ sú zvukomalebne slová, ktoré sú si blízke po zvukovej stránke a isté prieniky badáme aj vo významovej stránke. Nimi, a aj naznačením deja filmu *Bagoly folyó*, je navodená pochmúrna atmosféra, a zároveň hneď v prvej vete sa tým projektuje autorský idiolekt. Je to jediné miesto, kde autor z pozície rozprávača priamo oslovuje čitateľa.

V jadre rozprávač prechádza k Dávidovi, vysvetľuje, že princ Dávid bol naozaj princom z rodu Arpádovcov, naznačuje, že nechcel zasadiť na trón. Cez sekundárne informácie, napr., že rád číta a vie narábať so slovami, sa dozvedáme o jeho osobnosti. Jeho výzor sa v poviedke

nespomína. Vzápätí sa autor nechá uniesť mocou slov. Časti o Dávidovi a historických súvislostiach sa striedajú s lingvistickými exkurzmi. V jadre je oslabená dejovosť a príbeh sa odvíja v alúziách na historické fakty a v špecifickej, hravej štylistike.

V závere je vyobrazenie Dávida, ako sa znovu pozerá na mapu, ale nezobrazuje klasické rozuzlenie. Napriek všetkému Maďarsko ostáva na mape aj naďalej. V poviedke dochádza k prepojeniu historických faktov a sily jazyka.

Jazyk a preklad

V poviedke je mnoho historických postáv a reálií, napríklad „princ Dávid“, „kráľ Berengár“, „Álmoš“, „Ptolemajos“, „Decské vinice“, „Maďarsko“, „Dunaj“ či americký básnik, satirik, kritik a novinár „Ambrose Bierce“. Práve pri ňom narážame na otázku, aké riešenie prekladu máme použiť, keďže film *Bagoly folyó* do slovenčiny nebol preložený.

Na mikroštylistickej úrovni najväčší priestor pre prácu prekladateľa poskytujú lexikálne jednotky a fonetická rovina. Syntaktická rovina v poviedke nie je veľmi príznaková. Taktiež sa tu vyskytujú historizmy, napríklad „vincellér“, „pergamen“, „papyrus“ či „szattyán“, ktoré pri interpretácii analyzujeme, zisťujeme ich význam, hľadáme synonymá a snažíme sa nájsť najlepší ekvivalent.

Aj keď je v texte veľa slov a viet, ktoré odkazujú na históriu, autorským zámerom nebolo vyzdvihnutie minulosti, ale vyzdvihnutie krásy slov, možnosti vytvoriť nimi kontrasty medzi silnými slovami evokujúcimi bolesť a znechutenie ako „ver“, „vér“, „zár“, „vár“, „szalonnaszírszag“ a jemnými voňavými slovami „illat“, „illan“, „ibolyavirág“, „lebegő“, „levegő“. Pri týchto slovách tiež musíme zvažovať, aký spôsob prekladu použijeme.

Slovné spojenia – „hallgatás ura“, „tanult hallgatni“, „nézni kifelé“ és „hallgatni befelé“ – navodzujú pocit, že autor chcel poukázať práve na vnútro, ktorému by sme mali načúvať.

Pri preklade – „a hallgatás ura“, „a halál kényelmesen jár“ – narážame na problém, pretože „hallgatás“ – mlčanie je v slovenčine to mlčanie, teda je stredného rodu a „halál“ – smrť je tá smrť, teda ženského rodu. To, že maďarčina nemá gramatické rody, nám niekoľkokrát komplikuje prekladanie.

Autor najviac využíva hravosť v podobe kontrastu, podobne znejúcich slov či dokonca tvorením vlastných slov a slovných spojení, ako napr. „emődjön-rágódjon“, „úton-útfelén“, „lebegő-levegő“, „fájdalmas-kemények“, „buzgatja-bizgeti“.

Dominantnými sú aj básnické prostriedky, najmä metafory, napr. „gyepűt vonni“, „a szavak hallhatatlanok“ a i. Cítiť z nich obraznosť, pozitívny postoj a nadšenie autora, ktorý chce čo najviac ukázať silu slov, nad ktorými nemá nikto moc.

Viac než o historickú vernosť či dejepisnú prácu mu ide o hľadanie paralel medzi dejinami a jazykom. Veľké dejiny, veľký národ a silný jazyk sa navzájom podporujú vo svojej veľkosti. Obraz mapy symbolizuje, že napriek snahám sa nikomu nepodarilo siahnúť na Maďarsko, stále sa nachádza na mape a maďarský jazyk je stále taký silný, ako aj bol.

Záver

Počas interpretácie v niektorých prípadoch nastali isté ťažkosti, hlavne pri hľadaní súvislostí medzi jednotlivými historickými postavami. Keďže autor použil nadmieru obrazný jazyk, bol potrebný určitý čas na pochopenie posolstva poviedky a jej následný preklad.

Pre mňa a moje spolužiačky je táto práca veľkým prínosom z hľadiska práce v skupine, ale aj práce jednotlivca. Obohatila nás o ďalšie užitočné vedomosti a zručnosti v oblasti prekladania.

Bibliográfia

Czakó, G., „*Dávid herceg és térkép*“ Bárka online 2016. Dostupné na <http://www.barkaonline.hu/szepirodalom/17-pr/5649-czako-gabor--david-herceg-es-terkep>

Eco, U., *Interpretácia a nadinterpretácia*, Bratislava, Archa, 1995.

Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003.

Koška, J., „*Ktorý preklad je najlepší*“ Slovak review, 11, 2002.

Levý, J., *Umění překlada*, Praha, Československý spisovatel 1963.

Nord, C., *Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*, prel. Christiane Nord a Penelope Sparrow, Amsterdam/Atlanta GA, Rodopi 1991.

Popovič, A., *Teória umeleckého prekladu* Bratislava, Tatran 1991.

Vilikovský, J., *Preklad ako tvorba*, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1984.

RESUME

Prince David and the map

In this study we deal with the analysis and translation of the story *Dávid herceg és térkép* (Gábor Czakó) into Slovak language. The study is based on studies in linguistics by Anton Popovič and Ján Vilikovský. The main aim of the study is a correct interpretation of the cultural, historical as well as linguistic difficulties of the text.

Ľudmila Lišuchová – SLOVENSKO-ČESKÝ A ČESKO-SLOVENSKÝ PREKLAD DETSKEJ LITERATÚRY (OTÁZKY PREKLADU TEXTOV JANA SKÁCELA A PETRA KARPINSKÉHO)

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Vo svojom príspevku som sa zamerala na detskú literatúru – poéziu aj prózu. Preklad detskej literatúry má pomerne dlhú tradíciu, či už ide o preklad zo slovenčiny do češtiny alebo naopak. Okrem tradície však má aj svoje špecifiká, v istých ohľadoch možno hovoriť o náročnejších požiadavkách, než aké sú kladené na preklad literatúry pre dospelých. V detskej poézii sa napr. oveľa častejšie a striktnjšie dodržiavajú rytmus a rýmová schéma. Celkovo treba opatrnejšie voliť jednotlivé slová a mať na pamäti, že text musí byť zrozumiteľný pre detského čitateľa. Aj toto bol jeden z problémov, ktoré vyvstali počas procesu príprav prekladu.

Preklad básní pre deti

V časti venovanej poézii som sa sama pokúsila preložiť niekoľko básní pre deti z knihy *Kam odešly laně* od známeho moravského básnika 20. storočia Jana Skácela. Venovala som sa trom básňam, pričom som sa snažila zvoliť si texty prekladateľsky náročnejšie. Na nasledujúcich stránkach by som chcela demonštrovať jednotlivé preklady a úpravy spolu so stručným komentárom.

<p>Rybník</p> <p>V rybníku leží voda naznak a rybám se v ní dobře daří v té vodě kapři hospodaří a líní jsou v ní velmi líní.</p> <p>U břehu vrba břehy <u>stíní</u> a okounějí okouni.</p> <p>Co by se ale stalo, kdyby hráz protrhla se a ty ryby pojednou byly nasuchu,</p>	<p>Rybník</p> <p>V rybníku leží voda naznak a rybám sa v nej dobre darí v tej vode kapor hospodári a sú v nej moc lenivé liene.</p> <p>Na brehy/ Ponad breh vrba vrhá tiene okúňajú sa okúne/ na postriežke ostriež striečne.</p> <p>Čo by sa však stalo, keby sa hrádza pretrhla a ryby by naraz boli na suchu,</p>
--	--

neboť voda by vytekla...	lebo by voda vytiekla...
Ptal jsem se na to moudré štiky a ona mně nic neřekla.	Spýtal som sa to múdrej šťuky, no ona mi nič neriekla.
	Opýtal som sa múdrej šťuky, no ona mi nič neriekla.

Báseň *Rybník* sa skladá z osem a deväťslabičných veršov, ktoré som sa v tomto smere rozhodla dodržať, pretože aj v slovenčine je rytmus tradične najčastejšie vnímaný cez slabičný veršový systém. Navyše sa tento princíp využíva práve v detských riekankách, ktoré sú tak pre deti ľahšie zapamätateľné. Lexikálne rozdiely v češtine a slovenčine ma neraz viedli práve k úpravám v súvislosti s počtom slabík vo verši. Dodržanie rýmovej schémy si aj napriek príbuznosti oboch jazykov tiež vyžiadalo pár výraznejších úprav textu. K zmenám došlo v nasledujúcich prípadoch (menovať a komentovať budem len zmeny závažnejšieho charakteru):

- České „daří“ sa do slovenčiny prekladá ako „darí“, sloveso „hospodaří“ (3. osoba plurálu, prítomný čas) bude preložené ako „hospodária“. Tým sa stráca rým. Pokiaľ sa však zmení tvar slovesa na 3. osobu singuláru, získame slovo „hospodári“, ktoré sa rýmuje so slovesom „darí“. Jednotné alebo množné číslo pri slove kapor nehrá až takú dôležitú úlohu, aby nejako radikálne menilo celkové vyznenie básne.
- Rým „líní – stíní“ som nahradila rýmujúcim sa párom „liene – tiene“. Slovo lieň sa v slovenčine vyskytuje nielen ako označenie druhu ryby, ale aj vo význame lenivosť, neochota. Takéto použitie sa však pociťuje ako zastarané.
- Vyššie spomínaná rýmová úprava si vyžiadala celkové prerobenie piateho verša, kde vznikli dve potenciálne riešenia: „brehy vrba vrhá tiene“ alebo „Ponad breh vrba vrhá tiene“.
- Ďalší problém nastal pri českom slove „okoun“. Slovník slovenského jazyka z roku 1959 pripúšťa preklad „okúň“, avšak s kvalifikátorom nárečovo príznačného slova. Súčasné slovníky uvádzajú len spisovné pomenovanie „ostriež“. Opäť som vytvorila dve verzie. Prvá „okúňajú sa okúne“ sa síce viac drží českého originálu, ale v slovenčine bude z lexikálneho hľadiska pociťovaná ako expresívna. Druhá alternatíva „na

postriežke ostriež striehne“ si z dôvodu odlišného slovného základu vyžiadala trochu náročnejší postup na zachovanie slovnej hry.

- V prípade posledného dvojveršia som opäť prehodnocovala dve verzie. Kritické je slovo „ptal“, ktoré nemá v slovenčine jednoslabičný ekvivalent, čím sa pri preklade narušuje rytmus. V slovenčine sa naskytujú len dvoj alebo trojslabičné slovesá s požadovaným významom. Podľa zvoleného slovesa som prispôsobila zvyšok jedenásteho verša. Pri dvojslabičnom slovese: „Spýtal som sa to múdrej šťuky“. A pri trojslabičnom: „Opýtal som sa múdrej šťuky“.

Sladký sen	Sladký sen
Pole jsou zoraná a hnědá a brázdy rovné jako klády z nugátu nebo čokolády	Polia sú hnedé a zorané a brázdy rovné ako klady z nugátu či z čokolády.
Dětem to ovšem spáti nedá a často se jim v noci zdává, že z marcipánu je i tráva	Deťom to spať nedá, veru nie a často sa im v noci zdáva, že z marcipánu je aj tráva
a stromy ze sladkého dříví. Ráno se probudí a diví, že skutečnost je zcela jiná.	a stromy sú zas z pelendreku ráno sa deti divia, reku, v skutočnosti to bol sen.
I když by děti byly rády, svět vůbec není z čokolády a ani pole, tráva, hlína. Kdyby svět sladký byl a jedlý, tak by ho lidé dávno snědli.	Hoci by deti boli rady, svet vôbec nie je z čokolády ani rovné pole, tráva zem. Keby svet sladký bol ajedlý, tak by ho ľudia dávno zjedli.

Báseň *Sladký sen* je vystavaná z deväťslabičných veršov s použitím obkročného a združeného rýmu. Príbuznosť jazyka originálu s cieľovým jazykom mi umožnila zachovať oba základné prvky. V tomto texte si úpravy vynútila predovšetkým rýmová schéma. V súhrne došlo oproti originálu k týmto zmenám:

- Pár „hnědá – nedá“ bol v slovenčine nahradený o čosi slabšou dvojicou „zorané – veru nie“, pričom došlo zároveň k výmene poradia adjektív hnedé a zorané, aby bolo možné dodržať zvukovú zhodu na konci prvého a štvrtého verša.

- Výraz „nebo“ som preložila ako *či* a pridala predložku *z*, čím som získala potrebný počet slabík vo verši.
- Problematická bola skôr tretia sloha a rýmová naviazanosť siedmeho verša na ôsmy „dříví – diví“ a deviateho verša na dvanásty verš nachádzajúci sa už vo štvrtej slohe „jiná – hlína“. Vytvorila som si dve verzie. Najprv som pracovala s výrazom „sladké drevko“, keďže výraz „sladké drevo“ bol rušivý a navyše by si vyžiadal ešte radikálnejšie zásahy do ôsmeho verša kvôli dodržaniu rýmu.

a stromy zo sladkého drevka.

Ráno ich prebudí chuť velká,

no skutečnost je celkom iná.

Vyššie uvedená verzia síce dodržiava združený rým a umožňuje aj obkročný rým „iná – hlína“, ktorý sa vyskytuje ďalej v texte, no verš „Ráno ich prebudí chuť velká“ nesie úplne iný obsah ako český originál. Okrem toho v ňom dochádza k nežiaducej inverzii v závere verša. Z týchto dôvodov som sa rozhodla vypracovať novú verziu, ktorú som napokon zaradila do konečného prekladu. Využila som blízkosť „sladkého drevka“ a „pelendreku“. Obraz v nasledujúcich riadkoch ostáva vo svojej podstate rovnaký, došlo len k malým odchýlkam od originálu.

a stromy sú zas z pelendreku

ráno sa potom děti divia, reku,

v skutečnosti to bol iba sen.

Tretia báseň nesie rovnomenný názov ako samotná zbierka *Kam odešly laně*.

Kam odešly laně	Kam odišli lane
Klubíčka stromů, prázdné stráně a včera se tu pásly laně.	Klbôčka stromov, prázdné stráně a včera sa tu pásli lane.
Dnes si v tom opuštěném kraji na schovávanou děti hrají.	Dnes sa v tom opustenom kraji cez schovávačku dieťa tají.
Odešly laně, ale kam, daleko, blízko, nebo tam,	Odišli lane, ale kam, ďaleko, blízko, vari tam,
kde na palouku v zeleni čekají bílí jelení?	kde na čistinke zelenej čakajú biele jelene?

Odpoveď na tu otázku je jednoduchá: dál se pasou na druhé straně obrázku.	Odpoveď na tú otázku je ľahučká: ďalej sa pasú na druhej strane obrázku.
---	--

Preklad poslednej básne nebol z lexikálneho hľadiska až taký náročný, do popredia vystúpilo len pár výrazov.

- Nebolo možné zachovať pôvodný rým „kraji – hrají“, pretože v preklade do slovenčiny by bolo sloveso v tvare „hrajú“, čo sa, pochopiteľne, nerýmuje so slovom „kraji“. Preto som si dovoľila menšiu úpravu, miesto množného čísla som použila jednotné, teda „dieťa“. Aby som získala zvukovú zhodu, siahla som po slovese „tají“.
- Ako druhé vystúpilo slovo „palouk“, ktoré sa do slovenčiny nedá preložiť výrazom s podobným základom. Rozhodovala som sa medzi dvomi možnosťami: „čistina“ a „čistinka“. Obe podstatné mená sú trojslabičné, takže v tomto smere bolo jedno, ktoré z nich zvolím. Šlo skôr o expresivitu, ktorá by mohla byť naviazaná na deminutívum. V slovenčine sa však zdobneniny bežne používajú a ich citové zafarbenie častokrát nie je tak silno pociťované ako v češtine. Okrem toho ide o detskú literatúru, v ktorej je slovo čistinka frekventovanejšie. Navyše ani sám Skácel nepoužíva čisto neutrálne či priveľmi moderné výrazy, z jeho jazyka vystupujú aj citovo zafarbené alebo zastarané slová. Otáznejšie je použitie výrazu „ľahučká“, ktorý je jednoznačne vnímaný ako citovo zafarbený, no svojím počtom slabík rieši problém deväťslabičného verša.

Na záver časti venovanej poézii by sa dalo konštatovať, že aj napriek podobnostiam slovenčiny a češtiny sa pri preklade dostávajú na povrch problematické detaily spôsobené odlišnými koreňmi slov, inými skloňovacími vzormi alebo rozdielnym počtom slabík. Niektoré výrazy sa preložiť nedajú, resp. nedajú sa preložiť tak, aby spĺňali požiadavky obsahové a zároveň požiadavky kladené formou básne. V dôsledku tohto rozporu je potrebné pristúpiť k úpravám textu a citlivo vnímať hranicu medzi kompetenciami prekladateľa a prekladateľskou licenciou, ale aj prehnanými úpravami, ktoré robia z textu iné dielo a vnášajú doň nové myšlienky.

(SK originál) Peter Karpinský

Ako sa Ľukčuk chcel stať slávnym a ako začal pučať

„To nie je možné!“ vykrikoval Ľukčuk, keď sa v televízii skončila predpoveď o počasi.

„Čo nie je možné?“

„Vari si nepočul?!“ odvrkol mi podráždene.

„Počul, zajtra bude opäť pršať. No a čo?“ nechápal som.

„Bude!“ súhlasil rozzúrený Ľukčuk.

„Ale prečo bude pršať?“

„Pretože je tlaková níž?“ skúšal som, či uhádnem správnu odpoveď.

„Nie,“ povedal Ľukčuk rázne, „bude pršať pre akési Hanky!“

„Čože? Pre aké Hanky?“

„Sedíš si na ušiach?! Tá pani v telke jasne povedala: – Zajtra bude

dážď, na niektorých miestach pre Hanky,“ vysvetlil mi Ľukčuk.

„Aha,“ zasmial som sa, „nie ja, ale ty si sedíš na ušiach. Tá pani totiž

povedala: – Zajtra bude dážď, na niektorých miestach preháňky. –

Rozumíš? **PREHÁŇKY**, nie **pre Hanky**.“

„Ale mne je úplne jedno, či zajtra bude pršať pre Hányky alebo pre Zúžky! jednoducho ma to hnevá!“ zúrilo Ľukčuk.

[...]

„Napríklad,“ Ľukčuk zalistoval v slovníku, „jeden had, ktorý žije v džungli sa volá podľa dákej Anče – ANNakonda.“

„To hádam nie,“ zarazil som sa, no Ľukčuk pokračoval:

„EVAkuácia, ani neviem, čo to znamená, ale meno to má podľa

akejsi Evy. Cheeš aj ďalšie príklady? **KATAstrofa**, **kleBETA**, **dovoLENKA**, **prospeRITA**, **ANNALÝZA**, tu sú dokonca dve Anna aj Líza...“

(CZ preklad)

2. Jak se Ľukčuk chtěl stát slávným a jak začal pučať

„To není možné!“ vykřikl Ľukčuk, když v televizi skončily sportovní zprávy.

„Co není možné?“

„Copak jsi to neslyšel?“ odsekl mi podrážděně.

„Slyšel, děti zítra poběží závody. No a co?“ nechápal jsem.

„Poběží!“ souhlasil rozzuřený Ľukčuk. „Ale proč poběží?“

„Protože chtějí být zdravé?“ zkusil jsem, jestli uhádnou správnou odpověď.

„Ne,“ řekl Ľukčuk rázně, „poběží pro nějaké Věrky.“

„Cože? Pro jaké Věrky?“

„Sedíš si na uších? Ta pani v telce jasně řekla – Zítra poběží děti horskou etapu pro Věrky, která vyzkouší jejich fyzickou zdatnost,“ vysvětlil mi Ľukčuk.

„Aha,“ zasmál jsem se, „ne já, ale ty si sedíš na uších. Ta pani totiž řekla: – Zítra poběží děti horskou etapu prověrky. – Rozumíš? **Prověrky**, ne **pro Věrky**.“

„Ale mně je úplně jedno, jestli zítra poběží pro Věrky nebo Zúžky. Prostě mě to štve,“ zuřil Ľukčuk.

[...]

„Například,“ zalistoval Ľukčuk ve slovníku, „jeden had, který žije v džungli, se jmenuje podle nějaké Anči – ANNakonda.“

„To asi ne,“ zarazil jsem se, ale Ľukčuk pokračoval.

„EVAkuace, ani nevíím, co to znamená, ale jméno to má podle nějaké Evy. Cheeš další příklady? **KATAstrofa**, **karamELA**, **dovoLENKA**, **prospeRITA**, **ANNALÝZA**, tady jsou dokonce dvě – Anna a Líza.“

Preklad detskej prózy

V druhej časti som sa venovala prekladu krátkej prózy zo slovenčiny do češtiny, pretože však nie som ani Češka, ani bohemistka, nevytvárala som v tomto prípade vlastný preklad. Pracovala som s výsledkom študentských prekladov z prekladateľského seminára. Skúmaným textom bola kapitola *Ako sa Ľukčuk chcel stať slávnym a ako začal pučať* z knihy slovenského spisovateľa Petra Karpinského *Ako sme s Ľukčukom ťukčukovali*. Celá kapitola je založená na slovnej hračke „preháňky – pre Hanky“, ktorú však nie je možné jednoducho preniesť do češtiny, keďže ani verzia „pře Haňky“, ani „prohanky“ nedávajú zmysel. Z tohto dôvodu bolo potrebné vymyslieť náhradné riešenie, ktoré by pokrylo slovnú hru, keďže podstatou textu bola práve slovná hra a nie téma počasia. Vďaka tejto úvahe bolo prípustné vytvoriť v českom preklade alternatívnu situáciu. Miesto správ o počasi teda Ľukčuk sleduje športové správy a slovná hra sa prenáša na slovo „prověrky – pro Věrky“. Nová dvojica vystavaná na rovnakom princípe ako slovná hra v slovenčine (predložka a vlastné podstatné meno ženského rodu) bez problémov plní svoju úlohu. Spomínaná hra so slovami sa však vyskytuje v texte aj ďalej. Ide o všeobecné podstatné mená obsahujúce v sebe vlastné ženské meno. Niektoré slová ako „prospeRITA“ alebo „ANNALÝZA“ sú zrozumiteľné aj v českom prostredí. Avšak slová ako „KATAstrofa“ a „kleBETA“ nemožno len tak preložiť. Opäť sa kladie dôraz na vynaliezavosť

prekladateľa. V študentskom preklade bolo slovo „kleBETA“ nahradené slovom „karamELA“. „KATAstrofa“ však bola ponechaná v pôvodnom stave. Takýto postup netreba chápať ako chybu, pretože skrátenie mena Katarína na Kata je bežné v moravskej oblasti. Lenže nie je isté, do akej miery bude použité slovo zrozumiteľné českému detskému čitateľovi. Preto som sa snažila nájsť možnosti náhrady tohto slova. Dospela som k nasledovným slovám: „manDARINKA, MIRAbelka, EMAncipace a pALICE“. Posledné dve z vymenovaných možností sa javia ako nevhodné. Karpinský v origináli síce pracuje s cudzími a pre dieťa náročnými slovami, čím dieťa viac upozorňuje na slovnú hru, no v prípade zvedavej otázky asi dieťaťu skôr vysvetlíte, čo je to katastrofa, než čo je to emancipácia. Okrem toho by pri tomto slove mohli nastať komplikácie s výslovnosťou, ak by sa človek snažil zvukovo zvýrazniť meno Ema, pretože zvyšok, teda *ncipace*, je na výslovnosť dosť náročný. Naopak slovo „pALICE“ rozhodne nespôsobuje výslovnostné problémy. Napriek tomu môže byť vylúčené z radu alternatív z morálnych dôvodov. Detský čitateľ zrejme nebude premýšľať nad synonymom slova „húl“, ale expresívnejším, mierne pejoratívnym označením pre „hlavu“. Práve z dôvodu vyvolania možnej expresívnej asociácie je použitie uvedeného slova nežiaduce, napriek tomu, že jeho neutrálny význam sa poprieť nedá. Bol by však veľmi pravdepodobne zatižený pejoratívnym významom.

Záver

Z krátkej práce na workshope vyplýva zostručený záver, že preklad detskej literatúry si vyžaduje tvorivý prístup zo strany prekladateľa. V nejednom prípade oveľa viac než pri preklade beletrie pre dospelých. Dôraz sa kladie aj na vhodnosť jednotlivých slov, čo som demonštrovala predovšetkým v komentári k prekladu prozaického textu. Je efektívne vypracovať viac verzií prekladu a po úvahe sa prikloniť k najprijateľnejšej z nich. Skúsenosť s prekladom z príbuzného jazyka bola pre mňa obohacujúca vzhľadom na to, že takáto práca si vyžaduje iné, v istom zmysle možno citlivejšie riešenia, než preklady zo vzdialenejších jazykov.

BIBLIOGRAFIE

SKÁCEL, Jan, 2018. *Kam odešly laně*. [3.vyd.] Želešice: Dcera sestry, 2002. 32 s. ISBN 978-80-906559-2-8.

KARPINSKÝ, Peter, 2001. *Ako sme s Ťukťukom ťukťukovali*. Bratislava: Mladé letá. 93 s. ISBN 80-06-01157-5.

RESUME

The Czech-Slovak and Slovak-Czech Translations of Juvenile Literature

(Questions on translating texts by Jan Skácel and Petr Karpinsky)

The aim of this article is to demonstrate certain difficulties connected with translation of Czech and Slovak juvenile literature. The study is based on students' translation works – both on translation from Czech into Slovak, and from Slovak language into Czech. The study is focused on both poetry and prose, namely, poems by Jan Skácel and short stories by Peter Karpinský. Translation itself is interconnected with language specifics, rhythm, rhyme schemes and advanced wordplays are particularly crucial in case of juvenile literature. Translating children's literature is more challenging and more demanding as far as it has to be intelligible for young readers.

Alicja Malanowska – GONDOLATOK CZAKÓ ZSÓFIA NAGYPÉNTEKEN NEM ILLIK KERTÉSZKEDNI C. KÖNYVÉNEK FORDÍTÁSA KÖZBEN

Wydział neofilologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

A kötetről

Czakó Zsófia Győrből származik, jelenleg Budapesten él. A *Nagypénteneken nem illik kertészkedni* az első kötete, ami 2019-ben jelent meg Sclar Kiadónál. A könyv több pozitív bírálatot kapott – a 2020-as Margó-díj top 10 válogatásába is bekerült, illetve egy részlet a *Spenótos lasagne* c. novellából olvasható a Petőfi Irodalmi Ügynökség *12,5 Books. New Hungarian Fiction* c. angol nyelvű válogatásában.

A Petőfi Irodalmi Ügynökség által kiírt, a magyar irodalom pályakezdő fordítóinak szóló mintafordítási pályázat keretében foglalkoztam a mű fordításával. Mintaként a kötet két első és két középső novelláját fordítottam le lengyel nyelvre: az *Elvisznek az oroszok*, *A dóm kasszása*, *Az elsőáldozás* és a *Rosaria néni figyel* c. novellát. Sikerült kapcsolatba kerülnöm a szerzővel, aki többször segített a fordítás közben.

A kötet műfaji megjelölése novellafűzér. Tizenkilenc novellából áll, amelyek két, egymást váltó időszakban és térben játszódnak. A főhősnő kisvárosban töltött gyerekkoráról és arról a felnőttkori időszakról szólnak a történetek, amikor a milánói dóm pénztárosaként dolgozott – a novellák önálló művekként is olvashatók, de vannak közös elemeik is. A gyerekkori szál középpontjában a szülők és a nagyszülők, valamint a katolikus iskola közege, a felnőttkoriban pedig a munkahelye és a *csodálatos olasz barát*-jának a családja áll. A novellákat a főhősnő, a mindkét szálban felidézett emlékezések, valamint a szülők és a tanárok alakja köti össze.

A fordítás szövegértés

A műfordítás egyik alapvető feladata az, hogy jól értsük meg a művet, amelyet fordítunk. Ehhez nagyon jól kell ismerni a leírt világ reáliáit. Czakó Zsófia kötetének gyerekkori elbeszélései római katolikus miliőben játszódnak, a kislány vallásos iskolába jár és erősen vallásos nagyapja van, s többször hangzanak el egyházi szövegek is a novellákban. Mivel nekem ugyanez a vallásom, könnyebb feladatomból volt. Egyedül is elboldogultam például *A dóm kasszása* c.

novellában található „Hiszekegy” fordításával. Tapasztalatból tudtam, hogy két ilyen jellegű szöveg létezik (a Nikaiai-konstantinápolyi (niceai) hitvallás és az Apostoli hitvallás), ezért megkerestem mind a két verziónak a magyar változatát, hogy megállapítsam, melyikkel helyettesítsem a fordításban. A szövegben az „Apostoli hitvallás” részlete szerepelt. Azonkívül vannak olyan vallási szokások is, amelyek csak egy adott országra jellemzőek. Ilyen például az „Én Istenem, jó Istenem” c. magyar nyelvű ima, amely az „*Elvisznek az oroszok*” c. novellában jelenik meg. Ezt az imát egy olyan egyszerű imával helyettesítettem, amelyet a lengyel gyerekek sokszor elsőként tanulnak meg, az „Aniele Boży, strózu mój” cíművel. Azonkívül különböznek a lengyel és a magyar elsőáldozási ruházati szokások, ezért nem értettem meg az erről szóló részletet, és a szerző segítségét kellett kérnem.

A reáliák megértéséhez az is elengedhetetlen, hogy el tudjuk képzelni a helyszínt és a tárgyak pontos elhelyezkedését és kinézetét. A szerző segített nekem megérteni az *Elvisznek az oroszok*-ban leírt szobákat, és küldött néhány képet a cselekmény szempontjából fontos tárgyakról, például a Rosaria néniéhez hasonló nyakláncról.

Az olaszországi cselekményszálban szintén felmerült bennem néhány kulturális jellegű kérdés. A szerző megmagyarázta, hogy hogyan szólítják egymást az olaszul megszólaló családtagok. Az internet segítségével sikerült megállapítanom, hogy az elhangzó „Tanti auguri a te” születésnap dal az angol nyelvű „Happy Birthday” olasz megfelelője, és a dallamuk ugyanaz.

A művet néha jobban kell ismerni, mint a szerző. Az *elsőáldozás* c. novellában elhangzik a következő gondolat: „ismertem a tíz főbűnt”. A katolikus hit szabályai szerint viszont hét főbűn és tíz parancsolat van. Kérdeztem Czakó Zsófiától, hogy az ezt a gondolatot kifejtő kislány hibázott-e, vagy maga a szerző, és kiderült, hogy felfedeztem egy hibát a szövegben, amit eddig senki sem vett észre, de sajnos az akkor folyamatban levő újabb kiadásba még a hibás változat került be. A szerző ugyanis a tízparancsolatra gondolt.

Paradox módon a munka során kiderült, hogy néha nem lehet (és nem is kell) tudni, miről van szó. Az *elsőáldozás*-ban szó esik egy *cipős* nevű játékról. A szerző szerint maga az elbeszélő nem is tudja, milyen játék ez, csak látja a cipő nélküli gyerekeket, akik nevetnek.

A fordítás nyelvtani feladat

A megértés mellett másik lényeges feladat a műfordítás során a műnek a célnyelvbe való beillesztése. Háromféle nehézséggel talákoztam a novellák lengyelesítése során – az egyes

szavak vagy kifejezések lefordíthatatlanságával, a két nyelv közötti nyelvtani és stílusbeli különbségekkel, valamint olyan esetekkel, ahol nem nagyon lehet a bevett fordítási gyakorlatot követni, és a műfordító a saját kreativitására van utalva.

Már az egész kötetnek a címe is nyelvi nehézséget rejtett magában, mert lengyelül nem létezik egy olyan ige, hogy „kertészkedni”. A pontos megfelelője (*pracować w ogrodzie*) túl hosszú egy címnek. A szó szerinti angol és francia fordításokkal szemben kerestem egy olyan kerti munkát, aminek a megnevezésére van lengyelül lehetőleg rövid ige, és ami illik a kötetben leírt cselekvéshez. A könyvcímül szolgáló mondat az általam még le nem fordított *A rágott fülvű nyúl* c. novellából származik, és a virágszálaknak a földből való kihúzásához kapcsolódik, így erre a cselekvésre használtam a „pielić” szót, ami magyarul annyit jelent, hogy „gyomtalanítani”.

Más fontos ellentét, ami az egész kötetben látható, hogy a főhősnő különféleképpen nevezi meg a szüleit gyerek- és felnőttkorában. Az *anyuka* – *anya*, *apuka* – *apa* ellentétet azért nehéz átadni lengyelül, mert a lengyel nyelvben három bizalmassági (*mamusia* – *mama* – *matka*, *tatus* – *tata* – *ojciec*) fok létezik, és minden családban tetszés szerint használhatnak belőle kettőt. A fordításban általában az „anyukám”-ból „mama” lett, az „anyám”-ból „moja matka” (és persze az „apukám”-ból „tata”, az „apám”-ból pedig „mój ojciec”), azoknak a kifejezéseknek a kivételével, amelyeket lengyelül állandó kifejezésnek éreztem.

A fordítás során akadtak olyan szavak, amelyeknek több jelentésük van, és mind illik a leírt helyzethez. Ilyenkor kérdezniem kellett a szerzőt, melyik jelentésre gondolt, és így tudtam meg, hogy a „belépők” szó nem a *dómba belépő látogatók*-at, hanem a „belépőjegyek”-et jelentette.

A novellákban a magyaron kívül elhangzanak más nyelvű szavak és kifejezések is, főleg olaszul, de *A dóm kasszásá*-ban fontos szerepet játszik egy spanyol néni is, akinek a megszólalásait az elbeszélő lefordítja magyarra. Bár sem olaszul, sem spanyolul nem beszélek, minden ilyen esetben külön megkerestem az *eredeti* szónak a lengyel megfelelőjét, és a magyar *fordítás* pontos jelentését is, hogy minél pontosabban lefordítsam.

Nyelvtani szempontból az ismétlések elkerülése volt a legfontosabb feladatom. A leggyakrabban ismétlődő nyelvi elemek az alany és a lengyel *się* visszaható névmás. Az előbbi vagy elhallgattam, vagy szinonimával, vagy névmással helyettesítettem, az utóbbinál pedig nem visszaható szinonimákat kellett találnom. Az olaszországi szálban az elbeszélő nagyon gyakran kiemeli jelzővel azt, hogy a barátja vagy a nénije olasz, de a lengyel fordításban csökkentenem kellett az „olasz” jelző számát, hogy a lengyel olvasó ne érezze ezt túlzásnak.

Ami a kötetben eltér a megszokott lengyel gyakorlattól, hogy nem jelölik meg, ha a függő beszéd közben egy szereplő közlése hangzik el. Lengyel könyvekben általában idézőjellel vagy dőlt betűvel emelik ezt ki, így nekem is ki kellett találnom, hogy melyik a melyik (ami nem minden esetben volt egyértelmű), és meg kellett jelölnöm.

Más lényeges különbség a lengyel és a magyar széppróza között a mondatok hosszúsága. A lengyel próbaolvasóim panaszkodtak nekem arra, hogy némely mondat fárasztóan hosszú. Nem akartam ezeket a mondatokat több részre bontani, mert túl komoly beavatkozásnak éreztem, viszont néhány helyen az eredeti szövegben szereplő vessző helyett a pontosvesszőt alkalmaztam, hogy az olvasó pihenőt tudjon tartani anélkül, hogy megszakítsa a gondolatmenetet.

A fordítás kreatív munka

Ha a műfordító már megértette az eredeti szöveget, akkor a célnyelvi helyesség mellett arra is oda kell figyelnie, hogy a fordítása lehetőleg ugyanazt vagy hasonló hatást keltsen az olvasóban, mint az eredeti szöveg. Ehhez éreztetni kell nemcsak a mű cselekményét, hanem a hangulatát is.

A nyelvi játékokat persze nem lehet szó szerint lefordítani, így az udvarlás közben elhangzott „csibefalat” helyett a lengyel „łania” (*szarvasünő*) szót használtam. Mivel később a hősnő elmeséli a helyzetet olasz barátjának, meg kellett keresnem a *szarvasünő* olasz megfelelőjét is.

Annak érdekében, hogy jól éreztessen az eredeti hangulatot, néha változtatnom is kellett a szókincsen. Az *Elvisznek az oroszok* c. novella arról szól, hogy a kislány azzal álmodik, hogy eljön egy orosz tank, és elviszi őt. Egy hasonló történetet a nagyapjától hallott, akinek az apját vitték el „az oroszok”. Úgy éreztem, hogy ha egy lengyel mesélne erről, akkor a semleges *Rosjanie* helyett azt mondta volna, hogy „ruscy” (*ruszkik*), és ezt a szót használtam végig a szövegben.

A *Rosaria néni figyel* c. novellában említett venezuelai sorozat címét („Titkaink Venezuelából”) is lengyelesítettem, hogy hasonló legyen a szappanoperák lengyel címeihez, azaz kihagytam a birtokos személyjelet, így „Wenezuelskie sekrety” lett belőle.

Bár személyneveket általában nem fordítok, *Az elsőáldozás*-ban három beszélő becenév szerepel, amiket lefordítottam, mert fontosnak találtam, hogy „Öcsivel” és „Mandulával” szemben „Érsek” volt elsőáldozó. Érsekből „Biskup” lett, Mandulából „Migdał”, de Öcsi nevét

nem tudtam szó szerint lefordítani, mert nem tűnt volna lengyelesnek, így „Krótki” (*rövid*)-nek neveztem őt a fordításban.

A dóm kasszása c. novellában az egyik szereplőnek fel kell sorolnia a négy evangélista nevét. A lány nem emlékszik „János” evangélista nevére és a „Takács” vezeték- és foglalkozásnevet mondja helyette. Lengyelországban ez nem gyakori vezetéknev, ezért egy viccet találtam ki. Két Jánoshoz hangzású férfinév létezik lengyelül: Jan, ami a János hivatalos megfelelője, és a Janusz, aminek a hangzása sokkal jobban hasonlít Jánosra, mint a Jané. Ezenkívül Janusz a lengyel mémeknek gyakori szereplője, középkorú zsugori férfi, aki túl akar járni mindenkinek az eszén. A fordításomban a lány nem emlékszik Jan evangélista nevére, és helyette azt mondja, hogy „Janusz”.

Az előbbiekkal szemben akadtak olyan szavak és kifejezések is, amelyeknél átgondoltam a regiszterbeli beavatkozást, és visszafogtam magam. Így lett például az „ostya” szóval. A pontos megfelelője „Hostia”, de mellette a gyerekek sokszor helytelenül használják az *oplatek* szót, ami egy lengyel karácsonyi hagyományt jelent, nem pedig az Oltáriszentséget. Mivel *Az elsőáldozás* elbeszélője kislány, először azt gondoltam, hogy a gyereknyelvi változatot választom, de aztán rájöttem, hogy az egész novellában a kislány megismétli azokat a mondatokat és kifejezéseket, amiket a hittanórán hallott, és semelyik lengyel hittantanár nem használná a helytelen nevet, ezért maradt a „Hostia”.

RESUME

Thoughtful Notes while Translating Zsófia Czakó's *Nagypénteken nem illik kertészkedni*

The author of this work – a beginner translator of Hungarian literature – describes her experience and observations while translating excerpts from *Nagypénteken nem illik kertészkedni* (Not Polite to Work in the Garden on Good Friday), a collection of short stories by Zsófia Czakó. Having received a grant from the Petőfi Literary Fund, she translated four short stories (*Elvisznek az oroszok*, *A dóm kasszása*, *Az elsőáldozás*, *Rosaria néni figyel*) from Hungarian into Polish. The paper focuses on three crucial aspects of translation: precise understanding of the original work, finding the right equivalents despite differences in vocabulary and grammar between the two languages, also reflecting on the translator's own creativity in transferring, as much as possible, the ambience of the original work. The translator illustrates her reflections with multiple examples of difficulties met and the solutions chosen.

Nikoleta Nagy– KÉPZELT LÉNYEK ÉS MŰFORDÍTÁSI ELJÁRÁSOK J. K. ROWLING MŰVEINEK SZLOVÁK ÉS MAGYAR FORDÍTÁSAIBAN

Fakulta stredoeurópskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko

1. A tulajdonnév

1. 1. A tulajdonnév fogalma, rendszerezése, jelentése és funkciója

Pais Dezső meghatározása szerint „A név csakugyan igen fontos kelléke az embernek. Mint nyelvelem megteremi viselője beszédbe foglalásának lehetőségét. Ez különíti el egyéniségnek, de ezzel fogadja és számítja őt magába az a kisebb-nagyobb társadalmi csoport, szervezet, amelyikhez tartoznia kell” (Pais 1975: 328).

Egy másik kutató, Hajdú Mihály ekképp határozza meg a tulajdonnév fogalmát: „A tulajdonnév az a nyelvi jel, amelyet alkotója (s ez lehet több személy, grémium is) egy valami (objektum: személy, hely, állat, tárgy, dolog, fogalmak stb.) azonosítására hoz létre, s azt általában kisebb-nagyobb közösség elfogadja, használja, a nyelvtudomány pedig a közsavaktól való megkülönböztetését (a magyarban nagybetűs helyesírását) elhatározza” (Hajdú 2003:58).

Adamikné Jászó Anna (2007: 608 – 609) szerint a tulajdonnevek általában közsavakból (névszókból, igenevekből) jönnek létre, de ennek a jelenségnek a fordítottját is megfigyelhetjük, amikor a tulajdonnevek elveszítik egyedi tulajdonságaikat és köznevesülnek. A tulajdonneveknek gazdag asszociációs tartalmuk, sajátos hangulatuk és az egyes névtípusoknak erős érzelmi töltésük van.

A nyelvtudomány hosszú ideig azt a nézetet képviselte, mely szerint a tulajdonnévnek nincs tartalma, nem tartalmaz sem leírást, sem konnotációt, csak denotációt, és pusztán hangalakjával utal a leírt dolgokra. Röviden és egyszerűen így foglalhatnánk össze: a tulajdonnévnek nincs jelentése (Soltész 1979: 22). „A tulajdonnév jelentésnélküliségének tétele olyan kicsavart megállapításokra kényszerített egyes szerzőket, hogy csak az tekinthető tulajdonnévnek, amely elszakadt eredeti hangzásától, illetőleg fogalmi tartalmától” (Soltész 1979: 22). Ezzel kapcsolatban egy igazán elgondolkodtató kérdés olvasható Sørensen, című művében. Arra keresi a választ, hogy ha a fenti megállapítás igaz, akkor a Mr. Smith nevű államtitkár tulajdonnevet visel, de a kovács, akit Mr. Smith-nek hívnak már nem? (Sørensen 1963: 32).

Valóban érdekes, boncolgatásra érdemes kérdés, melyre azonban részletesen nem térünk ki e munkánkban.

„A tulajdonneveket hagyományosan nem nyelvi, hanem tárgyi-fogalmi szempontok alapján osztályozzuk” (Soltész 1979: 44). Számos különböző osztályozási rendszer született, melyek közül a következőkben be is mutatunk néhányat. Mielőtt rátérnénk az osztályozási rendszerekre, fontosnak tartjuk kiemelni azt, a kutatásunk során megállapított tény, miszerint a szakirodalom egyáltalán nem egységes azt illetően, mit tekintünk tulajdonnévnek és mit nem. E következtetésre a szakirodalom tanulmányozása során jutottunk. Zabeeh Farhang *What is in a name?* című munkájában a dátumokat és a számneveket is a tulajdonnevek közé sorolja (Zabeeh 1968: 53). A magyar nyelvtan azonban ezeket nem tekinti tulajdonneveknek. Lássuk tehát, hogy a magyar nyelvtudományban milyen csoportosításokkal találkozhatunk a tulajdonnevekkel kapcsolatban.

1. 2. A fordítási műveletek

Dudits András (2018) a következőképp határozza meg a fordítási művelet fogalmát: „A fordítási művelet receptív és/vagy produktív nyelvi folyamatokon alapuló olyan nyelvi művelet, amely a két nyelv használatát implikáló fordítás folyamatában a nyelvi recepcióval, produkcióval vagy transzferálással összefüggő nyelvi feladatok teljesítésére (pl. dekódolásra, jelentésazonosításra, verbalizálásra, grafémikus kódolásra) szolgál.” Dudits András (2018) tanulmányában a fordítási műveleteket három részre osztja fel. E műveletek közé a receptív fordítási műveletek, a produktív fordítási műveletek és a transzferálási fordítási műveletek tartoznak. További, részletesebb felosztást is találunk, azonban kutatásaink során a transzferálási fordítási műveletek, ezen belül is az interlingvális transzkódolás bizonyult hasznosnak.

A Vermes Péter Albert-féle rendszerezés a (Vermes 2001: 91 – 92) szerint a tulajdonnevek fordításának 4 alapvető típusát különböztetjük meg:

1. Átvitel, azaz a forrásnyelvből vett névnek változatlan áttétele a célnyelvi szövegbe. Ez a fordítói megoldás az elemzésre kerülő két Harry Potter-fordítás közül a szlovák nyelvűben gyakrabban fordul elő. Ennek legvalószínűbb oka, véleményem szerint, a célnyelv szókincsének nagysága, illetve variálhatóságának korlátozottsága, szemben a magyar nyelvével.

2. Behelyettesítés, azaz

a) A névnek vagy valamely elemének konvencionális célnyelvi megfelelővel való helyettesítése

b) A név hangalakjának, írásmódjának a célnyelvhez való igazítása

3. A szorosabb értelemben vett fordítás

4. Modifikáció, azaz a név erőteljesebb módosítása, akár kihagyása vagy teljes egészében közsói elemekkel való helyettesítése. Ez a fordítói művelet gyakran visszaköszön a Harry Potter-művek tulajdonneveinek fordításaiban, hiszen ezzel a módszerrel lehet a leghatékonyabban kifejezni a fordításokban az eredeti alkotás jelentéseit.

Tudományos munkánk gyakorlati részében olvasható elemzés során a fenti négy fordítói megoldást vettük példaként.

1. 3. A tulajdonnevek fordítása

A népek és a nyelvek kapcsolatba kerülésének eredményeképp minden nyelvbe átkerülnek tulajdonnevek más nyelvekből. Abban az esetben, ha a névhasználókat egynyelvűség jellemezte, csak a maguk hangrendszeré, artikulációs bázisa szerint ejtették az új neveket, és mivel nem ismerték jelentésüket, ezért le sem fordították őket. Kapcsolatba kerülésünk után a kereszténységgel, a középkori egyházi latinon keresztül rengeteg idegen eredetű keresztnév áramlott be a magyar nyelvbe, melyeknek nagy rész elmagyarosodott. Az elmagyarosodás a magyar nyelv használati szokásaihoz való hangalaki illeszkedést foglalja magában. Ezeket a neveket nem fordították le, ugyanakkor más nyelvekben, például az olaszban, a németben, a franciában stb. is megvoltak a változataik (Hajdú 2003: 143 – 144).

Hajdú Mihály (2003: 144) szerint a tulajdonnevek beillesztésére egy másik nyelvbe három lehetőség van:

1. Változatlan vagy csak a hangtörvények érvényesítésével való beilleszkedés a nyelvbe;
2. Megfelelések keresése;
3. Lefordítás.

„A tulajdonnevek legfőbb funkciója az identifikáció, s ez azzal a következménnyel társulhat, hogy egy adott név különböző nyelvekben egyformán szerepelhet, egyformán azonosíthatja jelöltjét” (Farkas 2007: 167). A tulajdonnevek fordítása többféle fordítói művelet révén történhet. Ezt mindenekelőtt a fordítandó nyelvi alakulat értelmezésének kell megelőznie tulajdonnévként, illetve a referenciális érték megfelelő meghatározásának. (Farkas 2007: 170-174).

Azt illetően, hogy le kell-e fordítani a tulajdonneveket vagy sem, illetve, milyen mértékű modifikáció számít fordításnak, különböző vélemények születtek. A következőkben ezek közül mutatok be néhányat.

Horváth Péter Iván szerint a tulajdonneveket nem fordítjuk, áttételük egyik nyelvből a másikba azonban mégis egy sor különböző problémát vethet fel.

J. Soltész Katalin szerint tágabb értelemben a tulajdonnév lefordításáról beszélhetünk mindazokban az esetekben, amikor a tulajdonnév más nyelvi megfelelőjét, a névviselő más nyelvi megjelölését használjuk (Soltész 1979: 119).

1. 4. A tulajdonnevek fordíthatósága

A tulajdonnevek fordítási szokásai koronként változtak. A mai gyakorlatban és a szakirodalomban gyakran találkozhatunk azzal a megállapítással, miszerint a tulajdonneveket nem fordítjuk. A tulajdonnevek legfőbb funkciója az identifikáció, így egy adott név az egyes nyelvekben egyformán szerepelhet, egyformán azonosíthatja jelöltjét.

Az írók különböző motivációk által vezérelve ruházhatják fel szereplőiket tulajdonnevekkel. Ezek lehetnek hétköznapi valós nevek, vagy kitalált (beszélő) nevek. A két tulajdonnévcsoport közötti különbség abban rejlik, hogy míg az előbbi általában semmilyen információt nem közöl a viselőjéről, addig az utóbbi esetében a tulajdonnév és viselőjének valamely tulajdonsága között kapcsolat van. J. Soltész Katalin (1979) ezeket a neveket így határozza meg: A XX. század első felében is intenzív volt a domesztikálás használata, ezáltal lehetséges az is, hogy néhány helyen William Shakespeare nevét Lándzsarázó Vilmosként láthatjuk, vagy az a tévhit terjedt el az emberek között, hogy Jules Verne magyar volt, mert nevét Verne Gyulára magyarosították.

Soltész Katalin *A tulajdonnév funkciója és jelentése* (1979) című könyvében foglalkozik a tulajdonnevek fordíthatóságának, illetve fordíthatatlanságának kérdésével. Véleménye szerint a tulajdonnevek fordításának szabályait nem lehet ugyan egyértelműen meghatározni, bizonyos mértékig mégis rendszerezhető a kérdés. Soltész Katalin szerint csak a közszoói jelentéssel bíró tulajdonneveket (Cape Town – Fokváros, Kettenbrücke – Lánchíd) lehet lefordítani. A közszoói jelentéssel nem rendelkező tulajdonneveket nem lehet lefordítani, de helyettesíteni lehet (France – Franciaország, England – Anglia).

Nem fordíthatók és nem is helyettesíthetők a keresztnevek, „az idegen neveket változatlan alakban, lefordítatlanul használjuk” (Soltész 1979: 121).

Olyan szöveg fordítása előtt, amelyben nagyszámú tulajdonnév található, fontolóra kell vennünk, lefordítjuk-e őket, vagy eredeti változatban, mindennemű változtatás nélkül áthelyezzük a lefordított szövegbe. Ha a névfordítás mellett döntünk, tisztában kell lennünk annak hátrányaival, melyek közül az alábbiak a leggyakrabban előfordulók:

- A név meghamisítása
- Konnotáció
- Komoly hibaforrás

A tulajdonneveket egy lefordíthatósági skálán feloszthatjuk erős és gyenge tulajdonnevekre. Az erősek körébe főleg személynevek tartoznak, míg az intézménynevek és címek a gyenge oldalon találhatóak meg (web1). Ezek alapján véleményem szerint a Harry Potterben szereplő személyek és állatok, valamint képzelt lények tulajdonnevei a skála két szélső pontja között mozognak, hiszen az egyes tulajdonnevek esetében a fordítási megoldások rendkívül változatosak.

2. A beszélő nevek

Beszélő nevekkal számos irodalmi műben találkozhatunk. Ezek arra szolgálnak, hogy egyes tulajdonnevek felismerhető jelentéseket vagy sajátos érzelmeket, illetve általános nézeteket fejezzenek ki.

A beszélő nevek utalhatnak viselőik külső és belső tulajdonságaira, foglalkozásukhoz, illetve jellemző tetteikhez is kapcsolódhatnak. Emiatt néha nehezen is lefordíthatók a beszélő nevek. E nehézség csak még inkább fokozódik, amikor a kiinduló- és célnyelvi kultúrák között nagy különbségek vannak.

2. 1. A képzelt lények tulajdonneveinek fordítása során alkalmazott eljárások kategorizálása

2. 1. 1. A szemantikai fordítás

A szemantikai fordítást tükröző tulajdonneveket két további alcsoportra osztottuk fel. Az a) csoportba olyan nevek tartoznak, melyekben valamilyen emberi tulajdonság, illetve tevékenység köszön vissza. A b) részben azok a megnevezések kerülnek elemzésre, melyek valódi lények neveit, valamint tulajdonságait rejtik.

Ezenkívül különálló csoportként ugyan, de ide soroltuk az ún. beszélő névvel rendelkező képzelt lényeket is, melyek esetében a szlovák és a magyar fordító a lehető legpontosabban szeretne volna visszaadni azon tulajdonságokat, melyeket J. K. Rowling az angol változatban kiemel az adott tulajdonnevekben.

a) Emberi tulajdonság, illetve tevékenység megjelenése

JARVEY (EN) – GOROMKA (HU)

Ezt a tulajdonnevet az emberi tulajdonságot, illetve tevékenységet magukban hordozó tulajdonnevek csoportjába soroltuk, hiszen mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi (ebben az esetben csak a magyar) tulajdonnév leginkább emberekre jellemző sajátosságot tár az olvasók elé.

A szlovák tulajdonnevet a fordító által választott megoldás miatt egy másik kategóriába, a fonetikai fordítások kategóriájába tartozónak véltük.

Ahogy a legtöbb esetben, az angol nyelvű tulajdonnév itt is két részre választható szét. Véleményünk szerint (ezen a kategórián belül) a szerző úgy tudta a lehető legekvivalensebb célnyelvi tulajdonneveket létrehozni, hogy több részből építette fel azokat.

Tehát, ahogy említettük, az angol tulajdonnév két részre bontható, mindkettőt értelmeztük az angol nyelvben, továbbá a magyar megfelelőiket is megtaláltuk. A „jar” angol szó (számunkra érdekes) magyar megfelelői a „sért, bánt” szavak. Ezek magukban hordozzák azt a jelentést, amit Tóth Tamás Boldizsár a csekély mértékben modifikált „goromba” szóval fejezett ki. Ez a fiktív lény azon tulajdonságát próbálta kifejezni, miszerint (bár tud beszélni) alacsony értelmi szintje miatt tartalmas eszmecsere nem folytatható vele, sőt rövid megnyilvánulásai leginkább sértő tartalmat hordoznak magukban (Tóth 2017: 66).

A fentebb említett modifikációk végrehajtására minden bizonnyal azért volt szükség, hogy a fiktív lény magyar tulajdonneve is magában hordozza a játékosságot és a mesebeliséget. Modifikáció alatt a „b” betű „k” betűre való cserélését értjük.

Ez a változtatás azonban más szempontból is megközelíthető, ami során egy kérdés merült fel bennünk: Tekintható-e a tulajdonnév (Goromka) „-ka” végződése kicsinyítő képzőnek? Hosszas elemzés és elmélkedés után arra a következtetésre jutottunk, hogy igen, tekinthetünk a „-ka” szóvégre kicsinyítő képzőként. Fontos megjegyezni, hogy ezt a megállapítást a saját szubjektív és kreatív gondolkodásmódunk alapján állítottuk fel, abból kiindulva, hogy a fiktív lény méretét J. K. Rowling egy menyétéhez hasonlítja, ami 15 – 26 centiméter között mozog, tehát kistermetű állatról van szó. Ez lehet az egyik oka annak, hogy a fordító kicsinyítő képzőt alkalmazott, hiszen tökéletesen alkalmas a fiktív lény nagyságának kifejezésére.

b) A valódi lények megnevezéseinek, illetve tulajdonságainak visszatükröződése

GLUMBUMBLE (EN) – BÚDONGÓ (HU) – MELANCHOMELIAK (SK)

Mindhárom tulajdonnév olvasása során egy létező állat megnevezése köszön vissza, azonban az angol változatban, valamint a szlovák és a magyar fordítás esetében is kisebb-nagyobb modifikáció észlelhető. Az angol eredeti és a fordítással keletkezett két tulajdonnevet is két részre oszthatjuk:

1. A fiktív lények tulajdonságaiknak megjelenése: az angol „glum” szó jelentése „komor, bús”, amely mindkét fordításban egyértelműen visszatér. A magyar esetében a „bú” szóval, a szlovák fordításban pedig a „melancho” szóval fejezték ki. Véleményem szerint mindkét fordítás nagyszerű megoldás, hiszen azon túl, hogy átviszi a célnyelvekbe az eredeti tulajdonnév jelentését, a szójátéknak is tökéletes illusztrációi.

2. Egy létező élőlény megnevezése azonban egyik tulajdonnév esetében sem jelenik meg eredeti, teljes formában. Az angol esetében a „bumble” után a „bee” szó, a szlovák fordításban pedig a „č” betű hiányzik a „meliak” szó elől. A legnagyobb eltérés a magyarban van, mivel a „dongó” megnevezés inkább népies szövegkörnyezetben használatos, hiszen a hivatalos megnevezés poszméh. A dongó név a zümmögő-döngő repülésre utal, ezért ezt kis mértékben megváltoztatott hangutánzó szónak is nevezhetjük.

2. 2. A beszélő nevek

BOWTRUCKLE (EN) – STROMOŠTRÁŽCA (SK)

A szlovák tulajdonnevet amiatt tartom beszélő névnek, mivel két közszó összekapcsolásának eredményeként kapunk jellemzést a viselőjéről. E fiktív lény legfőbb tulajdonsága, hogy a fákat védi, erről árulkodik a neve és az is, hogy gallyas fakéregre hasonlít.

HORKLUMP (EN) –TOHONYA TURKA (HU)

Az forrásnyelvi, angol tulajdonnév fordítása ebben az esetben kristálytisza képet ad a fiktív lény legfontosabb ismérveiről. A „hork” szó nehezen írható le egyetlen magyar szóval, inkább több fogalommal határozható meg. Jelentése „bosszúságot okozni valakinek”, a „lump” pedig „göröngy”-öt jelent, ami minden bizonnyal a teremtmény testalkatára utal. A magyar tulajdonnév első része a fiktív lény lassúságát, a második pedig az általa végzett tevékenységet jelzi, kifejezve, hogyan kutatja fel a földigilisztákat.

DOXY (EN) – ČERNOŽIENKA (SK)

A J. K. Rowling által használt tulajdonnév az angol nyelvben köznévként használatos, amely „erkölcstelen nőt” jelent. Ezzel utal a fiktív lény belső tulajdonságára. Ez a szlovákban is megjelenik, amit azonban én kétféleképp értelmeztem:

1. az első értelmezésem szerint a „žienka” szó az apró termetére és női nemére, míg a tulajdonnév másik része, a „černo” a fiktív teremtmény testét borító sűrű, fekete szőrzetre utal. Ez a felfogás tehát inkább a külső tulajdonságokon alapul.

2. a második értelmezésem szerint, a „žienka” az angol tulajdonnév jelentésén nyugszik, hiszen a szóban forgó lény számos erkölcstelen tettet követ el, bosszúságot okozva ezzel a többi fiktív állatnak, illetve varázslónak. A „černo” szó pedig elvont értelemben véve az elkövetett „rosszaságokra” vezethető vissza, mint a rossz, a sötétség és az ördög színe.

2. 3. Az intertextuális jegyeket magukban hordozó tulajdonnevek

CHIMEARA (EN) – KIMÉRA (HU) – CHIMÉRA (SK)

Ez a fordítás a legmegfelelőbb példa az intertextualitás megjelenésére a Harry Potter-könyvekben. A magyar és a szlovák fordítás is nagyon hasonlít az eredeti tulajdonnévhez, csupán apró módosításra, néhány hangzó megváltoztatására volt szükség. Ezek sem a Harry Potter-sorozat fordítása során születtek, hanem korábban létező kifejezések voltak. Ennek okát abban láthatjuk, hogy mind a magyar, mind a szlovák nyelvben, illetve kultúrában két jelentést is hordoznak, mindkettő a régmúltba nyúlik vissza.

I. Biológiai fogalom –leginkább a genetikai vizsgálatok során használatos, olyan élőlényekre utal, amelyek kettőnél több ivarsejtből jöttek létre. Ez a műben szereplő kimérára is érvényes, hiszen teste három állat testrészeiből tevődik össze.

II. Mitológiai lény – ábrázolása a mitológiában és a J. K. Rowling által létrehozott fiktív világban csekély mértékben tér csak el. A különbség az, hogy míg a mitológiában egy oroszlán testű, kecskefejű, kígyófarkú lény, addig Rowling ábrázolása véleményem szerint sokkal képileg sokkal jobban sikerült. A teremtmény feje kecskéé, teste oroszláné, farka pedig sárkányé.

2. 4. Fonetikai fordítás mint fordítói stratégia

MACKLED MALACLAW (EN) – PETTYES PECHRÁK (HU) – MALAKLAV (SK)

Az angol tulajdonnév a „mackle” „pontot, foltot” jelentő főnévből származik, mely a latin „macula” szóból származik. Az elnevezés második részének jelentéséhez aprólékos és hosszas tanulmányozás során jutottam el. Először a „claw” szót értelmeztem, mivel egyértelmű jelentéssel bír, és a rák ollókban végződő lábaira utal. A „mala” szó szintén a latinból

származtatható (malus), és jelentése „rossz”, amely a fiktív lény különleges, negatív képességére utal. Ez a képesség pedig a rák csípése után két hétig tartó balszerencsére utal, amely a magyar fordításból tökéletesen kiolvasható. Fonetikai fordításnak csak bizonyos szempontból nevezhetjük a magyar fordítást, hiszen az eredeti, angol tulajdonnévben szereplő hangzók nem örzödtek meg, más mássalhangzókkal, játékosan megpróbálja visszaadni ugyanazt a hatást, amit J. K. Rowling kelteni szeretett volna. A szlovák fordítás során átvitték a hangzók egybecsengését az eredeti, angol tulajdonnévből, így ez teljes mértékben fonetikai fordításnak minősül.

2. 5. Szó szerinti (tükör) fordítással alkotott tulajdonnevek

FIRECRAB (EN) – TŰZES RÁK (HU) – OHNIVÝ KRAB (SK)

Ezzel a fordítói megoldással ritkán találkozhatunk a J. K. Rowling-mű magyar és szlovák fordításaiban. Mindkét fordító egyszerűen, szó szerint lefordította tulajdonnevet a két szóból álló megfelelőire, kifejezve ezzel minden fontos információt a fiktív lényről.

Befejezés

Kutatásaim során az volt a legfőbb célom, hogy összehasonlítsam a fiktív tankönyvből választott legendás állatok tulajdonneveinek fordításai során alkalmazott fordítói megoldásokat. Kutatásaimból levont következtetéseket alapul véve, mindkét célnyelvi fordításról elmondható, hogy magas szintű az ekvivalenciájuk. Az esetek döntő többségében mind a magyar, mind a szlovák fordító megoldásai helytállóak, bár fontos kiemelnünk, hogy a szlovák fordító gyakrabban döntött a szó szerinti, tükörfordítás mellett, illetve gyakran csak kisebb módosítást, modifikációt (ez legtöbbször néhány hangzót jelent) hajtott végre az egyes tulajdonneveken. Elmondható továbbá az is, hogy a magyar fordítást készítő Tóth Tamás Boldizsár és a szlovák fordító Oľga Kral'ovičová egyaránt törekedtek a forrásnyelvi tulajdonnevek legegyenértékűbb megfelelőjének megtalálására. Segítségül a határtalan kreativitást, valamint a szlovák és a magyar nyelv szépségeit hívhatták.

Kutatásaim végeztével azt a következtetést vonhattam le, hogy nem határozható meg egyértelműen, milyen mértékben alkalmazták a fordítók az egyes fordítói megoldásokat, mivel gyakori volt az átfedés, vagyis a több fordítói megoldás keveredése néhány fiktív tulajdonnév

esetében. Minden bizonnyal ez a megoldás azt szolgálta, hogy minél pontosabb, megfelelőbb célnyelvi, azaz magyar és szlovák tulajdonnév születhessen. Mindenképp lényeges azonban leszögeznünk, hogy látható aránykülönbség van a szlovák és a magyar fordítói megoldások között.

Ahogy már korábbiakban is említettük, a szlovák fordító gyakrabban folyamodott az átvétel fordítói megoldásához. E tény okát nem tudtuk megállapítani, más sem vizsgálta eddig és maga a fordító sem nyilatkozott még erről. Ebből a következtetésből azonban semmiképp sem következik, hogy a szlovák fordítói megoldásai nem állták volna meg a helyüket, rontották volna a célnyelvi tulajdonnevek érthetőségét. Tényként kezelhető azonban, hogy mivel a szlovák fiktív tankönyvben gyakrabban szerepelnek az angolból eredeti formában átvett, vagy csak elenyésző változtatáson átment tulajdonnevek, az olvasó angol tudása is szükséges ahhoz, hogy pusztán a tulajdonnévből, a fiktív lény jellemzésének elolvasása nélkül következtetni tudjon tulajdonságaira, különleges képességeire.

A magyar fordító a szlovák fordítóval ellentétben gyakrabban folyamodott a szemantikai, vagyis a jelentésbeli fordításhoz. Igyekezett a lehető legtöbb fiktív tulajdonnevet lefordítani a célnyelvre, megkönnyítve ezzel az olvasó dolgát, hiszen a játékos és gyakran humoros beszélő nevek sokkal érthetőbbek, árulkodóbbak az egyes lények tulajdonságairól és különleges képességeiről, mint az eredeti, angol változatuk.

BIBLIOGRAFIE

DUDITS ANDRÁS 2018: *Az átváltási műveleteken túl*. A fordítási műveletek és eljárások taxonómiája. In: *Fordítástudomány 2018*. XX. évfolyam, 2. szám., 27 – 51 ISSN 1419 7480

FARKAS TAMÁS 2007. *A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közsók és tulajdonnevek példáján*. In: *Névtani értesítő*. 29.

FARKAS TAMÁS: *A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő?* In: *Fordítástudomány 2009*. XI. évfolyam, 2. szám., 22-36 ISSN 1419 7480

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest. ISBN 963 389 418 2

PAIS DEZSŐ 1975. *A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 963 05 0707 2

SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó. ISBN 963 05 1933 X

SØRENSEN HOLGER STEEN 1963. *The Meaning of ProperNames*. G. E. C. GAD, Copenhagen.

TÓTH TAMÁS BOLDIZSÁR 2017. *Legendás állatok és megfigyelésük*. Animus Kiadó ISBN 978 963 324 518 7

VERMES ALBERT PÉTER 2001. *Propernames in translation: a relevance-theoretic analysis*. Debrecen. [online] (Letöltés ideje: 2018/02/13)
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/79819/de_402.pdf?sequence=1

ZABEEH FARHANG 1968. *What is in a name?* The Hague ISBN 9789401510943

Internetes források

Web1: <https://prezi.com/kd-112n95lpr/tulajdonnevek-forditasa/> (Letöltés ideje: 2018/03/2)

PREZENTÁCIÓ

https://ffuk-my.sharepoint.com/:p:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EUxf-5wh5FBAoUhKAiCAHfoBKOgz1WdFwmvxoG_hjzi_dQ?e=UTjHCm

RESUME

Imaginary Beings and Translation Methods in the Hungarian and Slovak Translations of J. K. Rowling's Works

This paper examines and compares Hungarian and Slovak translations of the proper names (fictitious creatures) in the book *Fantastic Beasts and Where to Find Them* by J. K. Rowling. Its aim is to explore translation strategies used in the translation of proper names. The paper consists of two main chapters. The first part deals with the theoretical questions of translating names. In this chapter the thesis includes opinions on the translation of proper names in general. The second part of the paper examines the translation of proper names into Hungarian and Slovak.

Aneta Nagyová – ČAS A PRIESTOR V PREKLADE

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

Úvod

Výsledok prekladu je založený na práci s prózou *Herceg és térkép* (Princ a mapa), ktorú napísal súčasný maďarský spisovateľ Czako Gábor. Taktiež je publicista, výtvarník a držiteľ ceny Lajosa Kossutha²⁸⁵. V texte sú historické prvky, s ktorými je potrebné pracovať a nájsť k nim adekvátny preklad. Teóriu času a priestoru budeme aplikovať na prekladateľských riešeniach.

Semiotika prekladu

Možno uvažovať, že jestvuje filozofia, kde nie je možné sa pohybovať mimo čas a priestor. Napríklad, ak autor napíše nejakú poéziu alebo prózu, tá vzniká v nejakom čase a priestore. Lenže ak čítame dielo, tak čas a priestor sú odlišné. Nezhodujú sa s autorovým časom a priestorom. Prvky v texte by mali zjednodušiť čítanie prijímateľa. Teda ak autor píše v súčasnosti, použil by pravdepodobne neologizmy, slangové slová, skratky inštitúcií a pod. Podobne pracuje aj prekladateľ. Uvedomuje si čas a priestor medzi východiskovým a cieľovým textom. Je tam prítomná snaha adaptovať sa istému obdobiu a kultúre.

Rozlišujeme časovú a priestorovú os. Pri časovej sa môže autor držať textu originálu, vtedy ide o **historizáciu**. Keby chcel zaujať čitateľa a priblížiť sa jeho požiadavkám, vtedy by išlo o **modernizáciu**. Prvýkrát použil pojem historizácia v kontexte riešenia napätia medzi časom vzniku východiskového a prekladového textu James stratton Holmes (Popovič, 1975). Celý časový priestor je najmä o jazykových prvkoch: o zastaraných slovách, historizmoch, archaizmoch a podobne.

Kontrast my – oni sa vyznačuje na osi priestorovej a vyskytuje sa v rámci zvykov, obyčajov, tradícií, reálií. Táto os sa sústreďuje na **exotizáciu** a **naturalizáciu**. Exotizácia si v preklade zachováva prvky cudzosti, čiže originálu. Preferovanie domáceho kontextu patrí do naturalizácie.

Napokon sa vyskytuje ešte stredná harmonická cesta, a to **kreolizácia**, ktorá mieša aj domáce, aj cudzie prvky, pričom nejde o nekoordinované miešanie, ale o systémový krok

²⁸⁵ maďarská štátna cena za rozvoj maďarskej kultúry

zo strany prekladateľa, v ktorom sa snaží maximálne zohľadniť kultúrne osobitosti vyjadrené vo východiskovom texte tak, aby boli komunikatívne zrozumiteľné aj pre cieľové publikum (Huťková, 2014).

Túto teóriu som čerpala hlavne z knihy *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov* od Anity Huťkovej (2003), ale je zachytená už v priekopníckej práci A. Popoviča (1975), čiastočne aj u B. Hochela či J. Vilikovského.

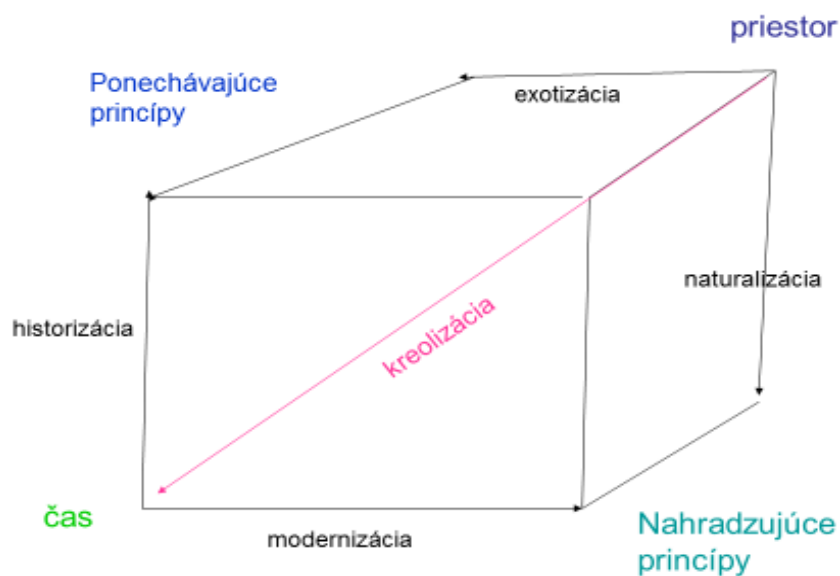

Schéma In Huťková, 2014, s. 34

V nasledujúcich príkladoch je možné využiť aj viacero tendencií v preklade. Napríklad slovo „keszkenő“, v doslovnom význame akéhosi uteráčka na ruky je výrazom, ktorý súčasný maďarský jazyk nepoužíva. Cítiť v ňom náznak staršieho jazyka. V preklade môžeme uvažovať o ekvivalentoch: „šatka“, „látková vreckovka“, „ručník“, ktoré sa vyžívali ešte v minulosti, a preto daný jav zaradujeme ku **historizácii**. V texte sa píše o tom, že nejaká šatka alebo vreckovka bola zavesená na konári stromu, ktorá robí tieň. Tak tu sa najviac hodí alternatíva látková šatka, ktorá sa nachádza na **historickej osi**.

Ďalej „talpas-hasas velencei pohár“ sa považuje za konkrétny typ pohára, z ktorého sa pilo v minulosti. Sám autor ho konkretizuje v ďalšom texte: „A pohár a Berengár király elleni híres hadjáratból származott az országbá.“ Je opísaný krátkou stopkou, pevným spodkom,

taktiež má vykladaný vrch drahými kameňmi. Prekladové riešenie by preto malo nasledovať viac **historizáciu** („kalich“, „čása“), než obyčajnú naturalizáciu („pohár“), ktorá by v danom kontexte viedla aj k výrazovej nivelizácii, resp. neutralizácii. Na časovej osi teda môžeme hovoriť o **historizácii**.

Výraz „tömlök-lik“ predstavuje v maďarčine archaizmus a nefiguruje v súčasnom maďarskom spisovnom jazyku. Lik je tvarom slova lyuk = *diera, jama*. Obrazne preto môžeme hovoriť o väzení v hlbokoj jame. Ekvivalentmi v slovenčine sú jama, temnica, basa, žalár, či aktuálne jazykové jednotky: väzenie/väznica. V preklade môžeme teda siahnuť po **modernizácii** a **naturalizácii**: väznica, väzenská jama – ktoré predstavujú nahradzujúci princíp. Alebo žalár, temnica – prekladové riešenia – ktoré umocňujú príznak archaickosti. Obraznosť jamy sa síce vytráca, ale oživuje sa tma/temné, tmavé, bez svetla/slnka, za trest – čo v metaforickej paradigme rovnocenne supluje jamu (niečo, čo je dole, blízko k pekle, t. j. za trest.) Po uvážení som vybrala ako definitívny prekladový variant lexému „žalár“.

Zaujímavým je slovo „veres“, ktoré v maďarčine vyjadruje sýtočervenú až krvavú farbu, synonymum vörös. To znamená krvavočervená farba. Chceli sme však nájsť vhodnejší preklad. Našli sme viaceré adjektíva, ktorých ikonickosť je umocnená odkazom na špecifický odtieň červenej farby: rubínová, vínová, bordová a šarlátová. Nakoniec som použila prídavné meno „šarlátová“, ktoré – keďže nie je súčasťou aktívnej slovnej zásoby a má silný historický, dobovo-príznakový akcent – patrí do **historizácie**. Šarlátové písmeno evokuje krv, hriech, potupu, je zároveň expresívnejším variantom ostatných navrhovaných synonym a pre súčasného čitateľa sa spája aj s alúziou na film *Šarlátové písmeno*, čím sa prízvukuje historická ukotvenosť zvolenej prekladovej jednotky.

Slovné spojenie „zsírozott vászon“ má taktiež viac variantov na preklad, a to: olejové, olejované plátno a masné, masené plátno, ktoré sú všetky konkrétne reálie. Na základe výsledkov na internete som sa rozhodla pre „olejové plátno“. Je to vytvorené na základe ponechávajúceho princípu, a to **historizácie** a zároveň aj **exotizácie**.

Ďalšie príklady:

exotizácia = historické mená (a postavy) – „író Ambrose Bierce“ – „Ambrose Bierce – spisovateľ“, „király Berengár“ – „kráľ Berengár“, „Lél vezér“ – „vodca Lél“, „Kálmán király“ – „kráľ Kálmán“,

= geografické názvy – „Afrika“, „India“, „Dár pártja“ – „na brehu Dáru“, „Duna“ – „Dunaj“, „Decs – szőlőhegy“ – „Decské vinice / vinice v Decsi“

historizácia = pergamen, „papyrusz“ – „papyrus“, „szattyán“ – „safían“, „safíanová koža“, kozina²⁸⁶

Nasledujú dva príklady na **kreolizáciu**:

1. V próze od autora Gábora Czakóa sa spomína, že na motívy poviedky vznikol film *Bagyoly folyó*, v preklade Sovia rieka. Lenže poviedka v origináli sa nazýva *An Occurrence at Owl Creek Bridge*. Keďže do slovenčiny film nebol preložený, na výber prekladu máme viacero možností, a to „Zjavenie na moste sovej rieky“ alebo „Zjavenie na moste Owl Creek“. Na internete nie je oficiálny preklad, len doslovný. Ja by som na výsledný preklad vybrala druhú z možností.
2. Vyskytlo sa slovné spojenie „decsi szagos“. Rozmýšľali sme o tom s kolegyňami a vyšlo nám taktiež viac alternatív: decské voňavé, Decské víno, víno z vinice Decs a víno nesúce názov Decsi Szagos. V texte sa píše decsi szagos s malými písmenami, lenže zistili sme, že Decsi Szagos je aj značka vína a píše sa s obidvoma veľkými písmenami. A tu sa môžeme rozhodnúť, či neponecháme v cieľovom texte toto slovné spojenie ako značku.

Záver

Vlastné preklady sme si navzájom so spolužiačkami porovnávali a ukázalo sa, že každá z nás využila inú alternatívu. Na jednotlivé skúmané javy existuje viacero prekladateľských riešení. Autor využil rôzne zastarané slová, ale aj predmety, ktoré sa dnes môžu vyskytnúť aj pod iným názvom ako v minulosti; napr. tömlöc-lik – väzenie, žalár, väzenská jama.

Tento text na preklad sa zdal trochu zložitejší, ale dalo mi to veľa skúseností. Každý preklad ponúka nové výzvy a z každého prekladu si človek stále niečo nové zoberie.

Literatúra

Czakó, G., „*Dávid herceg és térkép*“, Bárka online 2016.

<http://www.barkaonline.hu/szepirodalom/17-pr/5649-czako-gabor--david-herceg-es-terkep>

Doruľa, J., *Krátky slovník slovenského jazyka*, Bratislava, Veda 2003. s. 985.

²⁸⁶ jemne vyrobená kozia al. kozľacia koža

Huťková, A., *Štylistické zákutia prekladu a prekladania*, Hradec Králové, Gaudeamus 2014, s. 139.

Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003, s. 108.

Popovič, A., *Teória umeleckého prekladu aspekty textu a literárnej metakomunikácie*, Bratislava, Tatran 1975, s. 293.

RESUME

Prince David and the map

The purpose of the study was to apply the theory of time and space in the analysis of a short story, *Herceg és térkép*, by the well-known Hungarian author Gábor Czakó. During the process of translation, we had to find adequate translational solutions for certain, particularly chosen words. In each case, there was a determination pending whether to choose historization or modernization within time, and similarly, exotization or naturalization within space. There was also the possibility of creolization which stands in the middle and mixes domestic and foreign components.

Krzysztof Polak – WPŁYWY ANGIELSKIE W CZESKIEJ I POLSKIEJ TERMINOLOGII MEDYCZNEJ NA PODSTAWIE MIĘDZYNARODOWEJ STATYSTYCZNEJ KLASYFIKACJI CHOROÓB I PROBLEMÓW ZDROWOTNYCH (ICD-10)

Uniwersytet Warszawski, Polska

I. Wprowadzenie

Dominująca pozycja angielszczyzny pośród języków świata nie ulega w dzisiejszych czasach wątpliwości. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest wywieranie przez nią wpływów na inne języki. Szczególnie wyraźnie zaznaczają się one m.in. w terminologiach wykorzystywanych w różnych dziedzinach nauki i techniki, globalizacja postępuje bowiem najszybciej właśnie w tym obszarze działalności człowieka. Jedną z najistotniejszych dyscyplin, która wymaga międzynarodowej współpracy i wymiany informacji nie tylko na poziomie naukowych badań i innowacji, lecz także w codziennej praktyce, jest medycyna.

Terminologia medyczna ze względu na wysoki stopień skodyfikowania oraz symetryczność systemów nazewnictwa w różnych językach wydaje się dobrym polem do badań porównawczych.²⁸⁷ W niniejszej pracy jako materiał badawczy wykorzystano angielską, czeską i polską²⁸⁸ wersję 10. rewizji opracowanej przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych²⁸⁹ (dalej: Klasyfikacja, ICD-10; cz. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, MKN-10,²⁹⁰ ang. *International statistical classification of diseases and related health problems*, ICD-10,²⁹¹ skrót angielski przyjął się również w języku polskim). Taki wybór daje gwarancję, że analizowane dane pochodzą z oficjalnego, aktualnego²⁹² i

²⁸⁷ Podczas przeprowadzania prezentowanego dalej badania odnotowano jednak pojedyncze przypadki nieścisłości polegających na oznaczaniu tej samej jednostki chorobowej różnymi kodami w zależności od wersji językowej Klasyfikacji – por. np. przykład z kodem K35.0 (pol.), K35.2. (ang., cz.).

²⁸⁸ W katalogu elektronicznym wersji polskiej podawane są również nazwy łacińskie.

²⁸⁹ World Health Organization, *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych – X Rewizja*, wydanie 2008, Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia 2012 (dostępny katalog elektroniczny: <https://icd10.pl/>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).

²⁹⁰ World Health Organization, *MKN-10: Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize. Aktualizované vydání k 1.1.2018*, Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR 2017 (dostępny katalog elektroniczny: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).

²⁹¹ World Health Organization, *International statistical classification of diseases and related health problems, 10th revision, Fifth edition, 2016*, World Health Organization 2015 (dostępny katalog elektroniczny: <https://icd.who.int/browse10/2016/en>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).

²⁹² Podczas ostatecznej edycji niniejszego tekstu (kwiecień 2021) natrafiłem na nieuwzględnioną wcześniej informację, że WHO już w 2018 r. ukończyła prace nad 11. rewizją Klasyfikacji. Ma ona jednak wejść do

powszechnie stosowanego przez lekarzy źródła. Dużą zaletą jest również łatwość dostępu do danych przy pomocy katalogów elektronicznych, umożliwiających szybkie wyszukiwanie konkretnych jednostek chorobowych.

Ze względu na bardzo dużą liczbę jednostek chorobowych ujętych w Klasyfikacji przeanalizowanie jej w całości byłoby jednak skomplikowane, a przede wszystkim bardzo czasochłonne. Problem ten udało się rozwiązać dzięki wykorzystaniu polsko-czeskiego słownika medycznego autorstwa Jiříego Vedrała,²⁹³ opracowanego przy okazji prac nad nowym czeskim przekładem ICD-10. Chociaż nie można na nim polegać od strony merytorycznej (zawiera liczne błędy), dzięki niewielkiej objętości (129 stron, liczba haseł niepodawana) umożliwił wstępne wytypowanie tych nazw czeskich i polskich, w których można było doszukiwać się potencjalnych wpływów angielskich. Wybrane przykłady były następnie sprawdzane już bezpośrednio w katalogach ICD-10 co do formalnej poprawności i zestawiane z odpowiednikami angielskimi oraz w miarę możliwości łacińskimi.²⁹⁴ Na koniec podejrzewane wpływy angielskie były weryfikowane na podstawie innych źródeł.

II. Przykłady

Ponieważ liczba prezentowanych przykładów jest stosunkowo duża, dla zachowania przejrzystości konieczne okazało się rozdzielenie ich na różne kategorie. Jako główne kryterium podziału przyjęte zostało pochodzenie wyrazów / nazw angielskich, których wpływy odnaleźć można w nazwach czeskich i / lub polskich (grecko-łacińskie lub rodzime – taki podział wydaje się zasadny ze względu na dominującą niegdyś rolę języków klasycznych w medycynie). Podkategorie odzwierciedlają natomiast rodzaje wpływów. Jako osobne kategorie wyższego rzędu potraktowane zostały przejęcia skrótów oraz kalki językowe.

Wewnątrz każdej kategorii przykłady podawane są w kolejności alfabetycznej według kodów ICD-10. Występowanie kilku kodów przy jednym przykładzie (zapis z ukośnikiem) oznacza, że został on opracowany z wykorzystaniem nazw kilku jednostek. Oznaczenie *przez* wskazuje, że podawany termin jest jedynie fragmentem nazwy jednostki o podanym kodzie. Jeżeli

użytku dopiero od 1 stycznia 2022 r. – zob. np. Sarnecki, J., „Nowa klasyfikacja chorób ICD-11 opublikowana“, <https://www.standardy.pl/newsy/id/201>, 6.09.2018, (dostęp: 22.04.2021).

²⁹³ Vedral, J., *Polsko-český lékařský slovník*, Praha, Vydal Jiří Vedral 2010.

²⁹⁴ W przypadku niektórych, prawdopodobnie stosunkowo niedawno zaobserwowanych czy opisanych chorób nazwy łacińskie nie są podawane. Brak nazwy łacińskiej w katalogu był uznawany za równoznaczny z jej nieistnieniem w ogóle.

natomiast w samym kodzie zamiast którejś z cyfr pojawia się znak *x*, znaczy to, że na tej pozycji może występować dowolna cyfra tworząca kod występujący w klasyfikacji.

1. Wpływy słownictwa angielskiego pochodzenia grecko-lacińskiego

1.1. Przejmowanie całych nazw angielskich jako jedynych

L57.5

ang. actinic granuloma

pol. actinic granuloma

cz. granulom ze záření

łac. granuloma actinicum

W wersji polskiej przyjęto bez żadnych zmian nazwę angielską, mimo że istnieje rodzimy odpowiednik międzynarodowego terminu *granuloma* – *ziarniniak* (por. np. A58: pol. *ziarniniak pachwinowy* – *łac., ang. i cz. granuloma inguinale*).

Q04.4

ang. septo-optic dysplasia

pol. septo-optic dysplasia

cz. dysplázie septi optici

łac. dysplasia septo-optica

W innych źródłach podawana jest również wersja polska *dysplazja przegrodowo-wzrokowa*.²⁹⁵

1.2. Przejmowanie całych nazw angielskich jako wariantów / uściśleń

L65.0 / L65.1

ang. telogen / anagen effluvium

²⁹⁵ Por. np. Malinowska, A., Ginalska-Malinowska, M., Gajdulewicz, M., „Zaburzenia endokrynologiczne w septo-optic dysplasia“, *Endokrynologia pediatria (Suplementy)*, 2009, nr 8(8) (dostępna wersja elektroniczna streszczenia: <http://www.endokrynologiapediatria.pl/?doi=10.18544/EP-02.08.08.1060>, dostęp 5.09.2019).

pol. telogenowe / anagenowe wypadanie włosów (telogen / anagen effluvium)

cz. telogenní / anagenní effluvium

łac. effluvium telogenicum / anagenicum

Q67.1

ang. compression facies

pol. twarz zaciśnięta (compression facies)

cz. stlačený obličej

łac. facies compressa

1.3. Wpływ wersji angielskiej na słownictwo wykorzystywane w wersjach polskiej i czeskiej

B18.0 / B18.1

ang. chronic viral hepatitis B with / without delta-agent

pol. przewlekłe wirusowe zapalenie wątroby B z wirusem delta / bez wirusa delta

cz. chronická virová hepatitida B s / bez Delta agens

łac. hepatitis viralis chronica cum / sine agente delta

Choć wersja czeska formalnie bliższa jest łacińskiej, nieodmienność słowa *agens* (dla języka czeskiego raczej nietypowa), świadczyć może o wpływie języka angielskiego, chęci zbliżenia terminologii czeskiej do angielskiej.

C94.3

ang. mast cell leukaemia

pol. białaczka z komórek tucznych

cz. mastocelulární leukemie

łac. leuc(h)aemia mastocytica

przez E43 / E44 / E45

ang. protein-energy malnutrition

pol. niedożywienie białkowo-energetyczne

cz. protein-energetická podvýživa

łac. malnutritio ex deficientia proteino-energetica

Szczególną uwagę warto zwrócić na pierwszy człon złożenia w nazwie czeskiej, który został przejęty z wersji angielskiej bez jakiegokolwiek zmiany. Dla języka czeskiego zdecydowanie naturalniejsze wydaje się wykorzystanie konstrukcji przysłówki + przymiotnik (*proteinově energetický*) lub przynajmniej dodanie interfiks po pierwszym członie złożenia (*proteino-energetický* / *proteinovo-energetický*).

E80.3

ang. defects of catalase and peroxidase

pol. defekty katalazy i peroksydazy

cz. vady katalázy a peroxidázy

łac. deficientia catalasae et / sive peroxidasae

H74.3

ang. other acquired abnormalities of ear ossicles

pol. inne nabyte zniekształcenia kosteczek słuchowych

cz. jiné získané abnormality ušních kůstek

łac. aliae abnormitates acquisitae ossiculorum auditoriorum

Wykorzystane obszerne słowniki łacińsko-angielskie²⁹⁶ nie notują ani rzeczownika *abnormitas*, ani *abnormalitas*. Odnaleźć można jedynie związane z nimi przymiotniki *abnormis* ‘odchylający się od normy, zasady; nieregularny; nie należący do żadnej szkoły (o filozofach)’ i *abnormalis* ‘nienormalny’ (pierwszy występował już w klasycznej łacinie, drugi pojawił się w niej dopiero w średniowieczu). Z kolei wykorzystany słownik języka czeskiego²⁹⁷ medyczne

²⁹⁶ *Latdict Latin Dictionary & Grammar Resources*, <https://latin-dictionary.net/> (dostęp 29.08.2019–5.09.2019); *Perseus Latin Word Study Tool*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?lang=la> (dostęp 29.08.2019–5.09.2019).

²⁹⁷ Havránek, B. i in. (ed.), *Slovník spisovného jazyka českého*, Praha, Academia 1971 (dostępna wersja elektroniczna: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>, dostęp 29.08.2019–5.09.2019).

znaczenie ‘nieprawidłowość, zwyrodnienie’ podaje przy słowie *abnormita*, a nie *abnormalita*. To wszystko pozwala twierdzić, że w powyższym przykładzie mamy do czynienia z wpływem terminologii angielskiej pochodzenia łacińskiego.

M00.8

ang. arthritis and polyarthritis due to other specified bacterial agents

pol. inne bakteryjne zapalenia jedno- lub wielostawowe

cz. artritida a polyartritida způsobená jinými určenými bakteriálními agens

łac. brak

Zob. komentarz do przykładu B18.0 / B18.1. W powyższym przykładzie brak wersji łacińskiej dodatkowo potwierdza, że najprawdopodobniej chodzi o wpływ języka angielskiego.

M10.1 / M10.2

ang. lead- / drug-induced gout

pol. dna indukowana ołowiem / lekami

cz. dna způsobená olovem / léčivy

łac. arthritis urica e plumbo / brak

przez P03.3

ang. vacuum extractor

pol. próżniociąg

cz. vakuumextraktor

łac. extractor vacuefaciens

T46.1.

ang. Calcium-channel blockers

pol. leki blokujące kanały wapniowe

cz. blokátory kalciových kanálů

łac. brak

W języku czeskim istnieje termin *vápníkový kanál*.²⁹⁸ Wobec braku wersji łacińskiej wykorzystanie przymiotnika *kalciový* należy uznać za wpływ terminologii angielskiej.

1.4. Przypadki niepewne

W poniższych przypadkach występują zastanawiające zgodności pomiędzy terminologią angielską a czeską przy jednoczesnym braku wersji łacińskiej. Dość prawdopodobne jest więc, że czescy tłumacze, aby ułatwić sobie zadanie (lub z innych powodów), przy przekładzie decydowali się na wariant maksymalnie zbliżony do wersji angielskiej. Bez dogłębnej znajomości całej czeskiej terminologii medycznej i historii jej rozwoju oraz uzusu panującego wśród czeskich lekarzy nie sposób jednak rozstrzygnąć, czy można tu mówić o wpływie języka angielskiego. Nie jest bowiem wykluczone, że wykorzystywane wyrazy pochodzenia grecko-łacińskiego mogły dostać się do języka czeskiego już wcześniej, bezpośrednio z medycznej łaciny (brak łacińskiej nazwy konkretnej jednostki chorobowej nie oznacza automatycznie, że nie istnieją łacińskie odpowiedniki poszczególnych słów) albo za pośrednictwem innych języków.

K35.0 (pol.), K35.2. (ang., cz.) - niespójność kodów

ang. acute appendicitis with generalized (diffuse) peritonitis

pol. ostre zapalenie wyrostka robaczkowego z rozlanym zapaleniem otrzewnej

cz. akutní apendicitida s generalizovanou (difuzní) peritonitidou

łac. brak

Nxx.0

ang. minor glomerular abnormality

pol. glomerulopatia submikroskopowa

cz. menší glomerulární abnormalita

łac. brak

²⁹⁸ Por. np. Vokurka, M. i in., *Velký lékařský slovník*, Praha, Maxdorf 2004 (dostępna wersja elektroniczna: <http://lekarske.slovniky.cz/>, dostęp: 1.09.2019).

Nxx.1

ang. focal and segmental glomerular lesions

pol. ogniskowe i segmentalne uszkodzenia kłębuszków nerwowych (błędnie – powinno być: nerkowych)

cz. ložiskové a segmentální glomerulární léze

łac. brak

P29.3

ang. persistent fetal circulation

pol. przetrwałe krążenie płodowe

cz. perzistence fetální cirkulace, PFC syndrom

łac. brak

Q99.2

ang. fragile X chromosome

pol. łamliwy chromosom X

cz. fragilní X chromozom

łac. brak

2. Wpływy słownictwa pochodzenia rdzennie angielskiego

2.1. Przejmowanie całych nazw angielskich jako jedynych

Wyłuszczoneym drukiem zostały dodatkowo oznaczone te elementy przejmowanych nazw które mają pochodzenie rdzennie angielskie.

Q92.6

ang. extra **marker** chromosomes

pol. extra **marker** chromosomes

cz. nadpočetné zvláštní (**marker**) chromozomy

łac. chromosomata notantia (supernumeraria)

2.2. Przejmowanie całych nazw angielskich jako wariantów / uściśleń

Wyłuszczoneym drukiem zostały dodatkowo oznaczone te elementy przejmowanych nazw które mają pochodzenie rdzennie angielskie.

A93.1

ang. **sandfly fever**, Phlebotomus fever

pol. gorączka wywołana przez moskita (muchę piaskową) Phlebotomus

cz. horečka přenášená písečnými mouchami (**sandfly fever**)

łac. brak

przez B22.2

ang. **wasting syndrome** / **slim disease**

pol. zespół wyczerpania

cz. syndrom chátrání (**wasting syndrome**) / syndrom chřadnutí (**slim disease**)

łac. marasmus

G44.0

ang. **cluster headache syndrome**

pol. zespół bólu głowy Hortona (**cluster headache syndrome**)

cz. syndrom nakupených bolestí hlavy

łac. hemicrania paroxysmalis chronica

Q31.0

ang. **web of larynx**

pol. przepona krtani (**web of larynx**)

cz. diafragma / přepažení hrtanu

łac. membrana (occludens) laryngis

2.3. Przejmowanie pojedynczych słów angielskich

W prezentowanych poniżej przykładach widoczne są różne stadia procesu integracji zapożyczeń z czeskim / polskim systemem językowym. Niektóre wyrazy angielskie podawane są tylko jako warianty w nawiasach, inne występują jako jedyne, lecz zachowują jeszcze pierwotny zapis angielski (*flutter*), niektóre wreszcie zostały już w pełni zaadaptowane, również ortograficznie (*šok, tunel*).

G56.0

ang. carpal tunnel syndrome

pol. zespół cieśni nadgarstka

cz. syndrom karpálního tunelu

łac. syndroma canalis carpi

G57.5

ang. tarsal tunnel syndrome

pol. zespół kanału stępu

cz. syndrom tarzálního tunelu

łac. syndroma canalis tarsi

I48

ang. atrial fibrillation and flutter

pol. migotanie i trzepotanie przedsionków

cz. fibrilace a flutter síní

łac. fibrillatio atriorum

I49.0

ang. ventricular fibrillation and flutter

pol. migotanie i trzepotanie komór

cz. komorové kmitání (flutter) a míhání (fibrilace)

łac. fibrillatio ventricularis

K90.1

ang. tropical sprue

pol. sprue tropikalne

cz. tropická sprue

łac. brak

Słowo *sprue* powstało na bazie niderlandzkiego *spruw* ‘pleśniawka’ (jeden z wielu objawów nazywanej choroby),²⁹⁹ jednakże ponieważ jako nazwa całej jednostki chorobowej zaczęło być stosowane dopiero na gruncie angielskim, zostało potraktowane jak rdzennie angielskie.

M02.0

ang. arthropathy following intestinal bypass

pol. artropatia po dokonaniu bypassów jelitowych

cz. artropatie následující střevní by-pass

łac. arthropathia post deviationem operationalem intestini

Q93.2.

ang. chromosome replaced with ring or dicentric

pol. chromosom przemieszczony z ringiem lub dicentryczny

cz. chromozom změněný v prstencový nebo dicentrický

łac. chromosoma anulare sive dicentricum in vicem chromosomatis normalis

przez T78.0

ang. shock

²⁹⁹ s. v. *sprue* in: Wiktionary, *the free dictionary*, https://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main_Page (dostęp 28.08.2019–5.09.2019); s. v. *spruw* in: Martens, N., Morciniec, E., *Mały słownik niderlandzko-polski, polsko-niderlandzki*, Warszawa, Wiedza Powszechna 1986.

pol. wstrząs

cz. šok

łac. plaga

T82.2

ang. mechanical complication of coronary artery bypass and valve grafts

pol. mechaniczne powikłanie przeszczepu tętnicy wieńcowej typu bypass i przeszczepów zastawek

cz. mechanická komplikace by-passu koronární tepny a štěpu chlopně

łac. complicatio mechanica transplantationis arteriae coronariae et / sive valvae cordis

Z95.1

ang. presence of aortocoronary bypass graft

pol. obecność pomostów naczyniowych aortalnowieńcowych omijających (bypass)

cz. přítomnost aortokoronárního by-passu pomocí štěpu

łac. brak

3. Przejmowanie angielskich skrótów

B23.0

ang. acute HIV infection syndrome

pol. ostry zespół zakażenia HIV

cz. syndrom akutní infekce HIV

łac. syndroma infectionis viri immunodeficientiae (morbus HIV) acutum

Przykład ten jest szczególnie interesujący, ponieważ dowodzi wpływu języka angielskiego nie tylko na terminologie czeską i polską, lecz także na medyczną łacinę.

D56.4

ang. hereditary persistence of fetal haemoglobin (HPFH)

pol. dziedziczna przetrwała hemoglobina płodowa (HPPH)

cz. dědičná perzistence fetálního hemoglobinu (HPFH)

łac. persistentia hereditaria haemoglobini fetalis

Przeniesienie angielskiego skrótu do nazwy czeskiej jest oczywiste. Jedynym wytłumaczeniem odmienności skrótu w wersji polskiej wydaje się natomiast pomyłka.

D65

ang. disseminated intravascular coagulation (defibrination syndrome) (DIC)

pol. rozsiane wykrzepianie wewnątrznaczyniowe (zespół odwłóknienia)

cz. diseminovaná intravaskulární koagulace (defibrinační syndrom) (DIC)

łac. brak

przez D81.0 / D81.1 / D81.2

ang. severe combined immunodeficiency (SCID)

pol. ciężki złożony niedobór odporności (SCID)

cz. těžké kombinované imunodeficiencie (SCID)

łac. deficientia immunalis mixta gravis

D81.3

ang. adenosine deaminase (ADA) deficiency

pol. niedobór deaminazy adenozyiny (ADA)

cz. nedostatek adenosindeaminázy (ADA)

łac. deficientia adenosindeaminasae

D81.5

ang. purine nucleoside phosphorylase (PNP) deficiency

pol. niedobór purynowej fosforylasy nukleozydowej (PNP)

cz. nedostatek purinnukleosidfosforylázy (PNP)

łac. deficientia purinonucleosidodiphosphorylasae

przez D81.6 / D81.7

ang. major histocompatibility complex

pol. główny układ antygenów zgodności tkankowej

cz. hlavní histokompatibilní komplex (MHC)

łac. complexus histocompatibilis major

4. Kalkowanie nazw angielskich

E05.5

ang. thyroid crisis or storm

pol. przełom tarczycowy

cz. tyroidní krize nebo bouře

łac. crisis threotoxica

F41.0

ang. panic disorder (episodic paroxysmal anxiety)

pol. zaburzenie lękowe z napadami lęku (lęk paniczny)

cz. panická porucha (epizodická záchvatová úzkost)

łac. angor paroxysmalis episodicus

J67.0

ang. farmer lung

pol. płuco rolnika

cz. farmářské plíce

łac. brak

Według wykorzystanego słownika języka czeskiego *farmář* to ‘właściciel lub najemca farmy (dużego gospodarstwa w Ameryce Północnej)’,³⁰⁰ angielskie *farmer* znaczy natomiast po prostu ‘rolnik’.³⁰¹ W omawianym przypadku teoretycznie poprawniejsze byłyby więc przymiotniki *rolnické* lub *zemědělské* utworzone od rodzimych czeskich słów *rolník* i *zemědělec* albo po prostu te rzeczowniki w dopełniaczu. Z drugiej strony wydaje się, że używanie wyrazu *farmář* w znaczeniu ‘rolnik’ stało się już dość powszechne również w języku ogólnym (por. np. nazwę popularnego programu telewizyjnego: pol. *Rolnik szuka żony* – cz. *Farmář hledá ženu*). Niezależnie od skali zjawiska wpływ języka angielskiego jest jednak oczywisty.

przez O62.8. / O62.9

ang. forces of labour

pol. czynność skurczowa macicy w czasie porodu

cz. porodní síly

łac. vigor laborum

Q79.4

ang. prune belly syndrome

pol. zespół suszonej śliwki

cz. syndrom zmenšeného břicha

łac. syndroma deficientiae musculorum abdominalium

R73.0

ang. abnormal glucose tolerance test

pol. nieprawidłowa krzywa cukrowa (test tolerancji glukozy)

cz. abnormální test glukózové tolerance

łac. abnormitas tolerationis glucosi

³⁰⁰ Por. s. v. *farmář, farma* in: Havránek, B. i in. (ed.), *Slovník spisovného jazyka českého*, dz. cyt. (przypis nr 11).

³⁰¹ Por. s. v. *farmer, farm* in: *Wiktionary, the free dictionary*, dz. cyt. (przypis nr 13).

przez T85.x

ang. prosthesis / prosthetic device

pol. proteza / urządzenie protezujące

cz. protéza / protetická pomůcka

łac. prothesis

III. Spostrzeżenia i wnioski

Choć zgromadzone przykłady prawdopodobnie nie pokrywają całego spektrum wpływów języka angielskiego na czeską i polską terminologię medyczną zawartą w ICD-10, ich liczba (łącznie 47) wydaje się wystarczająca do sformułowania ogólniejszych spostrzeżeń. Trzeba jednak pamiętać, że podawane poniżej dane liczbowe powinny być traktowane z pewną rezerwą.

Tabela 1. Frekwencja poszczególnych typów odnotowanych wpływów

	ang. poch. gr.-łac.		rdzennie ang.		skrótowy		kalki	
	pol.	cz.	pol.	cz.	pol.	cz.	pol.	cz.
całe nazwy jako jedyne	2	0	1	0	0	3	2	3
całe nazwy jako warianty	2	0	2	2	4		2	
wpływ na użyte słownictwo lub przejęcie pojedynczych słów	2	7	1	5				
przypadki niepewne	0	5	0					

W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę, że wyraźnie zaznaczone są wpływy słownictwa angielskiego pochodzenia grecko-łacińskiego. Gdyby przy podsumowaniu wziąć pod uwagę również przypadki sklasyfikowane jako niepewne (podgrupa 1.4.), liczba przykładów tego typu (łącznie w obu językach 18, w tym 5 niepewnych po stronie polskiej) byłaby nawet większa od liczby przykładów wpływów słów rdzennie angielskich (15). Ze względu znaczny udział terminów pochodzenia klasycznego w angielskiej terminologii medycznej takiego stanu rzeczy nie można uznać za nieoczekiwany. Język angielski przełamał dominację łaciny (i zawartych w niej zapożyczeń z greki) jako głównego języka medycyny, ale nie zrezygnował z jej dziedzictwa. Przeciwnie – wpływając obecnie na inne języki narodowe, odgrywa ważną rolę w

jego propagacji. Z drugiej strony jako pośredni dowód na schyłek „ery łaciny” w medycynie traktować można pojawianie się w nowo tworzonych terminach łacińskich zapożyczeń z języka angielskiego, jak ma to miejsce w jednym z przedstawionych powyżej przykładów (przejęcie angielskiego skrótu *HIV* także do łaciny).

Jeśli chodzi o typy wpływów, należy przede wszystkim zauważyć, że aż w 3 przykładach w terminologii polskiej mamy do czynienia z całkowitym przejęciem nazwy angielskiej jako jedynej bez jakichkolwiek modyfikacji. W terminologii czeskiej nie został odnotowany ani jeden tego typu przypadek, nie świadczy to jednak o jej mniejszej ogólnej skłonności do zapożyczeń z języka angielskiego – ich łączna liczba w zgromadzonych przykładach jest po stronie czeskiej znacznie większa (35 wobec 22 w nazwach polskich). Wydaje się to zaskakujące, jeśli spojrzeć na polszczyznę i czeszczyznę z perspektywy typologii języków. W obu językach dominują wprawdzie rysy fleksyjne, ogólny stopień fleksyjności jest jednak zdecydowanie wyższy w czeskim.³⁰² Świadczy o tym m.in. bogatszy zasób środków słowotwórczych, a w konsekwencji tendencja do tworzenia bardziej rozbudowanych rodzin wyrazów na podstawie mniejszej liczby rdzeni. Język polski swoje relatywnie mniejsze możliwości derywacyjne rekompensuje natomiast większą otwartością na zapożyczenia.³⁰³ Z tego punktu widzenia większej liczby wpływów języka angielskiego można by oczekiwać w terminologii polskiej, a nie czeskiej. Z drugiej strony trzeba pamiętać, że terminologia jest bardzo specyficznym obszarem leksyki, który nie zawsze podlega tendencjom charakterystycznym dla języka ogólnego – w omawianym przypadku wyjaśnieniem uzyskanych wyników mogłyby być np. odmienne założenia przekładu świadomie przyjęte przez tłumaczy polskich i czeskich.

W charakterystyce wpływów godna wspomnienia jest również dość wyraźnie rysująca się zarówno w terminologii czeskiej, jak i polskiej tendencja do przejmowania angielskich skrótów, nawet jeżeli pełna nazwa jest na dany język tłumaczona.

IV. Perspektywy badawcze

Naturalną kontynuacją przeprowadzonego badania wydaje się przede wszystkim jego rozszerzenie na większą liczbę terminów zawartych w ICD-10, a docelowo na całą

³⁰² Lotko, E., *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí)*, Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 1997, s. 9.

³⁰³ Tamże, s. 24–25.

Klasyfikację. Dzięki temu w pełni uprawnione stałoby się podejście ilościowe do analizy uzyskanych danych. Adekwatniejszą interpretację wyników umożliwiłoby natomiast przede wszystkim pozyskanie informacji na temat wytycznych, którymi kierowano się przy opracowywaniu przekładów ICD-10 na język polski i czeski. W celu rozwiania wątpliwości co do drogi przejścia niektórych terminów o korzeniach grecko-łacińskich do terminologii polskiej i czeskiej warto byłoby ponadto zbadać historię ich używania.

Ogromne pole do dalszych badań z pewnością stwarza również nowa, 11. rewizja Klasyfikacji (ICD-11), która już niedługo zastąpi obecnie wykorzystywaną (por. przypis nr 6). Interesujące byłoby chociażby odnalezienie w niej przeanalizowanych wyżej przykładów i sprawdzenie, czy w porównaniu z ICD-10 pojawiły się jakieś zmiany w sposobie przekładu.

Bibliografia

- Havránek, Bohuslav i in. (ed.), *Slovník spisovného jazyka českého*, Praha, Academia 1971 (dostępna wersja elektroniczna: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>, dostęp 29.08.2019–5.09.2019).
- Latdict Latin Dictionary & Grammar Resources*, <https://latin-dictionary.net/> (dostęp 29.08.2019–5.09.2019).
- Lotko, Edvard, *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí)*, Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 1997.
- Malinowska, Anna, Ginalska-Malinowska, Maria, Gajdulewicz, Maria, „Zaburzenia endokrynologiczne w septo-optic displasia“, *Endokrynologia pediatriczna (Suplementy)*, 2009, nr 8(8) (dostępna wersja elektroniczna streszczenia: <http://www.endokrynologiapediatriczna.pl/?doi=10.18544/EP-02.08.08.1060>, dostęp 5.09.2019).
- Martens, Nico, Morciniec, Elke, *Mały słownik niderlandzko-polski, polsko-niderlandzki*, Warszawa, Wiedza Powszechna 1986.
- Perseus Latin Word Study Tool*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?lang=la> (dostęp 29.08.2019–5.09.2019).
- Sarnecki, Jędrzej, „Nowa klasyfikacja chorób ICD-11 opublikowana“, <https://www.standardy.pl/newsy/id/201>, 6.09.2018, (dostęp: 22.04.2021).
- Vedral Jiří, *Polsko-český lékařský slovník*, Praha, Vydal Jiří Vedral, 2010.
- Vokurka, Martin i in., *Velký lékařský slovník*, Praha, Maxdorf 2004 (dostępna wersja elektroniczna: <http://lekarske.slovniky.cz/>, dostęp: 1.09.2019).
- World Health Organization, *International statistical classification of diseases and related health problems, 10th revision, Fifth edition, 2016*, World Health Organization 2015 (dostępny katalog elektroniczny: <https://icd.who.int/browse10/2016/en>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).
- World Health Organization, *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych – X Rewizja, wydanie 2008*, Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia

2012 (dostępny katalog elektroniczny: <https://icd10.pl/>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).

World Health Organization, *MKN-10: Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize. Aktualizované vydání k 1.1.2018*, Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR 2017 (dostępny katalog elektroniczny: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>, dostęp 14.06.2019–5.07.2019 i 29.08.2019–5.09.2019).

RESUME

Influences of English language in Polish and Czech medical terminology on the basis of the *International statistical classification of diseases and related health problems (ICD-10)*

The main aim of the study was to check whether the medical terminology contained in the Polish and Czech translations of the 10th revision of the *International statistical classification of diseases and related health problems (ICD-10)* shows the influence of the English language. The preliminary selection of research material was carried out on the basis of the Polish-Czech medical dictionary (*Polsko-český lékařský slovník*) by J. Vedral. Selected potential influence examples were then verified directly in ICD-10 electronic catalogs, and if necessary also in other sources, mainly dictionaries. Confirmed examples (47 in total) have been divided into four main categories: influence of the English vocabulary of Greek-Latin origin, influence of the native English vocabulary, adoption of English abbreviations and calques of English terms. The first two categories were also divided into sub-categories reflecting types of influences: importation of entire English terms as the only ones, importation of entire English terms as variants / clarifications and importation of single English words. In the first category, a group of uncertain examples was also distinguished. A greater total number of English influences was recorded in Czech terminology (35 compared to 22 in Polish). The study also showed a significant presence of English vocabulary of Greek-Latin origin among loanwords both in Polish and in Czech terminology, which proves the important role of English in promoting the heritage of classical languages.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EXixukn45TtEmQJOYH8X_McBVHa13G3rRi7grZh8HnNBVw?e=0UM1U1

DISKUZE – K. POLAK, M. KLIZA

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EXjye9_FV4tKrBdRn1Irg_ABAPDz99Tmg_TFJxLJUENc3A?e=Qtb82n

Kristína Poloncová, Eunika Šinková– IKONICKOSŤ V SLOVENSKOM PREKLADE POVIEDKY OLGY TOKARCZUKOVEJ PASAŽER

(Pozri tiež POLONISTICKÝ WORKSHOP – Mária Čičková, Martina Jesenská, Katarína Maslaňáková, Viktória Petrasová – O PREKLADE Z DIELA OLGY TOKARCZUK)

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

Olga Tokarczuk je jednou z najvýznamnejších súčasných poľských spisovateliek. Vyštudovala psychológiu na Varšavskej univerzite. Ako spisovateľka je cenená verejnosťou i odborníkmi. Jej popularita je založená na osobitom štýle, filozofii a rozprávačskom majstrovstve. Spisovateľskú kariéru začala poéziou, no následne sa preorientovala na prózu, ktorej je verná dodnes. Prvý román *Podróż ludzi Księgi* vydala v roku 1993. Nasledovali významné diela ako *Prawiek a inne czasy*, *Szafa*, *Dom dzienny, dom nocny*, *Anna In w grobowcach świata*, *Bieguni*, *Prowadź swój plug przez kości umarłych*, *Księgi Jakubowe* či *Opowiadania bizarne*. Za svoju tvorbu bola ocenená viacerými literárnymi cenami. Dvakrát jej bola udelená cena Nike za diela *Bieguni* a *Księgi Jakubowe* (zároveň päťkrát získala čitateľské ocenenie Nike). V roku 2018 bol anglický preklad knihy *Bieguni* (angl. *Flights*) ocenený Man Booker International Prize. V roku 2019 bola opäť nominovaná za knihu *Prowadź swój plug przez kości umarłych* (ang. *Drive your Plow over the Bones of the Dead*). Ako piatej Poľke v histórii jej bola v r. 2019 udelená Nobelova cena za literatúru.

Diela Olgy Tokarczuk boli preložené do 37 jazykov, vrátane angličtiny, nemčiny, portugalčiny, ruštiny, arabčiny či čínštiny. V slovenskom preklade Karola Chmela sa doposiaľ objavili štyri diela: *Dom vo dne, dom v noci* (Aspekt, 2002), *Hra na mnohých bubienkoch* (Drewo a srd), *Anna In v hrobkách sveta* (Slovart, 2008) a *Pravek a iné časy* (Premedia, 2015). Preklady do českého jazyka sú početnejšie. Vydavateľstvo Host verejnosti prinieslo oceňované diela ako *Běguni* (2008), *Svůj vůz i pluh ved' přes kosti mrtvých* (2010) či *Knihy Jakubovy* (2016). V súčasnosti sa pripravuje aj preklad zbierky poviedok *Opowiadania bizarne* pod názvom *Bizarní povídky*.

Opowiadania bizarne je zbierka poviedok, pre ktoré je charakteristická záhadnosť a bizarnosť. Každá z nich sa odohráva na inom mieste či v inom období, preto čitateľ netuší, čo sa stane na ďalšej stránke. Objavuje nezvyčajné miesta i hrdinov a zároveň zvláštne situácie, ktoré prináša

život. Práve z tejto zbierky pochádza poviedka *Pasažier (Pasazer)*, ktorá otvára celé dielo. Je to príbeh o mužovi, ktorého rozprávač stretol v lietadle a ktorý rozpráva o svojom detstve. Hovorí o detskom strachu, o tom, ako sa budil zo sna, lebo v rohu miestnosti videl tmavú postavu s neidentifikovateľnou tvárou. Nedesia ho typické strašidelné javy ako upíri či vlkolaci. Jeho detský strach je nepomenovateľný a sprevádza ho, až kým nevyrastie. V starobe sa k týmto myšlienkam vracia a zistí, že postava, ktorú vídaval, bol on sám v pokročilom veku.

Ako naznačuje názov, poviedky v tejto zbierke sa vyznačujú bizarnosťou, ktorá je vystavaná najmä na slovnej zásobe, napr. „karmiła go opowieściami o wampirach, trupach powstających z grobów i wszelkiego rodzaju piekielnych istotach“ (s. 6); „rozszarpanie przez wilkołaki“ (s. 7). Ďalším typickým znakom je vytváranie atmosféry pochmúrnosti a strachu, napr. „Działo się to w długie wieczory – ciche, źle oświetlony czas bez telewizyjnych ekranów“ (s. 5); „Widział więc w swoim pokoju, gdzieś między szafą a oknem, ciemną postać człowieka.“ (s. 7).

Umeleckú výstavbu by sme mohli analyzovať (ako súčasť predtranslačnej prípravy) pomocou výrazových kategórií Františka Mika, slovenského literárneho vedca a jazykovedca, ktorý člení výrazové prostriedky do dvoch základných skupín – ikonické a operatívne. Mikovu sústavu neskôr rozpracoval Ľubomír Plesník, ktorý pôvodnú podobu doplnil o ďalšie kategórie. Ikonickosť charakterizuje ako funkčný rozmer výpovede, ktorá by mala zodpovedať realite. Má dva rozmery a to zameranie sa na komunikáciu a zameranie sa na vyjadrenie skutočnosti³⁰⁴. Je úzko spätá s výrazovou kategóriou zážitkovosti. Tento pojem uviedol do slovenskej štylistiky už spomínaný František Miko v 50. rokoch 20. storočia.

Pri analýze poviedky sme sa opierali o rozšírenú sústavu Ľ. Plesníka. Zistili sme, že text je bohatý na ikonické prostriedky – zážitkovosť, aluzívnosť, expresívnosť, imaginatívnosť, mysterióznosť, bizarnosť, kontrastnosť, melancholickosť.

Kategórie rozvíjajúce zážitkovosť výrazu

V knihe *Tezaurus estetických výrazových kvalít* sa zážitkovosť definuje ako „schopnosť výpovede pôsobiť na vnímateľa celostne a sprostredkovať mu svoj zmysel formou prežívania“³⁰⁵. Môžeme teda povedať, že zážitková výpoveď apeluje na emocionálnu zložku

³⁰⁴ Plesník, Ľ. (ed.), *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 2008, s. 83.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 152.

príjemcu, u ktorého vyvoláva zážitok – zväčša umelecký alebo estetický. Zážitok má svoju subjektívnu (zažitie obsahu) a objektívnu (obsah) stránku. Autor poznamenáva, že nás oslovuje úplnejšie ako iné výpovede (napr. každodenné konverzácie, právne texty, didaktické materiály). Je založená nielen na logickom uvažovaní, ale najmä na pocitoch, predstavách či intuícii.

Dejovosť výrazu sa vo vyššie uvedenej knihe definuje ako „zameranie výpovede na zobrazenie príbehu, udalosti, konania; jadro epickej zážitkovosti“³⁰⁶. Základom tejto kategórie je konflikt, ktorý v konkrétnom diele tvorí kontrast rušivého (vyvoláva napätie) a vyrovnávajúceho (uvoľňuje napätie) prvku. Dejovosť je vyjadrená hlavne pomocou plnovýznamových slovies, vyjadrujúcich vonkajšiu akciu. Ľ. Plesník tvrdí, že „u slovies, ktoré vyjadrujú vnútorné deje (myšlienkové, duševné procesy) a stavy je miera účasti na rozvíjaní deja menej výrazná. Obzvlášť dôležité sú v súvislosti s dejovosťou slovesá, ktoré svojou sémantikou (významovosťou) zasahujú do oblasti ľudského konania a dotýkajú sa oblasti ľudského života“³⁰⁷ (napr. vidieť, stáť, prísť, odhaliť, rásť, zabúdať ...).

Dejovosť výrazu je spätá s viacerými slohovými postupmi, no najdôležitejším ukazovateľom je rozprávanie, ktoré tvorí „príbehovosť“ diela. Má rozličné formy i stratégie a rozhodujúce sú tieto aspekty: 1. kto rozpráva (neznáma osoba), 2. v akej osobe rozpráva (v tretej), 3. v akom čase (neurčitý čas v minulosti, minulý), 4. z akej perspektívy (tretej osoby), 5. komu rozpráva (čitateľovi).

Na ďalšej časti uvádzame príklady dejovosti v poviedke *Pasažier*. Prvá časť vykresľuje ponurú atmosféru a opisuje detský strach z tmavej postavy, čo predstavuje tzv. tenziu. V druhej časti sa však rozvidnieva (tzv. detenzia), z dieťaťa sa stáva dospelý človek a konečne pochopí, koho sa ako malý tak strašne bál.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 163.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 167.

Widział więc w swoim pokoju, gdzieś między szafą a oknem, ciemną postać człowieka. Stał tam i nie ruszał się. W mrocznej plamie, która musiała być twarzą, **zarzył się** mały czerwony punkt – koniec papierosa. Owa twarz **wyłaniała się** od czasu do czasu z mroku, gdy papieros **rozjarzał się** mocniej. [...] **Trwało** to przez jakiś czas, wystarczająco długi, żeby **zasiać** w dziecku brak zaufania do nocy.

Ale ponieważ po nocy zawsze **przychodził** dzień i wspaniałomyślnie **rozgrzeszał** każdy twór ciemności, dziecko **rosło i zapomniało**. [...] Dopiero ostatnio [...] **odkrył** całą prawdę. [...] **Wyłaniała się** z mroku wciąż ta sama postać. [...] Lecz gdy w tej jednej chwili **zrozumiał**, kogo **bał się** kiedyś tak bardzo, przyniosło mu to prawdziwą ulgę. Rodzice mieli poniekąd rację – świat na zewnątrz jest bezpieczny.

Preto vo svojej izbe, niekde medzi skriňou a oknom, **videl** tmavú ľudskú postavu. **Stál** tam bez pohnutia. V ponurej machuli, ktorá musela byť tvárou, **tlieľ** malý červený bod – špička cigarety. Tamtá tvár sa z času na čas z tmy **vynorila**, keď sa cigareta viac rozohorela. [...] **Trvalo** to nejaký čas, dostatočne dlhý na to, aby sa v dieťati **zrodila** v súvislosti s nocou neistota.

TENZIA

Keďže však po noci vždy **prichádzal** deň a veľkoryso **zabíjal** každého nočného tvora, dieťa **rástlo a zabúdalo**. [...] Až po tom [...] **odhalil** celú pravdu. [...] Zo šera sa **vynárala** stále tá istá postava. [...] Keď však v tom momente **pochopil**, koho sa kedysi tak strašne **bál**, prinieslo mu to skutočnú úľavu. Rodičia mali asi pravdu – svet vonku je bezpečný.

DETENZIA

Obrázok č. 1. Príklady dejovosti výrazu (Zdroj: vlastné spracovanie)

Aktuálnosť výrazu je ďalšou kategóriou, rozvíjajúcou zážitkovosť výrazu. Ľ. Plesník ju definuje ako „schopnosť výpovede vyvolať dojem časopriestorovej bezprostrednosti toho, o čom sa vypovedá“³⁰⁸. Jej podstata spočíva v tom, že opisované javy či veci (situácie, prostredie, postavy) sa zdajú byť v bezprostrednej blízkosti, hoci vo chvíli ich sprostredkovania výpovedou sú neprítomné alebo časovo i priestorovo vzdialené. „Znamená to dosiahnutie recepčného účinku, pri ktorom sa výpovedou (textom) sprostredkovaná skutočnosť „sprítomňuje“ vo vedomí príjemcu tak, že ju vníma, akoby práve prebiehala, akoby sa aktuálne odohrávala priamo v jeho prítomnosti, resp. akoby bol sám v nej prítomný. [...] Aktuálnosť výrazu je účinným prostriedkom podnecovania zvýšenej virtuálnej účasti vnímateľa na dianí v umeleckom obraze.“³⁰⁹ Pomocou tejto vlastnosti si príjemca počas výpovede dokáže opisovanú udalosť živo vybaviť, akoby ju mal priamo pred sebou. Je priam „vtiahnutý“ do deja. Aktuálnosť sa najčastejšie dosahuje gramatickými prostriedkami, akými je nedokonavý vid alebo historický prítomník³¹⁰.

³⁰⁸Tamtéž, s. 168.

³⁰⁹Tamtéž, s. 168.

³¹⁰Miko, F., *Text a štýl*, Bratislava, Smena 1970, s. 54.

Danú výrazovú kvalitu možno charakterizovať aj pomocou štyroch zmyslových vnemov: sluchových, zrakových, čuchových a hmatových. Najviac sa v poviedke vyskytujú výrazy z druhej spomínanej kategórie, ktoré pomáhajú pri vizualizácii deja – napr. opis osoby stojacej v tme (sivastá brada, zvrásnená tvár, úzke pery...) alebo miesta deja (slabo osvetlená miestnosť).

Działo się to w długie wieczory – <u>cichy</u> , <u>złe oświetlony czas bez telewizyjnych ekranów</u> (słysząc było co najwyżej <u>szmer radia</u> albo <u>szelest ojcowskiej gazety</u>) sprzyjał uprawie dziwnych myśli.	Dialo sa to počas dlhých večerov, v <u>tichom</u> a <u>slabo osvetlenom čase bez televíznych obrazoviek</u> (bolo počuť nanajvýš <u>šum rádia</u> alebo <u>šuchot otcových novín</u>), ktorý bol predurčený na podivuhodné myšlienky.
... matka zaś pracowała w aptece, otoczona wiecznie chmurą <u>zapachu lekarstw</u> matka zas pracovala v lekární, neustále obklopená <u>zápachom liekov</u> .
Stał tak bez ruchu, gdy poblądze ze strachu dziecko odprawiało swoje pospieszne ochronne rytuały – chowało głowę pod kołdrę, <u>zaciśkało dłonie na metalowych poręczach łóżka</u> i <u>recytowało bezgłośnie modlitwę</u> do Anioła Stróża, której nauczyła go babcia. Ale to nie pomagało. Modlitwa zamieniała się w <u>krzyk</u> i na pomoc przybiegali rodzice.	Nehybne stál, kým dieťa rýchlo vykonávalo ochranné rituály – skrylo hlavu pod paplón, krčovitvo <u>v dlaniach zvieralo kovový rám posteľe</u> a <u>v duchu odriekalo modlitbu</u> „Anjeličku môj strážničku“, ktorú ho naučila stará mama. Nepomáhalo to však. Modlitba sa menila na <u>krik</u> a na pomoc pribiehali rodičia.
Słuchał jej <u>podnieconego głosu</u> , gdy <u>dramatycznym szeptem</u> próbowała go nastraszyć...	Počúval jej <u>zanietený hlas</u> , keď sa ho snažila vystrašiť <u>dramatickým šeptom</u> ...
Matka działała inaczej – <u>przytulała go do siebie</u> , spowijała go swoją <u>antyseptyczną wonią apteki</u> i <u>szeptala</u> ...	Matka to robila inak – <u>pritúlila si ho k sebe</u> , ovinula <u>antiseptickou vôňou lekárne</u> a <u>šepkala</u> ...
Błede zmęczone oczy patrzyły na dziecko intensywnie, z jakąś pretensją. <u>Gęstwina siwiejącego zarostu</u> , <u>twarz pobrużdżona</u> , <u>wąskie wargi stworzone do zaciągania się dymem</u> .	Bledé unavené oči hľadeli na dieťa hlbavo, s akousi nevraživosťou. <u>Húština sivastej brady</u> , <u>zvrásnená tvár</u> , <u>úzke pery stvorené na vtáňovanie dymu</u> .
... a potem zapadliśmy w sen ukołysani <u>basowym mruzeniem silników</u> a potom sme zaspali ukolísaní <u>basovým hukotom motorov</u> .

Obrázok č. 2. Príklady aktuálnosti výrazu (Zdroj: vlastné spracovanie)

Ďalšia v poradí je markantnosť výrazu, a teda „schopnosť výpovede vyvolať u vnímateľa výraznejšiu, „živšiu“, sugestívnejšiu predstavu toho, o čom vypovedá“³¹¹. Cieľom tohto výpovedno-zobrazovacieho postupu je premietnuť opisovanú skutočnosť, sprítomniť ju v myslí čitateľa čo najpresnejšie, aby o nej nadobudol čo „najživšiu“ a „zmyslovo najplnšiu“ predstavu. Práve v tomto význame je markantnosť výrazu úzko spojená s aktuálnosťou. Ako markantnosť

³¹¹ Plesník, E. (ed.), *Tezaurus estetikých výrazových kvalít*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 2008, s. 180.

možno chápať „vysúvanie dejov a vlastností do popredia na základe ich istej nápadnosti, výraznosti“³¹². Vyjadrujú ju bližšie špecifikujúce prívlastky. Je východiskom pre mnohé kategórie, akou je napríklad aj bizarnosť. Ľ. Plesník uvádza, že markantnosť zosilňuje výrazovú pôsobnosť výpovede a zvyšuje jej estetickú naliehavosť. Poznamenáva tiež, že najčastejšie sa uplatňuje v textoch alebo výpovediach, ktorých základom je narácia, teda rozprávanie. Podľa F. Miko (1973) sa markantnosť vyznačuje vyjadrovacími prostriedkami, ktoré označujú „veci a fakty s význačnými, charakteristickými, nápadnými črtami“. Názornú ukážku predstavuje

<ul style="list-style-type: none"> • ... w długie wieczory – cichy, źle oświetlony czas bez telewizyjnych ekranów (slychać było co najwyżej szmer radia albo szelest ojcowskiej gazety) sprzyjał uprawie dziwnych myśli. • Słuchał jej podnieconego głosu, gdy dramatycznym szeptem próbowała go nastraszyć; słuchał go bez emocji... • Blade zmęczone oczy patrzyły na dziecko intensywnie, z jakąś pretensją. Gęstwina siwiejącego zarostu, twarz pobrużdżona, wąskie wargi stworzone do zaciągania się dymem. • Wyłaniała się z mroku wciąż ta sama postać – blade wysokie czoło, ciemne plamy oczu, kreska ust i siwiejąca broda. 	<ul style="list-style-type: none"> • ... počas dlhých večerov, v tichom a slabo osvetlenom čase bez televíznych obrazoviek (bolo počuť nanajvyš šum rádia alebo šuchot otcových novín), ktorý bol predurčený na podivuhodné myšlienky. • Počúval jej zanietený hlas, keď sa ho snažila vystrašiť dramatickým šeptom. Načúval jej bez štipky emócií... • Bledé unavené oči hľadeli na dieťa hlbavo, s akousi nevraživosťou. Húština sivastej brady, zvrásnená tvár, úzke pery stvorené na vtáhovanie dymu. • Zo šera sa vynárala stále tá istá postava – vysoké bledé čelo, tmavé škvŕny namiesto očí, úzka línia úst a sivastá brada.
---	---

obrázok č. 3.

Obrázok č. 3. Príklady markantnosti výrazu (Zdroj: vlastné spracovanie)

Inú vlastnosť výrazu, ktorou je expresívnosť, možno určiť pomocou toho, že sa vo vyjadrení zvýšene presadzuje subjektívny postoj alebo subjektívne zaujatie. František Miko (1970) tvrdí, že zákonitosťou expresívnosti je to, že v nej „vždy zápasí subjektívna zložka s objektívnym obsahom vyjadrenia, až tak, že subjektívny prvok celkom zatláča objektívnu náplň vyjadrenia“³¹³. Jej cieľom je vyjadriť vnútorný stav subjektívnejšie. Dosahuje sa prostredníctvom markantnosti a zámerného narušovania skutočnosti. Vyjadrená môže byť tiež vytýčeným vetným členom, osamostatneným vetným členom, prerývanou výpoveďou, nedokončenou výpoveďou či elipsou³¹⁴. Expresívnosť sa v poviedke objavuje napr. pri opise prostredia. Je ním temný dom na predmestí mesta alebo tmavá izba vyvolávajúca strach. Situovanie deja je neurčité. Ide o prekročenie hraníc reality.

³¹² Tamtéž, s. 181.

³¹³ Miko, F., *Text a štýl*, Bratislava, Smena 1970, s. 51.

³¹⁴ Plesník, Ľ. (ed.), *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa 2008, s. 55.

Príklad

Originál: *Mieszkał w ciemnym domu na peryferiach miasteczka, jego ojciec był dyrektorem szkoły, zasanicznym, a nawet kostycznym, matka zaś pracowała w aptece, otoczona wiecznie chmurą zapachu lekarstw.* (s. 5)

Preklad: *Býval v tmavom dome na predmestí, jeho otec bol zásadovým, ba až uštipačným, riaditeľom školy; matka zas pracovala v lekární, neustále obklopená zápachom liekov.*

Expresívnosť sa dosahuje aj pomocou príznakovej lexiky. Namiesto slovného spojenia „rozprávala mu príbehy“ autorka zvolila vypuklejší spôsob vyjadrenia („krmila ho príbehmi“). Tak isto chlapcovi rodičia nevošli do izby, ale do nej „vtrhli“ a pri opise horších vecí ako smrť

- I gdy nie było w pobliżu dorosłych, **karmiła go opowieściami** o wampirach, trupach powstających z grobów i wszelkiego rodzaju piekielnych istotach.
- ... **zaszczepiła** mu bowiem tymi opowieściami jakąś odporność na wszystkie pospolite strachy świata...
- Kiedy rodzice **wpadali** do jego pokoju, pytając,...
- Są zresztą przecież gorsze rzeczy niż śmierć, niż **wyssanie krwi** przez wampira, niż **rozszarpanie** przez wilkołaki.
- ... po tym, jak **nie wiadomo kiedy łagodnie przekroczył sześćdziesiątkę**,...

- Keď na blízku neboli dospelí, **krmila ho príbehmi** o upíroch, mŕtvolách vstávajúcich z hrobov a kadejakých pekelných bytostiach.
- ...Všetky jej príbehy mu **vštepili** akúsi odolnosť voči bežným desom sveta.
- Keď rodičia **vtrhli do jeho izby** s otázkou...
- Napokon, existujú predsa horšie veci ako smrť, **vyciavanie krvi** upírmi či **roztrhanie na franforce** vlkolakmi.
- Až po tom, ... ako ho nepozorovane **dobehla šesťdesiatka a prekročil jej prah**...

sa uvádzajú pojmy ako „vyciavateľ“ či „roztrhať na franforce.“

Obrázok č. 4. Príklady expresívnosti výrazu (Zdroj: vlastné spracovanie)

Ďalšie výrazové kvality

„Alúzia je založená na sprostredkovanom prenose informácie. Je to skrytá narážka na nejakú udalosť či osobu. Poznáme vnútrotextovú, medzitextovú a mimotextovú alúziu.“³¹⁵. V texte Olgy Tokarczuk sa alúzia objavuje vo vzťahu k postavám, ktoré všeobecne vzbudzujú strach, no u hlavného hrdinu ho paradoxne vyvoláva niečo iné. Jeho strach je iracionálny, priam nevysvetliteľný. Má podobu postavy s bledými očami s nevraživým pohľadom, ktorej tvár

³¹⁵ Tamtéž, s. 133.

osvetľuje len špička cigarety. Celý obraz dopĺňa hústina sivastej brady, špinavá tvár, úzke pery stvorené na vťahovanie dymu.

Najpočetnejšie sú zastúpené kategórie súvisiace so zážitkovosťou. Zážitkovosť závisí od kultúrnohistorických okolností, v ktorých je umelecké dielo vnímané³¹⁶. Prvý ukazovateľ je imaginatívnosť, ktorá je založená na neobyčajnosti, nevšednosti či zvláštnosti. Je to kvalita výpovede, ktorá sa vyjadruje na základe predstáv a presahov známej a možnej skutočnosti. Často je spájaná s obrazotvornosťou, fantastickosťou, fantazijnosťou či fantastickosťou. Imaginatívnosť je spojená s istým stupňom skutočnosti, no je to možné docieľiť bez hranice reality³¹⁷. Tento faktor je napríklad vyjadrený nasledovnými vetami:

Originál: *I gdy nie było w pobliżu dorosłych, karmiła go opowieściami o wampirach, trupach powstających z grobów i wszelkiego rodzaju piekielnych istotach.* (s. 6)

Preklad: *Keď na blízku neboli dospelí, krmila ho príbehmi o upíroch, mŕtvolách vstávajúcich z hrobov a kadejakých pekelných bytostiach*

Originál: *Wylaniła się z mroku wciąż ta sama postać – blade wysokie czoło, ciemne plamy oczu, kreska ust i siwiejąca broda.* (s. 8)

Preklad: *Zo šera sa vynárala stále tá istá postava – vysoké bledé čelo, tmavé škrvny namiesto očí, úzka línia úst a sivastá brada.*

Ďalšou kategóriou, ktorú sme identifikovali v texte, je mysterióznosť, ktorá sa týka toho, čo je nevysvetliteľné, neuchopiteľné, rozumovo nepostihnuteľné, čo iba tušíme či podvedome cítime. Často sa vyskytuje v detektívkach, hlavne v anglofónnej literatúre (E. A. Poe, A. C. Doyle). Zvýrazňuje tajomnosť a záhadnosť výpovede. Často býva prepojená s gotickosťou. Miera tajomnosti je prepojená s neurčitou výpovedou³¹⁸. Ako príklad môžeme uviesť:

³¹⁶ Tamtéž s. 152.

³¹⁷ Tamtéž, s. 191.

³¹⁸ Tamtéž, s. 264.

Original: *Błysk zapalki przedziurawił na chwilę ciemność, a potem żar papierosa oświetlił na moment czując twarz.* (s. 8)

Preklad: *Škrt zápalky na chvíľu pretrhol temnotu, a potom žiara z cigarety na moment osvetlila čiusi tvár.*

Original: *Kiedy rodzice wpadali do jego pokoju, pytając, co się dzieje, co mu się śniło, mówił tylko „on“ albo „ktoś“, albo „ten“.* (s. 6)

Preklad: *Keď rodičia vtrhli do jeho izby s otázkou, čo sa deje, čo sa mu prisnilo, zmohol sa len na krátke „on“, „niekto“ alebo „ten“.*

Charakteristickou črtou poviedok Olgy Tokarczuk je bizarnosť, čiže druh a forma mimoumeleckej komunikácie, ktorá sa vymyká prirodzeným zákonitostiam. Za bizarné možno považovať všetky strašidelné scény, ktoré sa môžu zdať zvláštne či surrealistické. Výpoveď je veľmi zvláštna, neobyčajná, nepochopiteľná a ťažko vysvetliteľná. V umení to môžu byť zážitky spojené s neznámymi predmetmi či realitou³¹⁹. Bizarnosť je najfrekventovanejšou kvalitou poviedky i celého diela. Môžeme uviesť niekoľko príkladov:

Original: *Kiedy rodzice wpadali do jego pokoju, pytając, co się dzieje, co mu się śniło, mówił tylko „on“ albo „ktoś“, albo „ten“.* (s. 6)

Preklad: *Keď rodičia vtrhli do jeho izby s otázkou, čo sa deje, čo sa mu prisnilo, zmohol sa len na krátke „on“, „niekto“ alebo „ten“.*

Original: *Widział więc w swoim pokoju, gdzieś między szafą a oknem, ciemną postać człowieka. Stał tam i nie ruszał się. W mrocznej plamie, która musiała być twarzą, żarzył się mały czerwony punkt – koniec papierosa. Owa twarz wylaniała się od czasu do czasu z mroku, gdy papieros rozjarzał się mocniej. Blade zmęczone oczy patrzyły na dziecko intensywnie, z jakąś pretensją.*

³¹⁹ Tamtéž, s. 252.

Gęstwina siwiejącego zarostu, twarz pobrużdżona, wąskie wargi stworzone do zaciągania się dymem. (s. 7)

Preklad: *Preto vo svojej izbe, niekde medzi skriňou a oknom, videl tmavú ľudskú postavu. Stál tam bez pohnutia. V ponurej machuli, ktorá musela byť tvárou, tlel malý červený bod – špička cigarety. Tamtá tvár sa z času na čas z tmy vynorila, keď sa cigareta viac rozhorela. Bledé unavené oči hľadeli na dieťa hlbavo, s akousi nevraživosťou. Húština sivastej brady, zvrásnená tvár, úzke pery stvorené na vťahovanie dymu.*

V texte sa vyskytuje taktiež kontrastnosť, teda protiklad dvoch kvalít. Je to jeden z hlavných výstavbových prvkov textu. Do opozície sa stavia *noc – deň, tma – svetlo, vnútorný – vonkajší svet* (najdôležitejší), *detský strach – strach dospelého* (iracionálny detský strach sa mu vracia v starobe), *zlo – dobro, reálne – nereálne, racionálne – iracionálne*. Tento jav si tiež môžeme všimnúť na strašidelných prvkoch. Kontrast sa buduje práve na tom, že sa tu vyskytuje niekoľko hrozivých scén, no človek, o ktorom je poviedka, považuje len jednu z nich za strašidelnú. V texte sa totiž vyskytuje niekoľko pasáží, ktoré by obyčajnému človeku nahnali strach (roztrhať na franforce, vyciciavanie upírmi či mŕtvolý vstávajúce z hrobov). Hlavnému hrdinovi však strach nenaháňajú, na základe čoho tu vzniká kontrast. Strach v ňom vzbudzuje tieň postavy so zapálenou cigaretou, teda prvok, ktorý za iných okolností nie je strašidelný.

Posledný faktor, ktorému sa budeme venovať je melancholickosť, ktorá je vyvolaná vedomím pomínutelnosti a osamelosti. Týka sa plynutia, pomínutelnosti a konečnosti života, ktoré si môžeme všimnúť na konci poviedky. Melancholickosť je vyvolaná zamýšľaním sa nad zmyslom života. Je to sčasti kontrastný prvok, keďže sa týka plynutia a pomínutelnosti a zároveň je charakteristický zmierením a pokorou³²⁰. Môžeme si to všimnúť práve v nasledujúcej pasáži:

Originál: *Jego rodzice dawno umarli; był sam, a dziecięce rytuały także stracił swoją moc, od dawna nie wierzył w Anioła Stróża. Lecz gdy w tej jednej chwili zrozumiał, kogo bał się kiedyś tak bardzo, przyniosło mu to prawdziwą ulgę. Rodzice mieli poniekąd rację – świat na zewnątrz jest bezpieczny. (s. 9)*

³²⁰Tamtéž, s. 364

Preklad: *Rodičia mu už dávno umreli; bol sám a detské rituály tiež stratili svoju moc. Už dlho neveril na anjela strážneho. Keď však v tom momente pochopil, koho sa kedysi tak strašne bál, prinieslo mu to skutočnú úľavu. Rodičia mali asi pravdu – svet vonku je bezpečný.*

Väčšina týchto faktorov je prítomná v celom diele. Je to citel'ný rukopis autorky, ktorý sprevádza zvláštna slovná zásoba. Dôležitá je najmä bizarnosť a strašidelnosť, ktoré v zbierke poviedok dominujú.

Literatúra

Miko, F., *Text a štýl*, Bratislava, Smena 1970, 167 s.

Plesník, L., *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofia 2008, 474 s.

Tokarczuk, O., *Opowiadania bizarne*, Kraków, Wydawnictwo literackie 2018, 250 s.

RESUME

Iconicity in Translation of a Short Story Written by Olga Tokarczuk

The article offers an analysis of translation of *The Passenger*, a short story published in the collection *Tales of the Bizarre* by Polish writer and Nobel Prize winner for literature Olga Tokarczuk. The main topics of this paper are iconicity and experientiality, as introduced to linguistics by the literary scholar František Miko.

Karolína Šikúrová – PROBLEMATIKA PREKLADU POVIEDKY BORBÁLY SZABÓOVEJ *MI LENNE HA? ŐSZINTE FÉSZBÚK DO SLOVENČINY*

(Pozri tiež HUNGAROLOGICKÝ WORKSHOP – Aneta Nagyová, Karolína Šikúrová
– *MI LENNE HA?... ŐSZINTE FÉSZBÚK OD BORBÁLY SZABÓOVÉ*)

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko

Úvod

Preklad je v Slovníku slovenského jazyka zadefinovaný ako prevedenie, resp. pretlmočenie slovesného diela z jedného jazyka do druhého. Pri tomto procese sa však pozastavujeme nad otázkou: „Ako pretlmočiť myšlienku z východiskového textu tak, aby sa zachovala pôvodná myšlienka aj v cieľovom texte?“.

Huťková (2003) v knihe *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov* uvádza, že pri preklade musíme v prvom rade byť dobrým čitateľom, čo znamená, vedieť čítať dielo v origináli. Tým pádom sa za dôležité považujú dva faktory: čitateľský zážitok a estetická skúsenosť, ktorými chceme naznačiť, že rovnako ako akýkoľvek iný čitateľ, aj prekladateľ by sa mal na dielo pozerat' na základe vlastných skúseností či estetických a umeleckých kritérií. A tak sa prekladateľ stáva čitateľom, ktorý si dielo pozorne prečíta a až potom sa začína jeho práca.

Pracovali sme s textom od Borbály Szabóovej, ktorá obohatila literatúru o krátku poviedku s názvom *Mi lenne ha...? Őszinte Fészbúk* (Čo by bolo, keby...? Úprimný Fejsbúk). Szabóová ako spisovateľka a dramatička je známa svojimi nenáročnými, úprimnými a stručnými poviedkami, do ktorých vnáša kvapky irónie, tým pádom sa emocionálne stránky príbehov stávajú nanajvýš vtipnými. Text je písaný aktuálnejším jazykom, ale aktuálnou je aj téma, ktorá je zobrazená už v názve, a tou je Fejsbúk.

Čas a priestor v preklade

Čas a kultúrny priestor v preklade sú základnými faktormi pri transfere diela z východiskovej do cieľovej kultúry, pretože každé literárne dielo vzniklo v určitom čase a v presne vymedzenom kultúrnom priestore (porov. Tellingner, 2016). Dovolím si povedať, že problematika historizácie, resp. modernizácie - teda riešenia časových vzťahov - je vzhľadom

na vyššie uvedené fakty v skúmanej poviedke irelevantná. Moderný charakter jazyka (najmä) v lexikálnej rovine je v umeleckom komunikáte prítomný vzhľadom na obsahovo-tematickú aktuálnosť. Tento rozmer sme sa pokúsili zachovať aj v preklade.

Priestorové problémy sa zlievajú v globalizačnej dimenzii podporenej v poviedke internetovou všadeprítomnosťou, fejsbúkom, sociálnymi sieťami a pod. Preklad sa môže zameriavať iba na preberanie alebo odmietnutie konkrétnych lexikálnych jednotiek, spravidla anglickej proveniencie, čím sa môže navodiť viac cudzia (exotická) alebo domáca (naturalizujúca) atmosféra. Pri preklade sme sa teda venovali najmä problematike lexikálnej roviny, čiže slangu, výskytu neologizmov a tiež naturalizácií.

Jazyková modernizácia

„*Még volt tíz percem a gyerekek ébredéséig, villámgyorsan újra bekövettem azokat...*“

„*Aranyos nő, bár reggel óta tudom róla, hogy a melle nem igazi, be is lójoktam.*“

„*Kipróbáltam a csetelést is.*“

„*Nem bírtam tovább, bezártam a csetablakot.*“

Pri preklade textu sme sa pozastavili nad vyššie uvedenými vetami. V tejto kategórii, sa budeme venovať slovám *bekövetni*, *be lójkolni*, *csetelablak*.

1. Bekövetni = followovať

Slovo *bekövettem* sme do cieľového jazyka preložili ako *followovať*, čím sme v podstate prešli do súčasného slangu, ktorý využíva mladá generácia. Samozrejme, mohli by sme použiť aj vhodný slovenský ekvivalent, *začala som ho sledovať*. Avšak, tento výraz môžeme pochopiť ako akt, pri ktorom sa uberáme v niečích stopách. Preto by sme odporučili využiť výrazovú typizáciu a preložiť dané slovo ako *followovať*. Ide totiž o vyjadrovanie mladej skupiny ľudí v oblasti moderných technológií a slovenčina už bohato využíva takéto typy slov či už v aktuálnych článkoch o sociálnych sieťach, alebo v každodennej komunikácii.

2. Be lójkolni = olajkovať/lajkovať

Ako ďalší príklad uvádzame slovo *be lójkolni*, pri ktorom zastávame rovnaký názor ako pri predchádzajúcom výraze. Síce v slovenčine už máme zaužívaný tvar „*páči sa mi to*“, považujeme za vhodné v tomto preklade použiť tvar *prebratý* z angličtiny, a to

olajkovať/lajkovať, ako to uvádzajú aj v internetovom článku (*Sociálna sieť chce skryť počet lajkov*).

3. Rovnako to bude aj pri slove **csetelés/csetablak**, ktoré môžeme preložiť ako *chatová*, resp. *čtová hlavička* alebo - ako to navrhli moje kolegyne - *chatové okno*. Zvolené prekladateľské riešenia nie sú zatiaľ súčasťou spisovnej roviny slovenského jazyka, z funkčného hľadiska však predstavujú vhodný prekladový ekvivalent.

Rovina slangu

V ďalšej kategórii budeme riešiť jednotky *királyi* a *befüvezni*. Pri týchto slovách disponujeme riešeniami, ktoré sú rovnocenné, ale nevedeli by sme zachovať slang. Inak povedané, máme na výber mnoho neutrálnych výrazov smerom k výrazovej nivelizácii, ale v takomto prípade by sme opustili expresívnu rovinu príznakového vyjadrovania.

Napríklad maďarské slovo *királyi* môže byť preložené:

- Skvelý,
- Výborný,
- Super,
- Úžasný .

Avšak, my ho potrebujeme podporiť, a preto môžeme siahnuť po takých slovách, ktoré síce nie sú spisovné, ale súčasná mladá generácia ich používa. Tým pádom za najexpresívnejší považujeme výraz *cool*, ktorý je taký rozšírený, že sa z neho vytvorilo aj adjektívum *coolový*.

Rovnako môžeme uvažovať aj pri *befüvezni*, kde by sme toto slovo štandardne preložili ako *dať si trávu*, ale keďže chceme zachovať rovinu slangu, znovu použijeme nespisovný, ale expresívny výraz *zhúliť sa*.

V niektorých prípadoch sa môže zdať, že použité výrazy sú až príliš nespisovné. Treba si však uvedomiť, že slang je záležitosťou sociálneho dialektu a ten spravidla substituujeme ekvivalentom z cieľového jazyka. Myslíme si, že v dnešnej dobe je slovenčina preplnená takýmito termínmi, prebranými z angličtiny, ako môžeme vidieť aj u slovenského autora Tomáša Beníka (2018), ktorý v jednom zo svojich diel píše:

„No statusov na FB a ostatné sociálne siete pribúdalo.“

„Ludia tak rýchlo pridávali nové veci, že to človek ani len nestíhal lajkovať.“

Problematika prekladu z morfolologickej stránky

Z morfolologickej stránky sme riešili problematiku niektorých adjektív, pri ktorých bolo problematické nájsť vhodný slovenský ekvivalent. Ide napr. o slovo *tigriscsíkos* vo vete:

„...*elnyomta a rettegést a tigriscsíkos hajú Szörnyellától, a főnökönktől.*“

V predstavách sme si obraz toho, ako by to mohlo vyzerat', vytvorili, už sme len museli nájsť adjektívum, ktoré by malo podobný význam. Zobierali sme rôzne návrhy, napr. tigrované, tigrie, pásikavé. Avšak nakoniec sme sa zhodli, že najvhodnejšie bude slovo preložiť buď opisným spôsobom, alebo pomocou spojky *ako* – pásikavé vlasy a la tigrica.

Ďalším adjektívom bolo *petyhüdt* vo vete:

„*Szánalmas, hogy azt hiszed, az öregedő, petyhüdt fejed alkalmas arra, hogy kipoztold ide.*“

Pri práci s týmto slovo zazneli návrhy na preklad typu *ochabnutý, zvädnutý, nevýrazný*, ktoré by sme mohli považovať za správne. Treba však brať ohľad aj na kontext. Povedali by sme, že z tejto vety cítiť zúrivosť, a preto by bolo vhodné nájsť nejaké silnejšie, expresívnejšie adjektívum, napríklad *m'andravý*.

Pozastavili sme sa aj nad substantívom *Szörnyella*. Táto fiktívna postava je celosvetovo známa, bola aj viackrát sfilmovaná, a preto je prípustné toto slovo preložiť prebratým anglickým výrazom, *Cruella*. Pod týmto názvom je totiž známa už v cieľovom prostredí.

Záver

Pri preklade je dôležité sledovať podstatné rysy východiskového textu, v ktorých sa ukrýva významový invariant. V danej poviedke sa na pozadí príbehu o fejsbúku odkazuje na klamstvá, ktoré na ňom jednotlivci zverejňujú, je tu teda prítomný výchovný moment. Výraznou špecifikou, ktorá podporuje aktuálnu tému, je aktuálny, súčasný jazyk. Jazyk mladých ľudí, jazyk internetu, s módnymi anglicizmami (často v upravenej podobe – napr. skloňované podľa substantívnych vzorov jazykov, do ktorých boli prebraté). Anglicizmom sa v slovenčine priraduje aj rod, príp. číslo a substantíva sa podľa potreby transformujú na adjektíva, t. j. reflektujú na komunikačné potreby súčasnej mladej generácie.

Niektoré jednotky postupne strácajú svoj exotický nádych, takmer sa udomácnujú, hoci stále nie sú súčasťou databázy spisovných jednotiek slovenského či maďarského jazyka. Takáto výrazová typizácia (porov. Popovič, 1975) kopíruje zvýšenú expresívnosť živého jazyka a stojí v protiklade k dôslednej spisovnosti uplatňovanej v starších umeleckých komunikátoch. Akceptujúc a rešpektujúc dané javy sme sa pokúsili o adekvátny preklad do slovenčiny.

Literatúra

Beník, T., *Ja, lenivá bzdocha*, Česká republika, E-knihy jedou 2018, s. 169.

Moravčík, M., „*Najskôr Instagram, teraz Facebook. Sociálna sieť chce skryť počet lajkov*“ [online] 2019. Dostupné na internete: <<https://www.techbyte.sk/2019/09/facebook-like-lajk-skrytie-zmena/>> [cit. 31.10.2019]

Huťková, A., *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*, Banská Bystrica, Belianum 2003, s. 108.

Szabó, B., „*Mi lenne ha...? Őszinte Fészbúk*“ [online] 2019. Dostupné na internete: <<https://www.facebook.com/szaboborb/posts/352936662081231/>> [cit. 22.10.2019]

Telling, D., „Čas a kultúrny priestor v preklade“, *World Literature Studies* [online], 8, 2016, 1. Dostupné na internete: <http://www.wls.sav.sk/wp-content/uploads/WLS1_2016_Telling.pdf> [cit. 30.10.2019]

<http://korpus.juls.savba.sk/>

<http://www.slex.sk/>

<https://slovník.juls.savba.sk/?d=sss>

<https://slovník.aktuality.sk>

Resumé

Translation of Borbála Szabó's story *What would happen if...? Honest Facebook* to Slovak

The aim of the study is to focus on the theory of time and space, and modernization in the translation of a short story from a Hungarian writer Borbála Szabó. We pay attention to the techniques most suitable for translating the vocabulary, mainly slang words and neologisms. Aiming to deliver a translation that would produce the same effect in the target text as it had in the source text, in some cases it is acceptable to use non-standard expressions.

Terézia Tóthová – JEGYZETEK PETR NIKL *LINGVISTICKÉ POHÁDKY* CÍMŰ SZÖVEGÉHEZ (FORDÍTÁSI SZEMPONTOK)

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

VIDEO

<https://1drv.ms/v/s!AtVhqJpEa6uGj2vTX7uj6WChKSqA>

RESUME

Notes on the Translation of *Lingvistické pohádky* by Petr Nikl

The presentation is based on a literary translation of Peter Nikl's text *Doslovná pohádka je když někdo udělá něco* which combines different linguistic points of view, but never ever translated before into Hungarian language. In this case, the presenter was responsible for translating the text into Hungarian language and share the difficulties, solutions, or technical aspects that occurred during the translation.

First of all, the text was intended for children which indicated the main target group, hence the different use of language aspect. Since it also contains ambiguous phrases therefore, the translator ought to find the most adequate way to translate them in the right order, and at the same time to maintain the meaning of the whole text.

The first task was to identify the diminutives in the text and find the right form in Hungarian. After conducting this form of translation by finding the most fitting words, the process aimed at the translation of exclamation words. Each language uses different exclamation words and phonation which could be difficult to translate as well as putting it into the context. The text contained just a few examples of this form however, the solution was to find those exclamation words in Hungarian which carried the same or similar meaning. On the other hand, there were words which had completely different meaning and required another form of solution. During the presentation, the audience asked to engage in sharing their ideas and other forms of solution.

The grammatical order required special attention during the translation particularly, the use of imperatives. Some parts were deliberately written to confuse understanding, therefore the primary aim was to make the syntax of the original text clear.

There was a category that represented wordplays, therefore, for the Hungarian translation, it was essential not to use the exact words. Instead, the translator tried to use imagination and playfulness to create adequate sentences.

In conclusion, this presentation showed that even a 'simple text' for children may well impose many challenges and difficulties for translators. It also highlighted the fact that translators have to operate on multiple levels to deliver the most appropriate form of a translated text.

Joanna Wawrzynowska - W POSZUKIWANIU „KLUCZA” DO PRZEKŁADU NA JĘZYK
POLSKI – SATURNINA ZDEŇKA JIROTKI

Uniwersytet Warszawski, Polska

Zdecydowałam się przełożyć fragment lubianej przez Czechów, można wręcz posłużyć się określeniem kultowej książki *Saturnin* Zdeňka Jirotki, której w 2009 przyznano pierwsze miejsce roku w ankiecie czytelniczej *Kniha mého srdce* zorganizowanej przez czeską telewizję publiczną³²¹, a w 2018 otrzymała prestiżową nagrodę literacką *Magnesia Litera* w kategorii *Knihy století podle široké veřejnosti*³²². Powieść ta, mimo wielkiej popularności w Czechach, w Polsce znana jest jedynie przez niezbyt liczne grono odbiorców. Być może związane jest to z faktem, że powieść, której oryginał wydano w 1942 roku, ukazała się w polskim przekładzie w 1958 roku³²³, a współczesne tłumaczenie Leszka Engelkinga opublikowano dopiero niedawno, w 2018 roku³²⁴. Początek tej powieści związany jest z rozpoczęciem w 1940 roku przez Zdeňka Jirotkę (1911–2003) współpracy z gazetą *Lidové noviny*. To właśnie wtedy Jan Drda zaproponował mu napisanie opowiadania, które opublikowano na łamach gazety 24 sierpnia 1940 pt. *Můj sluha Saturnin*. Stanowiło ono inspirację dla powstania *Saturnina*, pracę nad powieścią pisarz rozpoczął jeszcze w trakcie wojny³²⁵. Mówi się, że duża część jego książki powstała w łazience jego praskiego mieszkania, ponieważ z powodu nalotów nakazano zaciemnienie okien, a w łazience po prostu go nie było³²⁶. Pierwsze wydanie ukazało się w wydawnictwie *Lidových novin* w 1942 roku w formie zeszytowej, natomiast w następnych latach wydano niezliczoną liczbę wznowień utworu, świadcząca o dużym zainteresowaniu czytelniczym. Jirotko w latach 1945–1951 pełnił funkcję redaktora gazety *Lidové noviny*, później na podobnym stanowisku pracował w humorystycznym czasopiśmie *Dikobraz* (1951–1953, a także 1962–1971), był również redaktorem w Radiu Czechosłowackim (1962–1971)³²⁷. Inspiracją do napisania książki *Saturnin* byli niewątpliwie brytyjscy twórcy humorystyczni i

³²¹ Viz <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>.

³²² Viz https://www.idnes.cz/kultura/literatura/magnesia-litera-2018-erik-tabery-saturnin-svejk.A180404_123739_literatura_kiz.

³²³ Jirotko, Z., *Saturnin*, přel. Rudolf Janiček, Katowice, Śląsk 1958.

³²⁴ Jirotko, Z., *Saturnin*, přel. Leszek Engelking, Wrocław, Afera 2018.

³²⁵ Čermáková, V., *Zdeňk Jirotko – Saturnin (interpretace a analýza)*, bakalářská práce, Olomouc PdFUP 2019, s. 8–9.

³²⁶ Ibidem, s. 9.

³²⁷ Ibidem s. 9–11.

ich oryginalne kreacje autorskie: Jerome K. Jerome ze swoim legendarnym *Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)*, wydanym po raz pierwszym w roku 1889 (pl. *Trzech panów w łódce [nie licząc psa]*), a także Pelham Grenville Wodehouse, w którego twórczości pojawia się sługa Jeeves³²⁸. Jirotką więc łączy angielskie i czeskie poczucie humoru w intrygującą mieszanekę. Jednocześnie kpi on z utartych motywów gatunków literatury popularnej, które pojawiały się w czasach Protektoratu, tzn. romansów dla kobiet, literatury przygodowej, westernów i ludowych rymowanek. Należy wspomnieć, że w tamtym okresie z powodu cenzury mogły być publikowane wyłącznie utwory tego typu. Autor otwarcie krytykuje również snobizm, małomieszczaństwo, fałszywość i brak poczucia humoru. Wszystko to sprawia, że powieść ta, mimo że zaliczana również do gatunku literatury popularnej, znacząco wyróżnia się na tle innych dzieł. Utrzymana w poetyce absurdu oczarowuje czytelnika barwnymi postaciami, na których czele stoi oczywiście tytułowy Saturnin – sługa mający dość specyficzne poczucie humoru i zachowujący się w niekonwencjonalny sposób. Ta krótka charakterystyka powieści już na tym etapie ujawnia, że książka skrywa w sobie wiele translatorskich problemów. Postanowiłam przetłumaczyć fragment rozdziału XI, ponieważ wspaniale oddaje ducha całej powieści i pojawia się w nim kilka interesujących zjawisk, stanowiących translatorskie wyzwanie.

Narracja prowadzona jest z perspektywy pierwszej osoby – bezimiennego młodego mężczyzny, który przyjmując na służbę Saturnina, wplątuje się w szereg absurdalnych wydarzeń. Książka ma więc charakter pamiętnika, w którym dominuje mowa zależna – wypowiedzi bohaterów przytaczane są w formie zdań podrzędnych. Pewnym problemem translatorskim było więc oddanie charakterystycznego sposobu narracji w sposób, który dla polskiego czytelnika nie byłby zbyt monotony. Pozwoliłam sobie więc na pewne zmiany w budowie zdań, by dostosować ją do języka polskiego, np. częściej posłużyłam się konstrukcjami imiesłowowymi. W języku czeskim zdarzają się powtórzenia słów, które w języku polskim nie są dobrze postrzegane, wywołują bowiem wrażenie nieudolności stylistycznej autora. Warto zauważyć, że zjawisko to pojawia się każdorazowo w przypadku przekładu z języka czeskiego na język polski przy tłumaczeniach każdego typu. Pomocnym narzędziem w tej sytuacji są zdecydowanie słowniki wyrazów bliskoznacznych. Na początku wybranego przeze mnie fragmentu pojawia się malowniczy opis przyrody, kłopotliwy pod względem translologicznym w zdaniu: *Obnažené výběžky skal, pěšinky svítící na okrajích pasek a mizíci*

³²⁸ Ibidem, s. 10–13.

mezi *kmeny jedlí, skácené a oloupané kmeny jako rozházené sirky (...)*³²⁹. Problematyczne w tym przypadku okazuje się powtórzenie słowa *kmen* (pol. pień) w dość bliskiej od siebie odległości. Postanowiłam więc zrezygnować z użycia tego samego słowa drugi raz, łącząc ze sobą dwie części opisu: *Nagie krańce skał, jaśniejące ścieżki na skraju polanek, znikające pomiędzy uciętymi i odłamanymi pniami jodeł, porozrzucanymi niczym zapalki (...)*. Być może przez ten zabieg zdanie uzyskało bardziej poetycki wymiar niż w oryginalnej wersji, choć nie wpłynęło to znacząco na odbiór całego utworu.

Językiem dominującym w powieści jest tzw. spisovná čeština, tj. literacki język czeski, z elementami potocznymi przynależącymi do interdialektu zwanego hovorová čeština. Nie stanowiło to jednak problemu w przypadku przekładu na język polski – podobnie jak w literaturze czeskiej najczęściej występuje język literacki z elementami języka potocznego, w literaturze polskiej przeważnie spotykamy się z językiem literackim, a więc w przekładzie posłużyłam się literackim językiem polskim. Zastanowienie się wymagały jednak niektóre wyrazy i zwroty. W tłumaczonym przeze mnie fragmencie pojawia się jedna z ważniejszych postaci powieści, ciotka Katarzyna. Postanowiłam czeskie słowo *teta* przełożyć nie jako *ciocia*, lecz *ciotka*, podkreślając tym samym negatywny stosunek narratora do tej postaci. W tym też momencie narracja przyspiesza tempa, relacjonując w formie mowy zależnej ostre wymiany zdań między bohaterami. Pojawia się tam również fragment, w którym ciotka Katarzyna oskarża narratora o zabranie klucza i nazywa jego zachowanie mianem: *klukoviny*. Słowo to nie ma w języku polskim dokładnego ekwiwalentu. Można by przełożyć je jako *chłopięce figle*, *swawole*, *psikusy* lub po prostu zastąpić słowem *dziecinada*, które co prawda w języku czeskim posiada swój dokładny odpowiednik – *dětinskost*, ale w moim przekonaniu brzmi bardziej naturalnie niż *chłopięce figle*, lepiej oddając charakter zarzutu. Zostaje wprawdzie usunięty genderowy charakter słowa *klukovina*, nie wpływa to jednak na interpretację wypowiedzi.

W wybranym przeze mnie fragmencie pojawia się sporo idiomów, a zwłaszcza związków frazeologicznych, które stanowią niezwykle wyzwanie translatorskie. Znany polski badacz przekładu – Krzysztof Hejwowski, w swojej książce *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, podaje kilka możliwości postępowania w takiej sytuacji:

³²⁹ Jirotko, Z., *Saturnin*, Praha, Karolinum 1991, s. 151.

1. Użycie „oczywistego” nasuwającego się ekwiwalentu – idiomu o bardzo podobnej formie i sensie w języku docelowym, jeśli takowy istnieje (co zdarza się najczęściej w przypadku idiomów o pochodzeniu biblijnym lub klasycznym);
2. Użycie ekwiwalentu funkcjonalnego – zastąpienie idiomu języka wyjściowego, takim idiomem języka docelowego, którego znaczenie funkcjonalne jest podobne, choć obraz inny;
3. Syntagmatyczne przetłumaczenie idiomu języka docelowego – co możliwe jest tylko w specyficznych, rzadkich przypadkach, kiedy oryginalny idiom jest „przejrzysty” (zrozumiały w kulturze docelowej) i tylko w pewnych typach tekstów, których odbiorca przygotowany jest na pewne nowatorstwo, inwencję językową;
4. Użycie ekwiwalentu nie będącego idiomem³³⁰.

W przypadku *Saturnina* związki frazeologiczne mają w tekście określone zadanie – zazwyczaj padają z ust wspomnianej już ciotki Katarzyny, i to w naprawdę dużych ilościach, wywołujących tym samym efekt komiczny. Zastosowanie w tej sytuacji trzeciej techniki zaproponowanej przez Hejwowskiego zniszczyłoby komizm, a z kolei wybór ostatniej z technik wydaje się wręcz niedopuszczalny, ponieważ prowadzi do pozbawienia postaci charakterystycznego sposobu wypowiedzania się, w tym wypadku – nadużywania związków frazeologicznych. W swoim tłumaczeniu korzystałam więc z dwóch pierwszych technik, o których wspomina Hejwowski.

Jako pierwszy związek frazeologiczny pojawia się porównanie: *vtrhnout do cizího bytu jako velká voda*³³¹, które tłumacząc w dosłowny sposób (*wtargnąć do cudzego mieszkania jak wielka woda*) mogłoby być dla polskiego czytelnika niezrozumiałe. Postanowiłam więc poszukać innego ekwiwalentu, dobrze obrazującego tę sytuację. Na początku rozważałam porównanie: *wyskakując jak diabeł z pudełka*, ostatecznie jednak wybrałam zwrot: *zwalać się komuś na głowę*, który jest powszechniej używany i w moim przekonaniu lepiej pasuje do tej sytuacji

W następnym akapicie pojawiło się przysłowie: *kdo se směje naposled, směje se nejlépe*. W języku polskim występuje jego odpowiednik *ten się śmieje, kto się śmieje ostatni*, dlatego nie stanowiło ono problemu translologicznego. Później jednak bohater powiedział: (...) *už mám těch přísloví, až po krk*³³². W języku czeskim, gdy chcemy powiedzieć, że mamy czegoś dość,

³³⁰ Hejwowski, K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 109.

³³¹ Jirotko, Z., *Saturnin*, cit. d. (pozn č. 9), s. 153–154.

³³² Ibidem, s. 154.

możemy użyć kilku różnych zwrotów: *mít toho až po krk, mít toho plné zuby, mít toho až nad hlavou*. Podobnie jest również w języku polskim: *mieć po dziurki w nosie, mieć po same uszy, mieć powyżej uszu, mieć potąd*. Postanowiłam więc wybrać polski odpowiednik o podobnym stopniu emocjonalnym – *mieć po dziurki w nosie*.

W dalszej części tekstu wystąpiły w niewielkiej odległości od siebie trzy kolejne przysłowia. Pierwszym z nich jest *máš-li škodu, o posměch se nestarej*³³³, co oznacza, że mając kłopoty, nie należy zwracać uwagi na otoczenie (wśród którego z pewnością znajdą się osoby odczuwające z tego powodu satysfakcję), warto skupić się na rozwiązaniu problemu. Pomimo długich poszukiwań nie udało mi się znaleźć odpowiedniego polskiego ekwiwalentu, mającego takie samo znaczenie. Musiałam więc zdecydować się na wybór innego przysłowia: *nie směj się, dziadku, z czyjehoś wypadku – dziadek się śmiał i to samo miał*. Oznacza ono dosłownie, że nie należy kpić z cudzej krzywdy, ponieważ może spotkać nas podobne nieszczęście. Jestem świadoma, że ma ono inny wydźwięk niż oryginał. Pasuje jednak do usposobienia ciotki Katarzyny, w dodatku scena ta ma zdecydowanie prowokacyjny charakter. Zwłaszcza, że po wypowiedzeniu tego przysłowia: *vzdorně se na mne podívala, jako by chtěla říci, že bude užívat tolika přísloví, kolik jí bude libo*³³⁴. Następnie bohaterka użyła jeszcze jednego przysłowia: *v nouzi poznáš přítele*³³⁵, co w języku polskim ma swój utarty odpowiednik: *prawdziwych przyjaciół poznaje się w biedzie*. W tłumaczonym przeze mnie fragmencie inny bohater, dziadek, mówi, że postępuje zgodnie z przysłowiem: *co tě nepálí, nehas*³³⁶, tj. zajmuje się wyłącznie swoimi problemami, a nie sprawami innych ludzi. Jedynym polskim odpowiednikiem, który przyszedł mi na myśl, jest: *nie wtrącaj nosa w nie swoje sprawy*, dlatego też użyłam go w swoim tłumaczeniu.

Niełatwym problemem translatorskim okazała się gra słowna – rymowanka. Wspomniany już Krzysztof Hejwowski zauważył na ten temat:

Wydaje się, że jedyną metodą tłumaczenia gier słownych jest zastąpienie ich grą słowną języka docelowego. Oczywiście po rozważeniu wszystkich za i przeciw³³⁷.

³³³ Ibidem, s. 155.

³³⁴ Ibidem, s. 155.

³³⁵ Ibidem.

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ Hejwowski, K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, cit. d. (pozn. č. 10), s. 108.

Trudno nie zgodzić się z tym stwierdzeniem, ponieważ całkowite zrezygnowanie z oddania gry językowej byłoby znaczną – i znaczącą – ingerencją w oryginalny tekst.

Wspomniana rymowanka pada z ust dziadka i stanowiewidentnie świadome nawiązanie do wcześniejszej wypowiedzi ciotki Katarzyny. Oba te elementy muszą więc ze sobą w pewien sposób korespondować: *Teta řekla, že to je právě to, klíč je pryč. Dědeček si vzpomněl na jakousi dětskou říkanku a povídal, že byla ryba u potoka, měla v hubě klíč, než tam přišla panímáma, byla ryba pryč*³³⁸. Scena oparta została na rymie klíč – pryč, który w języku polskim nie występuje. Należy zauważyć, że słowo *klucz* jest w tym przypadku najistotniejszym, chciałyby się powiedzieć kluczowym elementem. Na samym początku spróbowałam przełożyć rymowankę, trzymając się jak najściślej wersji oryginalnej: *pewna ryba w strumyku miała klucz w swej paszczy, nim tam przyszła pani matka, ryba zniknęła wśród chaszcy*. W tym przypadku tekst był zbyt mało płynny jak na dziecięcą rymowankę, głównie ze względu na zbyt dużą liczbę sylab. Ponadto zrymowałam słowa *paszczy* – *chaszczy*, a przecież istotnym elementem jest słowo *klucz*, zwłaszcza, że pada ono wcześniej w wypowiedzi ciotki Katarzyny. W kolejnej wersji rymowanki: *pewna ryba w strumyku miała w paszczy klucz, gdy ją złowił dzielny rybak, klucza nie ma już*, zwrot *w strumyku* zaburza rytmiczność, ponieważ jako jedyny ma trzy sylaby. Postanowiłam więc lekko zmodyfikować tę wersję, zmieniając zwrot *w strumyku* na *w ciemnym stawie*, tak aby każdy element miał dwie sylaby. Wersja ostateczna przedstawia się więc w następującej postaci: *pewna ryba w ciemnym stawie miała w paszczy klucz, gdy ją złowił dzielny rybak, klucza nie ma już*. Mimo że rym *klucz – już* jest niepełny, dobrze współgra z resztą rymowanki, sprawiając, że jest melodyjna. Zdecydowałam również, że ciotka Katarzyna wypowie słowa: *klucza nie ma*, dlatego że w rymowance występują po sobie w tej samej kolejności.

Istotną decyzją translatorską odnoszącą się do całości przetłumaczonego fragmentu był przekład nazw własnych, głównie antroponimów – imion i nazwisk postaci. W tym przypadku zdecydowałam się wybrać dwie z technik proponowanych przez K. Hejwowskiego: *reprodukcję*³³⁹ oraz *tłumaczenie*³⁴⁰. Pierwsza z nich polega na pozostawieniu nazwy własnej w oryginalnej postaci. Technikę tę zastosowałam przy imionach własnych takich jak *Saturnin* czy doktor *Vlach*. Natomiast w odniesieniu do pozostałych wybrałam technikę *tłumaczenia*,

³³⁸ Jirotko, Z., *Saturnin*, cit. d. (pozn č. 9), s. 154–155.

³³⁹ Hejwowski, K., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, cit. d. (pozn č. 10), s. 92–93.

³⁴⁰ Ibidem.

która zastępuje nazwy własne ekwiwalentem funkcjonującym w języku i kulturze docelowej. Tak więc imiona: *Kateřina*, *Barbora*, *Milouř* zamieniłam na ich polskie odpowiedniki: *Katarzyna*, *Barbara*, *Miłosz*. Spolszczenie imion zdecydowanie ułatwia ich odmianę, zwłaszcza w przypadku imienia *Milouř*, który w języku czeskim ma odmienną deklinację niż w języku polskim. Ułatwiano również potencjalnemu czytelnikowi odbiór powieści.

Mimo że powieść *Saturnin* Zdeňka Jirotki napisana jest dość prostym i nieskomplikowanym językiem, przełożenie wymienionych fragmentów było dla mnie swego rodzaju wyzwaniem. Ukazane przykłady, zwłaszcza przysłowia, a także rymowanka, są dowodem na to, że język czeski i polski, mimo iż są do siebie pod pewnymi względami podobne, w procesie przekładu konkretnego tekstu ujawniają wzajemne różnice. Nie tylko pod względem sposobu konstruowania zdań (który, oczywiście, w pewnej mierze uzależniony jest od stylu autora), czy zakresu znaczeniowego poszczególnych wyrazów, lecz także jeśli w wielu przysłowiach i związkach frazeologicznych, stanowiących część dziedzictwa kulturowego.

Bibliografia:

- Čermáková, V., *Zdeňk Jirotka – Saturnin (interpretace a analýza)*, bakalářská práce, Olomouc, PdFUP 2019, s. 9–11.
- Hejwowski, Z., *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 92–93, s. 108–109.
- Jirotka, Z., *Saturnin*, Praha, Karolinum 1991, s. 151–156.
- Jirotka, Z., *Saturnin*, přel. Rudolf Janiček, Katowice, Śląsk 1958.
- Jirotka, Z., *Saturnin*, přel. Leszek Engelking, Wrocław, Afera 2018.
- Všetická, F., *Saturnin Zdeňka Jirotky*, in: Gajda, S., Brzozowska, D., (ed.), *Świat humoru*, Opole 2000.
- https://www.idnes.cz/kultura/literatura/magnesia-litera-2018-erik-tabery-saturnin-svejka.A180404_123739_literatura_kiz (online), 4.04.2018.
- <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>(online), 17. 10. 2009.

RESUME

Searching for the ‘key’ in transating Zdeňek Jirotki’s *Saturnin*

Zdeňek Jirotki’s *Saturnin*, despite its warm reception and long-lasting popularity in the Czech Republic since its first publication in 1942 (awarded with prizes such as *Knih mého srdce* and *Magnesia Litera*), had not received its modern Polish translation until 2018, after 60 years of *oblivion*. Based on Chapter XI, here I intend to discuss the challenges encountered during the translation of the book, pointing out the sources of the problems, such as the conjunction of Czech and British humor, intertextuality, wordplays, and the rich use of idioms, at the same time offering possible solutions. After dealing with proverbs and phraseological compounds, this work presents the difficulties associated with translating a children’s nursery rhyme as a ‘key’ issue—apparently a simple text, which is nevertheless a challenge, not only due its rhythmical structure but also because it has a delicate connection with the plot of the whole story of the book.

Videotéka

DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – K. POLAK, M. KLIZA, L. NÉMETH VÍTOVÁ, A. RAČÁKOVÁ

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EYIZNJChxtRAjXdXNW34raABMXY2WBOMztdXrUH602CPkg?e=gzKhHw

DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – M. GRECZKO, A. HUŤKOVÁ, SZ. NÉMETH, S. KOLMANOVÁ, Z. NÉMETH

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ERxPiQEPe_dPldLrCb5OaggB1EB67KuC2LrCicmGi_PRLg?e=fmZa6C

DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – Z. NÉMETH, S. PALIGA, M. PATÓ

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EUeGY7-WIuBImLTf3Dyzn7sBRTNKkX3b-w0aTFGTVtNSCw?e=5j4sfy

DISKUZE K PŘÍSPĚVKŮM – G. GAŃCZARCZYK, L. NÉMETH VÍTOVÁ, A. RAČÁKOVÁ
https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EcHuyLRSrDpGo30p7IMM-DYB6mFjEkxAE9mC1x4OYAdKZQ?e=0vASTn

POLONISTICKÝ WORKSHOP – Mária Čičková, Martina Jesenská, Katarína Maslaňáková, Viktória Petrasová – O PREKLADĚ Z DIELA OLGY TOKARCZUK

(Pozri tiež Kristína Poloncová, Euniká Šinková– IKONICKOSŤ V SLOVENSKOM PREKLADĚ POVIEDKY OLGY TOKARCZUKOVEJ *PASAŽER*)

Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EW5dPDnDpCIAoayKP_dc_-ABOl-0U7qehnOtUo1x2OqSyA?e=ZQzzYm

RESUME

**Experiencing the Slovak Translation of Olga Tokarczuk's *Pasazer*
(The Passanger)**

The main aim of the presentation is to implement Miko's conception on a short story in Polish original and in Slovak translation. The most important source for the considerations on translation is the theoretical ground provided by František Miko and reworked by Lubomír Plesník. The source text was the short story *Pasazer* from the book *Opowiadania bizarne* by Olga Tokarczuk.

The core of the presentation includes important information about Tokarczuk's contribution to literary world and also Miko's and Plesník's contribution to the field of applied linguistics, namely the theory ground for concept of style with specific categories.

Olga Tokarczuk is an internationally acclaimed writer, awarded with Nobel Prize in literature. The presentation mentions some of her literary works, for instance *Prawiek i inne czasy*, *Dom dzienny, dom nocny*, *Księgi Jakubowe* etc. František Miko, Slovak linguist and literary scientist established and was head of department for communication and experimental methods in Nitra. He was an acclaimed grammarian and a scientist, mostly known for his works such as *Text a štýl* and *Estetika výrazu*.

Miko's theory is based on the aesthetic quality of literary texts, focusing on two main components, namely the linguistic and thematic elements. The superordinate quality in the examined literary text is the expression of experience that is demonstrated by other categories, e.g. action, topicality, markedness, expressivity of expression, imaginativeness, quality of mystery, indefiniteness, bizarreness, contrast, and melancholy. Each category is shown and explained by examples.

HUNGAROLOGICKÝ WORKSHOP – Aneta Nagyová, Karolína Šikúrová –
MI LENNE HA?... ŐSZINTE FÉSZBÚK OD BORBÁLY SZABÓOVÉ

Szabó Borbála

Mi lenne, ha...?

ŐSZINTE FÉSZBÚK

Reggel hatkor a legjobb barátnőm, Juci riasztott telefonon:

- Láttad már, mi van?? Elromlott a fészbuk, őszinte lett! Mindenkiről igazi dolgokat oszt meg!

Na jó, gondoltam, ez még ki se józanodott a tegnapi buli után, azért zaklat háromgyerekes anyákat hajnalban, mindenesetre bekapcsoltam a laptopom. Amúgy is ilyenkor szoktam a kávé mellett képeket nézegetni a jelenlegi párom exéről (aki egy százszor sikeresebb és sportosabb nő, mint én), illetve az exem jelenlegi párjáról (aki húsz évvel fiatalabb nálam), hogy kellően rosszul induljon a napom. De ma reggel meglepetés ért. A férjem volt szerelmének profilján, ahol tegnap még szexis, bikinis fotó fogadott, most egy másik fényképet láttam: szürke arcú pár ül a díványon, ő meg a férje, és egymás kezét fogva szomorúan néznek maguk elé. A szöveg pedig: „Ma derült ki, hogy soha nem lesz saját gyerekünk.”

Lehetséges ez...? Hogy a jógakirálynő valójában egy boldogtalan, meddő nő? - **Már klikkeltem is tovább, az exem esküvői fotóira.** De ma azok sem voltak fent, helyettük egy képen törékeny kamaszlány áll összegörnyedve, védi az arcát, míg fölötte egy pocakos, zavaros tekintetű idősebb férfi emeli rá a kezét: „Soha többet nem fogsz megütni, apa! Elmegyek.” - írta a lány a képhez. Te jó ég! Tehát menekülésből ment férjhez egy húsz évvel idősebb férfihoz... ?

Még volt tíz percem a gyerekek ébredéséig, villámgyorsan újra bekövettem azokat, akiket korábban kikövettem, mert annyira frusztráltak. Például egy általános iskolai osztálytársamat, aki folyton Baliról posztolt nyaralós képeket (mi meg a Balatonra is alig jutunk el!) – és aki ezeken az új képeken a múltját csatolja fel épp a tengerparton, a homloka gyöngyözik az izzadságtól... Ez örületes! Fel voltam dobva! Hát tényleg senki sem tökéletes? Senki sem boldog?

Az oviban nagy volt a káosz, mikor odaértem a kicsikkel. A fészbuk őszintésedésének köszönhetően kiderült, hogy a fiatal, helyes óvó néninek viszonya van az egyik apukával, emiatt ma reggel a feleség hozta be a gyerekeket, és ha már ott volt, meg is próbálta kikaparni az óvó néni szemét. Ahogy figyeltük a dulakodást, egyetértően összenéztünk az egyik anyukával.

Aranyos nő, bár reggel óta tudom róla, hogy a melle nem igazi, be is lájkoltam.

Az utcán csupa vidám, felszabadult arcot lehetett látni, mindenki a telefonjába bújva mászkált.

Kivételesen a munkahelyemen is nyíltan fész búkoztunk, mivel a kíváncsiság, hogy meglássuk a másik nyomorát, elnyomta a rettegést a tigriscsíkos hajú Szörnyellától, a főnöknőnkétől. De nemcsak a bejegyzések, a kommentek is őszintévé váltak. A profilképek alatt menetrendszerűen szereplő „Gyönyörűűűű vaaaagy!”-okat felváltották a „Szánalmas, hogy azt hiszed, az öregedő, petyhüdt fejed alkalmas arra, hogy kipoosztold ide”-k. A politikai fröcsögő-oldalakon viszont a rasszista indulatmegnyilvánulások helyett a „Szobámban ülök egész nap, a seggemet vakarom, mert rettegek a valóságtól, és így élem ki a bennem tomboló gyűlöletet!”-jellegű megnyilatkozások jelentek meg.

Kipróbáltam a csetelést is. Ráírtam Jucusra.

„Hahó, csajszi! Na milyen az Őszinte Fész búk?”

„Király. Láttam, mit kommenteltél a bulizós képemhez.”

Meghűlt bennem a vér.

"Azt írtam: „Hajrá, Partikirálynő! Bulizz helyettem is!” Vagy nem?”

„Nem. Azt írtad: „Nevetséges, hogy negyvenévesen még mindig tinit játszol! Ahelyett, hogy letennél valamit az asztalra, például gyerekeket, mint én!””

Elvörösödtem a képernyő előtt. Nem tudtam, mit írjak. De ő folytatta.

„Azt hiszed, a te posztjaid nem irritálóak? A napi nyolc cuki gyerekfotó - a Tökéletes Család az Állatkertben, a Tökéletes Család a karácsonyfa tövében stb. – állandóan a pofámba tolja, hogy nekem ez mind még nem sikerült, és valószínűleg már soha nem is fog!”

Nem bírtam tovább, bezártam a csetablakot.

Abban a pillanatban élelem ugrott egy kép az idővonalon: a főnöknőmet, Szörnyellát láttam, ahogy egy fotelféleségben ül kopaszon, ölében gombócba gyúrva a tigriscsíkos frizura. Közben egy köpenyes-kesztyűs valaki nagy, vörös folyadékkal teli injekció tartalmát nyomja a karjába egy vékony csövön keresztül.

Felnéztem a gépemből. Láttam, hogy a többiek is ebben a pillanatban emelik fel a fejüket, és láttam, hogy ők is most látták.

Az egyik kolléganőm elsírta magát.

- Anita... Én nem is tudtam! Én úgy sajnálom!

Akkor mindenki felállt, elindultunk Szörnyella felé. Ő hátrált, mint a sarokba szorított vad.

- Mi van már?? Befüveztetek ebédszünetben, vagy mi? Üljetek vissza!

De nem ültünk vissza, körülvettük. Egy darabig kapálózott ellene, de aztán beletörődött, hogy megöleljük. Én sírni kezdtem: sírtam a beteg Szörnyelláért, a magányos barátnőméért, a jogakirálynőéért, akinek nem lehet gyereke, a bántalmazott kislányéért, a rasszista kommentelőéért, a láb nélkül nyaraló osztálytársaméért, saját magaméért - ezért a hajnalban a

laptopnál irigykedő gonosz kis nőért –, és minden emberért, aki él és szenved ezen a Földön. Másnapra a közösségi oldal elhárította a problémát. Elnézést kértek a felhasználótól, és megnyugtattak, hogy többé nem fog előfordulni ilyesféle kellemetlenség. Hogy őszinte lesz a fészbúk.

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/ERifvZXXjI1JulidaxWoSBoBRBjWwVM5WirhrHmEyKelaQ?e=dbW8zb

Pozri tiež Karolína Šikúrová – PROBLEMATIKA PREKLADU POVIEDKY BORBÁLY SZABÓOVEJ *MI LENNE HA? ŐSZINTE FÉSZBÚK* DO SLOVENČINY)

DISKUZE – HUNGAROLOGICKÝ WORKSHOP

VIDEO

https://ffuk-my.sharepoint.com/:v:/g/personal/kolmanos_ff_cuni_cz/EXortJz5cDBCp7VStso6cpABvpp9ycuYiN637IUgtiAqhQ?e=Uddqlq